SOBOTNA PRILOGA

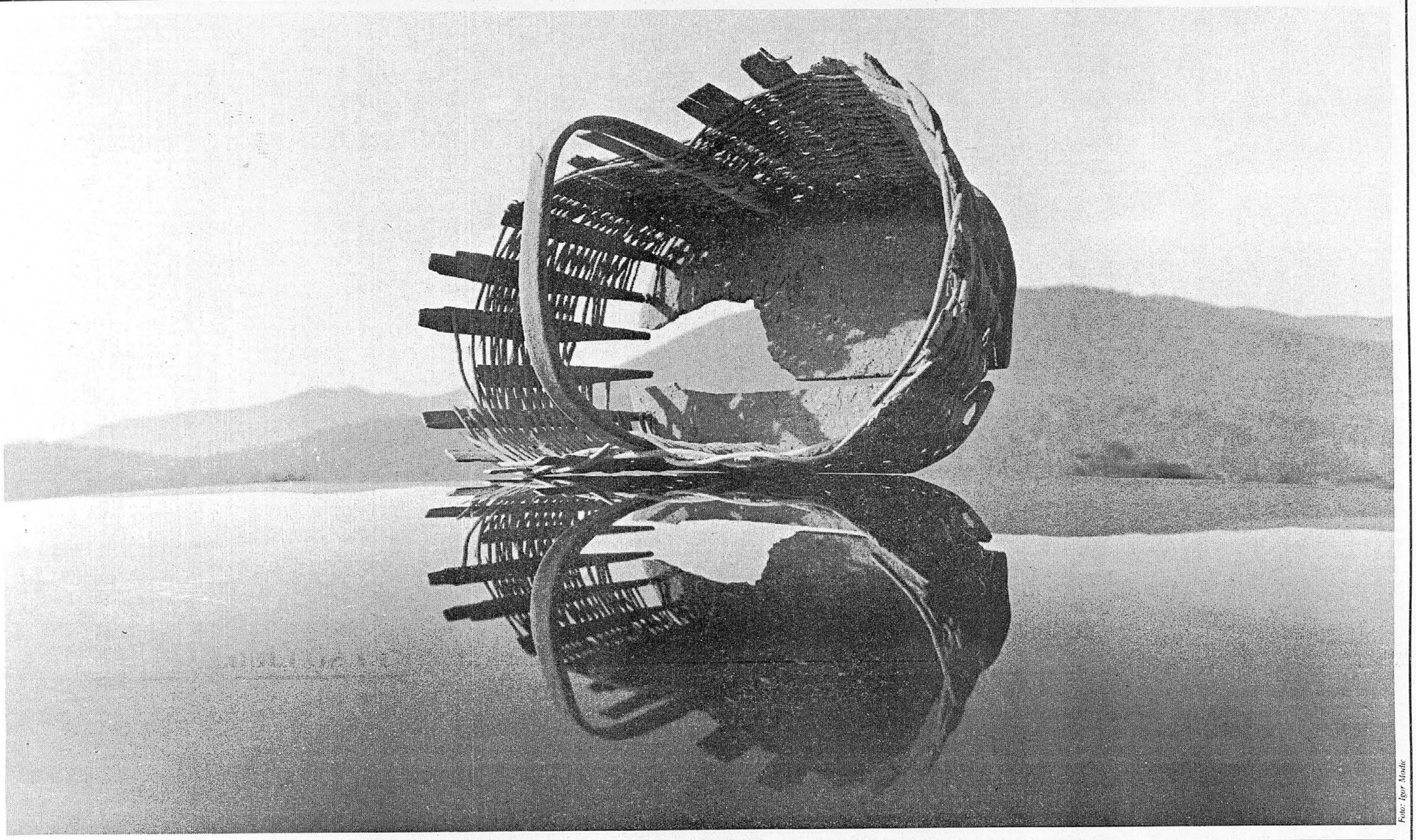

Foto: Igor Modic

Obresti primerjalnih prednosti

Po nekaj desetletjih, ko je bila Slovenija glede samomorov v samem svetovnem vrhu, se je začela naša suicidnost nenadoma zmanjševati. Strokovnjaki za to področje niso javnosti sporočili nič določnega, vendar so nam nekateri že namignili, da ta nenadni preobrat pripisujejo (tudi) močno povečani samozavesti Slovencev, ki naj bi sledila zmagoviti vojni in mednarodnemu priznanju.

Če je ta hipoteza pravilna, je vsekakor močno v nasprotju s podobo, ki jo o trenutnem slovenskem položaju ustvarja tisk. »Novokomponirana« državica naj bi bila namreč nekakšna evropska Papua–Nova Gvineja, ki sta ji politično botrovali nemška zahrbtnost in italijanska pretkanost, zdaj pa se bo morala »kuhati v lastnem soku«. Slovenski sadomazohizem gre seveda še mnogo dlje, pri čemer se inspirira zlasti pri jugoslovanarskem kvazlevičarstvu; vsaka meja naj bi bila rez v živo tkivo, pretrgani naj bi bili normalni človeški stiki, razsul naj bi se široki jugoslovanski kulturni prostor, ki nam je zagotavljal svetovljanstvo. Posebna zgodba pa je seveda »enotni jugoslovanski trg«, ki ga je Slovenija izgubila in kar naj bi bila njena najbolj usodna napaka.

Upoštevajoč politično in gospodarsko godljo, ki si jo kuhamo sami, takšna razmišljanja po domačih logih niso zgolj navadna natolcevanja zgodovinskih poražencev, še zlasti če pišejo, da celo »Peterle napoveduje tretjo Jugoslavijo«. Peterle je morda za južnjaški tisk zinil marsikaj, česa takega pa gotovo ne bi bil sposoben – to mu je vsekakor treba priznati. Res pa je, da se v temni kloaki gospodarskih in socialnih razmer kuha marsikaj, vključno z razmišljanji, da je bila slovenska osamosvojitev pravzaprav inscenirana in celo zmanipulirana, da je Slovenija s svojo politično prevzetnostjo zavedla Hrvaško v tragedijo, da je treba znova vzpostaviti »tradicionalni« most do Srbije itd.

Vse to kajpak najprej dokazuje, kako šibak je kolektivni spomin, saj smo bili še pred slabima dvema letoma v bivši Jugoslaviji tako rekoč na robu preživetja: federacija je zgolj jemala, Srbija nas je bojkotirala, beograjska diplomacija nas je mednarodno onemogočala itd. Izstop Slovenije iz Jugoslavije je bilo dejanje preživetja. Na to se pozablja, kot očitno »mostograditelji« novih srbsko–slovenskih odnosov pozabljajo(?), da je Beograd pravzaprav še vedno v vojni z nami. Zvezne institucije si še vedno prizadevajo uničiti slovensko civilno letalstvo in ohraniti nadzor v našem zračnem prostoru; Srbija nadaljuje s sistematično krajo slovenskega premoženja, pri čemer ji izdatno pomagamo tudi s svojo naivnostjo: Cimos, JIKB v Kopru, tako imenovani Slovingate itd.

To nenehno hlapčevsko samospraševanje slovenske duše, ali je vendarle storila prav in ali se ni komu preveč zamerila, je seveda treba v prvi vrsti pripisati »cankarjanskemu ustroju« slovenstva, sindromu Hlapca Jerneja, ki je sicer zažgal gospodarjevo hišo, toda potem je pravzaprav v notranji nemoči počakal, da so še njega vrgli v ogenj. V tem trenutku je na Slovenskem mnogo Jernejev, ki se sprašujejo: zanetil sem požar, naposled sem to storil in se osvobodil – toda sem zares naredil prav?

Nedvomno se bo slovenski duh prej utopil v evropskem in svetovnem morju, preden bo lahko prepričano ponovil za Nietzschejem: »Velike reči zahtevajo, da o njih molčimo ali pa govorimo z veličino: z veličino, se pravi cinično in nedolžno.« O velikih rečeh, ki so se nam »pripetile«, očitno ne znamo govoriti cinično in nedolžno, kar pravzaprav postavlja vprašanje, ali si jih sploh zaslužimo. In to ne samo zavoljo že pregovornih frustracij, ki nam jih v pisanem izročilu omenjajo naši veliki predniki, temveč predvsem zaradi povsem banalnih lastnosti sedanjih rodov: malenkostnosti, nesposobnosti, prepirljivosti, sebičnosti.

Ko se v Kremlju ali v ovalni sobi ameriškega predsednika posvetujejo, ali bi vendarle kazalo priznati Slovenijo, ki navsezadnje izpolnjuje vse pogoje za mednarodno priznanje, se človek mimogrede vpraša, ali se gospoda sploh zavedajo, s kako banalnim koščkom zemeljske oble se ukvarjajo – pa ne zaradi njegove marginalnosti, zakotnosti, temveč v prvi vrsti zaradi semnja ničevosti, ki pri nas prerašča v pravcati pisani in hrupni karneval.

Slovenskemu političnemu maskenbalu je uspelo v piškavih dveh letih docela razvodeneti svojevrstno primerjalno prednost, ki smo jo imeli nekaj desetletij glede na Vzhodno Evropo, s katero se nikakor nismo hoteli istovetiti, zdaj pa moramo molče sprejemati dejstvo, da nas obravnavajo celo kot njeno obrobje. Slovenija je imela v vsem tem času le »srečo« vojne, ki ji je prinesla formalno suverenost, na vseh drugih področjih pa je bistveno nazadovala.

Gotovo je velik del krivde za to tudi v obrazcih antikomunističnega fundamentalizma, ki smo jih uvozili iz vzhodnoevropskih epicentrov in ki so bili pravzaprav docela neuporabni za slovenske razmere. Tako smo izgubljali čas v nepotrebnih ideoloških debatah in zgodovinskih spravah, ki po poldrugem letu delujejo s svojo tedanjo scenografijo že malodane komično; tla, na katerih stojimo in ki so bila nekoč vsaj kolikor toliko trdna, pa so medtem erodirala skoraj do nezdržnosti. Slovenija, nekdanji »košček bogatega komunizma«, si je povsem po nepotrebnem naložila najtežji križ in se, kot kaže, odpravila v okrilje svobodnega sveta po najbolj vijugavi poti, tako rekoč po makadamu.

Naravnost ironično je, da smo ustavo (ki bi jo naposled lahko prepisali od nekod) sprejeli »pet minut« pred osamosvojitvijo in da zdaj v lastninski zakonodaji capljamo celo za Rusijo, deželo kolhozov in sovhozov. Slovenski politični sceni ne gre odrekati demokratičnega profila, toda če bo »redefiniranje« njenih formalnih institucij še naprej potekalo s sedanjim tempom, bomo v Evropsko skupnost sprejeti šele nekje v prvi polovici prihodnjega stoletja.

In vendar bi lahko bilo vse tako preprosto! Smola je očitno, da je sedanja oblastna garnitura svoj vzpon ocenila kot dejanje Usode in je bila še pred kakšnim letom naravnost vznesena zavoljo »zgodovinskih nalog«, ki jih je videla pred seboj; podobno je bilo petinštiridesetega s Kardeljem, Kidričem and co., ki so menili, da se zgodovina pravzaprav šele začenja, dejansko pa je tedanja »proletarska revolucija« izpričevala vso obremenjenost njenih voditeljev z znamimi slovenskimi travmami.

Podobno je zdaj, kar pravzaprav še najbolje pove »zgodba o grbu«: tuhtali smo o vseh mogočih rešitvah, naposled pa se je pokazalo, da nimamo prav nobene domišljije; »grb vam je ko grb Ferialnog saveza,« je cinično pripomnil neki hrvaški oblikovalec.

Grb je seveda samo parafraza slovenske scene, kjer Peterle uresničuje svoje »zgodovinsko poslanstvo« z Ocvirki, Paši, Kacini in drugimi ljudmi »za vse čase«. Potemtakem se ni čuditi, če se v slovensko politično prakso kradejo metode iz zvezne skupščine in iz Mikulićevih časov; kot govori podpis meddržavne pogodbe s Hrvaško, spet stopa na prizorišče famozni »voluntarizem«, ki je lahko sinonim za nepravno razumevanje politike, a tudi za popolno nedojemljivost za logiko demokratičnih, »civiliziranih« postopkov.

Svojevrstna institucionalna in vsebinska nedorečenost sedanje slovenske politike poraja notranji razkroj, tako kot so ga v minulih desetletjih porajale tudi stalna vmesnost, začasnost, meddobnost Kidričevih in Kardeljevih socializmov. Tedanji razkroj se je zaradi narave političnega sistema kazal predvsem na personalni ravni, v medsebojnem obračunavanju, korupciji in moralni trohnobi, sedanji pa se ima možnost artikulirati tudi na precej kompleksnejši ravni novopečene parlamentarne demokracije. Tej se doslej še ni uspelo prebiti iz sebe, temveč se izčrpava v lastnih problemih in tako generira novo družbeno krizo.

Ljudstvo bo očitno moralo že na prvih volitvah svojim zastopnikom v parlamentu sporočiti neljubo novico, da zrelostnega izpita iz demokracije niso opravili in da bo pač treba poskusiti z novo garnituro. Pri tem niti ni toliko pomembno, kateri stranki ali skupini strank pripada največ »zaslug«; slovenski parlament kot celota je ničkolikokrat izpričeval toliko nezrelosti, ozkosti, nevednosti in nespretnosti, da bo vsekakor prišel v zgodovino kot še ena družbena vmesnost.

Zlasti nekdanja vladajoča koalicija se bo morala soočiti z resnico, da v zgodovinskih učbenikih ne bo zapisana niti s približno tako velikimi črkami, kot se je sprva dozdevalo. Res je sicer, da se je na minulih volitvah zgodil veliki »infrastrukturni« preobrat slovenske družbe, vendar v novo epoho še nismo stopili: vztrajnostni moment minulih desetletij je ogromen, tako da tudi »antikomunistična« oblast nehote posega po boljševiških metodah in zahaja v boljševiške miselne obrazce. Sicer pa naj bi ameriški državni sekretar James Baker nekoč o jugoslovanskih politikih modro ugotovil: »Vsi so komunisti, razen Izetbegovića!«

Seveda ne moremo zanikati, da se je Slovenija, vržena v nov čas in nove razmere v minulih dveh letih vsaj naučila plavati, vendar pa je resnična, vsebinska preobrazba šele stvar prihodnosti. To je približno kot denacionalizacija: ko bo naposled le sprejeta ustrezna zakonodaja, se bodo procesi z doslej neslutenimi gospodarskimi, socialnimi in kulturnimi posledicami pravzaprav šele sprostili.

V teh rečeh, kot že rečeno, že močno zaostajamo za nekaterimi domnevno »konkurenčnimi« državami Vzhodne Evrope in s tem izgubljamo nekdanje primerjalne prednosti, kar je kajpak skrb zbujajoče, vendar se kaže po drugi strani tudi vprašati, ali se nam ne bo pozneje nekoliko temeljitejši diskurz o ključnih družbenih dilemah dolgoročno obrestoval. Vzhodnoevropske države, ki so živele po enem obrazcu, se zdaj tudi prenavljajo pravzaprav »shematsko«, medtem ko se za Slovenijo zdi, da skuša svoje dileme temeljito domisliti in jih rešiti kar najbolj v skladu s svojo prostorsko in časovno specifiko; na ta način se nam pravzaprav obrestuje in ohranja primerjalna vrednost duha, ki se ni nikoli docela sprijaznil, stopil z idejama jugoslovanstva in komunizma.

Kljub vsej zavozlanosti slovenske politike, ki nas malodane že stiska okoli vratu, imamo torej vsaj neka znamenja morebitnega izboljšanja »splošnega zdravstvenega stanja«: suicidnost Slovencev se je začela zmanjševati. To nam kajpak daje upanje, da bodo v perspektivi začele bledeti tudi nekatere druge nečedne lastnosti tega malega spolitiziranega ljudstva.

Boris Jež

VSEBINA PP poštni predal 29

Tonja Slokar
Električni jedilnik z vladne mize
Po redukcijah

Stane Kranjec
Napisal in postal zunanji minister

Jana Taškar
Marko Voljč
Portret tedna 19

Dr. Marko Kos
Slovenija ni zbudila nobenega odmeva
Davos – merilo globalnega utripa

Marjan Sedmak
Mrtvi živega grabi
Arhivi tajne policije 20

Miran Lesjak
Lov na sovražne elemente
Osebni dosjeji SDV 21

Vili Einspieler
Hrvatov in Srbov je ena sama ljubezen
Dr. Radovan Karadžić

Branko Jokić
Vsi makedonski sosedi 22

Darja Verbič in dopisniki
Nocoj je na vrsti . . .
Igre na srečo

Vera Avšič
Skladi kot ministrstva planskega gospodarstva
Privatizacija in psevdoprivatizacija 23

Branko Soban
Bitka se je pravzaprav šele začela . . .
Alžirski temni oblaki

Mojca Drčar-Murko
Sosedje, prijatelji, konkurenti
Pogled iz Rima

Romana Dobnikar-Šeruga
Mogadiš ni Vukovar, Etiopija ni Rusija
Četrti in prvi svet 24

Mitja Meršol
Predstava, mogočnejša od Hollywooda
Ameriške volitve

Darijan Košir
Na Zahod, v Rusijo, k Sadamu?
Negotova usoda jedrskega orožja bivše ZSSR 25

Alenka Puhar
Opravljanje pradedov
Oziranje brez nostalgije

Slavko Splichal
Medijski zakonski jarem za državljane

»Nenavaden par sodobnega sveta«
Američani o Japonski 26

Marijan Zlobec
Če ideje ne realiziraš, je brez vrednosti
Pogovor s skladateljem Janezom Gregorcem

Janko Svetina
Učitelj kot avtoriteta v človeškem pogledu
Waldorfska šola 27

Branko Sosič
Oblikovalsko rožljanje s kostmi
Reprotest Novega kolektivizma

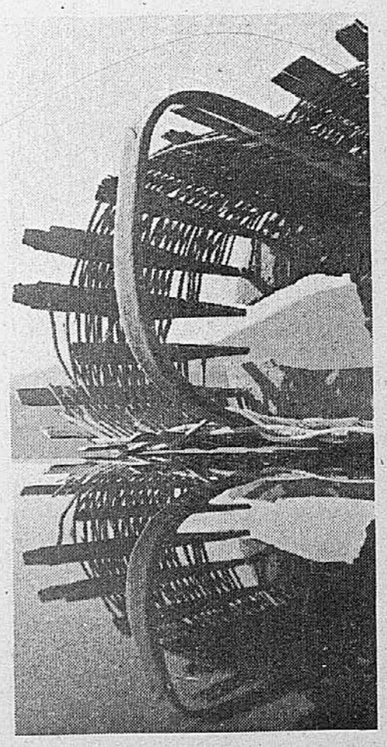
Jasna Kontler-Venturini
Delavske univerze na prepihu
Izobraževanje za odrasle

Nina Kozinc
Pred obritoglavci zbeži
Rasizem na pohodu 28

Darko Štrajn
Odsotnost leve opcije

Marko Jenšterle
Promocija ali prostitucija kulture?

Peter Tancig
Slovenija, prelom ali zlom? 32

Sporočilo bralcem

Uredniški kolegij je zaradi čedalje večjega zanimanja bralcev za sodelovanje v rubriki PP 29 in upoštevaje priporočilo delegatov Skupščine CGP Delo z dne 8. maja 1985 sklenil, da prispevki v Poštnem predalu ne smejo biti daljši od dveh tipkanih strani (60 vrstic), v rubriki Prejeli smo pa naj obsegajo do največ tri tipkane strani (90 vrstic). Namen tega je, da bi čim več bralcem omogočili izražati mnenja, stališča, pripombe, ugovore in predloge; zato smo hkrati odmerili še več prostora rubriki PP 29. Avtorji predolgih prispevkov, podpisani s polnim naslovom, pa v skladu s tem prepustijo uredništvu pravico do krajšanja oziroma manjših predelav (strnitev), ne da bi bila tako bistveno okrnjena vsebina njihovega sporočila.

Delo, 7. februarja
Muke ministra Šešoka

V pogovoru z gornjim naslovom je g. Dušan Šešok natresel prav presenetljivo veliko »nemodrosti«. Ob tem je ocenil tudi gospodarsko politiko in odstop svojega predhodnika ter moj odstop. Samo s tem v zvezi želim bralcem povedati, da mi je g. Šešok s hvalo napravil krivico in da sem vsaj toliko kot dr. Marko Kranjec kriv za gospodarsko politiko med majem 1990 in aprilom 1991. Tudi sicer sva z dr. Kranjcem imela in še imava enake poglede na gospodarska dogajanja pa tudi na gospodarske razloge in posledice osamosvojitve.

Ob ponovnem ustvarjanju skrivnostnosti o že skoraj leto starih odstopih pa tole. Razloge za svoj odstop sem že večkrat pojasnil. Pomemben razlog za odstop dr. Marka Kranjca pa je bilo isto, kar imenujemo lojalnost.

Jože Mencinger, Ljubljana

V zmešnjavi izjav pod tem naslovom je minister Šešok enkrat omenil tudi moje ime in stranko LDS. Šlo naj bi za moj predlog parlamentu o 8-odstotni zamudni obrestni meri za zakonsko določene dajatve. Česa takega nisem parlamentu nikoli predlagal, vsekakor pa se ne strinjam niti z vladnim predlogom o 10-odstotni zamudni obrestni meri, ki je finančna oblast večine slovenskih dolžnikov nikoli ne bo zmogla zares izterjati. Moj predlog pa je bil 8-odstotna zamudna obrestna mera za dolžniško-upniška razmerja (kjer s pogodbo ni dogovorjena višja, seveda) in finančni minister bi že lahko poznal razliko.

No, šlo pa je le za manjšo netočnost v primerjavi z drugimi domislicami v omenjenem intervjuju.

Janez Kopač, LDS

Delo, 25. januarja
Neznanje, ki meji na škandal

V sobotni prilogi Dela sem se 1. februarja oglasil s svojim mnenjem ob intervjuju s prof. Bajtom, objavljenim pod gornjim naslovom.

Gospod Sveto Kobal, bančnik in guverner Narodne banke Slovenije v prejšnjem obdobju, je teden za mano na istem mestu objavil še svoj prispevek na zgornjo temo, ki kaže, da mojega razmišljanja bodisi ni dobro prebral ali pa hote preobrača moje misli. Naj mi bo najprej dovoljeno pojasnilo.

1. Nikoli nisem trdil, da je inflacija prizadela dolžnike, vsaj v mojem izvodu Dela to ne piše. Hranilne vloge prebivalstva so bile prav tako razvrednotene kot obveznosti podjetij do bank. Oblast (Narodna banka) ni po vojni naredila ničesar, da bi tovrstno škodo popravila.

2. O poenostavitvah sem pisal izključno v zvezi z določanjem vrednosti nacionaliziranih podjetij. Zakon tu določa, da se kot osnova vzame knjigovodska vrednost ob podržavljenju (seveda po odbitku knjigovodske vrednosti dolgov) in torej ne ocena, ki temelji na uspešnosti poslovanja. To zadnje bi bilo pravičnejše, vendar mnogo bolj zapleteno.

G. Kobal ima seveda pravico do svojih sodb o pravičnosti podržavljanj po vojni. Če je država sistematično podržavila praktično vse zasebno produktivno premoženje, in to vsem brez razlike, lastnike oropala za »minulo delo« več generacij, jim vzela eksistenco, mnoge maltretirala ali jih celo pahnila v smrt, narod pa osiromašila za podjetniški sloj, je to zame, vzlic enakosti pristopa do vseh državljanov, ki so kaj imeli, še vedno ekonomsko škodljivo, moralno nepravičljivo, sploh in predvsem pa nedopustno nasilje. Ekonomske posledice tega plačujemo mi in ves bivši socialistični svet z današnjo krizo in z obupnimi prizadevanji, da bi se s privatizacijo dokopali do boljšega sistema. Zame je prav tako nedvomna moralna dolžnost danes živečih, da popravimo posledice nasilja tudi individualno, seveda v mejah možnosti, v okviru transformacije družbene lastnine in ob upoštevanju pravic drugih, to je današnjih zasebnih lastnikov in tistih, ki so prispevali k nastajanju družbenega kapitala.

Ne bom se spuščal v polemiko o tem, kdo si želi »prigrabiti (za dolgo dobo) kapital, ki je moč in oblast«, kot piše g. Kobal. Razlaščenci premoženja, ki je vredno 10 odstotkov družbenega kapitala, to gotovo niso. Niti ne bom razpravljal o tem, komu naj bo družbeno premoženje »podarjeno«. Zame so kriteriji za delitev lahko le pravičnost, narodnogospodarska korist in smotrnost postopka. Ne gre in ne sme iti ne za barvo krvi ne za kakšno drugo barvo. Če pa že kdo vsiljuje to »barvno« razlikovanje, naj dovoli, da je meni plava kri prejšnjih uspešnih generacij bolj simpatična kot kri preteklo rdeče barve.

Edo Pirkmajer, Ljubljana

G. Boris Pavšlar ima prav, ko pravi (PP 29, 7. febr. 1992), da zadeva moja kritika predvsem denacionalizacijo podjetij (na začetku njegovega pisma) in da je bil moj namen postaviti se v zaščito malega človeka (na koncu pisma). V članku, na katerega se je nanašalo vprašanje ge. Mije Repovž (izšel pa je v Gospodarskih gibanjih 223, december 1991), izrecno navajam, da glede premičnin, stanovanj in manjših poslovnih prostorov ter kmetijskih posestev in podobnega ne vidim zadržkov proti denacionalizaciji.

*Pa tudi sicer denacionalizacijo podpiram kot moralno obveznost. Problem je le v tem, da pri poslovnih osebkih denacionalizacijski upravičenec ne more biti samo tisti, ki je formalni lastnik firme (individualni ali družabniki, en glede na obliko), ampak je treba upoštevati vse njene zadolžitve in terjatve. Edino te lahko pokažejo, kdo je **pravi** (ekonomski) lastnik nekega realnega premoženja (dobrin), organiziranega v obliki firme. Terjatve pa so bile močno ‚nacionalizirane' že za vojne in posebno po njej, takoj v 1945, vsekakor **pred** formalno nacionalizacijo. Zato denacionalizacija po stanju ob nacionalizaciji ustvarja ob odpravi nekaterih številne nove krivice. Če je denacionalizacija moralna obveznost, ne vidim razloga, zakaj bi bili eni (imetniki realnih dobrin) upravičeni do nje, drugi (imetniki terjatev) pa ne. Zakon o denacionalizaciji se tega problema ne zaveda.*

Članek, ki ga omenjam in bi najbrž marsikoga zanimal, bo v razširjeni izdaji (v izvirni je pošel) kmalu na voljo.

Aleksander Bajt, Ljubljana

Namen intervjuja mi je popolnoma jasen, sicer g. Bajt ne bi pričakal novinarke M. Repovž s knjigo Jugoslavija 1918–1988 pri roki. Logično nadaljevanje je sledilo v Delu 29. jan. pod naslovom Zakon bi bilo treba v celoti razveljaviti in odmev S. Kobala v sobotni prilogi 7. februarja.

Banke so od nekdaj s krokodiljimi solzami odobravale kredite. Za poroštvo je moral biti denar, največkrat pa zastavitev nepremičnin z vknjižbo v zemljiško knjigo. Zadolževanje v času pred II. svetovno vojno je bilo uničujoče in ga dober gospodar v večji meri ni uporabljal. Enostaven dokaz je, da vsa starejša povojna generacija o kreditih sploh ni hotela nič slišati, ker so se spominjali pogubnosti tega izpred vojne, medtem ko je mlajša povojna generacija to s pridom izkoriščala; prednjačili so perspektivni kadri komunističnega režima in si pridobili ob hiperinflaciji premoženje na račun nas vseh. Čudi me, da do sedaj v to svežo kost nista ugriznila ne g. A. Bajt, ne g. S. Kobal.

Med nacionalizacijo decembra 1946 in koncem stare Jugoslavije se je vrinila še II. svetovna vojna. Dvomim, da banke v 4 medvojnih letih ali pa še prej niso pokasirale danih kreditov, torej bi morala biti aktivna podjetja le od lastnikov, ne pa od varčevalcev.

Imel sem 4 leta, ko mi je fašistična banda med prvimi zaprla očeta, nas pa izgnala in nam dobesedno pokradla vse. Podjetje, ki ga je oče ustanovil leta 1930, je bilo vseskozi aktivno, aktivno je bilo tudi po svobodi, ko smo se vrnili, in vse do nacionalizacije.

Zahteval bom le to, kar je pripadlo mojemu očetu, osnova za vrednotenje je pa tako bilanca in v pasivi so dolgovi vidni, če obstajajo, seveda. Da smo mnogi, tudi vlagatelji, vse izgubili med II. svetovno vojno, je žalostno dejstvo. Reparacije je pokasirala komunistična oblast, nam pa je ostala možnost pritožbe le še na tramvaj komando, te pa tudi ni več bilo.

Celotne zadeve ne bi smeli tako zelo posplošiti, da se predlaga celo razveljavitev zakona o denacionalizaciji. Vsako opravičevanje zaradi poenostavitve je zame nesprejemljivo.

Do kakšnih reakcij pripeljejo taki članki, kaže pismo S. Kobala, ki očita, da si vladajoča struktura želi prigrabiti, in to za dolgo dobo, kapital, ki daje moč in oblast, čeprav sem prepričan, da mnogi iz te vladajoče strukture z denacionalizacijo nimajo prav nič skupnega, in to so ljudje, ki so na oblasti, ker je bilo slovenskim volilcem dosti revolucionarnih boljševističnih dejanj prejšnjega režima, kateremu je, kot guverner NB Slovenije, verjetno pripadal.

G. Kobal, četudi je bilo samo 25 odstotkov premoženja last podjetnikov, in to po vašem plave krvi, bi bilo zelo dobro, da bi čimveč Slovencev dobilo od še živečih transfuzijo, kajti le od teh se je dalo kaj naropati. To naropano premoženje pa je bilo osnova za povojni industrijski in splošni razvoj. Transfuzije od tistih ljudi, ki imajo zelo rdečo kri, pa ni jemati, ker dokazano vodi v neenakost v revščini.

Milan Prah, Kranj

Delo, 12. februarja
Vlada in delavci v pasti

Gospod Niko Toš je v imenu svojega raziskovalnega inštituta, ki ugotavlja javno mnenje, vsem strankam dodobra pojasnil metode in rezultate raziskav javnega mnenja, ki ga že več kot 20 let temeljito in zame edino verodostojno (to je vedno pokazala praksa) opravlja ta ekipa. Eden od mnogih rezultatov (med drugim je zbil najbrž kaki stranki, krščanskim demokratom npr., iz glave, da bodo zmagali s 40 odstotki, volilne baze imajo npr. samo za 5,4 odstotka) je tudi ta, da je v Sloveniji 14 odstotkov prebivalstva, ki živi, kot da bi imeli za kruh in mleko živilske nakaznice. Če teh 14 odstotkov prevedemo v številke, dobimo 280.000 prebivalcev. Toliko je npr. ljudi, ki zanesljivo ne bodo mogli slediti enormni požrešnosti energetskega lobija pri neprenehnem izsiljevanju vlade pri dvigovanju cen. Tiste, ki imajo že tako nadpovprečne plače (o tem smo slišali in brali vse) seveda prav nič ne briga, da bo ostalo ob mleku in kruhu še brez osnovnega ogrevanja, da bi si mleko lahko zavreli, 280.000 ljudi. Gre za najbolj nesramno izsiljevanje, kar jih pomnim, zlasti zato, ker grozijo s stavko. Torej bodo vsej Sloveniji odklopili elektriko.

Osebno mislim, da moramo biti Slovenci solidarni s tistimi 280.000 ljudmi in naj nam z njimi vred gospoda z nadpovprečnimi plačami elektriko odklopi, za kolikor časa hoče. Vlada temu roparju bogatih lobistov najsiromašnejšega sloja nikakor ne sme popustiti, vsi Slovenci bomo njeno nepopustljivost še kako dobro razumeli in gnev se ne bo obrnil proti vladi, temveč proti tem roparjem, ki jim pri pretiranih plačah niti malo ni mar, da je v Sloveniji 280.000 ljudi, ki bodo zaradi njih ob osnovne pogoje za preživetje.

Pozivam vse sindikate, naj enkrat vendarle nastopijo proti tem izsiljevalcem in roparjem, ne pa da napadajo vlado. V demokraciji je namreč treba vedeti, kdo je tisti, ki je vreden demonstracij, ali vlada ali monopolni lobi, ki počne, kar se mu zljubi. V tem primeru bo spoštovanje Slovencev, če bo vztrajala pri svojem, zaslužila vlada, energetski lobi pa tisto, kar se ob takih stvareh zasluži v državah razvite demokracije. Vi odklopite elektriko Sloveniji, mi pa vas toliko časa ne bomo spustili iz vaših foteljev in pisarn, doler se ne boste navadili, da je socrealistične izsiljevalske in roparske družbe konec.

Tako morajo ravnati sindikati in nič drugače! 18. februarja delavci na ulico, ne proti vladi, temveč proti roparjem! Sindikati, ki tega ne bodo storili, niso sindikati, temveč privesek lobijev!

Peter Božič, Ljubljana

Delo, 7. februarja
»Referendum o usodi JE«

Vso svojo profesionalno kariero se ukvarjam z jedrsko energijo, natančneje, z jedrsko varnostjo. V minulih letih sem sam in moji kolegi slišal že marsikatero pikro na svoj račun. Praviloma se v javne politične polemike nismo spuščali, saj smo menili, da gre predvsem za politične igre in da je bolje, da se stroka vanje ne meša. Toda zapis z gornjim naslovom gospoda dr. Lea Šešerka, podpredsednika slovenske vlade, me je spodbudil, da se oglasim. V njem so take žaljivke, da jih moram pokomentirati:

1. Začnimo kar pri besedi lobby, ki so jo Zeleni v javno rabo pri nas prinesli že pred nekaj leti. Vedno so jo uporabljali v povezavi z jedrsko stroko in z zelo močnim negativnim prizvokom. Pod geslom lobist najdemo v Verbinčevem Slovarju tujk naslednji opis: »kdor skuša vplivati na poslance v imenu kakih posebnih koristi, skupin«. V tej razlagi ne vidim nič negativnega, vsaj dokler so metode vplivanja legalne. Takih skupin je tudi pri nas kar precej. Beseda lobby sama po sebi čisto neupravičeno nosi pri nas negativen prizvok.

Gospod dr. Šešerko, ni mi jasno, koga pravzaprav imate za jedrski lobby pri nas. Vedno bolj se mi dozdeva, da smo za vas jedrski lobby vsi tisti, ki smo kdajkoli rekli eno samo korektno besedo o jedrski energiji ali elektrarni. Pripadnik jedrskega lobbyja je postal celo novinar Televizije Slovenija, ki vam je postavil nekoliko bolj neprijetno vprašanje v oddaji Tednik v četrtek, 6. februarja 1992. Seveda je član lobbja tudi dr. Peter Novak, priznan strokovnjak s področja energetike. Prav zato bi moralo imeti njegovo strokovno mnenje o energetskih in družbenih posledicah zapiranja jedrske elektrarne pomembno težo. Jedrski lobby je menda postala tudi kar Slovenska akademija znanosti in umetnosti, ker je dopustila, da so strokovnjaki njenega odbora za energetiko javno objavili svoje strokovno mnenje.

Prosim vas, gospod dr. Šešerko, da enkrat jasno in glasno poveste, kdo so tisti, ki so po vašem mnenju pripadniki jedrskega lobbyja. Hkrati prosim, da natančno poveste, katere zakone so prekršili ali za katere umazane politične cilje se borijo. S tem mi boste pomagali, da si pridem na jasno o sebi in svojih kolegih.

2. V prispevku obtožujete, da je odklop elektrike v četrtek, 6. februarja, pokazal moč lobbyja. Tako hude obsodbe, in to brez preiskave in brez sodne obravnave, ne more izreči niti podpredsednik izvršnega sveta! Gospod podpredsednik, če mislite, da je do okvare v NE Krško prišlo namenoma in da so bile redukcije nepotrebne, imate vse možnosti v okviru svoje vlade sprožiti ustrezen postopek preiskave po legalni poti. Nihče pa nima pravice pisati sodbe sam, in to brez dokazov.

Ob tem naj omenim, da se na zahtevo Republiške uprave za jedrsko varnost (RUJV) in Strokovne komisije za jedrsko varnost pri njej vsak tak ali podoben dogodek v NE Krško temeljito strokovno analizira. Poročilo o tem z ustreznimi strokovnimi recenzijami je NE Krško dolžna predložiti RUJV, ki na njegovi podlagi potem sklepa o potrebnih nadaljnjih korakih.

3. Gospod dr. Šešerko, v prispevku ste se na dveh mestih razpisali o neplačevanju elektrike. Kako lahko na to vpliva jedrski lobby? Tudi to je stvar vaše vlade. Naredite že kaj! Verjamem pa, da zadeva ni enostavna – če daš v en žep, bo zmanjkalo v drugem. Vendar za to nikar ne prelagajte svoje odgovornosti na pleča tretjih.

4. V prispevku trdite, da dokumentirani radioaktivni element tritij v brežiškem vodovodu še vedno zaman čaka na odkritje povzročitelja. To je golo sprenevedanje! NE Krško je na tiskovni konferenci prav 6. februarja 1992 ponovno objavila podatek o radioaktivnih izpustih. Med njimi je tudi tritij, ki ga elektrarna spušča v kolikšnih količinah, ki dosegajo le 60 odstotkov z našimi predpisi dovoljenih količin. Vsi ti podatki so vam, gospod dr. Šešerko, kot podpredsedniku vlade vedno na voljo na Republiški upravi za jedrsko varnost, ki vam je direktno podrejena.

5. Žaljivka, ki me je nagnala k temu pisanju, pa je naslednja trditev: »Nedopustljivo pa je njihovo (dr. Petra Novaka in somišljenikov, op. A. S.) prizadevanje, da bi preprečili referendumsko odločanje samo, da bi puhla, slepa ter gluha »strokovnost« v podobi reprezentantov jedrskega lobbyja odločala namesto ljudi in brez njih.« Kako morete vi kot sociolog soditi o strokovnosti ljudi, ki se ukvarjajo z jedrsko energijo, in nas tako nesramno obsoditi? Ponosen sem na svojo diplomo, magisterij in doktorat, ki so vsi s področja jedrske varnosti. Ponosen sem na svoje delo, ki ga mirno lahko predstavim na vrhunskih strokovnih srečanjih po vsem svetu in v najuglednejših mednarodno recenziranih revijah s tega področja. Kako si drznete vse to z enim zamahom razglasiti za puhlo, slepo in gluho?

Niti prej, ko ste bili še opozicija, niti sedaj, ko ste oblast, celo po funkciji odgovorni za področje jedrske energije, niste nikoli prišli k nam, jedrskim strokovnjakom, da bi se pozanimali za resnična dejstva s tega področja. Gotovo bi skupaj lahko odpravili morebitne nesporazume in razjasnili marsikatero zmoto. Morda pa bi lahko tudi konstruktivno prispevali k dodatnim izboljšavam v NE Krško.

Pojasnimo Slovencem vsak svoja stališča o jedrski energiji. Toda soočimo resnična dejstva, ki se jih da podkrepiti tudi z dokazi. Neresnice, podtikanja in žaljivke, ki jih uporabljate, so lahko le izkaz nemoči, neznanja in umazanih političnih iger.

Naj končam z Vašim stavkom: »Prepričan sem, da imamo Slovenci toliko politične kulture in vzravnanosti, da Vam ne bomo pustili, da bi zaradi Vaših malih interesov namesto nas Vi odločali o najusodnejših stvareh.«

Andrej Stritar, Črnuče

G. Šešerko je svoj prispevek z gornjim naslovom končal z mislijo o politični kulturi Slovencev: »Ne bomo vam (g. Novaku) pustili da zaradi svojih malih interesov namesto njih (Slovencev) odločate o najnevarnejših stvareh«. Iz tega stavka se da razbrati, da edini g. Šešerko in mogoče še stranka zelenih lahko odločata o najnevarnejših stvareh, ki grozijo Slovencem. Vsi drugi, ki ne mislijo tako, sodijo v jedrski lobby in so s tem avtomatsko diskreditirani. Ne vem, zakaj je referendum sploh potreben, če g. Šešerko pripisuje g. Novaku toliko vpliva nad Slovenci? Očitno je nekoga strah za njihovo politično kulturo in vzravnanost.

Verjetno je pri takih odločitvah pomembno tudi, ali imamo Slovenci kaj naravoslovne pameti in strokovne kulture. Vendar vsakdanje prebiranje časopisov navrže naslednji sklep o strokovnih ocenah. Ali znate rešiti enačbo log (x) = 0? Rešitev je ena, bodo odgovorili vsi, ki znajo reševati take enačbe, ne glede na to, ali se med seboj poznajo ali ne. S stališča tistih, ki odgovora ne poznajo ali na vsak način želijo vsiliti svojo rešitev, pa prvi sodijo v lobby, saj vsi trobijo isto brez kakršnegakoli političnega pluralizma. Torej, ali bomo edino Slovenci tako pametni na tem svetu, da bomo zaprli obratujočo JE! Zakaj pa ne, česar si ne morejo privoščiti bogati, si lahko privoščimo revni.

Najbolj pomembna od vsega je varnost. Toda, koliko smo pripravljeni storiti zanjo? V Franciji je nekaj čez 50 JE in po bivšem vzhodnem bloku, ki nas obdaja, jih je tudi nekaj. To pomeni, da je verjetnost za nesrečo v naši neposredni bližini bistveno večja kot pri nas. Zakaj torej ne gremo v Francijo in tam demonstriramo proti jedrskim elektrarnam? Pojdimo, odprimo jim oči! Demokratična država z dolgoletno tradicijo, kakršna Francija je, nas bo nemudoma uslišala, čeprav je bilo pri njih podobno gibanje pred petnajstimi leti.

Običajno lestev nastane tako, da se najprej požaga drevo. Lezenje po politični lestvici je v demokraciji med težavnejšimi, saj morajo biti klini v njej trdni. Če se želite dolgo obdržati na njej, se vzpenjajte polagoma, za hiter vzpon lahko marsikateri klin preskočite in tak je lahko tudi trhel. Bolj nerodno pa je, če je trhel tudi tisti, na katerem pristanete. Nabiranje političnih točk je možno tudi s tem, da skrbimo za okolje z manjšimi, vendar učinkovitimi rešitvami. Praktično nikjer v Sloveniji ne srečate zabojnikov za steklenice, za papir, za nevarne snovi (olje itd.), da bi se na veliko pisalo o kemičnih odpadnih snoveh in z njimi onesnaženih vodah, o čistilnih napravah, da se trudimo preprečiti onesnaženost zraka itd. Zaradi reševanja teh problemov se nam v svetu ne bodo čudili in tudi pisali ne bodo o nas. Torej, zaprimo JE, to je ta pravo. To omogoča veliko publiciteto in hiter politični vzpon.

Predlagam referendum o zaprtju vseh privatnih kurišč in o prepovedi vožnje z avtomobili brez katalizatorja. Tudi to nas bo drago stalo, toda vsaj učinek na izboljšanje našega okolja je zagotovljen.

Darko Korbar, Ljubljana

V TV oddaji Tednik (6. februarja) je podpredsednik izvršnega sveta Republike Slovenije gospod Leo Šešerko izjavil, naj bi denar za zapiranje Jedrske elektrarne Krško dobili iz proračuna. Stroški zapiranja nuklearke so ocenjeni na 2500 ameriških dolarjev na prebivalca (Delo, 29. januarja, priloga Znanje za razvoj), kar pomeni približno 10.000 (deset tisoč) nemških mark na zaposlenega državljana Republike Slovenije. Ker vemo, da se proračunska vreča napolni z obdavčitvijo delavcev, me zanima, kako je možno vzeti 10.000 mark delavcu, ki mesečno zasluži manj kot 300 mark.

Aleš Stanovnik, Ljubljana

Delo, 27. januarja
Italijani dobili dober vtis o JEK

Gospod S. Bubnov v svojem prispevku opozarja urednike Dela na neskladja v časopisnih člankih.

*Povzročitelji napak pa so pogosto tudi sami pisci prispevkov. Do napake je prišlo tudi v odgovoru g. S. Bubnova (Delo, 9. februarja 1991) na moje odprto pismo dr. Stanku Busarju (Delo, 16. februarja 1991). V mojem prispevku je zapisano: »Upam pa si tudi trditi, da v **recenziranih** poročilih, študijah in projektih, ki so bili izdelani pred pričetkom gradnje NE Krško, nikoli, nikjer in nihče ni zapisal in podpisal, da je lokacija NE Krško glede na aktivne prelome neprimerna in da tam ne bi smeli graditi jedrske elektrarne.« Na to mojo trditev sem prejel nasprotujoč odgovor samo od g. S. Bubnova, ki pa je spremenil ». . . **recenziranih** poročilih . . .« v ». . . recenzijskih poročilih . . .« in dodal: »V moji oceni (recenziji) predgradbenega varnostnega poročila za JE Krško sem napisal in 25. 6. 1975 podpisal: **Lokacija za gradnjo JE Krško ni primerna.**«*

*V pogovoru sem g. S. Bubnova opozoril na razliko med **recenziranimi** poročili in **recenzijskimi** poročili. Zato in pa tudi zato, ker smo se na 5. seji Komisije za proučitev okoliščin izgradnje JE Krško in posledic njenega obratovanja dne 4. 3. 1991 na predlog njenega predsednika g. I. Tomšeta okvirno dogovorili, da o potresni (ne)varnosti lokacije JE Krško ne bomo več javno polemizirali, ampak počakali na rezultate ustreznih študij, ki so v teku, v Delu na zgoraj navedeno napako nisem odgovoril.*

Ob najnovejših navedbah v medijih javnega obveščanja o vzrokih za zaustavitev JE Krško pa dopolnjujem svoje dosedanje pisanje v Delu.

Trdim, da razen g. S. Bubnova ni nikoli noben seizmotektonski strokovnjak zapisal in podpisal, da sedanja lokacija JE Krško ni primerna. Ker menim, da bi g. S. Bubnov moral enkrat natočiti čistega vina tudi sebi, pa še tole.

V svojem poročilu z dne novembra 1991 o zadevi: Pripombe na Stališče do delegatskih pobud in vprašanj v zadevi NE Krško je g. S. Bubnov med drugim, verjetno očitajoče, navedel sledeče podatke iz investicijskega programa za NE Krško iz leta 1968: »Kot prednost lokacije so navedene: lahek dostop, dobre transportne možnosti za dovoz težje opreme in bližina velikih mest Zagreba in Ljubljane.« Ni pa upošteval naslednjih ugotovitev iz istega investicijskega programa: »Edini nedostatek je seizmična aktivnost, ki pa ni pereč, ker leži lokacija na področju VIII. MCS.« In pa: »Lokacijo Krško je izbrala v ožji izbor jugoslovanskih lokacij za NE, neodvisno od investitorja, tudi strokovna grupa Energoprojekta pod vodstvom švedskega strokovnjaka dr. Carlboma. Po tej oceni je Krško ena od treh najperspektivnejših lokacij za NE.« Pred tem je v Investicijskem programu za NE Krško iz leta 1965 zapisano: »Po oceni Geološkega zavoda Ljubljana je lokacija ugodna za gradnjo nuklearne elektrarne.«

G. S. Bubnov pa je bil tudi predsednik Podkomisije za operativno izvajanje del NE Krško. V poročilu o delu te podkomisije z dne 30. 6. 1978, ki ga je podpisal g. S. Bubnov, med drugim piše: »Podkomisija je bila ustanovljena z nalogo, da pomaga investitorju pri operativnem izvajanju del pri gradnji NE Krško in da skrbi za upoštevanje naših predpisov in zakonov s področja investicijske izgradnje.« Vprašam se, ali so g. S. Bubnov in člani podkomisije to zadolžitev uspešno opravili? Po prispevkih samega g. S. Bubnova v zadnjih letih lahko domnevamo, da ne.

*V istem poročilu v sklepu piše: »Ko so bile ob sodelovanju podkomisije premoščene začetne težave pri izvajanju del pri izgradnji NE Krško, zlasti v zvezi z izdajanjem gradbenih dovoljenj, nostrifikacijo investicijsko – tehnične dokumentacije, ureditvijo pogodbenih odnosov, je nadaljnja izgradnja NE Krško potekala **po redni poti**, skozi ustrezno sodelovanje republiških inšpekcijskih služb in republiških upravnih organov.« Tudi to verjetno ni v **neskladju** z novejšimi izjavami g. S. Bubnova o »afriškem načinu gradnje« NE Krško.*

Egon Lukacs, Ljubljana

Delo, 1. februarja
Zakaj Drnovšek (še) ne bo predsednik vlade?

Spomenka Hribar je moj članek z gornjim naslovom uporabila za iztočnico, da je v pismu bralke razložila stališča svoje stranke in odgovorila na očitke, ki se na račun Demokratske stranke pojavljajo v javnosti. Želel bi skromno pripomniti, da moj namen ni bil deliti očitkov. K pisanju me je spodbudil predvsem vtis, da dandanes med pisci političnih komentarjev prevladujejo tisti, ki delujejo v tej ali oni stranki, med komentarji pa takšni, ki imajo jasno opredeljeno politično tarčo. Zato sem bil izredno vesel, da je poskus napisati nekoliko drugačen komentar nekoga spodbudil k pisanju »odmeva«, še bolj zato, ker je ta odmev po svoji obliki lep primer tistega, kar so nekoč opisovali kot »kulturo dialoga«.

Zato pravzaprav ne bi imel razloga za ponovno pisanje, ko bi gospa Hribarjeva, ki se večkrat sklicuje na moj članek, povsem ne spregledala tistega, kar sem vsaj sam imel za njegovo osnovno sporočilo. Zapisal sem bil namreč domnevo – temelječo zgolj na sklepanju in ugibanju – da je za neuspeh Drnovškovega mandatarstva krivo predvsem nesoglasje Liberalno-demokratske in Demokratske stranke glede višine oziroma deleža sredstev, ki naj bi jih proračun namenil za slovensko vojsko. Zakaj se mi zdi to tako pomembno? Ker domnevam, da bo zmanjšanje proračuna ena glavnih predvolilnih obljub vseh strank, da pa bo vprašanje, na račun česa doseči to zmanjšanje, eno glavnih za izid volitev. Naj mi bo dovoljeno še malo ugibanja. Visoke izdatke za vojsko je mogoče opravičevati z nacionalno fobijo (tej so se demokrati odrekli takrat, ko so se razšli z nacionaldemokrati) ali pa z argumentom »reagonomike«, da izdatki za vojaško industrijo spodbujajo gospodarsko aktivnost in podjetništvo. Ali sklepam preveč, če rečem, da prav ta zadnji obrazec omogoča demokratom črpati priljubljenost hkrati iz uspehov obrambnega in policijskega ministrstva kot tudi iz zavzemanja za pospešeno reševanje gospodarske situacije v Sloveniji? Ali ni potem logično pričakovati, da bodo liberalni demokrati v imenu demilitarizacije nasprotovali previsokim izdatkom za vojsko, da pa bodo v skladu s svojo liberalnostjo želeli ta denar porabiti za spodbujanje podjetništva in gospodarjenja neposredno, ne po ovinku prek vojaške industrije? Opisana dilema med vojaško industrijo in spodbujanjem gospodarskega

Nadaljevanje na 29. strani

PO REDUKCIJAH

Električni jedilnik z vladne mize

Marko Kočevar

Je Slovenija pred novimi električnimi mrki? Se bomo povrnili v zgodnja sedemdeseta leta, ko se je v javnih prostorih trlo študentov, ki so se iz svojih mrzlih sob zatekli v ogrevane javne prostore? In morda v začetek osemdesetih let, ko smo bentili čez Milko Planinc in boga? Čez prvo zato, ker ni poskrbela za dovolj elektrarn, in na drugega, ker nam ni naklonil dovolj dežja.

Milke Planinc ni več na čelu vlade. Oziranje v nebo pa nam tudi ne bo kaj dosti pomagalo. Vse kaže, da bodo naše oči v začetku devetdesetih let uprte v Lojzeta Peterleta in v slovensko vlado, ki nam bosta prižigala in ugašala žarnice. Ta hip je namreč ena izmed najbolj varovanih skrivnosti te naše vlade elektroenergetska bilanca za leto 1992, čeprav smo že v februarju in bi morali z njeno pomočjo načrtovati stroške, podražitve in še zlasti nakupe manjkajoče energije. O njej se ne da kaj dosti izvedeti niti v slovenskem elektrogospodarstvu, kjer je slišati, da se je vse zapletlo pri načrtovanju dobav elektrike velikim odjemalcem, ne na ministrstvu za energetiko, kjer sicer pravijo, da imajo pripravljeno najbolj črno različico letošnje oskrbe z električno energijo, pa tudi cel menu ugodnejših možnosti. Vse pa, kot pravijo, temelji na predpostavkah, na »čejih« in kupu nerešenih vprašanj, o katerih se mora po njihovem mnenju zvečine izreči vlada sama. In o najbolj črni zasnovi in o temnih nočeh naj bi se vlada začela ukvarjati še ta teden.

Kot nam je uspelo izvrtati, naj bi po teh najbolj črnih napovedih Slovenija imela letos na razpolago kakih 9.200 kilovatnih ur elektrike. Za primerjavo naj povemo, da smo je imeli lani dobrih 10 tisoč kilovatnih ur, kar pa je bilo še vedno za 2,5 odstotka manj kot leto poprej. V tej različici so odšteli vso elektriko, ki smo jo še lani večji del leta dobivali bodisi iz naših elektrarn v BiH bodisi po pogodbi TGA iz Srbije. V elektrogospodarstvu in v energetskem ministrstvu si tudi niso upali vnaprej računati na kakršenkoli uvoz energije z utemeljitvijo, da jim zdajšnja cena elektrike in ogromni dolgovi zanjo tega ne jamčijo. Prav tako niso računali z jedrsko elektrarno za poldrugi mesec, ko bo ta po vseh načrtih v rednem remontu. Nasprotno pa so na papirju do konca pognali šoštanjsko termoelektrarno.

In črna bilanca ne bi bila tako črna, če ne bi, tako kot se za bilanco spodobi, z možnostmi uskladili tudi porabe. Pri distribucijskih odjemalcih, ki zvečine redno plačujejo za elektriko, si kajpada niso mogli privoščiti načrtovanja kakšnih redukcij. Kljub temu pa jim niso mogli dopustiti večjih potreb, kot so jih ti imeli v letu 1990. Precej pa so oklestili že prijavljene potrebe velikih uporabnikov, za kakih 600 milijonov kilovatnih ur. Prav zaradi te poteze imajo snovalci vso elektroenergetsko bilanco v tajnosti, saj menijo, da niti v elektrogospodarstvu niti v energetskem ministrstvu nimajo pravice komurkoli predpisovati električne diete. To po njihovem lahko stori samo vlada.

In vlada bo morala vleči poteze na tej elektroenergetski šahovnici. Lahko se namreč odloči, da bo manjkajoči del energije uvozila, jo sama plačala ali pa bo izterjala dolgove.

Lahko se tudi odloči, da bo tistim, ki jim bo dobavljala uvoženo elektriko, ceno zanjo zvišala. Konec koncev nihče še ni odpisal elektrike iz bivših jugoslovanskih republik. Od tam smo je lani denimo dobili še 840 milijonov kilovatnih ur. Celo velika možnost je, da bodo Hrvati zaradi lastnih energetskih stisk in še večje električne navezanosti na druge republike v minulih letih kmalu popravili pretrgane daljnovode na svojem ozemlju, ki so bili uničeni v vojaških spopadih. Če ne prej, pa takrat, ko bo krška nuklearka v remontu in bodo tudi oni ostali brez dobrih 7 milijonov kilovatnih ur na dan. Nobena skrivnost niti ni, da so se celo Srbi sami ponudili, da popravijo daljnovode na Hrvaškem, da bi lahko izvažali svojo odvečno elektriko. Tudi v BiH so menda pripravljeni pošiljati Sloveniji dodatne količine elektrike, ko bo to urejeno v okviru trgovinskega sporazuma s Slovenijo.

Vendar pa bo uvoz elektrike v vsakem primeru naši vladi povzročal velike preglavice. Samo popolni nevedneži lahko mislijo, da se da v tujini kupiti elektriko kadarkoli in po katerikoli ceni. Minili so namreč časi solidarnostne izmenjave in lagodne oskrbe z elektriko v okviru bratskih jugoslovanskih republik. Nekaj manjših količin se sicer da tudi na Zahodu dobiti kot pomoč v sili, toda vse je treba drago plačati ali pa vrniti, ko elektriko tam potrebujejo. Večje količine pa si je treba zagotoviti veliko prej, sicer se jih še za mastno plačilo skorajda ne dobi. Naša vlada pa se ne zna obrniti niti pri izterjavi plačil doma niti ne kaže pretirane prožnosti takrat, ko se ji ponudijo kakšne otipljive priložnosti za nakup elektrike zunaj. Toda neki naš poslovnež v Pragi že leto dni roti našo vlado, naj ji ne bo odveč stopiti na pogovore h kolegom v ČSFR, ki so že izrazili pripravljenost, da bi Sloveniji pošiljali elektriko, ki je imajo v tej državi na pretek, v zameno za naše blago, zlasti zdravila. Tako pa dobivamo elektriko predvsem iz Avstrije, ki je tudi sama nima vedno dovolj, Italije in Švice, kjer jo je treba plačati z devizno gotovino. In ker te ni dovolj, imamo redukcije.

Zaradi vseh teh neznank in nerodnosti si kajpada v začetku leta še nihče ne upa javno napovedovati električnih mrkov. Prve smo letos že doživeli, novi naj nas bi čakali ob že napovedani stavki energetikov. Nekateri trdijo, da jih bomo še več deležni tik pred referendumom o predčasnem zapiranju jedrske elektrarne. Ne glede na to, kakšne poteze bo vlada vlekla v tem letu, ji tudi v prihodnjih nekaj letih ne bo lahko polniti vrzeli, ki jih bo v vsakem primeru povzročilo trganje elektroenergetskih vezi z jugom in preusmerjanje na zahodni trg z elektriko. Glede na izkušnje, ki smo jih dobili ob nedavni okvari krške nuklearke, pa nam nihče ne more očitati, da smo zlizani z energetskim lobijem, če sklepamo, da bomo ob morebitnem zaprtju nuklearke leta 1995 obvezno na električni dieti.

Sanje o savski verigi

V energetskem ministrstvu sicer trdijo drugače. Toda kakšno bi bilo to ministrstvo, če bi v isti sapi zagovarjalo vladno zamisel za zaprtje nuklearke in obupno vilo roke nad naložbeno sušo v elektroenergetiki. Vendar zdajšnja naložbena scena vendarle ne vliva pretiranega optimizma. Tako majhne elektratne, kakršna je HE Vrhovo, ne zmoremo denimo spraviti pod streho niti v štirih letih, po prvotnih načrtih pa bi jo morali v treh. Pomanjkanje naložbenega denarja in zapleti zaradi lokacijskih dovoljenj so prispevali k temu, da še vsaj eno leto ne bo nared. Za njeno dokončanje potrebujemo še 18 milijonov ekujev, skupna vrednost naložbe pa znaša 75 milijonov ekujev.

Kje so časi, ko smo še sanjali, da bomo za HE Vrhovo gradili hidroelektrarne na Savi kar zapovrstjo. Takrat so se za naložbe v elektrogospodarstvo nabirali še mastni denarci od energetskega prispevka. Zdaj je v republiškem proračunu denar rezerviran zgolj za zapiranje rudnikov, subvencije rudarjem, za študije o zapiranju JE in skladiščenje radioaktivnih odpadkov, ekološko sanacijo termoelektrarn in nekaj malega še za male energetske objekte. Energetskemu ministrstvu je treba sicer priznati, da si z iskanjem kompenzacijskih verig sicer prizadeva denar od dolžnikov neposredno preusmeriti na izvajalca naložbenih del, vendar je tega denarja premalo. Amortizacije pa ob neekonomski ceni elektrike ni mogoče oblikovati že več let. Zato nam ne preostane drugega, kot da se čedalje bolj oziramo po tujih sovlagateljih. A tudi od tod denar ne bo kar tako curljal.

Kakšnega pol leta je že od tedaj, ko smo se na veliko razpisali, kako bo Avstrija gradila elektrarne na Savi in prispevala 7 milijard šilingov. Toda za zdaj ti še niso začeli prihajati, ker še ni urejene koncesijske pogodbe in ker tudi na naši strani ni še vseh potrebnih projektov in dovoljenj. Nepretrgana skupna gradnja elektrarniške verige je tako že drugič padla v vodo, večja možnost je, da bi se z Avstrijci dogovarjali za gradnjo vsake posamezne elektrarne v verigi. Z Avstrijo tudi še nimamo poravnanih vseh računov pri HE Golica in dokončane daljnovodne povezave, ki bi nam omogočala večji uvoz elektrike iz evropskih držav.

Tudi zaradi morebitnega izsiljevanja Avstrijcev v zvezi z zapiranjem jedrske elektrarne se ne bi bilo preveč dobro opreti samo na njihov kapital. Zato se v energetskem ministrstvu tudi z Italijo, Francijo in drugimi dogovarjajo za postavitev dveh kombiniranih plinsko-parnih elektrarn s po 40 megavatov moči. Ena naj bi stala v Mariboru in bi jo uporabljali tudi za daljinsko ogrevanje mesta z okolico, drugo pa v kakšni tovarni, ki naj bi jo šele izbrali. K tema dvema naložbama naj bi pritegnili tudi Petrol in njegovo podjetje Zemeljski plin, saj bi s tem dobila dva velika stalna porabnika zemeljskega plina, ki ga bomo letos začeli dobivati iz Alžirije, pozneje pa mogoče še dodatno tudi iz Rusije. Težava pa je v tem, da so takšne elektrarne precej drage, da se ob naši razmeroma podcenjeni energiji takšne naložbe ne obrnejo hitro in jim grozi celo poslovanje z izgubo. Za nedonosne naložbe pa nobena tuja ali domača banka ne bo hotela jamčiti za posojilo. Tovarna pa ne vlagati v drag objekt, če ve, da bo dobivala cenejšo energijo iz javnega električnega omrežja.

Brez tujega kapitala ne bo šlo

Toda projekte je treba imeti v predalu že zato, da bi jih lahko ponudili tujim sovlagateljem, ko napoči za to najprimernejši čas. To se je denimo obrestovalo pri načrtovanju ekološke sanacije četrtega bloka šoštanjske elektrarne. Zanjo se zdaj ponujajo tri nemške firme in ena avstrijska. In navsezadnje tudi zaradi možnega zaprtja nuklearke ali pa življenja z njo nujno potrebujemo projekt za njen izdatni nadomestek. Ne vemo sicer, ali je tisti, ki ga imajo v mislih na energetskem ministrstvu, večjo plinsko–parno elektrarno, pravi, vendar ob vseh teh peripetijah v naši energetiki nihče več ne verjame, da bi se dalo jedrsko elektrarno nadomestiti z nekaj sto ali celo tisoč malih hidroelektrarnic, z nekaj sto industrijskih elektrarn ali celo z racionalno rabo energije. Takšen velik in tudi maksimalno neoporečen objekt, kot mora biti jedrska elektrarna, mora imeti rezervno elektrarno, prav tako tudi elektroenergetski sistem, ki se skuša prilagoditi zahodnoevropskim standardom obratovanja. Na zgodbice o varčevanju z ugašanjem žarnic ali o prenovi slovenskega gospodarstva v nekaj prihodnjih letih pa lahko kar pozabimo. Na ta vlak je energetski minister s svojo politiko že kdaj zamudil, čeprav je po drugi strani tudi res, da v tej vladi ni mogel vedno prodreti s svojimi predlogi.

Čeprav predsednik slovenske vlade zelo rad popularizira male hidroelektrarne, nas te zanesljivo ne bodo rešile električnih mrkov. Tudi prenova elektrarniške verige na reki Dravi ne, čeprav naj bi s tem iztisnili iz njih še dodatnih 70 megavatov moči. Res pa je, da je ta projekt pisan na kožo tujim bankam za obnovo in razvoj in da zaradi tega najbrž ne bo težko pri njih zaprositi za pomoč. Premier tudi zatrjuje, da za takšne naložbe ne bi smelo manjkati tujega podjetniškega kapitala.

Kljub vsem naštetim naložbam, ki so v teku, v predalih ali šele v glavah, bi bilo težko soditi, kaj nas v prihodnjih letih čaka s krško elektrarno ali brez nje. Eno pa je jasno: brez tujega kapitala ne bomo nikoli spravili skupaj nobene nove elektrarne v spodobnem času. Tega se morajo zavedati tudi tisti, ki zdaj bentijo čez razprodajo domačega bogastva. Če pa bomo znali ohraniti vsaj zdajšnjo življenjsko raven brez novih megavatov in celo brez jedrske elektrarne, pa toliko bolje za tiste, ki nas takšne želijo videti že v prihodnjih nekaj letih, in za slovenski narod seveda.

Tonja Slokar

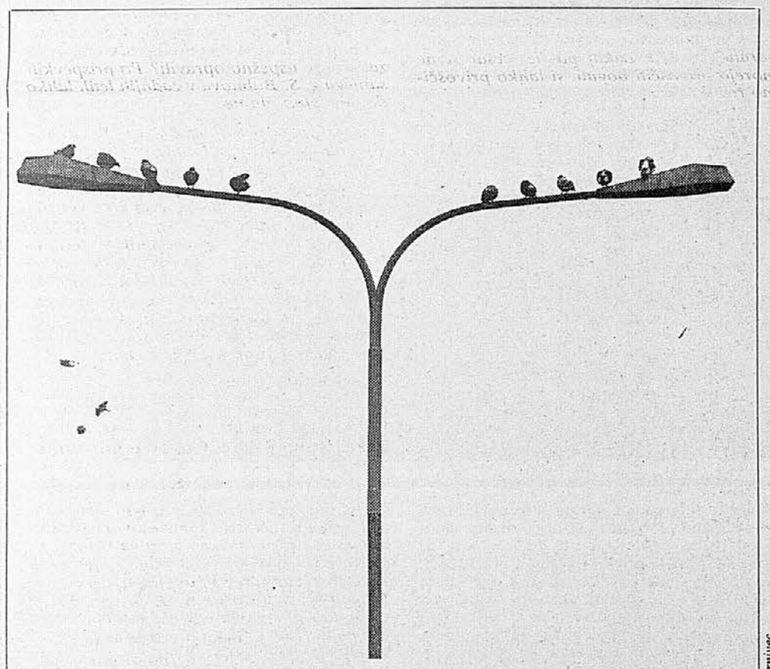

Foto: Aleš Černivec

Napisal in postal zunanji minister (ali s čim so si Romuni svetili pred svečami)

»Dr. Watson, se spominjaš prejšnjega tedna, ko sva bila v mrtvašnici in si opledovala tistega nesrečneža, ki je bogve zakaj umrl. Nisem čisto prepričan, kaj je razlog njegovega prezgodnjega odhoda na ono stran, vendar lahko z zanesljivostjo trdim, da je bil Slovenec!« Tak monolog je Sherlock imel, medtem ko je puhal skozi svojo znamenito pipo. Počasi je obrnil glavo proti Watsonu, ki ga je kot ponavadi gledal z velikim začudenjem, kar je razkazovala njegova nekoliko povešena spodnja čeljust.

»Slovenec, kako to misliš, da je bil Slovenec? Sploh pa je bil bolj podoben Arabcu . . .« ga je Watson začudeno vprašal čeprav ga Sherlockova ugotovitev ni ravno ščemela v možganih. Kdo so Slovenci, pravzaprav niti ni prav dobro vedel. Slišal je samo tako mimogrede, ko so evropske države na veliko priznavale neke države tam »doli«.

»Seveda je bil Slovenec, ti nisi opazil tega, kar sem jaz. Če bi pokazal vsaj malo zanimanja, ko sem si jaz podrobno opledoval truplo, bi vedel, da sem se posebej ustavil pri njegovih nohtih in na prstih rok. Med nohti sem našel ostanke voska, kar zanesljivo pomeni, da si je svetil s svečo.«

Watson seveda ni imel pojma, kaj se pred njim ravnokar odvija, a je postal ob tej dokaj dvoumni ugotovitvi vsaj malo bolj pozoren: »Boš rekel, da si samo zaradi tega, ker je imel pod nohti vosek, ugotovil njegovo poreklo, ravno tako bi bil lahko Romun, Albanec ali kdorkoli iz onih držav.«

Sherlock je bil z Watsonom vedno precej potrpežljiv, kajti dolgoletno skupno življenje in odkrivanje skrivnosti mu je dalo vedeti, da ni eden tistih, ki stvari zapopadajo z lahkoto, tokrat pa je kaj hitro pokazal nestrpnost, kar je samo kazalo, kako kristalno jasno je videl rešitev uganke, in pristavil: »Tvoji nestrpnosti pa res ni videti konca, tolikokrat sem ti že povedal, da moraš natančno opazovati. Boš rekel, da nisi videl njegovega izraza na obrazu?« Močno je potegnil iz pipe.

»Videl že, videl, toda presenečenje, ki se je zarisovalo na njegovem obrazu, bi bilo lahko posledica kateregakoli nenavadnega dogodka.«

»Watson, Watson, nikoli se ne boš naučil, tako kot se tudi ta ubožček ni. Mar ti vosek in njegov izraz res ne povesta nič skupnega?« je zabentil Sherlock.

Šele tedaj je Watson naredil neumno grimaso: »Poslušaj, dragi Sherlock, podatki, ki jih navajaš, so več kot pitijski, da bi iz njih lahko karkoli razbral, še najmanj pa to, da je bil Slovenec.

Sicer pa, kaj mi mar, kdo je bil. Če hočeš, mi preprosto razloži, kajti prav nobene volje nimam za tvoje igračkanje!«

Sherlock se je rahlo nasmehnil, iz oči se mu je lesketal izraz lisičje pretkanosti. Udobno se je naslonil:

»Vidiš, Watson, življenje je skrivnost, ki jo sestavljajo malenkosti. Predvčerajšnjim sem po naključju prebral kratko notico, da se je na novo nastala mlada država znašla v električnem mrku. Ljubljana, baje glavno mesto, je bila praktično v temi.«

Watson se je samo nasmihal, kajti začenjal je verjeti, da se je Sherlocku zaradi naporov zadnjih dni »skegljalo«. Sherlock pa je mirno nadaljeval: »Seveda sem to notico takoj povezal z esejem, objavljenim v Novi reviji (50, 51) leta 1986 z naslovom Življenje v Sloveniji. Veš, Watson, najbolje da ti preberem odlomek:

»Preseneti pa me ne le sivina, odsotnost barvitosti, tako značilne za ‚sodobni svet'; zmede me vsesplošni mrak, pri čemer tu te besede ne rabim v prenesenem pomenu. Zdi se mi, da je premalo razsvetljave, premalo uličnih svetilk, trgovine dajejo videz opustelosti, po oknih tu pa tam kaj brli, avtomobili vozijo skozi zatemnjeno mesto. Sredi Portoroža »coprifuoco« . . . Nekajkrat sem se že ustrašil, ko sem s Socerba gledal v tržaško smer, da je izbruhnil požar; sredi noči kot da se je vnelo nebo! Pa je bil le odsev mestnih luči, strnjenih v baklo svobode in blagostanja. Naš Koper je proti Trstu videti kot mesto duhov . . .«

»No, vidiš, Watson, zakaj sem imel prav!« še pristavi Holmes. Watson pa, kot da bi ga nekdo močno udaril po temenu: »Sedaj šele nič ne razumem!«

Sherlock pa: »No, končno si dojel, vidiš, tudi ta ubožček ni prav nič razumel, kajti razumeti ni mogel, sploh če pomislim, da je prebral tudi konec eseja.«

Stane Kranjec

PORTRET TEDNA

Marko Voljč

Ne glede na izid glasovanja o konstruktivni nezaupnici sedanji vladi je med vsa slovenskemu prostoru dobro – v glavnem po politični strani – znana imena, kot so dr. Janez Drnovšek, Igor Bavčar, dr. Andrej Ocvirk, Peter Tancig in še kdo kot strela z jasnega udarilo ime mag. Marka Voljča. Skupina neodvisnih poslancev, ki se je odločila, da na svojo pest, brez asistence ali vmešavanja strank, poskuša rešiti vladno in parlamentarno krizo, je namreč tega triinštiridesetletnega kandidata za mandatarja poiskala kar v Svetovni banki v Washingtonu. Slovenca, ki v tej inštituciji dela že trinajst let. Seveda ne brez želje, da bi, če bi se njihov podvig posrečil, tako Sloveniji hitreje odprli vrata v to banko.

Ko so svojega kandidata predstavljali na tiskovni konferenci, o njem niso povedali veliko. Nekaj stvari pa vendar. Na primer to, da ni, ko je privolil v kandidaturo, postavljal nobenih pogojev razen tega, da mu neodvisni poslanci pomagajo tudi pri sestavi vlade, če bi ga parlament izvolil. To bi z drugimi besedami pomenilo, da so se predlagatelji opredelili za strokovno vlado, kajti pred uradno vložitvijo predloga se s strankami niso niti pogovarjali, kaj šele razpravljali o možnih koalicijah. Sploh pa so jasno dali vedeti, da računajo na poslance in ne na stranke, in da hočejo na ta način presekati gospodarsko in socialno agonijo v Sloveniji. Po politični strani namreč sedanji vladi skoraj ničesar ne očitajo.

Marko Voljč je poslušalcem slovenskega radia dan potem, ko je bila njegova kandidatura uradna, dejal, da se je zelo lahko odločil zanjo, kajti ostal je Slovenec in se je na neki način v tujini ves čas pripravljal na tako funkcijo, ki jo jemlje izključno kot strokovno nalogo; političnih ambicij namreč nima. Kdaj se je tako odločil, ni povedal, zagotovo pa je bila njegova odločitev šok: tudi za njegove starše. Za novo leto je bil namreč doma, a ni niti črhnil o tem. In nekako ne razumejo te njegove odločitve, kajti v Svetovni banki se je uveljavil, obetano mu je bilo celo napredovanje. Teh pa je bilo v teh letih kar nekaj. Začel je kot svetnik – bil je eden od štirih, ki se jim je na mednarodnem natečaju med okrog dvesto kandidati uspelo prebiti do tega položaja. Njegova zadnja funkcija je direktor oddelka za Srednjo Ameriko in Panamo, vmes pa je bilo še nekaj stopnic. »Nikoli nisem uporabil očetovske avtoritete, doma je bil celo preveč ubogljiv. Res je rad vandral po svetu, bil je tabornik, a zelo resno je tudi študiral, ekonomijo in jezike na filozofski fakulteti. Druga fakulteta je bila pravzaprav bolj možnost, da se nauči jezikov, diplomiral pa je le na ekonomski in kasneje naredil magisterij v Beogradu. A vendar me je, ko je bil še mlad, kar skrbelo, kako mu bo šlo v življenju,« pravi o njem njegov oče, ki pa je danes zelo zadovoljen z Markom, srednjim od svojih treh otrok. Zdaj že dolgo ne dvomi več, da so Markove ambicije – ambicioznost, vedrina in korektnost zarisujejo njegov značaj – podprte z delom.

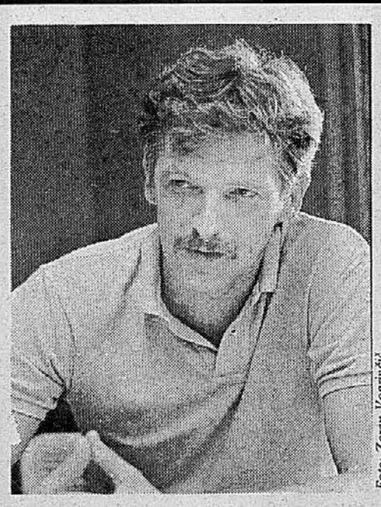

Foto: Zoran Vogrinčič

Prvo vprašanje, ki si ga je zastavil marsikdo v teh dneh, je bilo zagotovo: kako bi lahko bil predsednik in kako vodil vlado človek, ki že toliko let živi v tujini. Toda intervjuji, ki so bili v zadnjih letih objavljeni v slovenskih časopisih, govorijo o tem, da mu razmere v domovini niti malo niso ušle iz rok, pa čeprav se je v tem času denimo ukvarjal s stabilizacijskim programom v Mehiki in tudi veliko naredil, da se je model reševanja krize v tej državi izkazal za sprejemljivo možnost še za kakšno drugo. V intervjuju je o tem povedal: Uspešni latinskoameriški programi gospodarske stabilizacije vsebujejo en ključni element. To je, da so to programi celotne družbe. Da je doseženo soglasje vseh ključnih dejavnikov pri načrtovanju in izvajanju programov ekonomske transformacije. Le tako je mogoče zagotoviti uspeh ekonomske politike, ki večkrat, zlasti v začetni stopnji, zahteva ogromne žrtve. Mehika je imela zelo skrbno izdelan program vseh etap stabilizacije. Jaz sem v njej odprl pisarno zaradi njenega pomena in njene dolžniške krize. Mehika je na začetku devetdesetih let, potem ko je na podlagi nekakšnega nacionalnega pakta in ob zelo odločnih ukrepih stabilizacije in strukturnega prilagajanja zmanjšala inflacijo pod 20 odstotkov, začela prehajali na bolj dolgoročne programe. Na deregulacijo gospodarstva, na kmetijsko reformo, pri kateri so še malo naredili, in na ves program sociale, šolstva, izobraževanja, zdravstva, tehnično usposobljenost že zaposlenih ljudi. Torej na programe, ki jih manjka tudi drugje in jih Svetovna banka tudi nasploh v svetu zdaj bolj spodbuja. Mehiški program je bil doslej najbolj uspešen zato, ker so rekli, da raje zmanjšujejo plače, kot pa da mečejo ljudi na cesto in da se povečujejo cene. Kupna moč je v Mehiki v dveh letih padla za polovico, pa ni bilo nobenih masovnih stavk in nemirov.

Ko je mehiško izkušnjo takrat primerjal z Markovićevim stabilizacijskim programom, ni bil optimist. Dejal je, da je zelo lahko spraviti inflacijo z 20 tisoč na 10 odstotkov, če te ne zanima, kaj se bo potem dogajalo.

Svojo tezo o nacionalni homogenosti je Marko Voljč poudaril tudi, ko je razmišljal o perspektivah Slovenije. Na tako majhnem gospodarskem prostoru, kot je Slovenija, se da kaj doseči, vendar bi bila polarizacija zanjo usodna. Zato je za postavljanje temeljev nove slovenske gospodarske ureditve nujno doseči soglasje, ki bo jasno povedalo, kaj hočemo, kakšne so možnosti, da do tega pridemo, kakšne so družbeni in socialni stroški, ki jih bomo plačali vsi in kakšne bodo potem koristi za vse v Sloveniji. Mislim, je dejal septembra lani, da se v Sloveniji še vedno razmišlja silno kratkoročno in da potekajo ideološke razprave o tem, kdo bo imel moč in lastnino. V istem intervjuju je tudi zelo prodorno ocenil prerekanja o privatizaciji z besedami, da sicer nobena ekonomska razprava ne more biti nepolitična, vendar pa Slovenija izgublja energijo in bije politične bitke o privatizaciji in prestrukturiranju lastnine, ki bi morala biti drugotnega pomena. Konec koncev bo morala tudi Slovenija skozi hude faze kot Latinska Amerika. Treba bo stabilizirati gospodarstvo. Če gledamo politično razpravo v parlamentu, vidimo samo strankarske boje, pa nobenega programa. Vlada je z Mencingerjem in Kranjcem naredila veliko pravilnih potez. Začela je s fiskalno reformo, naredila določene korake, da so se podjetja začela prestrukturirati v pravi smeri. Ko se je začela politizacija zaradi Mencingerjevega in Sachsovega lastninskega modela, je vsebina ekonomskega programa trpela in še trpi.

Že iz teh njegovih besed bi bilo mogoče sklepati, kakšno mnenje ima o modelih lastninjenja, sicer pa je jasno povedal, da so sejali iluzije tisti, ki so menili, da je mogoče privatizacijo izpeljati v nekaj tednih ali mesecih. Privatizacija traja desetletje in več in je naraven proces. Torej ne more biti politična revolucija, ampak nacionalni program, kako slovensko gospodarstvo postaviti na take temelje, da bodo res omogočali suverenost Slovenije. O Sachsu pa je v intervjuju prejšnji mesec povedal, da ni tipičen predstavnik ameriških šol, ampak samo eden od posameznikov, ki se mu je posrečilo zelo uspešno uveljaviti na idej lačnem vzhodnoevropskem trgu.

V tem intervjuju lahko zaznamo tudi njegovo videnje gospodarske prihodnosti Slovenije, kajti njegova kandidatura ni bila opremljena s programom.

»Vprašati se moramo, ali hočemo biti Monte Carlo ali družba, ki bo zelo dinamično sprejemala svoje komparativne prednosti in s svojo izobrazbo, delavnostjo, organiziranostjo, sorazmerno poceni delovno silo in sorazmerno ugodnim družbenim standardom gradila dolgoročen družbenoekonomski sistem. V okviru tega širšega programa bo treba izdelati načrt za prihodnje obdobje od treh do petih let, ki bo pokazal, kaj smo sposobni narediti sami, kakšne projekte in ideje imamo, s kolikšnimi sredstvi bomo razpolagali v tem času, koliko nam bo primankovalo in kakšno tehnično pomoč bomo potrebovali, da bi ta načrt uresničili. Še ožje gledano bi morali za uresničitev vsega imeti še stabilizacijski program, ki bi omogočal zdravo fiskalno politiko, zelo restriktivno monetarno politiko, prožno politiko deviznega tečaja, pospeševanje izvoza in pospešeno iskanje trgov, ki so nam zdaj delno izpadli. Pustiti pa bi morali odprta vrata na te trge potem, ko bi se položaj na Balkanu normaliziral, kajti za vrnitev na te trge imamo daleč ugodnejše možnosti kot druge evropske in neevropske države. Če bi imeli tak program, bi nas tudi v Svetovni banki resneje obravnavali, ker bi videli, da nismo le prišleki, ki trkajo na vrata zaradi denarja, ampak suveren subjekt, ki se zaveda svojih odgovornosti, vendar pričakuje tudi določeno pomoč od ustanov, kakršna je Svetovna banka.« Je morda že januarja vedel, da bo februarja kandidat za novega predsednika slovenske vlade?

Jana Taškar

DAVOS – MERILO GLOBALNEGA UTRIPA

Slovenija ni zbudila nobenega odmeva

Zasedanja svetovnega ekonomskega foruma vsako leto v začetku februarja v švicarskem zimskošportnem središču Davosu so bila od njegove ustanovitve 1971. leta priložnost za gospodarstvenike, da so za oblikovanje svoje strategije iskali namige o trendih za bližnjo prihodnost.

Že pred leti (1986.) sem pozival k vključitvi Slovenije v ta forum, saj je postajal njegov vpliv čedalje večji, vendar so ga tedanji vplivni ljudje imeli za nepomembnega. Svetovni politiki so kmalu spoznali njegov pomen za analizo svetovnih razmer. Vrsto let je bil njegov glavni moderator bivši francoski premier Raymond Barre, eden vrhunskih svetovnih finančnikov.

Njegov pomen je presegel ozke poslovne okvire po zlomu socialističnih ekonomij, od katerih vse tekmujejo, da bi prišle v tržno gospodarstvo. To je bil edini kraj, kjer so te države lahko na enem mestu dobile najbolj relevantne informacije in si oblikovale podobo o bližnjem razvoju in kjer je mogoče govoriti hkrati z managerji, bankirji in profesorji. Tako so se letos v Davos zgrnili vsi, ki kaj pomenijo v politiki, businessu in financah. Samo iz bivših sovjetskih republik je prišlo več kot sto gostov: vsi njihovi predsedniki republik, premieri in svetovalci premierov (Jelcina ni bilo, a je poslal svoje sporočilo). Povabljena je bila vrsta najbolj znanih profesorjev svetovno znanih univerz s področja tehnologije, ekonomije, zlasti pa managementa. V Davosu je bilo pol ameriškega MIT in Harvarda ter strokovnjakov managerskih šol od IMD iz Lausanne do Londona. Na forum so prišli lahko samo tisti, ki so imeli rang ministra, generalnega direktorja ali predsednika korporacije. Vseh teh gostov je bilo 2100. Če prištejemo še osebje organizatorja, spremljevalce osebnosti, njihove žene, prevajalce, novinarje, varnostnike in šoferje, je bilo treba za vseh 5500 oseb poleg hotelov v Davosu pritegniti še bližnje za 500 metrov niže ležeče letovišče Kloster. Za teden dni je postal Davos center svetovne smetane. Poleg že omenjenega Raymonda Barra so bili sopredsedniki sej Henry Kissinger, prezident Sonyja Akio Morita, bivši predsednik nemške zvezne banke Karl Pöhl in bivši predsednik ameriške federalne banke Paul Volcker, vrhunska imena iz politike, industrije in bank.

Ko si bil enkrat za zidom varnostnikov in do zob oborožene policije, si lahko v kavarni sedel poleg južnoafriškega premiera de Clerka, Nelsona Mandele ali deško mladega in iskrivo duhovitega valeškega princa ali venezuelskega predsednika Pereza, ki je nato na vrat na nos odpotoval domov umirjat upor, ali poleg kitajskega premiera Li Penga, ki je bil ljubeznivo nasmejan, čeprav je na Tieananmenu dal pobiti tisoče študentov.

Nihče se ni zamislil nad tem, da so bili vsi predsedniki držav (bilo jih je 28) in vlad samo iz gospodarsko podrejenih držav, iz razvitih industrijskih držav ni bilo nobenih predsednikov vlad, razen Giannia de Michelisa, ki izrabi vsako priložnost za publiciteto. Tudi iz Evropske skupnosti ni bilo nikogar. Prišli so samo bivši ministri in predsedniki kot zastopniki industrije. In v tem je ključ. To je bil forum businessa in kontaktov industrije, ki je v teh državah v najvišji stopnji avtonomna in samoodgovorna.

Davoški kongresni center je zelo funkcionalen, vendar po arhitektonski opremi ne dosega Cankarjevega doma. Poleg plenarne dvorane ima še devet dvoranic, kavarno, novinarski center s telekomunikacijami, bistroje in bare in organizirane odlične prevajalske storitve. Ker je proti koncu kongresa zapadlo preko meter snega, smo bili zaprti v centru od jutra do večera. Možnost stikov je bila večja in atmosfera izrazito delovna. Še nekaj naj omenim: vsak direktor ali predsednik družbe je imel pri sebi mobilni telefon, da je bil v nenehni zvezi s svojo centralo.

V takšnem ozračju so se kresala različna mnenja, vse dokler se niso srečala v nekakšnem konsenzu o bistvu in smeri razvoja raznih gospodarskih, finančnih in političnih vprašanj, ki so med seboj prepletena, soodvisna ter zaradi povezanosti pogojujejo realnost sleherne napovedi.

Čas globalnega sodelovanja in megakonkuriranja

Letno zasedanje foruma je potekalo z razmislekom na to temo. Ta tema izraža novo resničnost in potrebo na vseh straneh. Realnost je povečana globalna konkurenca, saj postavljajo države vse manj meja, glavna ovira, meja med zahodom in vzhodom, pa se je podrla in pojavlja se jasna potreba po čedalje večji globalni kooperaciji. Izziv je, kako poiskati spravo med obema tradicionalnima nasprotnicama: kooperacijo in kompeticijo, tako na ekonomski kot na politični ravni.

S tem je povezana potreba po integraciji doslej izločenega socialističnega sveta kot novega partnerja v svetovni ekonomiji v tradicionalno »triado« industrijskega sveta. Pri tem je kritično to, da nimamo mnogo časa, kajti spremembe so čedalje hitrejše. Položaj je shizofren. Pomembno je hitro reagiranje korporacij, vlad in administracije. Če se primerja Slovenija s tem svetom, je stanje v njej škandalozno, saj niso izpolnjeni temeljni pogoji za delovanje gospodarstva v smeri globalizacije, za oblikovanje delniških družb s pritegovanjem tujega kapitala v urejene zakonske okvire. Namesto da bi minimalizirali tveganje, kar je osnovna naloga državne administracije, je položaj labilen, nedefiniran in zato za tujce nevabljiv, da ne rečem odbijajoč.

Če pogledamo Slovenijo v gibanju te globalizacije kot okviru, v katerem se bo gibal business, potem moramo ugotoviti, da ni ovira toliko to, da smo majhni in da nismo kot trg v ničemer zanimivi, marveč da nimamo urejenega okolja, v katerem se zna gibati globalni business, da nimamo vsaj enakih institucionalnih možnosti, kot jih imata Irska ali Turčija, v katero se zliva tuji kapital. Ustvarili nismo niti možnosti, da bi lahko naša podjetja šla globalno v ofenzivo z razširjanjem organizacije v najbolj zanimiva mesta sveta. Danes so zahteve za uspeh globalizacija in denacionalizacija businessa, kar pomeni vzpostavitev istih zakonov in istih norm delovanja doma, pa tudi prehoda iz države v svet, kakršni so uveljavljeni v Evropski skupnosti. Edino tako bodo lahko naša podjetja jutrišnji konkurenti tujim.

Pospeški brez primere v zgodovini niso bili samo v politični sferi, ampak tudi v ekonomski. Pred letom so eksperti napovedovali dvig cene soda nafte na 1000 dolarjev, danes pa imajo naftarji težave s prodajo po 17 do 18 dolarjev. Po desetletju visokih realnih stroškov denarja je diskontna mera ZDA v nekaj mesecih padla na najnižjo raven v zadnjih tridesetih letih (3,5 odstotka), kar je skoraj enako inflaciji. V informacijski tehnološki industriji ni nihče predvideval padca cen za 40 odstotkov v enem letu. IBM, nesporni vodja nove tehnologije, je prvič v zgodovini zaključil leto z nepričakovanim deficitom 4,4 odstotka prihodka. Na vseh področjih se dogodki odvijajo z neusmiljenim korakom. Diskontinuiteta in protislovja povzročajo občutek negotovosti in zmede. Business nima na trgu nobene stabilne točke. Edina gotovost je, da so na dnevnem redu nepričakovane izredne situacije. Glede na to se morajo podjetja gibati z enako hitrostjo, če naj njihov business preživi, kaj šele cveti. Zato je prva zahteva za uspeh hitrost v razumevanju sprememb, v izpolnjevanju novih zahtev trga, v uvajanju pravih organizacijskih struktur, produktov in prodajnih strategij v uvajanju strategije preobrata.

To velja tudi za vlado, javne ustanove in parlament. Nemčija nam je dala občudovanja vreden in redek primer hitrega odločanja: ponovno združitev Nemčije. Če ne bi zagrabila priložnosti takoj, bi potekali dogodki povsem drugače. Obdobje velikih sprememb je čas tveganja. Vendar moraš biti hiter in zgrabiti ponujeno priložnost. Slovenska politika ni položila takšnega izpita, marveč zamuja priložnost. Je ujetnica idej, tradicije in drže, ki pripadajo preteklosti.

S tega stališča je razumljivo, da Slovenija kot država na forumu ni vzbudila nobenega odmeva. Dokler ne bo poenotila svoje pojave, ureditve, norm, pravnega, finančnega in davčnega sistema in lastninske strukture z Evropsko skupnostjo, bo njeno predstavljanje nezanimivo in vsi bomo od tega jalovega napora frustrirani. Spremembe so strahovito hitre in tej hitrosti se moramo prilagoditi. Počasnost in ležernost vlade sta neoprostljivi, to mi je postalo jasno na forumu v vsej usodnosti. Slovenija se lahko vključuje v svetovne trende edino na svetovno kompatibilni podlagi. Karl Pöhl, bivši predsednik nemške Bundesbanke, je to nazorno povedal: kapital teče tja, kamor je speljana struga, kjer ni tveganja. Moč ali priložnost Slovenije je v prilagajanju in aktivnem spletanju vezi in poslov, povsod tam, kjer lahko vzbudi interes neke grupacije.

Zato je promocija Slovenije na Forumu 1992 zgrešila svoj učinek, kajti njen timing ni bil pravi. To se je videlo po reakciji gostov, ko so me spraševali za možnosti nakupa podjetij in njihovo poslovanje. Bilten Foruma 1992, ki je izhajal vsak dan, zato slovenskega nastopa ni niti omenil. Opazoval sem kupček knjižic s prikazom Slovenije v dokumentacijskem centru: zadnji dan je bil še vedno enako visok, nobenega nisem videl, da bi ga bil vzel. Zanimali so jih Izrael, Irska, Nigerija in Turčija, kajti te dežele so danes za vlaganje Eldorado. Njihovi prikazi podrobnih pogojev vlaganja, upravljanja, davkov in reeksporta dobička so takoj pošli. Slovenija niti še ni dorekla vsega tega.

Slovenska vlada mora pospešiti hitrost prilagajanja evropskim davčnim, podjetniškim, finančnim itd. normam. S tem bodo omogočene integracija v svet, kooperacija in megakonkurenca. **Slovenija s samoupravno socialistično ureditvijo gospodarstva, bank in financ v svetu businessa nima kaj iskati.** Tam z ideologijo nič ne opraviš. Nima nobenih možnosti. To je Vaclav Havel lepo formuliral: Ero arogance moramo končati!

Slovenske ekonomske politike ni. Potrebne odločitve je obravnavala birokratsko, brez strateške vizije. Ali pa je služila interesom raznih lobijev, ne pa slovenskemu gospodarstvu kot celoti. Kdor je zagledan samo v slovenske meje, tega niti ne opazi tako drastičo. Davos pa je razgalil, kako daleč smo od odločnih, hitrih in spretnih politikov, čeprav imamo v nacionalnih rokah vse vzvode in nas nič ne bi smelo ovirati razen lastne sebičnosti, omejenosti in kratkovidnosti.

Industrijska strategija

Mnogi gostje z globokim vpogledom v položaj v Evropski skupnosti so opozarjali na številne konflikte in protislovja, ki zavirajo napredek k resnično integriranemu evropskemu sistemu. Opozarjali so, da ne smemo imeti iluzij o odločitvah, sprejetih na vrhu v Maastrichtu, kjer so evropske države dosegle sprejemljiv dogovor o dolgi poti k monetarni uniji in neki obliki politične integracije. Carlo de Benedetti, predsednik italijanskega holdinga za informacijske tehnologije Olivetti in že več let enfant terrible Davosa zaradi lucidnih kritik, je rekel, da je bil ta vrh velik uspeh samo za tiste, ki so predvidevali kompleten neuspeh, kajti kompromisi in oddaljeni cilji niso dovolj za evropsko gospodarstvo v boju med ZDA in Japonsko. Zahteval je hitrejše prilagajanje evropskih politikov in inštitucij. Gre za prihodnost Evrope v globalizaciji. Čas ni postal strateški dejavnik samo za business, marveč tudi za institucije. Največjo nevarnost vidi v popuščanju regionalističnim in nacionalističnim pritiskom, katerih manevrski prostor se veča, kot rast pada in se širi industrijska kriza. Kot evropski podjetnik gleda De Benedetti na položaj z veliko skrbjo. Korak evropske integracije mora biti hitrejši, da bi ujeli dogajanje sprememb.

Slovenija ne more stati ob strani, medtem ko se njena industrijska osnova hitro poslabšuje ter rešuje probleme na čisto nacionalni podlagi. V Sloveniji je mnogo solidnih podjetij s pravilnimi strateškimi in organizacijskimi odločitvami in s potrebnim tehnološkim in managerskim know-howom, vendar jo drobi globalna konkurenca. Nujno potrebuje podporo in sinergijo močnega, učinkovitega in dobro integriranega kontinentalnega sistema. Tudi De Benedetti se ne boji nacionalnih implikacij, boji se razdrobljenosti.

V Davosu sem našel potrditev za svojo dolgoletno vztrajno zahtevo po slovenski industrijski strategiji, ki se ji upirajo mnogi slovenski ekonomisti in člani vlade. De Benedetti je v plenarnem zasedanju postavil zahtevo, da mora dobiti industrija podporo v resnični industrijski strategiji Skupnosti – strategiji, ki pomeni skupek pogumnih in močnih izbir in odločitev, ki jih mora razsojati trg.

Naj bom na tej točki zelo jasen: industrijska strategija ni sinonim za protekcionizem. Pomeni, da sprejemamo izbire za industrijo. Vse vlade delajo takšne izbire v takšni ali drugačni obliki. Na ravni Slovenije ni vsesplošno koordinirane ekonomske in industrijske strategije. Slovenska ekonomska politika ne obstaja niti na papirju.

Slovenska vlada mora nujno sprejeti takšne izbire brez vsakršne zakasnitve in mora organizirati specifične akcije, ki bodo pospešile rast sektorjev največjega strateškega pomena za Slovenijo.

V podobnem smislu se je glasila zahteva De Benedettija evropski komisiji: definicija industrijske strategije mora biti prav tako osrednja točka za evropsko integracijo, kot sta projekt enotnega trga in monetarna unija. Šele potem bomo lahko govorili o megakompeticiji. Danes je slovenska industrija preslabotna, da bi se uspešno posvetila multinacionalizaciji, kaj šele globalizaciji. Zato ji moramo dati notranjo moč.

Sedanje strategije za industrijsko rast evropskih držav slone na zelo različnih kriterijih in drugače operacionalizirano: do intervencionizma v Franciji in etatizma v Italiji do različnih laissez-faire Britanije in Nemčije. Vendar nehajmo govoriti o tem, da te države prepuščajo vse trgu. Vendar podpore za industrijsko rast ne smemo mešati z zaščito.

Slovenija ne sme svoje industrijske strategije graditi ločeno od Evrope, marveč jo mora oblikovati kot del Evrope tako, da bo kompatibilna z bodočo strategijo Evrope, ko jo bo ta izdelala pod pritiskom gospodarstva in globalne kompeticije. Morali se bomo vmestiti vanjo ter si pri tem prizadevati za dva cilja: okrepiti in strniti industrijsko bazo na evropski ravni ter pomagati napraviti iz Evrope kompetitiven »sistem«.

Priključiti se bomo morali široki pahljači orodij za koordinirano, tržno poganjano evropsko strategijo: veliki projekti za panevropsko omrežje infrastruktur in storitev; programi za združeno raziskovanje in inovacije; spodbude za zavezništva med evropskimi družbami. Ta orodja bomo morali uporabiti specifično, s prioritetno akcijo na sektorjih, o katerih v Evropski skupnosti mislijo, da so največjega strateškega pomena za prihodnost Evrope.

Eksperti so v tej zvezi opozorili na nevarnost, ki jo prinaša deindustrializacija, do katere prihaja v Britaniji. Treba je urediti konkretne korake na evropski ravni, da se lotimo problema deindustrializacije. De Benedetti je pribil kategorično: Evropa brez močne industrijske baze nima nobene prihodosti.

V Sloveniji se nekateri zavzemajo za deindustrializacijo v prid storitvam. To je brez ekonomske podlage in kaže na nezrelost. Rešitev je v nasprotni smeri. Forum v Davosu je postavil problem takole: Reindustrializacija in ustvaritev ozemeljskega sistema sta pot, da se sproži samopoganjajoči krog. Z ustvaritvijo sistema se okrepi business in ko je business okrepljen, se ustvari močan sistem.

Takšen krog mora zagnati tudi Slovenija.

V pogovoru je De Benedetti sarkastično poudaril, potrebujemo strategijo, ne pa valuto, ki je samo papir za ustvarjeno, ponekod pa tudi za neustvarjeno. Strategija za Evropo je, da se dokopljemo do nekaterih enkratnih proizvodov za naše potrošnike. Potrebna je boljša tehnologija, kajti pritisk tehnologije je pritisk na ceno. Ni izhod v ukrepih ES, marveč v boljših proizvodih. Kot vzor je dal japonsko industrijsko strategijo. Japonci so se najprej usmerili na jeklo, ki je postalo najcenejše na svetu, s tem cenenim jeklom na ladje – in postali so prvi na svetu za ladje, nato na avtomobile – in danes so po obsegu in kakovosti prvi na svetu, končno pa na elektroniko, kjer so postali spet prvi. To je posledica strategije MITI (ministrstva za internacionalno trgovino in industrijo). Benedetti je rekel: Protekcionizem za avtomobile je v Italiji prav tako močan kot v Japonskem. Vendar ni rešitev v protekcionizmu, ampak v konkurenčnosti. In ironično dodal: Vendar ne tako, kot je ravnal Bush, ki je na Japonsko popeljal tri direktorje glavnih proizvajalcev avtomobilov, ki niso doumeli, da Japonci zato ne marajo ameriških avtomobilov, ker so slabi. Zato je absolutno potrebna strategija, ki bo izkoristila materialne in energetske vire in znanje.

Slovenci potrebujejo pogum, da zavzamejo svoje mesto med modernimi industrijskimi državami. S tem duhom prenove in obnove moramo iti v devetdeseta leta. Ne sme nas biti strah Evrope. Če se bomo ves čas tresli za svoj jezik, se bomo izolirali. Naše mesto je med evropskimi narodi kot mesto nacije, ki se ne omejuje in je odprta. Naša moč in največja nacionalna zaščita bosta naša bogata ekonomija. Naše geslo mora postati moto Davosa: globalno sodelovanje in megakonkurenca. Z Evropo moramo ustvariti močan sistem z močno industrijsko bazo. Le tako bomo kos notranjim nacionalističnim gibanjem, deindustrializaciji in rasti.

V Sloveniji moramo zbuditi tistega duha, ki je značilen za uspešne svetovne ekonomije, kakršne so se pokazale v Davosu: kulturo tveganja (ki je bila pri nas zatrta), željo po spremembi (ki je bila preganjana), pogum, da zavrnemo ozko nacionalne rešitve problemov, ki so po naravi internacionalni, smisel za nujnost težav in nevarnosti, ki groze Sloveniji; nov evropski podjetniški duh, prost kompleksov in pripravljen za kooperacijo in za konkurenco v drugih področjih sveta.

V Davosu sem vsrkal ta evropski podjetniški duh, ki načrtuje brez meja in neumorno poizkuša. Izgubil sem svoje slovenske komplekse, kajti spoznal sem, da nas nihče ne more zaustaviti, čeprav smo izgubili mnogo časa. V našem boju v devetdesetih letih bodo te moralne in kulturne kvalitete prav tako ali še bolj važne kot tehnološki know-how in razpoložljivost surovin in finančnih sredstev.

Nimamo več časa. Prenesti moramo enostavno vse zakone kakšne zahodne države k nam in ne izgubljati preveč časa za tehtanje podrobnosti. Izenačiti se moramo v vsem z Evropsko skupnostjo. Potem bomo lahko člen tega megakonkurenta, ki se bo imenoval »sistem Evropa«.

dr. Marko Kos

Foto: Igor Modic

ARHIVI TAJNE POLICIJE

Mrtvi živega grabi

Kot v francoski komediji, le da ljudem ni do smeha: le mort saisit le vif, mrtvi živega grabi. Vera Wollenberger, članica bundestaga na listi Zeleni/Zveza 90, se ločuje od moža. Wollenbergerjeva, sama hči človeka, ki je bil dolga leta visok funkcionar ministrstva za državno varnost NDR (Stasi), je stike z domom prekinila, ko se je v osemdesetih letih vključila v opozicijsko gibanje. Vendar pa je ostala pod nadzorom: nad njo in njenim političnim delom je bedel kar njen mož in redno kot ura prispeval k polnjenju njenega spisa v arhivu Stasi.

Takšne zgodbe so sorazmerno neškodljive in je moč hitro potegniti črto pod njimi. Huje je tam, kjer je Stasi nastavila tempirane bombe. O tem, da je bila dobro zasidrana v tako imenovanih strankah bloka (ostanki predvojnih strank, ki pa so delovale le pod taktirko Enotne socialistične stranke Nemčije), priča vrsta primerov: še preden je moral zavoljo stikov s Stasi s političnih funkcij (bil je tudi Kohlov edini namestnik v krščansko-demokratski stranki) odstopiti zadnji vzhodnonemški premier Lothar de Maizière, so v arhivih Stasi našli spise o generalnem sekretarju vzhodnonemške CDU Kirchnerju. Mladi politik, ki je nenehno ustvarjal vtis odločnega demokrata, se je moral seveda umakniti s političnega prizorišča, kot se je prej zgodilo tudi že vrsti drugih. Še bolj kot to pa je srhljivo dejstvo, da je Stasi sodelovala pri ustanavljanju vsaj dveh strank, ki so nastale v času zloma jeseni 1989. V na novo ustanovljeni socialnodemokratski stranki je bil njen agent Ibrahim Böhme, podobno kot v tem primeru pa so se agenti Stasi prebili na vodilna mesta tudi v tistem občasnem gibanju, iz katerega se je potem oblikovala (vzhodnonemška) stranka Zeleni/Gibanje 90. Vprašanje, ki se je nedavno tega zastatvilo politično osveščenim nemškim občanom, se je glasilo: mar je tudi demokracija plod manipulacij velikanskega – kakih 200.000 rednih in izrednih sodelavcev – aparata, ki ga je po partijski dolžnosti vodil Brich Mielke (zdaj mu že očitno starčevsko bebavemu sodijo pred sodiščem v Berlinu)? In če je tako, mar ni nova (vzhodno)nemška demokracija le podrast, ki jo je ustvarila Stasi, da bi v njenem kritju po prehodu iz dikature v demokracijo rešila poglavitni del nekdanje vzhodnonemške nomenklature?

Vprašanje je srhljivo in tistemu, ki ga še ne spreletava srh, je moč pomagati le še z nasvetom, naj si v podobni vlogi pač predstavlja nosilce slovenskega demokratičnega procesa. Prenicljivi Slavoj Žižek je pred kratkim posredno že opozoril na to, da utegne preteklost igrati pomembno vlogo v bližnjem predvolilnem boju, ko je napisal, da demokrati že ponujajo politično zaščito bivši nomenklaturi. Le mort saisit le vif, kajti še zdaleč ni nujno, da je zgodba o zaroti, vredna kakega Umberta Eca, resnična; dovolj je že, da se pojavi kot sum in zastrupi politično ozračje do te mere, da bo politike neuko ljudstvo ugotovilo, da je politika tako ali tako ena sama umazanija in da bi bilo prav, če bi končno prišel kdo in naredil red. Za uvod v kakšno novo diktaturico ni boljšega, kot je takšno razpoloženje.

V Foucaltovem nihalu se Umberto Eco na dolgo in široko poigrava z vprašanjem, ali je zgodovina splet naključnosti ali plod zarote, ki jo je na njenem pragu zasnovalo nekakšno tajno združenje. V običajnih razmerah je gledanje na ta problem odvisno pač od psiholoških predispozicij: rahlo k paronoji nagnjeni ljudje vidijo okoli sebe pač zarote, za manično-depresivno populacijo je potek dogodkov odvisen od prepletanja dobrih ali slabih vplivov, od konjunkture torej. Tako kot za druge avtoritarne režime pa tudi za odmirajoči svet realnega socializma to pravilo ne velja – Stasi in podobne organizacije so tajna združenja s pooblastili, ki segajo nad zakon in ustavne pravice, nad pravnim redom pa so zato, ker se sklicujejo na višje cilje, kot so razred, nacija in zgodovina. Vprašanji, ki se Nemcem zastavljata zdaj, sta predvsem dve: s kakšnim finim rezilom ločiti krive od nekrivih, kajti Stasi je bila povsod in se ji ni bilo moč izogniti; in kako preseči preteklost, da ne bo zastrupljala prihodnosti, kako preprečiti mrtvemu, da ne bo grabil živega?

Zaradi morebitnih primerjav s slovensko polpreteklostjo velja pri tem opozoriti na nekaj specifičnih razlik. Prvič, vzhodnonemško demokratično gibanje je že takoj po zlomu položilo roko nad tajne arhive Stasi ter skušalo organizirati nadzor, ki bi bil nepristranski. Preveč bi bilo pričakovati, da stara oblast še zadnji hip ne bi skušala uničiti nekaterih dokumentov (vseh zaradi obilice v nekaj letih ne bi mogli spraviti v peči); pač pa skorajda ni bilo možnosti za poznejše ponarejanje in manipulacije z dokumenti. Vzhodnonemška občanska gibanja so po zasuku skušala odpreti vsem prizadetim pot do njihovih spisov, vendar pa se je kmalu pokazalo, da takšna rešitev ne bi bila obzirna do vseh prizadetih; usode denunciranih se prepletajo in vsakdo bi pri branju svojega spisa lahko prebiral tudi podatke o drugih ljudeh. Prav tako odvratna je bila občinskim gibanjem tudi misel, da bi njihove spise dobile v roke zahodnonemške obveščevalne službe, ki so si v preteklosti pridobile slab sloves, ko so skušale nadzorovati levičarje in »levičarje«. Tako je tudi nastal urad, ki se po voditelju, protestantskem dukovniku Gaucku za ljudi imenuje Gauckov urad. Ta je pristojen za takšno hrambo in izdajnje spisov, ki nedolžnim ljudem ne bosta delala škode. Pritožb na delo tega urada doslej še ni bilo.

V primerjavi s tem stanjem je bilo moč v Sloveniji v kritičnem obdobju slišati glasove, da »v Slaviji to zimo niso imeli stroškov za nakup kurjave«. Nadzor nad spisi ni prišel v roke ljudi, o katerih osebni integriteti javnost ne bi mogla dvomiti. Medtem ko imajo spisi iz arhivov Stasi visoko dokazano in dokumentarno vrednost, za spise slovenske uprave državne varnosti, kolikor jih je še ostalo, to ne more več veljati; časa za ponarejanje in manipulacije je bilo dovolj. Zadeva bi lahko postala zelo huda, če bi se izkazalo, da si je kdo pred uničenjem arhivov delal svoj osebni arhiv na mikrofilme, da bi kasneje lahko izsiljeval; s takšno možnostjo, to je, da so si posamezniki iz vrhov Stasi prilastili spise ciljno izbranih ljudi, da bi kasneje lahko »pritiskali« nanje, se ukvarjajo tudi v Nemčiji.

Drugič, drugače kot v vzhodnonemški državni varnosti je slovenska delovala »pogojih večnacionalne skupnosti«. Povedano drugače: če je ne bi bilo in če bi delovala, bi v Sloveniji delovala srboslovanska državna varnost.

In tretjič, tako kapilarno kot v NDR sistem nadzora nad državljani ni bil organiziran nikjer drugje po realsocialističnem svetu, tudi SZ ne. Medtem ko nemška javnost razpravlja o tem, kako narediti križ čez ta del nemške preteklosti – in hkrati opozarja na to, da tudi demokratična ZRN ni brez krivde, ko gre za prizadevanja oblasti, da iz občana naredijo »steklenga državljana« – prihajajo na dan novi podatki. Za Stasi niso delali samo najvidnejši vzhodnonemški športniki, tudi v cerkvenih vrstah naj bi bilo od dva do tri tisoč ljudi, ki so vneto sporočali podatke o svojih bližnjih in njihovih političnih reakcijah. Stasi je nadzorovala bolnišnice in je lahko računala na sodelovanje najvišjega medicinskega osebja (primer berlinske Charitè), univerzo in znanstvene inštitute ter sistematično tudi šole, od koder so ji pošiljali izpolnjene vprašalnike o političnem vedenju desetletnih otrok. Barbal Bohley, slikarka in ena od organizatorjev prvih demonstracij jeseni leta 1989, je obupana: o njej je Stasi poročalo kakih sto vohljačev. Nekatere je identificirala, druge ne: osebne spise je Stasi sestavljala tako, da je denuciante v njih omenjala le z nazivi, prava imena, ki so se skrivala za njimi, pa je hranila v posebni kartoteki. Imena iz te dajejo v Gauckovem uradu za nadzor nad spisi Stasi na volj skrajno neradi, delno zato, ker ne želijo podpihovati maščevalnosti, in delno zato, ker ne želijo nikomur narediti krivice. Če identiteto denuncianta razkrijejo, potem morajo biti o njegovi krivdi stoodstotno prepričani. Ta praksa je prav te dni med »lastniki« spisov Stasi pozvročila veliko nerazpoloženje, vendar pa ima svojo logiko. Skalpela namreč, s katerimi bi krive ločevali od nedolžnih, v Nemčiji še niso iznašli. Mnogi od tistih, ki so v spisih zapisani kot vir podatkov, niso vedeli, da dajejo podatke za spise Stasi; če jim je moč kaj očitati, je to, da so morda preveč glasno opravljali. Ob tem pa je med tistimi, ki so imeli stike s Stasi, veliko takšnih, ki so jih imeli zato, ker so s tem skušali širiti svoj manevrski prostor in ne zato, da bi si z drobnim denuciantstvom pridobili naklonjenost oblasti in majhne ugodnosti, ki jih je režim dajal kot nagrado. Kot poročajo tisti, ki so po 1. januarju lahko pokukali v svoje spise, je bilo v NDR nenavadno veliko ljudi, ki so bili brez posebnega povoda pripravljeni denuncirati svoje bližnje pri Stasi. Značilen primer tega širjenja manevrskega prostora je postal brandenburški ministrski predsednik in eden od uglednežev socialnodemokratske stranke Manfred Stolpe, ki je svoje stike s Stasi priznal sam v članku, ki ga je napisal za hamburško revijo Der Spiegel. Stolpe je priznal, da je kot visok funkcionar evangeličanske cerkve in s soglasjem svojih cerkvenih kolegov gojil stike s Stasi, vendar ne kot denunciant, marveč v primerih, ko je cerkev »uresničevala svoje humano poslanstvo,« to je predvsem v primerih, ko je reševala disidente in opozicijo pred zapori in še hujšimi posledicami.

Stolpe je s tem sprožil dodatno izpraševanje nemške vesti in odtlej je Nemčija, grobo rečeno, razpadla na dve šoli. Glasnik prve je Bärbel Bohley, ki je Stolpeja izenačila z drugimi »neformalnimi sodelavci« – denuncianti – Stasi, četudi je Stolpe v minulih letih reševal tudi njeno kožo. Bärbel Bohley, ki velja za malodane legendarno osebo vzhodnonemškega upora proti Honeckerjevi oblasti, je bolj kot k taktiziranju nagnjena k mučeništvu, vendar pa tudi k političnj naivnosti. Stolpeju namreč očita – denimo v FAZ – da je s svojim ravnanjem blažil opozicijski pritisk (in torej odložil izbruh demokratičnega prevrata). Demokratični zasuk seveda ni bil samo plod opozicijskega pritiska, sicer bi se NDR že zdavnaj sesula; demokratični zasuk je prišel potem, ko je kriza zajela najvišjo sanckijo realsocialističnega sveta, to je Sovjetsko zvezo, ki so jo – še zlasti po nesrečni afganistanski izkušnji – minile skomine, da bi hodila po svetu in s svojimi tanki reševala socializem; šele po tem je vzhodnonemški demokratični pritisk lahko dosegel svoj cilj.

Drugače kot Bohleyeva je Stolpe prepričan, da je ravnal prav. Zakaj naj bi se vedli otrplo kot zajčki pred kačo, je dejal pred nedavnimi tedni, potem ko je svojo »afero« s Stasi sam spravil na dan. Šlo je pač za širjenje manevrskega prostora opozicije nasproti oblasti in neizogibni sestavni del te oblasti je bilo ministrstvo za državno varnost. Edini partner za dialog z oblastjo je bila na celi vrsti področij Stasi. Pri tem tisti, ki so imeli z oblastjo te vrste dialog, povsem nežemirano priznavajo, da se je dalo z ljudmi iz Stasi pogosto pogovarjati veliko bolj razumno kot z bedaki iz partijskega aparata, in da se zato stikom s to službo niso izogibali tudi zaradi pedagoških razlogov. Geslo se je glasilo: bolje je, da jim zadevo razložimo mi kot kak politični histerik iz partijskega aparata. Manfred Stolpe še nadalje vztraja pri svojem. Meni, da je ravnal prav, ko je širil prostor za nastopanje civilne družbe. Somišljenika ima v samem vrhu nemške oblasti, ki ugotavlja, da v emocionalni užaljenosti sicer vsega spoštovanja vredne Bärbel Bohlay ni prostora niti za tisto vzhodno politiko, na podlagi katere je v začetku sedemdesetih let Willy Brandt začel širiti področje stikov z vzhodnonemškimi oblastmi, politiko, ki je olajšala eksistenco prenekateremu prebivalcu NDR. Kajti zakaj naj bi bil Stolpe, ki je to vzhodno politiko izkoristil za to, da je širil prostor za svobodnejše gibanje znotraj NDR, bolj kriv kot kancler Kohl, ki je to politiko sodelovanja z vzhodnonemško oblastjo demonstriral tako, da je v kanclerjevi palači s (skoraj vsemi) častmi le leto dni pred zasukom sprejel Honeckerja in njegove spremljevalce?

Razpravljanje o Stasi in njeni aktualnosti v sedanjem nemškem političnem trenutku še nekaj časa ne bo konec. Stasi je bila kot bog – vespovsod pričujoča – in tisti, ki so ostali neomadeževani, se s tem ne morejo ravno pohvaliti: dejstvo, da so »čisti«, pomeni le, da so bili v skrivališču in docela negibni. Med tistimi, ki niso »košer«, je brez dvoma vsa vzhodnonemška nomenklatura (kot v vseh drugih državah realnega socializma gre za sloj, ki ga ni moč izenačevati s partijo, ker je plod posebne partijsko-policijske selekcije; ne gre za posebnost realnega socializma, podoben sloj je poznal tudi frankizem, ki je ta sloj potem pred zlomom hitro selil v diplomacijo, ne brez posledic na kakovost njenega dela). Z manj gotovosti je moč med krivce vtakniti same denuncante; za mnoge med njimi so odkrili, da so bili v isti sapi tudi denuncirani. Še manj pa je moč obsojati tiste, ki so – podobno kot Stolpe, ki skuša iz sebe narediti razvodnico v razpravljanju o preteklosti – prišli v stike s Stasi kot glasniki »drugačne NDR«. Pravi skalpel, s katerim bo moč natančno izločiti rakasto tkivo Stasi, Nemčija še išče. Dotlej pa bo živela v negotovosti in dvomih.

Marjan Sedmak

OSEBNI DOSJEJI SDV

Lov na sovražne elemente

Argumentacija v prid zahtevam, da v Sloveniji odpremo osebne dosjeje SDV, je milo rečeno naivna. Naivna, ker temelji na podmeni, da gre zaupati podatkom službe, ki ji v socialističnih časih javnost ni nikoli zaupala, in ker si za zgled demokratične prakse na tem področju jemlje odločitve, sprejete v državi, ki je – dokler je obstajala – veljala za eno od najbolj nedemokratičnih, totalitarnih držav. Bravo!

Priprava tega članka je bila v četrtek opoldan kronana s pomenljivim in za te čase več kot značilnim incidentom. Med avtomobili, parkiranimi pred poslopjem ministrstva za notranje zadeve, je nekaj časa postopal možak, ki je glasno ogovarjal mimoidoče. Ljudje se zanj niso kaj prida zmenili – zaradi njegove glasnosti so ga bržkone imeli za vinjenega. Nato pa je možak vstopil v poslopje ministrstva in se pojavil pred recepcijo v avli. Spreminjajoče se vreme je očitno vplivalo na njegovo psiho, saj je pričel nad vsemi, ki smo se tam mudili, vpiti, da smo agenti KGB, Dnevnik pa da je komunistični časopis. Ob tem drugem se je avtor članka le nasmehnil. Obtožba, da je agent KGB zato, ker je v poslopju, v katerem uraduje tudi uprava varnostno-informativne službe (VIS), pa ga je zmedla, navzlic temu da je tožnik kazal vse znake zmanjšane prištevnosti. Medtem ko je neuspešno iskal besede, s katerimi bi se lahko uprl tako neprijetnemu razkrinkavanju, ga je iz zadrege rešil receptor, ki je s pritiskom na gumb zaprl vrata v recepcijo. Nesrečnež je ostal na drugi strani, zgodba o preganjanju špijonov se je na videz končala, prisotni v recepciji pa smo si še nekaj časa dajali opravka s tem, da smo varnostniku pripovedovali, da neljubega gosta ne pozna nihče med nami.

Ministrstvo, ki se je tako otreslo enega od lovcev na vohune, je že nekaj časa na udaru ljudi in nekaterih političnih strank. Oboji menijo, da bi moralo z **Igorjem Bavčarjem** na čelu že zdavnaj objaviti arhivsko in dokumentarno gradivo razvpite službe državne varnosti (SDV), zlasti pa tisti del gradiva, ki je znan pod nazivom osebni dosjeji SDV. Zahteve se pojavljajo iz več razlogov, najpomembnejši med njimi pa je pričakovanje, da bi, s tem ko bi dosjeji udbe postali javni in dostopni vsakomur, javnost tudi zvedela za imena uslužbencev SDV in njihovih nekaj tisoč sodelavcev. Tako razkrinkane ljudi bi bilo treba odstraniti z vseh javnih funkcij in s tem končati projekt odpravljanja rdeče nevarnosti.

Zahteve po odpiranju osebnih dosjejev SDV so – bliže ko so volitve in bolj ko se poglabljajo strankarski spori – vse bolj pogoste in glasne, ugovorov zoper njih pa je malo. Po naši evidenci so se po volitvah pojavile prvič septembra 1990, in sicer na seji skupščinske komisije za nadzor nad zakonitostjo dela SDV. V zadnjem času pa jih je izpostavila Narodno demokratska stranka, ki je januarja letos namigovalsko ugotovila »značilnost, da se še vedno niso odprli arhivi SDV«. Njen predsednik **Rajko Pirnat** je argumente, da bi bilo takšno odpiranje arhivov v nasprotju z zakonom o varstvu osebnih podatkov, označil za zgovarjanje in prazne marnje ter nadaljeval: »Do teh arhivov mora imeti dostop posebna skupščinska komisija in razrešiti je treba vse tiste državne funkcionarje, ki so z državno varnostjo imeli kakršnekoli stike.« Na izjave, ki zagotovo niso v čast pravosodnemu ministru, se neposredno niso odzvali ne ministrstvo za notranje zadeve, ne parlament, ne vlada in ne kdorkoli drug. Če kaj, potem je za polemiko o statusu osebnih dosjejev SDV značilno, da se vanjo še najmanj vključuje ministrstvo za notranje zadeve. Septembra 1990 je Igor Bavčar še ocenil, da bi objavljanje dosjejev prineslo več škode kot koristi, januarja letos pa je menil, da bi lahko interesom Slovenije škodilo odpiranje arhivov akcij SDV, ki so bile v zvezi s posamezniki, ki danes participirajo pri oblasti. Nasprotovanje ministrstva in takšne ne dovolj obrazložene izjave so proizvedle nenormalen položaj. Krepi se sum, da ministrstvo ščiti bivše udbovce in da agenti bivše komunistične taje službe ne sedijo samo v VIS, ampak tudi v vrhovih ministrstva. Ni čudno, če ljudje, pa čeprav ne povsem prisebni, v avli ministrstva iščejo agente KGB...

Zakon niso prazne marnje

Na tem mestu je treba pojasniti, zakaj in kako je ta članek sploh nastal. Spočetka je bil zamišljen kot komentar na zahteve po odpiranju osebnih dosjejev SDV, kasneje pa smo presodili, da bi bil tak komentar mnogo bolj utemeljen in tekst bolj informativen, če bi lahko konkretno pokazal, kaj so dejansko dosjeji SDV. Zakon o varstvu osebnih podatkov je bil pod pritiskom takratne skupščinske opozicije sprejet le dober mesec pred prvimi demokratičnimi volitvami, poznavalci pa so to zakonodajno materijo že takrat ocenili za eno boljših v Evropi. Ker zakon, kar zadeva vpogled državljanov v zbirke podatkov, določa, da ima posameznik pravico seznaniti se le s tistimi zbirkami podatkov in tistimi podatki, ki se nanašajo nanj, v uredništvu od upravljalca zbirke – ministrstva za notranje zadeve nismo imeli pravice zahtevati vpogleda v katerikoli osebni dosje SDV. Zato pa se je avtor članka odločil, da bo od ministrstva s sklicevanjem na določbe zakona zahteval vpogled v svoj osebni dosje SDV.

Ministrstvo upravlja več zbirk podatkov. V pisni zahtevi, ki smo jo naslovili na ta vladni resor, smo natančno opredelili, katere vrste osebnih podatkov nas zanimajo. Sklicujoč se na določbe 16. člena zakona je avtor članka od ministrstva zahteval vpogled v podatke in posredovanje izpisa vseh svojih osebnih podatkov, ki se ali bi se lahko nanašali na varstvo ustavne ureditve oziroma državno varnost. Zahteval je tudi vpogled v morebiti obstoječe podatke o sebi, ki bi se nanašali na njegovo zasebnost in ki bi jih bilo mogoče z grožnjo posredovanja v javnost zlorabiti za izsiljevanje ali kakšne drugačne pritiske na pisca tega članka. Tako opredeljene osebne podatke smo na koncu označili kot podatke iz osebnih dosjejev SDV in pristavili, da jih želimo, če nam jih bo ministrstvo posredovalo, javno objaviti. Ker so osebni dosjeji SDV za javnost sporni predvsem za čas, ko je ta služba delovala pod staro oblastjo, smo ministrstvu sporočili, da nas zanimajo osebni podatki, ki so bili zbrani do vključno spomladanskih mesecev leta 1990. V primeru če osebni dosje avtorja članka ne bi obstajal, pa smo o tem od ministrstva zahtevali pismeno obvestilo. Tudi takšno obvestilo smo namreč želeli objaviti zato, da bi vnaprej preprečili kakršnekoli špekulacije, s katerimi bi lahko tretje osebe 'pojasnjevale' avtorjevo nasprotovanje odpiranju osebnih dosjejev SDV.

Na odgovor ministrstva za notranje zadeve smo čakali tri dni, potem pa se je izkazalo, da je problematika osebnih podatkov, s katerimi je razpolagala SDV, mnogo bolj kompleksna, kot smo pričakovali. Ministrstvo je vašemu novinarju sporočilo, da SDV ni razpolagala z njegovim osebnim dosjejem, je pa »oseba omenjena v več informacijah v bazi dokumentov VIS«, in sicer v osmih takšnih informacijah. Ministrstvo je prosto razpolaganje s podatki iz teh informacij omejilo. Novinarja je povabilo, da se seznani z vsebino informacij, ni pa mu dovolilo, da bi dokumente odnesel iz poslopja ministrstva in jih javno objavil. Informacije SDV so se nanašale na dogodke in osebe, s katerimi je kot novinar vzdrževal stike na Katedri in Mladini ter kot študent v študentski organizaciji. Ministrstvo je pisca članka vnaprej obvestilo, da bo v informacijah, ki se nanašajo tudi nanj, prikrilo imena drugih oseb in podatke, s katerimi bi bilo mogoče ugotavljati njihovo identiteto. Ministrstvo se je pri tem sklicevalo prav na določbe zakona o varstvu osebnih podatkov. Avtor članka je spočetka nasprotoval tako rigoroznemu postopku. Pozneje, ko se je z informacijami seznanil, se je strinjal, da bi bila njihova objava neprimerna, tudi če bi v časopisu opustil navajanje podatkov, s katerimi bi bilo mogoče identificirati tretje osebe. Ugotovil je, da se večina informacij, v katerih se pojavlja njegovo ime, nanaša na javnosti toliko znane pretekle dogodke, s katerimi se je ukvarjala tudi SDV, da bi bilo mogoče zgolj na poznavanju teh dogodkov z veliko zanesljivostjo identificirati njihove akterje. Objava informacij bi bila tudi v takšnem primeru v nasprotju z zakonom. Zakon o varstvu osebnih podatkov pa ima velike luknje prav v primerih, ko posamezniku omogoča celovit vpogled v njegove osebne podatke, ti pa so hkrati del zbirk osebnih podatkov drugih oseb. Ministrstvo za notranje zadeve je za takšne primere že zaprosilo za mnenje parlamentarno komisijo za nadzor nad zakonitostjo dela VIS. Prošnje pa komisija še ni obravnavala iz povsem banalnih razlogov. Njen sekretar je namreč zamenjal službo. Zdaj dela v obrambnem ministrstvu, njegovega naslednika pa komisija še nima.

VIS je bila novinarju med njegovim brskanjem po informacijah SDV pripravljena pomagati s strokovnimi pojasnili. Potrebno pomoč smo sprejeli, s tem pa tudi pogoj uprave VIS, da v članku iz razumljivih razlogov ne razkrivamo identitete delavcev, s katerimi smo se med pripravo članka pogovarjali. Podatki, ki jih bomo uporabili v nadaljevanju brez možnosti, da bi točnost navedb vezali na imena naših sogovornikov, so torej podatki, ki so nam jih posredovali uslužbenci VIS.

Dosjeji, operativna obdelava in informacije

Minister Bavčar je pred časom povedal, da je slovenska SDV vodila 17.000 osebnih dosjejev. Del tega gradiva je bil trajno uničen, del gradiva pa je bil VIS oziroma ministrstvu odtujen. Igor Bavčar je javnost tudi obvestil, da je ministrstvu za notranje zadeve s posebno akcijo uspelo vrniti del odtujenega mu dokumentarnega gradiva in da mu je uspelo dobiti tudi del arhiva, ki obsega natančen seznam vseh, ki so sodelovali s SDV.

Na podlagi podatkov, ki smo jih dobili v VIS, lahko sklepamo, da je k povečanemu zanimanju javnosti za osebne dosjeje SDV in k zahtevam za njihovo odprtje veliko prispevalo tudi nepoznavanje pomena in strukture teh dosjejev. Osebni dosjeji SDV naj namreč ne bi bili isto kot dosjeji vzhodnonemške tajne službe Stasi, ampak so le tehnološko-tehnični pojem. SDV-jevski osebni dosjeji so »fascikel, v katerem so organizirano zbrani podatki o določeni osebi«. V časih ko sekretariati za notranje zadeve še niso bili opremljeni s sodobno informacijsko tehnologijo, so osebni dosjeji SDV pomenili edini način organiziranega shranjevanja podatkov o določeni osebi in možnost njihove takojšnje uporabe. Danes dela VIS z računalniki. Podatke iz dosjejev išče, zbira in primerja s pomočjo gesel. Tako je tudi podatke o avtorju tega članka zbrala tako, da je v računalnik vnesla njegov primek, računalnik pa je uslužbencem VIS izpisal vse osebne dosjeje in informacije SDV, v katerih se pojavlja avtorjevo ime. Naslednji korak je bil prav tako preprost kot prvi. Delavec službe si je na seznamu tako selekcioniranega gradiva izbral eno od gradiv in pritisnil na tipko. Na računalnikovem monitorju se je prikazal osebni dosje tretje osebe, v njem pa je bil omenjen tudi pisec članka. Celotna računalniška operacija ni trajala niti minuto.

Število osebnih dosjejev se je v času brionskega plenuma močno povečalo, kasneje pa je po pripovedih delavcev VIS pričelo upadati. Naši sogovorniki zatrjujejo, da je vsebina večine osebnih dosjejev SDV zelo siromašna. Ti dosjeji na listu papirja vsebujejo le vse elementarne, matične osebne podatke o osebi, za katero je dosje odprt, preostali del dosjeja pa sestavljajo najrazličnejši upravni dokumenti, ki so jih državni organi izdali v zvezi s to osebo. S politično-varnostnega vidika so torej ti dosjeji povsem nezanimivi, zanimivi pa postanejo takrat, če in ko je oseba, o kateri je bil odprt dosje, postala objekt operativne obdelave SDV. Odpiranje osebnih dosjejev je bilo nedoumljivo arbitrarno. V 70. letih je politika uspešnost in prizadevnost SDV merila s številom zasnovanih osebnih dosjejev, s katerimi je razpolagala tajna služba. Posledica tega je bila, da so delavci v dokumentaristiki SDV po lastni presoji oblikovali dosjeje, ki so dostikrat ostali neuporabljeni oziroma nezapolnjeni.

Ko pa so o neki osebi obstajali različni sumi, da ogroža ustavno ureditev (na primer zaradi stikov s tujimi obveščevalnimi službami, politično emigracijo, z gospodarskimi malverzacijami ali zaradi lastnih političnih prepričanj in dejanj), je osebni dosje takšne osebe dobil tako imenovani otvoritveni dokument. Ta je utemeljeval uvedbo operativne obdelave in določil operativne metode in sredstva, ki jih bo SDV med obdelavo uporabila. Osebni dosje se je tako pričel polniti z vsakovrstnimi podatki in dokumenti, ki jih je zbirala SDV, še naprej pa so se vanj vlagali tudi 'civilni' dokumenti. Del osebnega dosjeja, ki ga je imel v rokah avtor članka, je nastal poleti 1989, in je nosil zaporedno številko 250. To pomeni, da je bil ta papir 250. dokument v osebnem dosjeju v tem letu. Delavci VIS trdijo, da je bilo med 17.000 osebami z odprtimi osebnimi dosjeji v 80. letih le nekaj sto takšnih, zoper katere je bila uvedena operativna obdelava SDV. Zadnjih pet let pa je ta tajna služba osebne dosjeje oblikovala šele, ko je bila zoper določeno osebo uvedena operativna obdelava.

Povedali smo že, da se je novinar seznanil z osmimi informacijami SDV. Informacije SDV so sekundarni dokumenti in so bile v funkciji rednega, periodičnega poročanja delavcev SDV o nekem njihovem zasledovanem dogodku. Vsi osebni dosjeji SDV, ki vključujejo podatke o operativni obdelavi, vsebujejo tudi informacije SDV. Nasprotno pa informacije SDV niso zmeraj sestavni del osebnih dosjejev zato, ker ni nujno, da je bila zoper osebe, ki se v njih pojavljajo, uvedena operativna obdelava. Sistem je zapleten sam po sebi, kot bomo na prvi pogled. Iz omenjenih osmih informacij, s katerimi smo se seznanili, je bilo mogoče natančno razbrati, ali so del kakšnega osebnega dosjeja ali ne. Če so bile del dosjeja, je bilo mogoče na podlagi poznavanja nadzorovanih dogodkov tudi ugotoviti, na katero osebo se osebni dosje nanaša.

Knjižnica srhljivo nevarnih podatkov

Vsaka informacija SDV je sestavljena iz dveh delov. Prvi del predstavlja uradno zaglavje informacije, opremljeno z različnimi rubrikami, ki jih mora izpolniti avtor informacije. Drugi del je daljši zapisnik dogodka, ki je v uvodu opremljen s kratkim povzetkom dejstev, ocen in predlogov avtorja. Informacij je kot priloga lahko priloženo tudi 'dokazno' gradivo, na primer magnetogramski zapis prisluškovanega telefonskega pogovora. Informacija SDV se konča z navedbo organizacijskih enot službe, katerim je bila informacija dostavljena.

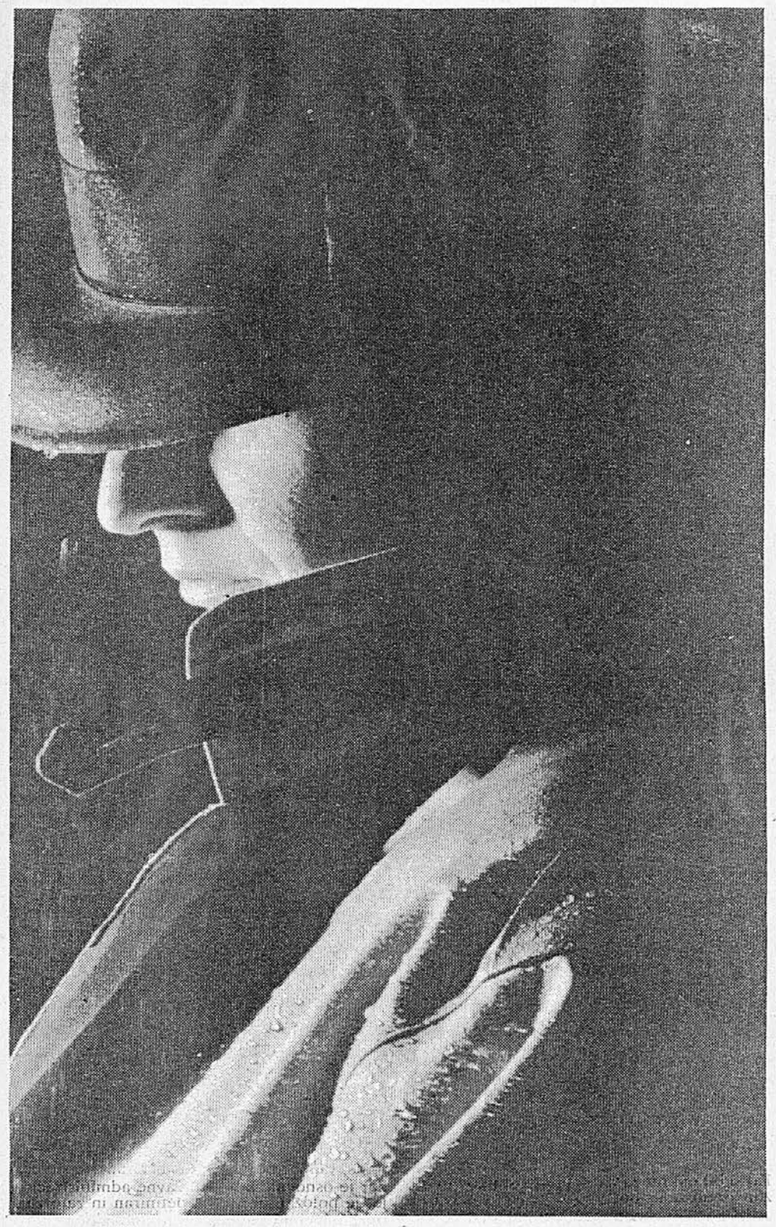
Če bo država popustila pod pritiski in osebne dosjeje ter drugo dokumentarno gradivo naredila za javno, bo lahko vsakdo prišel do sicer že znanih mu in tudi neznanih podatkov o sebi in drugih ljudeh. Na podlagi njih bo lahko utemeljeno, velikokrat pa tudi neutemeljeno, napačno sklepal o ravnanju tretjih oseb. Nekatere med njimi utegnejo biti celo njegovi znanci, prijatelji, družinski člani ali sorodniki, ki bodo postali najprej krivi in 'krivi' zato, ker je SDV imela za potrebno, da jih neskrupulozno in v neselektivnih kontekstih omenja v svojih dosjejih, potlej pa bodo krivi tudi zato, ker so »z državno varnostjo imeli kakršnekoli stike«. Pa čeprav so na ljudski veselici nevede le pretepli njenega uslužbenca ali kateremu od njenih šefov voščili dober dan.

Iz uradnega zaglavja informacije je mogoče zvedeti za enoto SDV, ki je informacijo pripravila, in dan, ko je informacija nastala. V zaglavju je navedena tudi začetna, nadaljevalna ali zaključna faza nadzora. Informacija ima svoj eksakten naslov, ki pove, kateri dogodek informacija obravnava. Ima rubriko, ki se imenuje 'zveza'. V njej je navedeno operativno področje, v katero obravnavani dogodek sodi, takšna področja pa se lahko nanašajo, na primer, na stike s tujino, prisotnost tujine v Sloveniji ali na notranjo problematiko. V rubriki 'sestavil' je navedeno ime operativca, ki je pripravil informacijo, tej rubriki pa sledijo rubrike 'izvor', 'ukrep' in 'preverjenost'. V prvi rubriki je opredeljen vir pridobljenih podatkov, ki – kadar ne gre za tehnična sredstva – nastopa z imenom in priimkom, s šifro ali z obojim skupaj. V drugi rubriki so po interni klasifikaciji zabeleženi ukrepi, s katerimi je izvor posredoval podatke. Ti ukrepi so lahko 'informativni razgovor' in se navajajo takrat, ko je SDV zbirala podatke od navadnih državljanov, h katerim se je napovedala na obisk in se nato z njimi sestala. Lahko pa gre tudi za 'operativni razgovor' s sodelavcem SDV. Možni ukrepi so tudi tajno snemanje, kontrola telefonskega priključka, prisluh prostora ali kontrola prostora. V rubriki 'preverjenost' so označene stopnje preverjenosti podatkov v informaciji. Podatki so lahko tako preverjeni, nepreverjeni ali delno preverjeni. Avtor tega članka je v razpoložljivih mu informacijah dobil vpogled v podatke z različnimi stopnjami preverjenosti. Po spominu, ki si ga je moral obuditi tja do leta 1986, je ugotovil, da je bil vsaj en podatek, ki se je nanašal nanj, netočen, pa tudi od SDV nepreverjen. Če oseba, na katero se je nanašal neki podatek, ni bila v obdelavi, SDV tega podatka ni preverjala. To pa pomeni, da bi z odprtjem osebnih dosjejev prišli v javnost tudi povsem nepreverjeni ali le delno preverjeni podatki iz javnega ali zasebnega življenja oseb, ki nastopajo v informacijah.

Navedbe v rubrikah in zapisniku dogodka, ki razkrivajo identiteto oseb, je VIS, kot rečeno, prikril s korekturnim lakom. Kljub temu pa je vaš novinar iz rekonstrukcije znanega mu dogodka, drugih navedb v informaciji in na podlagi mestoma slabo prikritih podatkov z veliko stopnjo zanesljivosti lahko sklepal, o katerih osebah vsako posamično besedilo govori. Ugotovil ni le identitete oseb, ki so se skupaj z njim pojavljale v informaciji, ampak tudi identiteto oseb, ki so posredovale podatke na informativnih ali operativnih razgovorih. Za večino informativnih razgovorov SDV z njemu znanimi osebami je vedel že prej, saj so ga te o tem prej obvestile. Za znane mu osebe, ki so bile tudi sodelavci SDV in so zahajale na operativne razgovore, pa do vpogleda v informacije SDV ni vedel. Prav tako ni vedel, ampak je lahko le domneval, da je zoper nekatere znane mu osebe SDV uporabila posebne operativne metode in sredstva. Iz obeh razlogov danes pisec članka obžaluje, ker je od ministrstva za notranje zadeve sploh zahteval vpogled v takšne podatke.

V drugem delu informacij, v zapisnikih, je mogoče prebrati marsikaj. Poleg bolj ali manj verodostojnega poročanja o nadzorovanih dogodkih je pisec članka v njih lahko našel tudi podatke, ki razkrivajo gmotni položaj nadzorovane osebe in njegove odnose z družinskimi člani in sorodniki. Podatke o odnosih, ki jih je SDV vestno beležila v dosjejih ne glede na to, da (vsaj po laični presoji) niso bili potrebni za dokazovanje suma, da je bilo storjeno določeno kaznivo dejanje. V konkretnem primeru je SDV do tovrstnih podatkov prišla tako, da je prisluškovala stanovanju, v katerem ta oseba živi. V primeru znanega slovenskega javnega delavca, ki ga je nadzorovala SDV, pa je po pripovedovanju uslužbencev uprave VIS še toliko bolj vprašljivo odpiranje njegovega osebnega dosjeja. V njem so namreč shranjeni tudi dokumenti, ki dokazujejo, da je imela nadzorovana oseba ljubezenska razmerja z več ženskami. Posledic objave takšnega osebnega dosjeja si ni težko predstavljati, povsem nepredstavljive in nepredvidljive pa so posledice, ki bi lahko nastopile na podlagi objave nepreverjenih in/ali neverodostojnih podatkov.

Mestoma zabavni, drugod pa nevzdržni, nekorektni ali neobjektivni so lahko komentarji in ocene, ki so jih avtorji takšnih informacij podajali v svojih poročilih. V novinarski terminologiji gre namreč pri informacijah SDV za komentirana poročila, subjektivne opazke, opombe, komentarje pa je SDV v določenem obdobju od svojih uslužbencev in sodelavcev celo pričakovala in zahtevala. Z njimi naj bi si pomagala pri nadaljnjem delu. Nemalokrat pa se je zgodilo, da je kakšen od avtorjev teh informacij v svoji prizadevnosti v določenem podatku ali izrečeni misli nadzorovane osebe videl več, kot so od njega pričakovali, in več, kot je bil podatek realno vreden. O eni od oseb, ki se je pogovarjala z delavci SDV, smo v dosegljivi informaciji tako lahko prebrali, da »je izvor v začetku razgovora deloval dokaj živčno, vendar se je kmalu umiril ali pa je to vznemirjenost spretno prikril«. Drugemu avtorju informacije se je zapisalo, da se je neka skupina ljudi pogovarjala tudi o Katedri (podatek iz operativnega razgovora) z lastnim dostavkom, da se »tam zbirajo sovražne sile«. Obisk tujega diplomata je bil po delovni oceni tretjega »obveščevalno-delovnega karakterja«, med katerim je ta človek »prišel do zelo bogatih in analitičnih ocen po zakoniti poti«. Četrti sestavljalec informacije SDV je presodil, da se nadzorovana oseba pogosto prepira z zakonskim partnerjem. Peti se je zgražal nad novinarjem, ki je v nekem intervjuju s provokativnimi vprašanji »pokazal svoje pravo lice«, pa še »nesimpatičen odnos do JLA« je imel.

Politikanti, neprištevneži ali ignoranti?

Z vsem, kar smo lahko povedali o vsebini informacij SDV, smo želeli le opozoriti na mnoge posledice, ki bi nastopili, če bi ministrstvo svoje arhive in dokumentarno gradivo vrglo na ulico. Kakšnih posebnih dobičkov od takšne poteze – če seveda odmislimo dejstvo, da bi nekaj ljudi izgubilo službe in bi z novim zaposlovanjem lažje reševali problem nezaposlenosti – pa si seveda ne moremo obetati. Osebni dosjeji SDV bi slej ko prej le potrdili obče prepričanje o vladavini zla, nobenega razloga pa ni, da bi se zlo nadaljevalo. Vsega zla ni mogoče sankcionirati, vseh krivic ni nikoli mogoče brez preostanka in pošteno poravnati. Pustiti jih je treba tam, kjer so bile storjene. V preteklosti.

Zato so zahteve za odpiranje osebnih dosjejev SDV lahko le politikantske, nepremišljene in ignorantske. Z pravičnostjo nimajo ničesar skupnega. Politikantske so zato, ker čas, v katerem se pojavljajo, in način, kako so plasirane v javnost, dokazuje, da se dejavnost neke službe na za varstvo človekovih pravic tako občutljivem področju zlorablja za manipuliranje z javnostjo in obračunavanje s političnimi tekmeci. Nepremišljene so, ker tisti, ki jih postavljajo, zasledujejo zgolj neposredni cilj, torej odpiranje dosjejev samih, ne računajo pa z nepolitičnimi, mnogo bolj travmatičnimi posledicami takega dejanja v družbi. S tega vidika so potemtakem tudi egoistične in neodgovorne, zato se s takšnimi zahtevami predvsem politiki ne bi smeli igrati. Ignorantske pa so te zahteve iz dveh razlogov: prvič zato, ker dokazujejo, da tisti, ki terjajo odprtje dosjejev, ne poznajo načina dela SDV, še manj pa poznajo zakonitosti dela vseh tajnih služb. Veliko večino svojih sodelavcev je SDV pridobila z indoktrinacijo ali z izsiljevanjem. Presojanje ravnanj posameznikov za nazaj, v okoliščinah, ki so se bistveno razlikovale od današnjih, ne more biti objektivno, presojanje od ljudi, ki so – ko so sodelavci SDV še oprezali za vsakim vogalom – o njihovem početju modro molčali, pa niti ni legitimno in moralno dejanje. Ignorantske pa so takšne zahteve tudi zato, ker že zdaj in še posebej, če bi bile uslišane, ogrožajo delovanje katerekoli tajne službe. Nedoumljivo je, da isti politiki v imenu nacionalne varnosti podpirajo delovanje takšnih služb, v isti sapi pa zahtevajo objavo seznama njihovih sodelavcev. Kateri potencialni agent ali sodelavec tajne službe se bo v takšni organizaciji zaposlil, če bo tvegal, da bo čez leto ali desetletje s pristankom svojega delodajalca, to je države, lahko uzrl svoje ime na seznamu ali sliki v časopisu?

Če pa te zahteve niso ne prvo, ne drugo in ne tretje, potlej so lahko samo še četrto, torej so – provokativne. Ob vseh omenjenih in iz tuje prakse že znanih posledicah, ki jih nujno sproži odpiranje osebnih dosjejev, o takšnih zahtevah pač ne moremo soditi drugače, kot da gre za namerne provokacije, katerih cilj je politična destabilizacija družbe. Vendar v takšne namere ljudi, ki želijo brskati po tujih osebnih dosjejih, ne moremo in nočemo verjeti.

Miran Lesjak

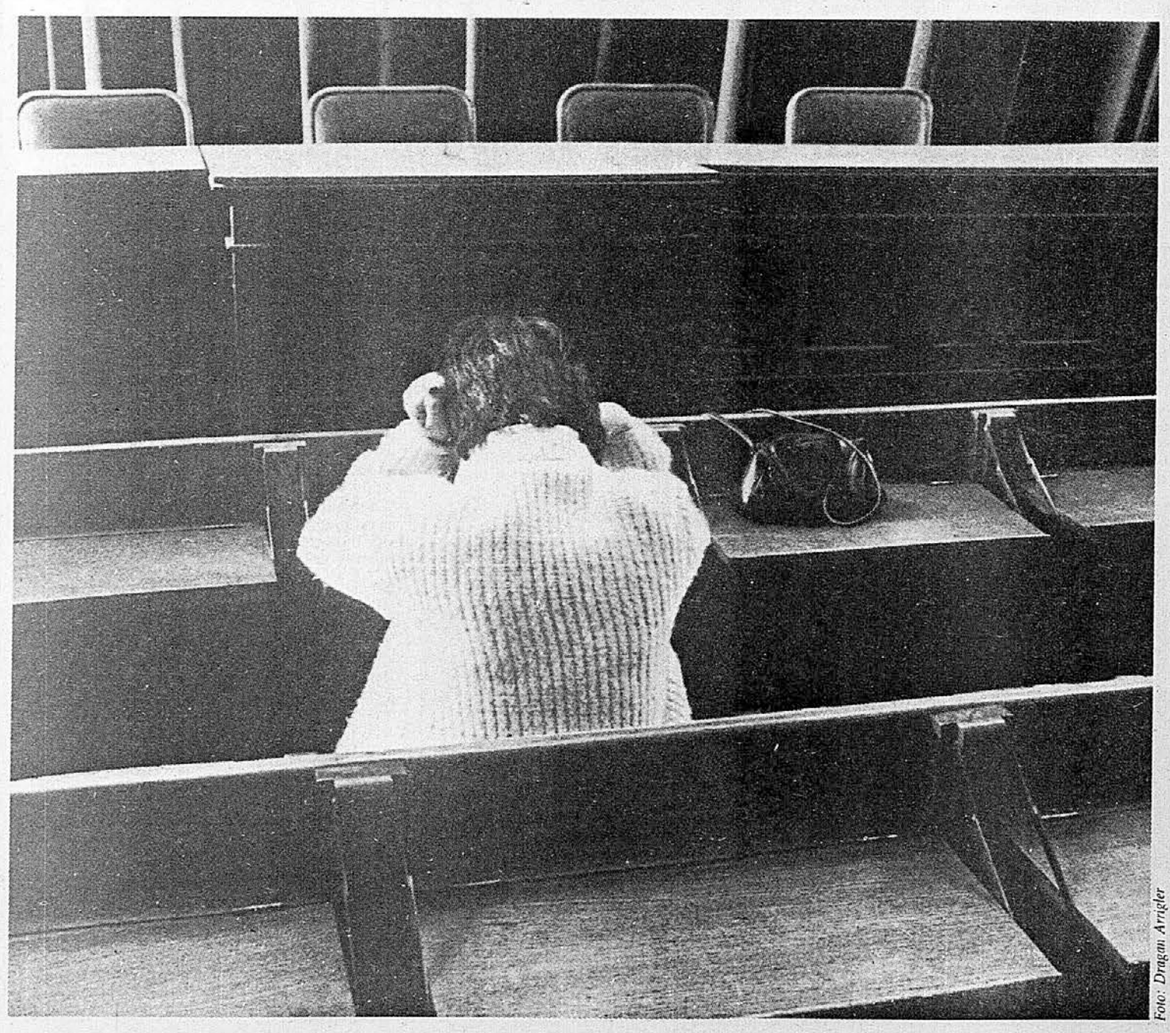

Foto: Dragan Arrigler

DR. RADOVAN KARADŽIĆ

HRVATOV IN SRBOV JE ENA SAMA LJUBEZEN

Prvak SDS Bosne in Hercegovine dr. Radovan Karadžić gre zvesto po Miloševićevih stopinjah. Tudi on se je iz srditega bojevnika za pravice srbskega naroda čez noč preobrazil v blagega in razumevajočega mirotvorca. Otrok ne straši več s srhljivimi zgodbami o ustaših in fašistih, s »pravoslavne prižnice« pridiga o spravi in večni ljubezni med Srbi in Hrvati. Ti so tem svetim besedam tudi prisluhnili, njegova dobronamernost pa še ni segla v muslimanska srca.

Še včeraj ste bili zagrizen nasprotnik konfederalizacije Jugoslavije, danes pa navijate za konfederativno državno ureditev Bosne in Hercegovine?

BiH je Jugoslavija v malem. Ker je razpadla Jugoslavija, tudi BiH ne more ostati enaka, kot je bila še včeraj. Konfederalizacija ni bila možna, ker so nosilci tega projekta izhajali iz avnojskih meja, kar bi pomenilo, da bi velik del Srbov ostal zunaj matične domovine. To bi tudi povzročilo, da bi Srbi zunaj meja Srbije izgubili pravice konstitutivnega naro-

da, kar je nazorno pokazala hrvaška ustava. Proti tej ideji sem nastopil tudi zato, ker sem se zavedal, da bo konfederalizacija zahtevala spremembo republiških meja.

Velja to tudi za konfederalizacijo BiH?

Spremembe v BiH so odvisne od stopnje sprememb v Jugoslaviji. Četudi ne bi prišlo do razbijanja Jugoslavije, ne bi bilo mogoče preprečiti federalizacije BiH.

Zdi se, da danes ne bi zavrnili projekta jugoslovanske konfederativne državne ureditve?

Sprejel bi vsako obliko jugoslovanske asociacije, pod pogojem, da najprej opravimo korekcijo meja, pri čemer bi izhajali iz pravice narodov do samoodločbe. Titove meje so krive za vse probleme v Jugoslaviji. Če bi bile meje pravičnejše, bi bila transformacija Jugoslavije povsem neboleča.

Po vašem mnenju so se Srbi in Hrvati ljubili vse do leta 1918, ljubili pa bi se lahko tudi leta 1992 . . .

Odnosi med Srbi in Hrvati so bili neobremenjeni do leta 1918. Bili so topli in v znamenju skupnega interesa za vzpostavitev skupne države južnih Slovanov. Sovraštvo med njimi se je začelo z njihovim prihodom v skupno državo. Logično bi bilo sklepati, da zreli in racionalni narodi ne bodo gojili sovraštva še potem, ko je odpravljen njegov vzrok. Če smo torej bili prijatelji do leta 1918 in sovražniki od takrat do danes, obstajajo realne možnosti, da bi Srbi in Hrvati po letu 1992 postali dobri sosedje, če že ne prijatelji. Če je bil razlog za sovraštvo skupna država, ki je razpadla, lahko pričakujemo, da se bodo srbsko-hrvaški odnosi popravili. Zavzemam se za naglo popravljanje teh odnosov, Srbi in Hrvati pa bi morali brez posredništva od drugod sesti skupaj in z medsebojnim popuščanjem rešiti vsa sporna vprašanja, tudi sporne meje. Skleniti bi morali tudi sporazum o nenapadanju in sodelovanju dveh suverenih držav — Srbov in Hrvatov.

Je po neusmiljeni vojni na Hrvaškem, ki je zahtevala žrtve na obeh straneh, takšna sprava možna?

V človeški naravi je, da potisne v pozabo vsa neprijetna dejstva. Sovraštvo je tudi življenju nasprotujoče dejstvo. Zato sem prepričan, da bodo Srbi in Hrvati z velikim olajšanjem pričakali možnost, da drug drugemu vse oprostijo in se spravijo.

Četništvo in ustaštvo sta vstala od mrtvih po 45 letih miru . . .

Sovraštvo se je ohranilo, ker se je hranilo z diktaturo, v kateri smo živeli. Diktatorji so spretno manipulirali z nami. Za težave Srbov so krivili Hrvate in obratno, nikomur pa ni padlo na pamet, da niso krivi Srbi, Hrvati ali Slovenci, temveč diktatorski režim.

Niste še odgovorili na Izetbegovićevo javno zastavljeno vprašanje, kako si predstavljate etnično delitev Sarajeva?

V sarajevski občini Center so vse pomembne skupne institucije. Ta občina bi morala ostati eksteritorialna. Druge občine so predominantno srbske ali muslimanske, obstajajo pa tudi možnosti za vzpostavitev ene hrvaške občine. To ni nič novega, takšen model smo imeli nekaj stoletij turške okupacije, srbska, muslimanska in hrvaška čaršija pa so obstajale tudi za časa Avstro-Ogrske. Takšen model je znan tudi v Evropi, kjerkoli obstajata dve nacionalni ali verski skupnosti.

Čeprav živi v Sarajevu le okoli šest odstotkov Hrvatov, ste jim v delitvenem procesu menda prepustili občino Novo Sarajevo, kjer je večinski srbski živelj?

Ne, Novo Sarajevo bo ostalo srbsko. Hrvati pa lahko dobijo le del Ilidže in Novega grada, kjer je povsem njihova čaršija. Na tem območju, kjer so najbolj skoncentrirani, se lahko zaokrožijo v novo občino.

Mar to pomeni, da bodo Srbi in Hrvati drug drugemu popuščali. Muslimane pa pritisnili ob zid?

Srbska demokratska stranka je proti koaliciji dveh narodov proti tretjemu. Zavzema se za partnerstvo treh nacionalnih strank. Strankarske igre so nepotrebne, mogoče pa jih je tudi takoj spregledati. Ker so se Srbi včlanili tudi v druge stranke, ne le v SDS, je parlament srbskega naroda v BiH sestavljen iz več strank. Takšen parlament morajo ustanoviti tudi Hrvati in Muslimani, poleg treh nacionalnih skupščin, ki bi vodile vse posle lastnih nacionalnih skupnosti, pa bi imeli tudi skupen parlament, ki bi bil sestavljen po paritetnem načelu. Čeprav je, denimo, hrvatov v BiH le 17 odstotkov, to še ne pomeni, da ne morejo imeti stoodstotnega vpliva na lastno usodo.

Potemtakem Muslimanov s konfederalizacijo ali kantonizacijo BiH ne boste omejili na »sarajevski pašaluk«?

Muslimanom bo ostalo najbolj bogato ozemlje Bosne in Hercegovine. Dobili bodo dve tretjini Sarajeva, zajeten kos zahodne Hercegovine in vsa področja v osrednji Bosni, ki so na etničnem zemljevidu BiH obravnavana zeleno. To je industrijsko najbolj bogat, razvit in naseljen del BiH.

Kaj pričakujete od konference o BiH?

Gospod Izetbegović, ki skuša zmanjšati pomen te konference, bo moral sprejeti konsenz ali pa priznati, da želi dominirati v BiH.

Iztebegović se lahko že jutri odloči za državno asociacijo BiH s Srbijo in Črno goro. Ali lahko pakt Izetbegović—Milošević prepreči bratomorno vojno v Bosni in Hercegovini?

Nisem seznanjen s tem, da bi bil takšen pakt na vidiku. Četudi bo do tega prišlo, SDS ne bo izdala hrvaškega naroda, temveč bo spoštovala njihovo voljo, da vzpostavijo suverenost v lastnem kantonu. S suverenostjo v lastnem kantonu lahko tudi Muslimani delajo karkoli želijo, povežejo se lahko v konfederacijo ali federacijo tako s Srbijo kot s Hrvaško. To je njihova svobodna volja. Zdi se mi tudi, da zori prepričanje o nujnosti obstoja nekakšne jugoslovanske asociacije. Zato bi morali čimprej razrešiti vprašanje spornih ozemelj, tako da bi se lahko vključili v proces evropske integracije in ozdravili naše gospodarstvo. Rešitev tega problema je možna po receptu, ki ga je nakazala SDS, razvila pa HDZ, to je kantonizacija s suverenimi kantoni. Model suverenih kantonov in nacionalnih skupnosti je v začetku veljal tudi v Švici, to pa je tudi edini način, da se BiH izogne državljanski vojni.

Ali delitev BiH ne pomeni, da bodo državotvorni narodi zreducirani na nacionalne manjšine?

Pravice pripadnikov vseh treh narodov bodo zajamčene po recipročnem sistemu. Zapisane bodo v ustavi, ki bo dostopna mednarodni javnosti. Srbska skupščina že pripravlja ustavo republike srbskega naroda BiH. Ta ustava bo ogledalo naše demokratičnosti in spoštovanja človekovih pravic. Pričakujemo, da bosta tudi drugi dve nacionalni skupnosti v svojih ustavnih dokumentih jamčile pravice pripadnikov drugih narodov na ozemlju, kjer so v večini.

Papir vse prenese. Nezaupanje v papirje je tudi povzročilo nacionalne delitve v BiH . . .

Zato bomo imeli skupne organe, in sicer ministrski svet in parlament. To bo mesto za proučevanje morebitnih krivic in za zagotavljanje enakopravnosti vseh treh konstitutivnih narodov BiH.

So po tem scenariju predvidene spremembe republiških meja?

Meje bi lahko ostale enake kot danes. Če bomo vzpostavili srbsko, hrvaško in muslimansko suverenost v njihovih kantonih, razpad BiH ni nujen. Hrvati bi lahko imeli v tem primeru trdne vezi z matično republiko, uveljavili pa bi lahko tudi hrvaško državljanstvo, ki ga zahtevajo.

Srbi ne zahtevajo dvojnega državljanstva?

Srbi ga ne potrebujejo, ker že imajo jugoslovansko državljanstvo.

Državljanstvo države, ki je razpadla in ne obstaja več . . .

Do določene mere Jugoslavija še vedno obstaja. BiH pa se lahko ohrani le, če se bo transformirala. Tako kot ni bila možna unitarna Jugoslavija, ni možna niti unitarna Bosna in Hercegovina. Ta republika je lahko le konfederacija, tako kot, denimo, Švica. To je evropski model, ki ga imamo v Belgiji, kjer obstajata dve nacionalni skupnosti ali v Holandiji, kjer sta dve verski skupnosti.

V Belgiji so državljani najprej Belgijci in šele potem Flamci ali Valonci . . .

Na začetku konfederacije v Švici ni bilo tako. Življenje bo storilo svoje, tako da se bomo tudi mi verjetno pozneje približali.

Bosanci bodo zopet Bosanci?

Da, vendar srbski, hrvaški in muslimanski Bosanci. V tem času velikih družbenih pretresov in nezaupanja moramo sprejeti takšen model, kakršnega je Švica imela na samem začetku.

HDZ in SDS se zavzemata za etnično delitev, SDA pa za celovito in samostojno BiH. Je podobnost interesov pripomogla k srbsko-hrvaški koaliciji.

Tu obstaja bistvena razlika. Podobnost interesov še ne pomeni, da gre za koalicijo. Srbi in Hrvati se namreč zavzemajo za uveljavitev lastnih pravic, vendar te priznavajo tudi Muslimanom. Ti pa želijo dominirati nad Srbi in Hrvati, kar pa se preprosto ne bo izšlo. Muslimani nimajo nobene pravice do dominacije, BiH pa ne bo njihova matična republika in unitarna država. Tu so odnosi zelo čisti.

Je Kljuićev odstrel posledica sporazuma Milošević—Tuđman o delitvi BiH med Srbijo, Črno goro in Hrvaško?

Ne gre za to. Milošević, ki Kljuića sploh ne pozna, ni imel nobenega vpliva. To je notranja zadeva HDZ, menim pa, da bi do tega odstopa moralo priti že prej. Njegovi funkciji v predsedstvu SR BiH in HDZ sta bili nezdružljivi. To velja tudi za Izetbegovića. Zato tudi sam ne sedim namesto Begićevića v predsedstvu SFRJ.

Odstop prvaka HDZ, ki mu očitajo, da je bil preveč na Izetbegovićevi liniji, je vendarle voda na vaš mlin . . .

To je silogizem, ki ga ne sprejemam. Ker sem prepričan, da HDZ sprejema odločitve demokratično, ne morem trditi da mi Kljuićev odstop ustreza. S Kljuićem sem v dobrih odnosih, še naprej bo sedel v predsedstvu SR BiH in ponovno bova sogovornika.

Svet ocenjuje, da je BiH sod smodnika, ki lahko vsak trenutek eksplodira. Pridružili ste se tistim, ki so obsodili Babićev upor proti Miloševiću. Ste še vedno proti prihodu modrih čelad v BiH in zakaj?

Nisem obsodil Babića, zavzel sem se le za prihod modrih čelad na Hrvaško. Sicer pa popolnoma razumem Babićev strah in nezaupanje do hrvaških oboroženih sil. Čeprav ga razumem, menim, da je boljši kakršenkoli mir kot kakršnakoli vojna. V BiH pa obstaja zelo občutljivo ravnotežje treh nacionalnih skupnosti, ki se dobro ohranja s pomočjo kombiniranih patrulj JA in bosansko-hercegovske policije. Zato ocenjujem, da je prihod modrih čelad v BiH popolnoma nepotreben, lahko pa bi tudi porušil ravnotežje in pripeljal do oboroženih spopadov.

Kako se je SDS pripravila na morebiten uspeh referenduma o neodvisnosti BiH in na mednarodno priznanje njene samostojnosti v avnojskih mejah?

Pripravili smo se odlično. To je referendum hrvaške in muslimanske nacionalne skupnosti in ne referendum državljanov BiH. Srbi so se že izrekli na plebiscitu, po končanem referendumu pa bomo poznali voljo vseh treh narodov, kar pomeni, da bomo zopet sedli skupaj in se dogovarjali. Takšen referendum ne bo pomenil nobene končne odločitve. Od evropske skupnosti pa bi bilo zelo nerazumno, če bi priznala takšno BiH. Če jo bodo priznali in če bo Izetbegović dejansko poskušal udejanjiti oblast neodvisne BiH, ne bo mogel nadzirati skoraj 70 odstotkov lastnega ozemlja. Srbi so izdelali celovit program za popoln nadzor ozemlja, kjer so etnična večina. Kakšna bi bila potemtakem takšna neodvisna država? Izetbegović je naredil več napak, dve pa sta najbolj nevarni, to je zahteva po neodvisnosti in odločitev za razpis referenduma, pri čemer srbski narod ni sodeloval. Zato jih Srbi ne sprejemajo kot legitimne in za njih te odločitve ne veljajo. V BiH se morajo vsa sporna vprašnja reševati s soglasjem vseh treh konstitutivnih narodov.

Vojna na Hrvaškem se je za zdaj končala brez zmagovalcev in poraženccv. Kaj bodo pridobili Srbi z morebitno vojno v BiH?

Vojna v BiH ne bi rešila ničesar. Povzročila bi preseljevanje narodov, Srbi, Hrvati in Muslimani bi bežali iz rojstnih krajev v srbske, hrvaške in muslimanske kraje. Bilo bi mnogo mrtvih, ranjenih, lačnih, imeli bi številna porušena mesta, na koncu pa bi bili v enakem položaju, kot smo danes. Etnična podoba BiH bi bila bolj homogena in čista, vendar bi morali ponovno sesti skupaj in se dogovarjati. Zato je vojna nerazumna, le še bolj bi zapletla mogoče rešitve, človeška nesreča pa bi dosegla nesluteno raven. Prepričan sem, da vojne v BiH ne bo. Vse tri nacionalne skupnosti so dobro oborožene, ravnotežje strahu pa je garant miru v Bosni in Hercegovini.

Ali zaradi srbskega embarga izvoza blaga v BiH Srbom v tej republiki ne grozi lakota?

Lakota grozi turi Srbom.

In vi ste ravnodušni?

Srbija je jasno povedala, pod kakšnimi pogoji bo delila tudi zadnji kilogram hrane z BiH.

Če se Bosna priključi k veliki Srbiji?

Ne, to ni točno. Pogoja sta dva, prvič, da BiH ne uvede lastne valute in drugič, da prepreči reeksport hrane iz BiH. Iz Srbije je namreč uvozila že trikrat več hrane, kot je potrebuje za lastne potrebe. Bosansko-hercegovska podjetja prekupčujejo s srbsko hrano, uvažajo jo iz Srbije in jo po petkratnih cenah izvažajo v Slovenijo in Hrvaško. To slabi srbsko ekonomsko moč. Zato popolnoma razumemo srbske vladne ukrepe. Gre za gospodarske ukrepe, ki so le posredno tudi politični.

Kaj bo storila SDS, če BiH vendarle uvede lastno valuto?

Ta denar ne bo veljal na 70 odstotkih ozemlja BiH. Omejiti se bo moral na muslimanske kraje, plače in žepe, ker tudi HDZ, kolikor vem ne bo sprejela tega denarja.

Srbom v BiH ustreza nenadzorovano tiskanje denarja na Topčideru?

Ne verjamemo, da se dinarji tiskajo brez omejitev. Vse skupaj bomo plačali z inflacijo, ki je zakonit pojav v gospodarstvu. Ko bo vojna končana, bomo zredučirali porabo na normalno raven in denar bo ozdravel. Pri spremembah monetarne politike gre za državne ukrepe, Srbi pa ne priznamo neodvisne BiH.

Kdaj bo Srbija priznala Slovenijo?

Srbija je ne more priznati, ker ni mednarodno priznan dejavnik. Slovenija od tega priznanja ne bo imela ničesar. Zahtevati ga mora od preostanka Jugoslavije in dobiti ga mora brez kakršnihkoli zapletov. Ko bo Slovenijo priznala matična država, jo bo priznal ves svet. Lahko se tudi dogovorimo, da bi bila Slovenija naslednica mednarodno pravne dediščine Jugoslavije in tako bi lahko bila zelo hitro sprejeta v OZN. Če bi jo priznala Srbija, pa je enako, kot da bi jo priznala Bavarska. Ne morem razumeti, zakaj Slovenci, verjetno iz solidarnosti s Hrvaško, zavračajo legalno pot za vzpostavitev lastne neodvisnosti. V tem primeru namreč ne bi več šlo za enostranski odcepitveni akt, temveč za dogovorno razdružitev in Slovenija bi obdržala vse pravice, ki jih je pridobila v Jugoslaviji.

Vili Einspieler

TOLAR JE PEČALBAR

Vsi makedonski sosedi

Makedonci »zbirajo« svoje prijatelje. Za prijatelje pa imajo vse tiste, ki se jim v teh usodnih dneh oglašajo iz katerega koli kraja sveta, ki spoštujejo njihove ime, tradicijo in seveda državo. Za zdaj so jih priznali Turki, Bolgari, Slovenci in Hrvati. Z veliko nestrpnostjo pričakujejo 17. februar, saj upajo, da bo iz Lizbone prišla novica, ki bo vsaj štirikrat povečala število držav, ki so do zdaj priznale Makedonijo, potem pa bo tako ali tako vse steklo po naravni poti.

Težko bi našli Makedonca, ki se ne bi veselil samostojne države. Pravijo, da o tem sanjajo že od nekdaj, da pa se zavedajo, da bi te svoje sanje težko uresničili oziroma jim to sploh ne bi uspelo, če ne bi te poti kot z buldožerjem odprli Slovenija in Hrvaška. Makedonija se jima je pridružila na koncu in tako uresničila svojo davno željo in cilj — osamosvojitev. Vse do nedavnega so bili v »ostanku Jugoslavije« prepričani, da Makedonija ne bo zapustila stare države, vendar pa so v Makedoniji trdno sklenii, da ne bodo privolili v nikakršno »okrnjeno Jugoslavijo«, pač pa bodo storili vse, da si pridobijo samostojno državo.

Kaže, da bodo Makedonci laže uresničili svoj cilj kot Slovenci in Hrvati. Svojo neodvisnost bodo dosegli brez vojne. Vendar pa je nadaljnja usoda Makedonije kljub vsemu precej bolj negotova kot usoda dveh bivših jugoslovanskih držav, ki sta že postali samostojni. Države, ki obdajajo Makedonijo so namreč (razen Turčije) že začele razmišljati o tem, kako bi se — tudi ozemeljsko — okoristile z bivšo Samuelovo državo, za katero menijo, da je trenutno bolj šibka kot kdajkoli prej.

Največje težave Makedoniji še vedno povzroča južna soseda Grčija. Sicer po vsej verjetnosti ne bo mogla vplivati na to, da v Lizboni ne bi sprejeli odločitve, na katero v Skopju tako nestrpno čakajo, med drugim tudi zaradi tega, ker se bodo članice Evropske skupnosti o tem izrekale posamično. Vendar pa to ne pomeni, da se bo Grčija odrekla spodbijanju Makedonije kot države in se otresla strahu pred posameznimi makedonskimi strankami in voditelji, ki bi menda radi prišli do »makedonskega Soluna«.

Grki se hočejo zavarovati, zato skušajo Makedonce pri tem prehiteti. Na velikem mitingu, ki je bil pred dvema dnevoma v Solunu, je bilo rečeno, da so Makedonci že pred 300 leti uzurpirali grško zgodovino, poleg tega pa jim menda ne pripadajo nekateri deli ozemlja, in sicer vse do Skopja. Namesto velike Makedonije zahtevajo Grki vzpostavitev velike Grčije. Oglasil se je celo bivši grški kralj Konstantin, ki zahteva »osvoboditev ostanka Makedonije«, pri tem pa omenja celo Bitolo, Kruševo, Gevgelijo, Ohrid in še nekatera druga makedonska mesta, v katerih, tako vsaj trdi, živijo stotisoči Grkov. Uradna grška televizija mu je v svojem programu namenila dobršen del oddaje, v kateri je kralj pozval Grke na pohod proti Skopju in južni Albaniji, hkrati pa jih je spomnil, da je Grčija nekoč segala vse do Donave.

Pri vsem tem pa ne gre zgolj za besedne grožnje, v katere se je vključil celo premier Micotakis, ki je napovedal, da se bodo o problemih z Makedonijo pogovarjali vsi ugledni strankarski voditelji, kar je za grško politično prakso pravi precedens. Gre namreč za konkretne poteze, zaradi katerih ima Makedonija že zdaj hude težave.

Grčija namreč vztrajno izvaja tiho gospodarsko blokado Makedonije. V grškem pristanišču Petras že več kot mesec dni stoji oprema za posodobitev pošt, ki so jo Makedoniji poslali iz Kranja. V grških pristaniščih so zajeli večje količine makedonskih zdravil, ki so jih pripeljali iz severnojadranskih pristanišč, poleg tega pa Grčija pogosto zapira mejne prehode za makedonske prevoznike, pri tem pa od njih zahteva različna dovoljenja in prepustnice, ki jih sicer prevozniki iz drugih držav ne potrebujejo. Tistih manjših provokacij, kot temu pravijo v Skopju, pa nima smisla niti omenjati.

Makedonsko državno samostojnost je prva priznala sosednja Bolgarija. To je po svoje presenetilo celo Makedonce, še zlasti, ker je bolgarski predsednik Želju Želev ob neki priložnosti izjavil, da živita v Bolgariji dva naroda. Kmalu se je pokazalo, da se je za priznanje Makedonije zavzemal prav Želev in da mu je omenjanje »dveh narodov« prišlo prav v predvolilni kampanji, saj si je s tem pridobil tamkajšnje Makedonce.

V odnosih med Bolgarijo in Makedonijo je prišlo do določenih izboljšav, vendar pa še niso razčistili nekakterih starih računov. Izjavo Želeva so namreč na določen način že zanikali. Bolgarski zunanji minister Stojan Ganev je tako pred nekaj dnevi izjavil, da priznavajo makedonsko državnost, ne pa tudi njene narodnostne posebnosti. Jasno in glasno je povedal, da Bolgarija v povračilo zahteva od Makedonije, da se odreče svoje narodnostne manjšine v Bolgariji. Dokler ne bo storila tega, tudi ne bo prišlo do izmenjave diplomatskih predstavnikov, kar pa bi lahko pomenilo, da utegne Bolgarija omenjeno priznanje preklicati.

Zanimivo je tudi to, da je Ganev zagrozil, da lahko razkrije »celotno igro« v zvezi s priznanjem Makedonije. Sicer se ne ve točno, kaj naj bi to pomenilo, vendar pa je v Skopju mogoče slišati, da je Gligorov očitno »nekaj obljubil Bolgarom«, zdaj pa so ti ogorčeni, ker je med svojim obiskom v ZDA dejal, da »Makedonija ne bo nikakršna bolgarska provinca«.

Makedonska zahodna soseda Albanija je pokazala določeno razumevanje za deblokado Makedonije, saj ji je dala na razpolago svoje pristanišče v Draču in ceste proti Ohridu. Še vedno pa ni odgovorila na zahtevo iz Skopja, naj prizna makedonsko samostojnost. Voditelji albanskih strank iz Tetova so medtem že opozorili albansko vodstvo, da bi bilo priznanje neodvisnosti Makedonije za »albanski narod katastrofa«. Zahtevajo tudi, da Makedonija pred tem prizna avtonomijo Albancev.

Vendar pa so Makedonci prepričani, da jim bo najhušje težave zakuhala severna soseda — Srbija. Ta namreč že nekaj časa vodi zoper Makedonijo medijsko vojno, za katero mnogi mislijo, da je zgolj uvertura v prave (oborožene) spopade, oziroma korak k zasedbi severnih makedonskih ozemelj, za katere Srbija meni, da ji »zgodovinsko« pripadajo.

Del beograjskega tiska že nekaj časa izvaja pravo inventuro »srbskih samostanov in cerkva v Makedoniji«. Menda so se s tem že pred časi ukvarjale skupine znanstvenikov iz Beograda in Skopja. Ti znanstveniki so do zdaj odkrili »le« 600 objektov, ki so jih zgradili srbski vladarji, in sicer od 13. stoletja do začetka druge svetovne vojne. Te objekte je mogoče najti ne le v severnih predelih, pač pa po celotnem ozemlju Makedonije.

Seveda pa navajanje takšnih dejstev ni zgolj kulturno-znanstvenega pomena. V Beogradu jasno in glasno trdijo, da meja med Makedonijo in Srbijo ni bila nikoli točno določena, da so jo po vojni le administrativno začrtali in da so s to mejo od matične Srbije ločili več kot 300.000 Srbov.

Za zdaj se sicer ne ve točno, kje naj bi bila ta meja po mnenju Srbije, res pa je, da se armada, ki odhaja iz Makedonije, ustavlja na severu — v okolici Kumanova in drugih krajih. To bi lahko pomenilo, da bo tukaj tudi ostala. Podredila se bo »voljni naroda« in ta del zasedla oziroma ga priključila Srbiji. Ta »volja naroda« se je že začela uveljavljati na mitingih v Kumanovu, na katere prihaja tudi večje število ljudi iz sosednih občin.

Medijska vojna, ki poteka okoli tega, jasno opozarja na skrite končne cilje. Medtem ko makedonska televizija prikazuje manjše skupine ljudi in trdi, da se jih na takih mitingih zbere najmanj dva tisoč, pa beograjski mediji ob najbolj gledanem času in na naslovnih straneh navajajo podatke o več deset tisoč udeležencih mitinga, pri tem pa trdijo, da se jih vedno zbere najmanj 20.000. Menda gre za Srbe in Makedonce, ki nasprotujejo samostojni Makedoniji in želijo živeti v »novi Jugoslaviji«.

Te javno izrečene želje skušajo zdaj tudi institucializirati. Vojvoda Šešelj je že napovedal izrekanje na referendumu, v Makedoniji pa so prepričani, da za vsem tem stoji Slobodan Milošević in da bo takšen referendum vsiljevala prav njegova stranka.

Kakorkoli že, Srbija si je v svoji sestavi očitno že zamislila skopsko Črno goro in okolico Kumanova, to pa med Mekedonci že zdaj povzroča hudo nezadovoljstvo, poleg tega pa se tudi vse bolj bojijo morebitne vojne s Srbijo.

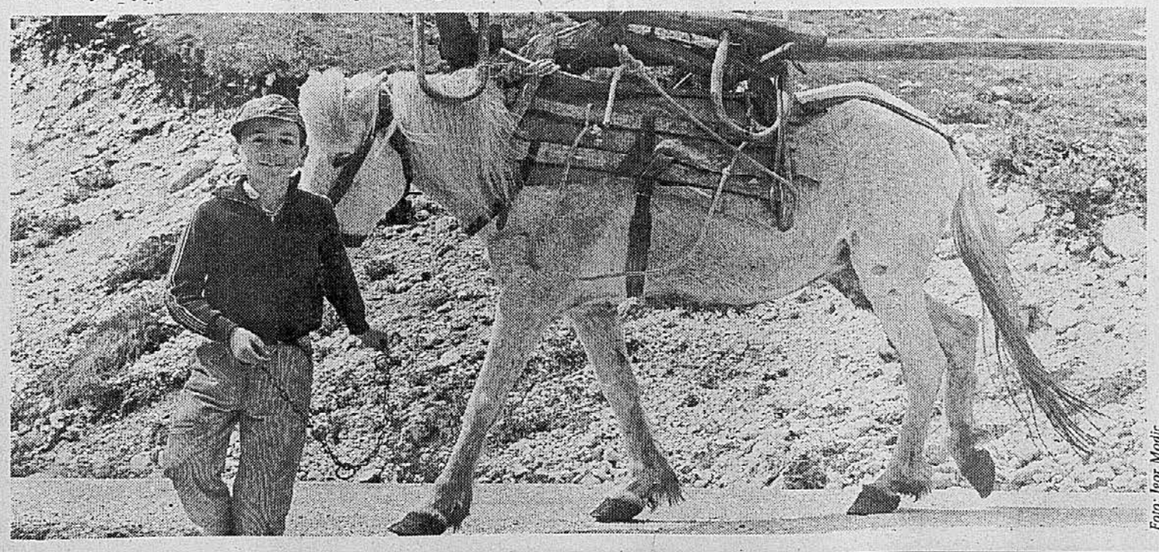

Foto: Igor Modic

Najbolj od vsega pa se Makedonci v tem trenutku bojijo popolne gospodarske osamitve in revščine, kar bi bila gotovo največja cena za njihovo državno samostojnost. Kiro Gligorov meni, da bi bilo treba v zvezi s tem začeti pogovore s sosednjo Srbijo in bivšimi jugoslovanskimi republikami. Dogovoriti bi se morali glede problemov, ki so nastali po razdružitvi, pa tudi glede nadaljnjega gospodarskega sodelovanja. Namesto da bi odgovorili na makedonsko zahtevo, pa iz Beograda odločno zahtevajo, da mora najprej Gligorov priti v Beograd, da bi razčistil nekaj starih »računov«.

Srbija napoveduje svoj denar in samostojni denarni sistem. Nikakršnega dvoma ni, da bi to najbolj prizadelo nepripravljeno Makedonijo, tako kot je njeno gospodarstvo skorajda popolnoma onemogočila odločitev srbske vlade o prepovedi odnašanja denarja v Makedonijo in carinskem nadzoru na skupni meji. Trdijo sicer, da so to storili zato, da bi se zaščitili pred deviznim črnim trgom, očitno pa je, da so s tem zagrozili makedonskemu gospodarstvu, ki bi se moralo zavedati, da bo v samostojni državi popolnoma izolirano in da bo doživelo polom.

Karkoli že počneta bivša Jugoslavija in Srbija v zvezi z Makedonijo, pa je le še labodji spev, saj je jasno, da je Makedonija že postala samostojna država. Celo v primeru, če je 17. februarja ne bodo uradno priznali. Največjo oviro na tej poti je namreč že uspešno odstranila: armada je v glavnem zapustila njeno ozemlje in Makedonija se je tako (vsaj začasno) izognila vojni.

Da je Makedonija v resnici samostojna država, pa potrjuje tudi dejstvo, da so že (po meddržavnih stikih) sprejeli sklep o tem, da bodo v Skopju odprli kar 40 veleposlaništev. Za ta namen so že pričeli pripravljati najlepša poslopja in določati najugodnejše lokacije, za »prehodne« diplomate pa bodo zgradili luksuzni hotel s 450 ležišči.

So pa tudi taki, ki o vsem skupaj še vedno dvomijo, slišati pa je tudi številne šale na račun državne samostojnosti različnih zakonov (še posebej tistega o državljanstvu) in uvedbe lastnega denarja. Ta denar je menda že pripravljen, vendar pa še vedno čakajo petičnega botra. Po radiu so tako dve uri namenili oddaji, v katero so se neposredno oglašali poslušalci, ki naj bi pomagali izbrati naziv novega denarja. Prevladal je predlog, naj se bodoči makedonski denar imenuje »pečalbar« (dninar). Tako naj bi nenehno opominjal Makedonce, da je denar težko zaslužiti, poleg tega pa bi bil to spomin na številne Makedonce, ki so morali poiskati zaslužek po širnem svetu.

Z različnih krajev sveta se oglašajo izseljeni Makedonci in obljubljajo gmotno pomoč, pri tem pa tarnajo nad svojo težko usodo. Trdijo, da ne bi nikoli odšli v svet, da ne bi nikoli zapustili svoje lepe Makedonije, če bi bila ta — tako kot v starih časih — samostojna država.

Branko Jokić

IGRE NA SREČO

NOCOJ JE NA VRSTI...

Brez sreče v življenju ne gre. »Sreča je hotela, da sta se srečala, izpit je napravil na slepo srečo, tokrat mu sreča ni obrnila hrbta, jokal je od sreče« ipd. so oguljene fraze; kot »srečno in zdravo«, brez katere si voščila ob novem letu ne znamo predstavljati.

In ker je življenje tudi igra, brez iger na srečo pri nas ne gre. So kot magnet, ki vleče z nevidno močjo. Igralnice, tombole, srečelovi, loto, športna napoved, trikrattri, nagradne igre v blagovnicah, karte, kockanje, nagrade za pridobivanje novih članov ali naročnikov, denarne igre... Nekateri prisegajo, da v življenju nimajo niti malo sreče, da se jim podre vsaka stvar, ki se je lotijo. Za druge velja, da jim je sreča življenjska sopotnica; takim bi še petelin nosil jajca, pravijo. Tako eni kot drugi pa bi sreče radi več. Igre na srečo, ja, tudi to je pot, da srečo ujameš za rep...

Začelo se je že v šoli. Takrat smo najbrž prvič dobili pisma sreče, ki so nam sporočila, kaj vse dobrega se nam bo zgodilo, če bomo odposlali določeno število kopij na naslove tistih, ki jim želimo srečo. Kot otroci smo igrali karte za denar, ker smo to videli pri starejših. Z njimi smo hodili na tombole, z njimi smo v kioskih kupovali srečke in čakali žrebanje. Redkokateri Slovenec se lahko pohvali, da ni sodeloval še v nobeni igri na srečo, saj so igre, kakršne so preplavile slovenski prostor, igre za vse. Organizator ponudi nagrado (denarno ali materialno), ki običajno najde lastnika. Pustimo zdaj ob strani težave, do katerih pride, če je dobitnik nagrade mladoletna oseba. Igralec, ki se spusti v takšno igro, ve, da ima ravno toliko možnosti, da dobi, kot da izgubi. Življenja brez tveganja pa ni: Črv – samo jaz bom tisti, ki bom pravi – lahko gloda zelo močno. »Nastopajočih« v takšnih igrah je veliko, saj je »naložbeni kapital« majhen (kupiš npr. kartico 3×3, tombolsko kartico ali podarimdobim), žetev pa je lahko velika. Tudi hiša ali avto. Prenosi žrebanj po televiziji samo še povečajo privlačnost igre.

Leto, dve nazaj so se pod različnimi imeni pojavile denarne, komercialne igre, pri katerih si »zastavil« neko vsoto denarja in potem počakal le, da si po piramidi prilezel na vrh in pobral izkupiček. Toda vsi silni Happy, Express in Family linei so potonili tako hitro, kot so zrasli. Razvijale so se dolge debate o tem, ali so te igre le prevara organizatorjev in polnjenje njihovih žepov, ali pa nedolžna finančna transakcija, ki tistim, ki se najhitreje vključijo v verigo, pomaga pri uresničitvi sanj. Trdijo, da redkim ni žal, da so se vključili v denarne verige.

Bogate nagrade pa pripravljajo tudi nekatera sredstva javnega obveščanja. Bralci, ki pridobijo nove bralce, so bili že od nekdaj nagrajeni. Svež je še spomin na veliko akcijo Slovenskih novic, ko so srečni izžrebanci lastnih matičnih številk dobili Citroenova vozila; je pa ta akcija manj razburila duhove kot kartica Slovenca. Izračun tu je namreč preprost: če nameravaš kupiti avto znamke Hyundai, pri čemer imaš s Slovenčevo kartico 1,5-odstotni popust, se splača naročit časopis, tudi če ti ga niti na dom ne prinesejo. Tu namreč, kot je v prejšnji Sobotni prilogi pisal Stojan Pretnar, obstoja možnost, da bi take oblike nelojalne konkurence postale na slovenskem trgu splošna praksa.

Najvišja stopnja iger na srečo so igralnice – kokoši, ki naj bi nosile zlata jajca. Dragi avtomobili pred igralnicami, osvetljeni portali, moški v oblekah... tako smo si predstavljali igralnice. Slovenci imamo v lastne vstop za zdaj še, vsaj uradno, prepovedan, zato so najvnetejši odhajali npr. ob Vrbsko jezero, v Felden. »Mar ni bolj pametno, da naši državljani skušajo srečo doma – hoditi v tuje igralnice pomeni zapravljati denar v tujini,« je bilo slišati lani ob otvoritvi ljubljanske igralnice. Ta čas pa so bolj kot novonastajajoče igralnice na »tapeti« igralni avtomati v lokalih po vsej Sloveniji. Približno tisoč naj bi jih bilo, in skorajda vsi delujejo na črno.

Treba je ločiti igralne avtomate, na katerih za plačilo igralec dobi le užitek ob igri, in avtomate, ki v glavnem samo požirajo denar, torej je samo teoretično z njimi mogoče celo zaslužiti. Lastniki slednjih ne plačujejo davkov, ob igralnih avtomatih se zbira mladina, prihaja do najraznovrstnejših zapletov; tem, tako imenovanim »črnim« igralnicam, pa naj bi stopil na prste nov zakon o igrah na srečo. Oblast ga piše in sprejema že precej časa, v občinah pa se odločajo, kot se vedo in znajo. V strožjih so igralne avtomate zaplenili, v drugih si zatiskajo oči in čakajo na črko zakona. Prirejanje iger na srečo je namreč dejavnost, ki je povsod po svetu predmet ustrezne državne pravne ureditve. Pri igrah na srečo gre namreč za dejavnost, ki sama po sebi načelno ni dovoljena in jo država dopušča samo v posebej organiziranih oblikah. Osnutek zakona, ki ga je vlada že potrdila, so igre na srečo igre, pri katerih imajo udeleženci za plačilo določenega zneska možnost zadeti dobitke, izid igre pa je izključno ali pretežno odvisen od naključja ali kakšnega negotovega dogodka. Igre na srečo se delijo v dve osnovni skupini: na klasične igre na srečo, h katerim spadajo igre, ki se jih igralci udeležujejo z nakupom srečke ali drugačnega potrdila o vplačilu ustreznega zneska (loterije, tombole, loto, športna napoved, srečolov itd.), in posebne igre na srečo, ki se igrajo v posebnih igralnicah in jih igralci igrajo drug proti drugemu ali proti igralnici in to na igralnih mizah s kroglicami, kockami oziroma kartami, na igralnih avtomatih itd. Klasične igre na srečo je pri nas do zdaj prirejala le Loterija Slovenije, v osnutku zakona pa takšna organizacija ni več izrecno določena. Denar, pridobljen s tovrstnimi igrami, naj bi se uporabljal predvsem za financiranje invalidnih in humanitarnih ter športnih organizacij. Značilnost zakona v delu, ki govori o posebnih igrah na srečo, pa je ta, da se iger v igralnicah lahko udeležujejo tudi Slovenci.

Kako se s srečo igrajo na tujem? V **Avstriji** so igre na srečo načeloma pod državim monopolom (za kar je v finančnem ministrstvu posebna uprava za igre na srečo) in država lahko dodeli koncesijo za njihovo organiziranje: tako jo imajo recimo državne igralnice, ki so združene v delniško družbo Cazino, in Lotto s svojo verjetno najbolj znano igro 6 izmed 45. Igre na srečo so opredeljene z bistvenima elementoma: slučajem in (denarnim) vložkom. Vse igre torej, pri katerih o dobitniku odloča zgolj naključje oziroma za katere je poleg tega potreben nek denarni vložek, so igre na srečo. Kvizi, križanke in podobne zadeve, ki jih organizirajo časopisi ali RTV, tako načeloma ne spadajo med igre na srečo, če sodelovanje pri njih ni odvisno od nakupa časopisa (kar se šteje kot denari vložek) oziroma ker je za njih potrebno določeno znanje. Ali so vprašanja »dovolj težavna« ali pa so zgolj formalna, odloča v konkretnih primerih monopolist, torej država. Tudi različni kuponi, ki jih za popuste, dopolnilne ugodnosti ali podobno – največkrat v primeru uvajanja novih izdelkov na trg – v časopisih kot del propagandne kampanje objavljajo trgovske hiše, niso ekskluzivni, saj niso objavljeni v enem samem časopisu, poleg tega pa jih je največkrat mogoče dobiti tudi na prodajnih mestih. So torej brezplačni, igra pa ni igra na srečo v smislu zakona, čeprav je dobitek morda odvisen od žrebanja.

Tudi v **Franciji** so igre na srečo monopol države. Mediji tako nimajo pravice prirejati lastnih iger, lahko pa objavljajo plačane reklame za igre, ki so pod izključno pristojnostjo državne firme Le Francaise des jeux. Tudi za objavo rezultatov iger na srečo ni omejitev. Kot monopolna organizacija lahko državna firma po lastnem premisleku izbira, kateri TV mreži bo naklonila prenašanje žrebanj svojih iger na srečo. In ker ima zasebno omrežje TF-1 največ gledalcev, so vsa žrebanja zgolj na njihovih kanalih. Poleg lota, ki je na programu po dvakrat v sredo in v soboto, na ekranih TF-1 enkrat tedensko poteka žrebanje igre ticotac, pri kateri iz bobna potegnejo šestmestno številko, višina nagrad pa pada od vseh šestih do zadnje številke, ki še prinese tolažilno vsoto, odvisno od vplačil. Najzanimivejša je dnevna igra na srečo tapis vert, kjer so številke zamenjane z igralnimi kartami, treba pa je uganiti čimveč od štirih izžrebanih kart., Visoki svet za avdiovizuelne medije (CSA), ki budno spremlja vse, kar se dogaja na francoskih radijskih in televizijskih postajah, ne glede na to, ali so v državni ali privatni lasti, se v prenose iger na srečo ne vmešava. Morda ga zanimajo le zgodbice, s katerimi gledalcem TF-1 krajšajo čas med žrebanjem kart. Nedavno so televizijsko mrežo opozorili zaradi rasističnega prizvoka ene od zgodb, sicer pa se ta organ ne vpleta v prenose iger na srečo.

Italija velja za deželo, kjer so doma vse vrste iger na srečo – od velikih loterij z milijardnimi dobitki do televizijskih prodajnih kvizov najbolj prozorne vrste in vprašljivih reklamnih žrebanj. Zdi se, da je dopustno prav vse: doslej so bile dovoljene štiri loterije, od letošnjega leta si lahko svojo loterijo privošči vsaka občina (dovoljenje ji izda ministrstvo za finance). Vprašanja odgovornosti za morebitno nezmožnost izplačila dobitkov so odprta in se bodo reševala sproti, v praksi. Toda loterije imajo še svoj »rep«, nadaljevanje. Kdor je kupil novoletno srečko, ki ni zadela, lahko vsak dan v naslednjem letu s pomočjo milanskega dnevnika Corriere della sera igra tako imenovani »replay«. Zadeneš lahko torej na srečko, ki bi jo sicer vrgel stran – toda vsak dan je treba kupiti časopis. Ta pa v ta namen porabi dvajset do trideset milijard lir na leto, v zameno pa je vrtoglavo povečal naklado. Podobno je delala rimska Repubblica: vsak dan je bila izžrebana srečna številka časopisa, ki jo je moral srečni imetnik uveljaviti še isti dan. Tudi kanali privatne televizije so nabiti s t. i. kvizi izključno reklamnega pomena, izposojenimi iz Amerike, obstaja pa tudi kombinacija enega od lokalnih kanalov s katalogi po pošti: če zadeneš pravilni odgovor, imaš pravico do nagrade, vendar samo, če v katalogu izbereš blago.

Pravi množični magneti, ki v Italiji obračajo milijardne vsote, pa so različni loti, ki se vrtijo vsak teden. Enega od njih, ki prihaja iz dobičkov pri nogometni napovedi, uporablja bogat italijanski olimpijski odbor (CONI), ki odloča praktično o celotni finančni plati italijanskega športa.

Pravni strokovnjaki v **Nemčiji** ugotavljajo, da je področje z mediji povezanih iger na srečo in drugega nagrajevanja bralcev med najbolj zapletenimi prav v nemškem pravnem sistemu, in sicer zato, ker zakonodaja vsebuje povečini samo generalne klavzule, v praksi pa so odločilne razsodbe sodišč. Velja, da bralcu za to, da bi postal naročnik, ni dovoljeno ponuditi nagrade. Zato je ena najbolj razširjenih, dobesedno vsakodnevnih akcij sistem Bralci pridobivajo bralce. Naročnik, ki pridobi novega naročnika, ima pravico do nagrade, pri čemer začne delovati predpis, ki prepoveduje nesorazmerno nagrajevanje: če koga pridobim, da si naroči časnik za leto dni in za 25 mark mesečno, potem moja nagrada ne sme biti dražja od 150 mark. Seveda obstajajo luknje: ena od njih je doplačilo za ponujeni izdelek, pri čemer je to doplačilo ponavadi nadvse ugodno odmerjeno. Sicer pa v knjižnem in časopisnem založništvu tudi te zelo poceni stvar, ki pa je v sosednji ulici ali čez tri dni še mnogo cenejša. Tudi to je lahko posebna vrsta igre na srečo. Vsekakor pa v belgijskem tisku ali na televiziji ne boste videli reklame za alkohol ali tobak, torej tudi v morebitnih nagradnih kvizih ne.

Vsekakor pa tudi področje iger na srečo ni obšlo Evropske skupnosti. Že konec decembra bi morali v uradu podpredsednika Evropske komisije za interni trg Martina Bangermanna pripraviti posebno poročilo o igrah na srečo, pa tega poročila še ni. Zakaj se zdi tudi Evropski skupnosti tako pomembno posvetiti temu le na pravi pogled obrobnemu vprašanju? Po zelo zadržanih ocenah naj bi se v igrah na srečo leta 1989 obrnilo kar 46 milijard ekujev, kar je zdaj okoli 50 milijard dolarjev. V tem primeru gre le za legalne igre na srečo, saj o drugih v skupnosti raje ne razmišljajo. Razmišljajo pa, kako bo na propagiranje iger vplival nadaljnji razvoj komunikacijskih medijev s sateliti. Videti je, da se v Evropski skupnosti ogrevajo, da bi na tem področju naredili nekaj revolucionarnega, čeprav gre bolj zato, da je treba postaviti jasna pravila, kako je s prenosom posameznega druge igre na srečo – žrebanja – z »nesorazmernimi« nagradami niso prepovedane, vendar pa morajo biti zasnovane tako, da ni moč reči, da je kupec sklenil pogodbo pod pritiskom.

Foto: Joco Žnidaršič

Belgijci menda niso prav strastni igralci na srečo, če odštejemo, da so dobri poznavalci konj in zato raje stavijo na konjskih dirkah. Zato pa toliko raje kupujejo različne stavne lističe, kjer je postopek tako poenostavljen, da kupec »srečke« z ostrim predmetom postrga nad njenim določenim predelom, kjer se mu prikažejo različne podobe v številnih kombinacijah. Trije ali štirje želodi prinesejo že kar lepo nagrado...

Proizvajalci so se oglaševanja glede na to, da televizija raje prikazuje filme kot pa igre na srečo, lotili drugače. Vsak dan lahko najdemo polne predale oglasnega materiala s podatki, kje kaj kupiti, kaj je kdo boljšega naredil. Tako se lahko zgodi, da veselo kupiigre (loterije, sistema lota ipd.) iz ene v drugo državo in kako bo v tem pogledu morda treba vplivati tudi na televizijo kot najbolj vpliven medij.

V **ameriških** medijih posebne zakonske regulative glede iger na srečo ne poznajo. Časopisna dejavnost je pač velik biznis, v katerem delujejo zakoni svobodnega trga. Z izjemo zelo redkih časopisov (predvsem New York Times in Wall Street Journal) se večina časopisov ukvarja z raznimi igrami na srečo, od posebnih časopisnih lotov, nagradnih ugank in nagradnega primerjanja številk v časopisu s številko na dolarskem bankovcu pa do nagradnih razprodaj. Posameznik se za takšno nagradno tekmovanje kvalificira z naročnino na list, revijo. Sicer pa so »zlate čase« igre na srečo v tiskanih medijih doživljale takrat, ko televizija še ni tako prežemala ameriške družbe. Časopisi so tedaj z igrami na srečo tekmovali za dvig naklade. Zdaj je ta način precej upahnil, ker založniki menijo, da to ni pravi način za tekmovanje z elektronskimi mediji. Ti imajo namreč za nabiranje gledalcev zelo izdelan sistem kvizov (Jeopardy), ki s tekmovalnostjo in visokimi denarnimi in materialnimi nagradami privlačijo gledalce.

V **islamskem** svetu pa so igre na srečo po določilih šerijatskega prava prepovedane, kajti po verskih zakonih je samo Alah tisti, ki lahko odloča osreči na zemlji in kasneje v onostranstvu. To pomeni, da v Egiptu in v drugih arabskih državah ne poznajo ne loterije ne lota in ne časopisnih iger na srečo. Izjemoma so ponekod dovoljene konjske stave, kjer pa o nagradi v veliki meri odloča – konj, ne človek. To seveda ne pomeni, da Arabci niso hazarderji. Ker so igre na srečo prepovedane, se tovrstne dejavnosti lotevajo na črno. Zlasti priljubljeno je kvartanje za denar in metanje kock. Igralnice so rezervirane samo za tujce, toda za premožne Arabce iz zalivskih držav, zlasti iz Kuvajta, Saudske Arabije in Emiratov to ni težava, ker si dostop do kairskih rulet plačajo z denarjem, ki na Orientu odpre vsa vrata. Izjemoma lahko nekatere tuje družbe organizirajo različne nagradne igre, vendar morajo imeti za to posebno dovoljenje pristojnih državnih institucij. Tako je mogoče dobiti servis za kavo, če zbereš določeno število nalepk s steklenic mineralne vode Baraka, ki jo Egipčani črpajo skupaj s Francozi. Neka angleška družba, ki izdeluje ovsene kosmiče, si je nedolgo tega omislila nekaj podobnega: poslati je treba določeno število kupončkov s škatel te priljubljene hrane in kdor bo imel srečo pri žrebu, bo dobil avto. Časopisi pa takih iger praviloma ne reklamirajo. Reklame so običajno samo v trgovinah. To pa pomeni, da in Arabci od domačih iger na srečo še dolgo ne bodo obogateli.

Vi lahko že danes. Nocoj je na vrsti žrebanje 3×3...

Darja Verbič
in dopisniki

PRIVATIZACIJA IN PSEVDOPRIVATIZACIJA

Skladi kot ministrstva planskega gospodarstva

Podjetja, ki nimajo lastnika, niso učinkovita. Ne odzivajo se na potrebe trga, hitra rast jim je deveta briga. Vseeno jim je, če zaposlujejo preveč ljudi, racionalno poslovanje jih ne zanima. Lahko bi rekli, da se o tem strinjajo v vseh bivših socialističnih gospodarstvih. A kako spraviti na tisoče podjetij s takšnimi značilnostmi, podedovanimi iz časov državnega ali družbenega lastništva, v zasebne roke, o tem si še zdaleč niso edini.

Proces privatizacije je v vseh bivših socialističnih državah v obdobju, ko se skušajo iz socialistične preleviti v kapitalistično kožo, eden najbolj žgočih. Odločilna prednost zasebnih podjetij je, učita teorija in očitno tudi praksa, da na trgu delujejo neodvisno ne da bi jim kdo tretji ukazoval, kako naj se obnašajo. V interesu lastnika je, da podjetje prinaša največje možne dobičke, skupnosti pa, da proizvaja tisto, kar ljudje potrebujejo s čim manjšimi stroški. Podjetja, ki nimajo znanega in odgovornega lastnika, se obnašajo drugače. Poljski primer je dovolj zgovoren: ko so povišali obrestne mere, da bi ustavili zadolževanje, so hitela najemati nova posojila in tako lezla še globlje v dolžniško blato. Vsi ukrepi stabilizacijske politike so se na ta način izjalovili, saj so se podjetja nanje odzivala povsem drugače od pričakovanj.

Privatizacija se torej zdi neizogibna, žal pa nihče ne ve, kako naj bi jo izpeljal, na tem delu zemljevida je bela lisa. Vse privatizacijske izkušnje zahodnih kapitalističnih držav, s katerimi lahko postrežeta zadnji dve desetletji, so v resnici samo marginalni postopki v primerjavi z obsegom privatizacije, ki je potrebna v vseh bivših socialističnih državah.

Poleg tega se v vseh teh državah otepajo še s pomanjkanjem kapitala. Nemška državna agencija za privatizacijo, ki se ukvarja s prodajo in zapiranjem vzhodnonemških podjetij, si bo do leta 1994 nabrala že za 250 milijard mark dolgov in nemško združenje za industrijo ocenjuje, da so te številke stvarne. Nemci so se pač odločili, da premoženje gospodarstva petih dežel bivše Vzhodne Nemčije ni vredno praktično nič. Toda to si lahko privoščijo, saj bo veliki brat z druge strani podrtega zidu v podjetja nekdanje NDR do leta 1995 investiral več kot 100 milijard mark, kar bo odprlo 700.000 novih delovnih mest.

Slovenska podjetja te sreče nimajo, pomagati si bodo morala sama. Dve leti že čakajo na zakon o privatizaciji in v tem času so se ob tej temi zalomila vsa politična kopja. Predlogu bivšega podpredsednika vlade in ministra za gospodarstvo Jožeta Mencingerja je očitno spodletelo predvsem zato, ker sedanja vladajoča politična elita v njem ni videla možnosti, da bi sedanjim managerjem odtegnila nadzor nad gospodarstvom. Zdi se, da se je bala, da utegnejo ti dobiti odločilen nadzor nad večino podjetij. Vladnemu predlogu, ki je temeljil na modelu privatizacije z investicijskimi skladi, ki ga zdaj že skoraj po vsej Vzhodni Evropi ponuja skupina Jeffreya Sachsa, pa zato, ker so se managerji, ki so v podjetjih morda vladali leta, zbali, da se bodo morali posloviti. Skratka, tema je povzročila vladno in parlamentarno krizo. Ker zakona ni, pa so se na široko odprla vrata spontanim, divjim privatizacijam, ki bi marsikdaj še najbolj spadale na Divji Zahod. Posledice so nepredvidljive.

Razprave o možnih privatizacijskih modelih pa v tem času niso prinesle kaj prida bistvenih novosti. Še vedno se sučejo predvsem okrog dveh smeri. Ene, ki temelji na visoko organizirani privatizaciji z investicijskimi skladi, ki bi dobili lastništvo nad podjetji, nadzirali management in po potrebi poskrbeli tudi za reorganizacijo podjetij. Druga smer zagovarja tradicionalni način privatizacije, ki naj bi jo izvedli podjetniki sami ali v manjših skupinah.

Na obe smeri so še vedno naslovljene številne pripombe, nekatere že stare, nekatere nove. Privatizacijo s pomočjo investicijskih skladov recimo kritizirajo, češ da je le nekakšna psevdoprivatizacija, ker v resnici vse probleme potiska iz podjetniške sfere nazaj v sklade. Zasebna lastnina se v tem primeru pravzaprav pojavi samo na papirju. Ljudje bi sicer imeli delnice v vseh teh skladih, toda do resničnega prestrukturiranja podjetij najbrž ne bi prišlo. »Skrb za prestrukturiranje podjetja ali celo njegovo izvajanje sploh ni naloga investicijskih skladov v zahodnih gospodarstvih. Takšni skladi se ukvarjajo samo s trgovanjem z delnicami. Kakšen pa je uspeh podjetja in s tem cena njegovih delnic, pa je stvar managerjev in lastnikov podjetja,« je recimo o tej temi dejal Cento Veljanovski, svetovalec makedonske vlade na blejskem mednarodnem posvetu o privatizaciji, ki sta ga organizirala SPEA, slovensko združenje zasebnih podjetnikov in londonski CRCE.

Marsikdo se s tem mnenjem strinja. Poleg tega bi se zaposleni v le peščici investicijskih skladov morali ukvarjati s prestrukturiranjem, ki naj bi prineslo večjo učinkovitost množici podjetij. Težko bi našli dovolj veliko število primerno usposobljenih ljudi, ki bi se hoteli s tem ukvarjati. Prav ironično je recimo, da se je Italija s prav podobnim tipom modela s pomočjo holdinških družb lotila nacionalizacije. Tehnika, ki torej deluje v obe smeri. Ne zdi se na prav posebno trdnih nogah zagotovilo avtorjev modela, da je na ta način moč kar najhitreje postaviti mejo med vlado in podjetja. Bolj verjetno se zdi, da se bo ustvarila še nova plast birokracije, ki bo zavirala privatizacijski proces. Poleg tega obstaja še ena nevarnost. Brž ko bi razdelili lastninske pravice v nekaterih velikih monopolnih javnih podjetjih, bi ljudje skušali zavreti proces liberalizacije. To se je zgodilo v Veliki Britaniji, ko so privatizirali Telecom, kar je za nekaj časa naravnost blokiralo liberalizacijo telekomunikacij.

Jan Winiecki, eden direktorjev Evropske banke za obnovo in razvoj opozarja, da utegne peščica investicijskih skladov delovati podobno kot velikanska ministrstva planskega gospodarstva. Poleg tega bi se lahko zgodilo, da bi se zaradi planirane letne prodaje proti koncu leta za vsako ceno hoteli znebiti določenega števila podjetij na ne najbolj učinkovit način.

Največja ovira za privatizacijo s pomočjo investicijskih skladov pa je verjetno ta, da nobeno bivše socialistično gospodarstvo vključno s slovenskim nima razvitega kapitalskega trga. Ta se je povsod v kapitalizmu razvil kot posledica zasebne lastnine, ne pa obratno ali celo, da bi privatizirali zato, da bi ustvarili kapitalski trg.

Kritike seveda doživlja tudi drugi, tradicionalnejši model privatizacije s pomočjo podjetnikov. Domači kritiki mu nasprotujejo predvsem zato, ker trdijo, da je primeren zlasti za manjša in srednje velika podjetja, velika pa bi si vrsto let podajali privatizacijski sklad in kupci delnic, ker bi ti ne mogli zbrati dovolj kapitala, da bi vsako leto odkupovali zahtevane deleže. Odgovornega lastnika bi tako ne bilo in k učinkovitemu poslovanju bi to prav gotovo ne pripomoglo. Tudi tuji kritiki se predvsem osredotočajo na pomanjkanje zasebnega kapitala. Pascal Salin s pariške univerze opozarja, da bi zaradi tega managerji utegnili celo izgubiti interes za dobro poslovanje. Če bi namreč podjetje dobro poslovalo, bi cene delnic rastle in tako bi managerji in zaposleni, ki bi si v prvem krogu z odkupom desetih odstotkov kapitala zagotovili odločilno vlogo v podjetju, te vloge ne mogli več obdržati, ker ne bi imeli dovolj denarja za zahtevani vsakoletni nakup dodatnih delnic.

Tudi to je slišati, da bi prevelika koncentracija vpliva na upravljalske odločitve pri managementu in zaposlenih odvračala potencialne tuje investitorje, ki nimajo radi, če so upravljalske in lastninske funkcije preveč skoncentrirane pri zaposlenih v podjetju. Vsekakor ta model daje managerjem veliko možnosti, da odločajo. In tak model nujno potrebuje dober sistem korporacijskega nadzora, sicer se lahko zgodi marsikaj; zdaj, ko nimamo še nič zakona, kaj šele sistema učinkovitega nadzora, ko je star nadzorni sistem, kolikor ga je pač bilo, tako rekoč razpadel, se marsikaj tudi dogaja. Brez takega nadzora managerjev ljudje prav gotovo ne bodo kupovali delnic pa tudi tuji kapital ne bo prihajal.

Strokovnjaki, ki so se udeležili blejskega posveta o privatizaciji, lahko bi rekli uverture v nov niz privatizacijskih razprav, so se večinoma nagibali na stran tradicionalnega modela privatizacije, češ da ta daje večja zagotovila za to, da bodo podjetja prišla do odgovornih lastnikov, brez katerih ni mogoče pričakovati podjetniških reorganizacij, ki naj bi prinesle učinkovitejša podjetja, bolj tržno usmerjena in boli dobičkonosna. Vendar je posvet pokazal, da se brez kombiniranja različnih modelov, različnih pristopov nikoli ne bomo premaknili z mrtve točke.

Vlada zdaj prihaja z novim zakonskim predlogom, ki menda vsebuje prav takšno kombinacijo. To bi bilo dobro že zato, ker ima Slovenija v primerjavi z drugimi vzhodnoevropskimi državami določene prednosti – vpeljano decentralizirano odločanje, trg, regionalno razpršenost industrije, manjša in srednja podjetja in vezi z zahodom. Zaradi tega premočno naslanjanje na model, ki ga priporočajo drugim vzhodnoevropskim državam, gotovo ne bi bilo učinkovito. Slovenija ni Mongolija, pravi Jože Mencinger, in to je zelo slikovito povedano opozorilo, da je treba upoštevati domač položaj.

Potem ko so se duhovi za kratek čas umirili, se bodo ob novem predlogu razprave gotovo spet ogrele, čeprav tako managerjem kot politikom vedno bolj zmanjkuje časa. Res da bi bilo dobro stvari nekoliko pospešiti, vsaj začetek procesa, ki bo tako ali tako trajal še nadaljnjih deset ali dvajset let. Za to bi bili morebiti dovolj že grobi okviri, ki bi jih postavila vlada, napake in zaplete pa bi reševali sproti. Morebiti se res preveč ukvarjamo z obstoječim kapitalom, namesto da bi se osredotočili na gospodarsko rast in nove investicije, kot pravi Joshua Charap iz Evropske banke za obnovo in razvoj. Najtežja naloga bo gotovo najti ljudi, ki bodo pripravljeni in sposobni reorganizirati podjetja, da bodo postala učinkovitejša, konkurenčnejša in dobičkonosna.

Ne bi si pa najbrž več smeli privoščiti igranja na karto »pravičnega razdeljevanja« družbene lastnine in zbujati pri ljudeh lažnih upov. Močno razpršena lastninska struktura, ki bi s tem nastala, ne bi samo spominjala na staro socialistično lastnino vseh, a nikogaršnjo odgovornostjo za odločitve, ampak bi novim lastnikom tudi preprečila učinkovito in odgovorno odločanje – več ko je babic, bolj kilavo je dete. Poleg tega bi zaradi majhnih deležev in s tem tudi odnosov kaj kmalu izgubili tudi interes za kaj takega. Roko na srce, celo v modernem kapitalističnem svetu je le manjši del ljudi pripravljen tvegati z delnicami, ostali imajo svoje premoženje in prihranke raje v varnejši obliki. In jih tudi pridobivajo raje tako. Je mogoče pričakovati, da bi se ljudje v negotovosti na novo nastajajočega kapitalističnega sistema obnašali kaj drugače?

Vera Avšič

ALŽIRSKI TEMNI OBLAKI

Bitka se je pravzaprav šele začela...

»Arabščina kot jezik, islam kot vera, Alžirija kot domovina,« je geslo, ki ga Alžirci ponavljajo že poldrugo stoletje, toda v celoti ga niso uresničili nikoli. Francozi so jim vsilili francoščino, vero so jim ukradli in zlorabili fundamentalisti, domovino pa jim je vzela — vojska...

Ne glede na nadaljnji razplet dogodkov v tej za Sudanom drugi največji arabski in afriški državi je zdaj že mogoče trditi, da so v tej bitki za Alžirijo, ki je svoj vrhunec dosegla z uvedbo izrednega stanja, izgubili prav vsi; stranke, demokracija in vojska. Demokracija je »odložena« najmanj za leto dni, vojska, ki je doslej veljala za simbol alžirske državnosti in boja za neodvisnost, pa si je umazala roke s posegom proti svojemu ljudstvu, kar je sicer bolezen, ki zadnje čase pogosto daje vse »ljudske« armade tega sveta. V Alžiriji tako že pravijo, da se je trem F (kratice vseh treh največjih strank v Alžiriji se namreč začenjajo na F) zdaj pridružil še četrti — »Force« ali po naše sila...

Od strank je najhujši poraz gotovo doživela FLN (Fronta nacionalne osvoboditve), ki je po skoraj tridesetih letih vladanja dobila dve hudi zaušnici naenkrat. Najprej so ji hrbet seveda obrnili volivci. Stranka je namreč v prvem krogu volitev konec decembra doživela strahoten poraz, saj je dobila samo 16 poslanskih sedežev v primerjavi s 188, kolikor so si jih zagotovili fundamentalisti iz Islamske fronte rešitve (FIS). Drugi udarec ji je kajpada zadala vojska, ki je bila vsa tri desetletja resda armada vladajoče partije, toda generali se zadnja leta niso več strinjali z njeno večstrankarsko usmeritvijo. Vojaški vrh je namreč trdil, da je FLN, s tem ko je po hudih nemirih leta 1988 privolila v uvedbo večstrankarske demokracije, v bistvu sama omogočila vzpon fundamentalistov. Tako so se vojaki odločili, da bodo raje kar sami poprijeli za vajeti »zapravljene alžirske revolucije«...

Druščina izgubljenih revolucionarjev

Toda ne glede na tovrstne obtožbe je bil propad FLN po svoje logičen. Fronta, ki so jo vodili ostareli in povsem dezorientirani revolucionarji, se je vse bolj utapljala v neučinkovitosti in korupciji. Slepo pristajanje na vzhodnoevropski socialistični model je državo pripeljalo na rob gospodarskega zloma in v hude dolgove, ki so zdaj težki že 26 milijard dolarjev. Prvi streznitveni šok je FLN doživela na lokalnih volitvah junija 1990, ko je dobila vsega 28,13 odstotka glasov, FIS, nova sila na alžirski politični sceni, pa kar 54,28. Vladajoča elita je tedaj začela na hitro preurejati svoje vrste, toda spet v napačno smer. Namesto da bi v vodstvo stranke pritegnili mlade ljudi, strokovnjake z novimi idejami, so na lanskih volitvah v centralni komite »zmagali« v bistvu že zdavnaj odpisani politiki. Za ilustracijo samo nekaj imen: Kasdi Merbah, šef obveščevalne službe za časa Huarija Bumediena, Mustafa Benlusif, nekdanji šef generalštaba, Mohamed Šerif Mesadija, generalni sekretar FLN med nemiri leta 1988, in ne nazadnje Mohamed Salab Jahjaui, veteran iz revolucije, ki je menil, da je edini dedič njenih socialnih tradicij...

Edina svetla točka v tej gerontološki druščini je bil po svoje še relativno mlad 54-letni novi premier (od junija lani) Sid Ahmed Gozali, izrazit pragmatik, ki je nenehno opozarjal, da Alžirijo lahko rešijo samo temeljite ekonomske reforme. Njegov program je bil v resnici dokaj korenit, saj je nameraval razbiti državni monopol v naftni industriji in s tem priti do svežega tujega kapitala, brez katerega bi bila Alžirija obsojena na propad. Gozalijev program reform je na Zahodu, ki mu zaradi iranskih izkušenj pohod fundamentalistov ni bil preveč pri srcu, naletel na precejšnje odobravanje. IMF je že ponudil pomoč, oglasile pa so se tudi tuje naftne družbe (zlasti dober posel je Alžirija sklenila s Kanadčani), toda vprašanje je, kako bo s pomočjo zdaj, ko so državo zajeli nemiri. Nihče namreč noče vlagati tja, kjer nobeden ne ve, kaj se bo zgodilo jutri.

Nazaj k islamu

Ekonomska kriza je Alžircem seveda prinesla še vse druge tegobe, ki običajno sodijo zraven. Ena najhujših je bila gotovo brezposelnost. Alžirija je ena »najmlajših« držav na svetu, saj skoraj tri četrt prebivalstva še ni doseglo starostne meje 30 let. Večino prebivalcev torej predstavljajo mladi ljudje, toda delo ima samo vsak četrti. Življenjski standard je vse nižji; po svoje ga je znižala še devalvacija alžirskega dinarja (za 22 odstotkov), ki jo je zaukazal IMF. Toda enega pogoja IMF vlada vendale ni uresničila. Gre za ukinitev subvencioniranja osnovnih življenjskih potrebščin. Vlada je to sicer predlagala, toda parlament je ta predlog zavrnil, saj bi to pomenilo skokovito podražitev hrane in seveda nove nemire v državi...

V takem položaju se seveda ne gre čuditi, če so zlasti preprosti ljudje in najrevnejši sloji obrnili hrbet nekdanjim revolucionarjem in se zatekli po pomoč k veri, ki so jo na novo oživljali privrženci Islamske fronte rešitve. Fundamentalisti so svoj politični vpliv gradili na trditvah, da je rešitev samo v vrnitvi k izvirom islama in h koranu, kajti pred božjo besedo je sleherni drugi program zgolj manj vredna, če ne že kar brezbožna konstrukcija. To je tudi bistvo Homeinijeve ideologije, ki se je po iranski revoluciji leta 1979 nezadržno širila po Bližnjem vzhodu in je seveda močno odjeknila tudi v Alžiriji. Homeini je namreč brezbožni vzhodni komunizem in zahodni kapitalizem obtožil zarote proti islamu, ki da mora v obrambi pred »satanoma« strniti svoje vrste. Kako je treba to storiti, je islamskim državam pokazal z lastnim zgledom. Zgodovina je pokazala, da tovrstno manipuliranje z ljudskimi množicami vselej vžge. In FIS je te izkušnje sila spretno izkoristila. Ko so aktivisti FIS na nekem zborovanju lani v Alžiru s pomočjo laserjev na nebo zapisali besedo Alah, so bile preproste množice prepričane, da se je v njihovi deželi zgodil čudež...

Vojska — edini center moči

Islamska fronta rešitve je torej tudi s takimi potezami dosegla neverjetno politično moč. Toda v rokah je imela samo koran in nobenega konkretnega ekonomskega programa. Koran sicer govori tudi o gospodarjenju, toda časi ekonomije iz zgodnjega srednjega veka so že zdavnaj mimo. Alžirija ta hip potrebuje sodoben program ekonomskih reform, narejen na podlagi izkušenj uspešnih tujih gospodarstev. Koran ni dovolj za temeljito prenovo. Tega se je predsednik Šadli Bendžedid po svoje dokaj dobro zavedal, zato je bil pripravljen dati priložnost FIS. Prepričan je bil namreč, da se bo stranka zaradi svoje neučinkovitosti pri ljudeh še hitreje diskreditirala, kot se je FLN. Toda v vodstvu države in v armadi so bili seveda zgroženi že ob najmanjših pomislekih o kakršnemkoli modusu vivendi s fundamentalisti in Bendžedid, svojčas tudi sam oficir alžirske vojske, je moral odstopiti.

Njegov odstop je v bistvu razkril, kdo ima glavno besedo v Alžiriji. Vojska je bila namreč tako rekoč edina avtoriteta v državi vse od leta 1965, ko je Ahmeda Ben Belo samo tri leta po zmagi revolucije zamenjal tedanji načelnik generalštaba Huari Bumedien. Vojska je bila od tedaj prisotna praktično na vseh ravneh odločanja, če že ne neposredno, pa prek žandarmerije, ki je v bistvu tudi vojaška organizacija. Vojaki so bili v vseh upravnih telesih države, od najnižje do najvišje ravni. Zato je bil uspeh fundamentalistov na lokalnih volitvah leta 1990 pravi šok za generale, sodu pa je potem izbila dno seveda prepričljiva zmaga na parlamentarnih volitvah konec decembra lani.

Glavni center moči v državi zdaj predstavljajo obrambni minister Haled Nezar, notranji minister Larbi Belheir in šef generalštaba Abdul Malek Genaizia. Najbolj »izkušen« je gotovo general Nezar, veteran iz osvobodilne vojne, ki je Alžirijo praktično vodil že v času lanskega izrednega stanja, ki ga je Bendžedid razglasil po hudih nemirih v juniju.

Začetek državljanske vojne?

Toda da bi imela vojska vsaj nekakšno uradno krinko za svoje početje, so se v Alžiru spomnili na nekdanjega disidenta, zdaj 72-letnega Mohameda Budiafa, ki ga je Ben Bela svoj čas obsodil celo na smrt. V Alžirijo se je vrnil po 27 letih izgnanstva, ki jih je preživel v glavnem v Maroku, kjer je skupaj s tremi sinovi tudi lastnik opekarne. Ob vrnitvi v domovino je postal šef novega kolektivnega vodstva države, ki mu pravijo Visoki državni svet. Čeprav se v Alžiriji zdaj močno sklicujejo na ustavo, je to povsem neustavna inštitucija, saj je ta temeljni dokument ne predvideva.

Ob prihodu v Alžir je Budiaf ponudil sodelovanje in roko sprave vsem, ki so pripravljeni obnoviti Alžirijo. Ta naj bi spet postala država bratstva, medsebojne tolerance in trdega dela, pravi Budiaf. Toda »njegov« svet se je med slabimi možnostmi, ki jih je imel na izbiro, odločil za najslabšo. Izredno stanje namreč ne bo rešilo ne gospodarstva ne vere ne Alžirije, ampak bo državo potisnilo v še hujšo krizo in v še ostrejše notranje konflikte. Mnogi menijo, da je to v bistvu začetek državljanske vojne...

Sirski pokol nad fundamentalisti

Fundamentalistične organizacije so prepovedane v večini arabskih držav. Zdi se, da je bil pri izkoreninjanju fundamentalistov najbolj »korenit« sirski predsednik Hafez El-Asad, ki je v nemirih leta 1982 pobil in pozaprl okrog 20.000 verskih nestrpnežev. Od takrat ima sirski diktator v glavnem mir pred njimi. V Tuniziji, ki se je najbolj bala izvoza nove alžirske revolucije, so fundamentalisti zbrani v dokaj močni opozicijski stranki Nahda (Preporod), ki pa je prepovedana. Tunizijska vlada ima z opozicijo vse več težav, zato je bil premier Ben Ali med prvimi, ki je podprl ukrepe nove alžirske oblasti.

V Maroku že dolgo vlada režim trde roke. Kralj Hasan II. je znan po svoji neprizanesljivosti do pretiranega poudarjanja islama. Aretacije verskih voditeljev in študentov, prekinjanje pouka na univerzah in prelaganje izpitov so tam običajni pojavi, zato fundamentalistov zadnje čase skorajda ni slišati. Tudi sicer uradni Maroko dogajanj v Alžiriji v glavnem ni komentiral. Maroški suveren je le izrazil upanje, da bo nova oblast v Alžiriji spoštovala vse svoje mednarodne obveznosti. Bolj kot fundamentalisti ga namreč skrbi Zahodna Sahara, zaradi katere je bil pogosto v sporu z Alžirijo.

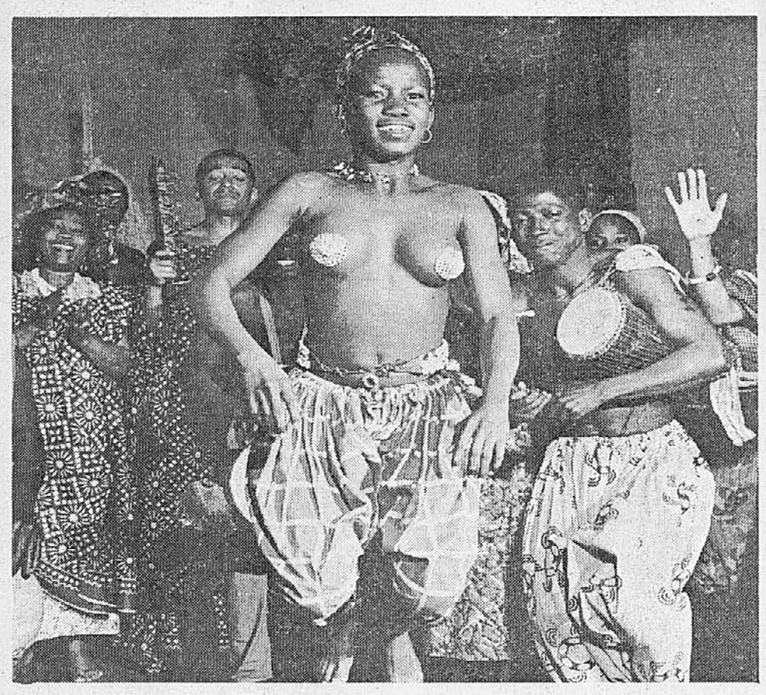
V Egiptu so Muslimanski bratje, ki predstavljajo jedro fundamentalističnega gibanja, prepovedani že od leta 1954, še iz časov Naserja. Uradni Kairo jih je ves ta čas sicer bolj ali manj toleriral, zaradi česar so se v koalicijah z drugimi strankami prerinili celo v parlament. Toda v zadnjem obdobju, še zlasti potem ko so zelo odkrito nasprotovali egiptovskemu sodelovanju na bližnjevzhodni mirovni konferenci, je vlada v Kairu ubrala ostrejšo taktiko. Tako so tod pred dnevi že aretirali skupino islamskih ekstremistov, kar je mogoče razumeti kot konec dosedanjemu popuščanju. Egipt je v celoti podprl alžirski pohod proti FIS. Tako ni naključje, da je nova alžirska oblast svoj prvi uradni obisk na tujem opravila prav v Kairu.

»Zgodovinski zmenek«

Ena redkih držav, ki je podprla FIS, je bila seveda Libija. Major Džalud, desna roka polkovnika Gadafija, je kmalu po zmagi FIS v prvem krogu volitev dejal: »Vrnitve ni več. Islamska fronta rešitve ima pomemben zmenek z zgodovino in te priložnosti zagotovo ne bo zapravila...« Gadafi je kasneje sicer podprl novo alžirsko oblast, toda bolj kot Alžirija ga zdaj seveda tare lastna usoda, kajti odnosi z ZDA, Veliko Britanijo in Francijo so se zaradi »afere Lockerbie« in eksplozije francoskega letala nad Nigrom resno zapletli.

Bitka za Alžirijo se torej klub vsemu ne vodi samo na alžirskih tleh in mnogi pravijo, da se je ta bitka zdaj v bistvu šele začela...

Branko Soban

ČETRTI IN PRVI SVET

Mogadiš ni Vukovar, Etiopija ni Rusija

Spet afriška lakota. To ni več nobena novica, ki bi zanimala svetovne medije kot tema dneva. Na bogati severozahod namreč pritiskajo reveži s severovzhoda. Bliže so in bolj nevarni. Zato bodo Moskovčani prebili zimo z vanilijevim pudingom Vojske rešitve, Afričanom pa bo ostala manj razkošna ponudba jedil.

Mogadiš se je v zadnjih treh mesecih spremenil v živi pekel. Odkar je pred dobrim letom iz države ušel predsednik Siad Barre, je Somalija kot država praktično prenehala obstajati in vojskujoči se plemenski klani so glavno mesto spremenili v brezoblične ruševine in mrtvašnico na prostem. V bolnišnicah se po tleh dobesedno pretaka kri in tisti najbolj požrtvovalni tuji prostovoljci, ki so še ostali, skušajo rešiti vsaj nekaj življenj teh pozabljenih ljudi, večinoma žensk in otrok, iz pozabljene dežele.

Na Rogu Afrike, še zlasti v Etiopiji, spet mori lakota, o kateri govore, da je še hujša kot v letih 1984—1985, ko je na pomoč lačnim prihitelo ducat tujih vlad, na stotine pomembnih in slavnih osebnosti in na milijone preprostih ljudi po vsem svetu. Letos se za celino ne zanima noben Bob Geldoff in velikih svetovnih medijev afriška lakota kot tema dneva preprosto ne zanima več. Lačna Afrika sicer trka na vest belcev, toda prav potihem, ker nima več na voljo termina v najbolj gledanih večernih poročilih...

Mogadiš ni Vukovar in Etiopija ni Rusija. Pa čeprav v Mogadišu umre v nekaterih obdobjih tudi po sto ljudi na dan in v Etiopiji umira od lakote osem milijonov ljudi. Najprej je bilo svetovno človekoljubno geslo številka ena Rešimo kite. Nato je postala moderna Etiopija. Zdaj jo je zamenjal poziv. Rešimo amazonske pragozdove. V somalsko brezsmiselno klanje iz tujine ne poseže prav nihče več. V ruševinah Mogadiša ni ostal niti en tuji diplomat. Varnostni svet Združenih narodov v zvezi s to krizo ni ukrenil ničesar. V Washingtonu pravijo, da so »zelo zaskrbljeni« zaradi tamkajšnjih razmer. Minili so pač časi, ko je Rog Afrike še imel strateško vlogo v igri dveh velesil in so Američani (v osemdesetih letih) pridno pošiljali dolarje. Bog je Afričane, te reveže četrtega sveta, že zdavnaj zapustil, zdaj so jih zapustili še radodarni človekoljubi iz belega, prvega sveta.

Evropa dobro ve, da je zemeljska krogla postala ena sama velika vas in da se bo morala prej ali slej spopasti še s problemi četrtega sveta — že zato, da jim ne bo začel vsiljivo trkati na vrata domače hiše blaginje. Čuti na primer močno moralno odgovornost do ohranitve amazonskih pragozdov in še redkih primitivnih plemen na Papui Novi Gvineji kot dragocenem viru naravnega ravnotežja in starodavnih modrosti.

Toda zdaj se je Evropa obrnila sama vase. Najprej namerava zgraditi svojo trdnjavo blaginje, potem ga razširiti čez vso Evroazijo tja do Vladivostoka in nazadnje poskrbeti za napredek vsega človeštva, tudi njegovega najbolj trdovratno nerazvitega dela. Letos pač raje prispevajo za »tiste uboge Ruse, ki jih je toliko časa tlačil komunizem«, kot pa za »že spet lačne zamorčke«. Račun za radodarnost bogate poloble je krepko zasoljen: nove evropske demokracije bodo potrebovale letno kakšnih 150 milijard dolarjev, in to naslednjih deset let, da bi se postavile na noge, črna Afrika pa ima za 163 milijard dolarjev dolgov, ki jih preprosto ne more odplačati, potreb po novih posojilih pa še najmanj enkrat toliko.

Revščina pritiska z vzhoda in lačni Rusi so kajpada nevarno bližje kot lačni Etiopci. Zato bodo Moskovčani prebili zimo s pomočjo človekoljubnih gospa ameriške Vojske rešitve in njihovega vanilijevega pudinga, Afričanom pa bodo ostali prostovoljci manj slavnih (ali pa bolj trpežnih) mednarodnih organizacij z manj razkošno ponudbo jedil.

Blagoslov vanilijevega pudinga

Zahodna civilizacija in še zlasti krščanstvo gojita človekoljubje in darovanje v dober namen kot zelo cenjeni vrednoti. Eden najbolj pogostih odgovorov malih Francozov na vprašanje »kaj bom, ko bom velik«, je, poleg pilota in astronavta, tudi zdravnik prostovoljec v najbolj slavni in verjetno tudi najboljši humanitarni organizaciji te vrste Zdravniki brez meja. V Veliki Britaniji se številni odzovejo klicu »odrečite se malici in rešite življenje lačnemu Afričanu«. Ne, bogata Evropa ni trdosrčna do Afrike. Le njeno človekoljubje se je otopilo, ohladilo revolucionarno navdušenje prejšnjih desetletij, ko so napredne evropske vlade kar tekmovale v financiranju razvojnih projektov. Evropa se je naveličala metati denar v brezno brez dna, obupala je nad čakanjem na učinek svoje velikodušnosti. Rojevanje afriških demokracij v evropskih očeh preprosto ni enako pomembno kot reševanje vzhodnoevropskih. Bivše kolonialne gospodarice sicer hvalijo in spodbujajo demokratične procese — od daleč. Francozi svojim afriškim partnerjem svetujejo: Brez našilja, dogovorite se o volitvah na vsestrankarskih nacionalnih konferencah. Britanski diplomati pridno gojijo stike z opozicijskimi voditelji, toda Foreign Office varčuje in je na črni celini zaprl kar nekaj svojih veleposlaništev. Ruski svetovalci so seveda že zdavnaj odšli.

Evropejci so očitno sklenili mirno opazovati, ali se bo demokracija v Afriki sploh obdržala. Prav gotovo se ne bo prijela, če bodo nove demokratične vlade vladale s praznimi blagajnami lačnim državljanom. Etiopci pač niso zdaj nič manj lačni kot za časa Mengistuja in Eritreja bo ostala lačna in obubožana, če razglasi samostojnost ali ne. Ko bo Evropa spet našla čas za Afriko, bo mogoče že prepozno, ker bodo Afričani — tisti, ki bodo preživeli morijo aidsa — sami prišli k njej... Tisti Afričani, ki so se naveličani, da venomer prosijo pomoči, so se odločili za trši nastop: zahtevajo odškodnino. Če je bilo sprejeto, da morajo Nemci plačati odškodnino Izraelu, ker so nacisti pobili šest milijonov Židov, pravijo, potem imajo Afričani vso pravico zahtevati od belcev reparacije zaradi trgovine s sužnji, odškodnino za tistih trideset, morda pa tudi do petdeset milijonov ljudi, ki so jih nekje med sedemnajstim in devetnajstim stoletjem odpeljali arabski trgovci s sužnji v Novi svet in Evropo.

Plačilo za suženjstvo

Te ideje o odškodnini, ki bi zlahka rešila problem zadolženosti, za katerega razviti svet zadnji dve leti ne kaže nobenega razumevanja več, so se Afričani oklenili kot rešilne bilke in afriške revije (zlasti v Veliki Britaniji) so začele s pravo kampanjo, v Organizaciji afriške enotnosti pa so celo ustanovili poseben odbor. Malo pa je verjetno, da jim bo uspelo dobiti odškodnino, vsaj s pomočjo takšnih argumentov ne. Ne le da krivda za suženjstvo po tolikih stoletjih preprosto ni izmerljiva, škode, ki jo je Afrika pretrpela zaradi te nedvomno najbolj množične kršitve človekovih pravic v pisani zgodovini človeštva, pa ni mogoče pravično povrniti. Zgodovinska dejstva so pač precej drugačna od zgodbe o Koreninah, ki jo je spisal Alex Haley. Afriška trgovina s sužnji je namreč potekala ob prostovoljnem in še kako navdušenem sodelovanju nekaterih Afričanov. Arabski trgovci se namreč praviloma niso upali daleč v notranjost v lov na sužnje, ampak so dobavljali — v zameno za poceni okrasje in alkohol — »blago«, predvsem ujetnike, kriminalce in druge nezaželene in nezaščitene ljudi, domači afriški poglavarji. Gibanje proti suženjstvu je nastalo v začetku osemnajstega stoletja v Evropi in Ameriki in ne v sami Afriki in Britanci so bili tisti, ki so s svojimi ladjami v devetnajstem stoletju patruljirali pred zahodnoafriško obalo in lovili ladje, ki so ilegalno prevažale sužnje.

Predvsem pa so največje žrtve te trgovine s človeškim blagom ljudje, ki so jih odpeljali v sužnost in bi bili torej upravičeni do odškodnine njihovi potomci, torej temnopolti Američani... Nekateri sicer čutijo močno pripadnost svoji pradomovini, večina pa jih misli podobno, kot je prostodušno izjavil leta 1974 eden izmed spremljevalcev Muhameda Alija, ki je prišel v Kinšaso na dvoboj s Foremanom: »hvala bogu, da so mojega pradeda vkrcali na suženjsko ladjo...«

Romana Dobnikar-Šeruga

POGLED IZ RIMA

Sosedje, prijatelji, konkurenti

Dolga, utrujajoča pot do mednarodnega diplomatskega priznanja samostojnosti in veliki upi, ki so bili povezani z njim, so vzroki občasnega začudenja v Sloveniji, da se odnosi z državami, ki so nas priznale, niso takoj razcveteli, in tudi prizadetega vpraševanja, ali ni kdo med izvajalci zunanje politike naredil napake.

V zvezi z Italijo so se taka vprašanja pojavila zaradi manjkajočega podpisa Slovenije na spomenici o načelih ureditve položaja italijanske manjšine na Hrvaškem in v Sloveniji. So odnosi torej z Italijo slabi, in ali so slabi zaradi tega?

Za uvodni stavek odgovora bi izbrala kar italijanskega zunanjega ministra Giannija De Michelisa na tiskovni konferenci po podpisu spomenice s strani Italije in Hrvaške v Rimu. Seveda je imel vzroke, da je nastopil izjemno spravljivo nasproti Sloveniji, ki je manjkala in s tem pokvarila svečanost — zaradi pritiskov na Tržaškem je moral vzeti nazaj obljube o »enakosti kriterijev« manjšinske ureditve in pozabiti tudi na dogovor v Ljubljani — toda najbrž je imel prav, ko je govoril o »predvolivni živčnosti na obeh straneh«. Za Italijo je tako stanje normalno in se ve, da se je začelo obdobje vsakovrstnih volivnih izsiljevanj (nacionalistična še vedno dobro vlečejo), v katerih je težko voditi načelno in pristranosti očiščeno zunanjo politiko. Za nas je pojav sorazmerno nov in javnost si morda še vedno zamišlja, da med koalicijskimi partnerji vlada enotnost, ko gre za poti uresničevanja idealnih nacionalnih ciljev navzven. Ne, ne vlada, tako kot v Italiji, tudi v Sloveniji ne.

Toda tudi brez živčnosti volivnega obdobja bi lahko rekli, da so odnosi med Slovenijo in Italijo vstopili v obdobje običajnosti. Osvobojeni posebnosti ideološke narave, kakršni so bili stiki med Italijo in Slovenijo v okviru Jugoslavije, so zdaj samo še klasični meddržavni odnosi med sosednjima državama z burno zgodovino, z manjšinama in številnimi vzajemnimi slabimi spomini, na drugi strani pa z obsežnimi področji skupnih interesov. Skupni interesi so zlasti v komplementarnosti potreb ene in druge države. Slovenija potrebuje vso pomoč in prizadevnost Italije, ki ju ta premora na diplomatskem področju, da nam utre pot v mednarodne ustanove evropskega in svetovnega pomena, Italija pa išče most za širjenje v Srednjo in Vzhodno Evropo; Italija nastopa na ozemljih bivše Jugoslavije in preostale bivše Vzhodne Evrope kot potencialna regionalna sila, ki tekmuje s podobnimi ambicijami Nemčije, Slovenija mora izkoristiti prednosti zemljepisnega položaja križišča poti in interesov; Italija nastopa kot imenitnica kapitala, Slovenija ga išče za tehnološko prestrukturiranje v zadnjem desetletju v tem pogledu zapuščene industrijske baze.

Idealnim razmeram, ki bi lahko na papirju sledile taki znatni komplementarnosti srednjeročnih in dolgoročnih državnih interesov, niso na poti le podedovane negativne plati očitkov za dogajanja in dejanja v preteklosti, temveč tudi nesporno dejstvo, da so v okolju še druge države. Italija se ni obotavljala priznati Slovenije samo zaradi pomislekov do nje, temveč — tudi zato, ker je hotela ohraniti vpliv in braniti koristi tudi v drugih delih Jugoslavije. Ta cilj se po priznanju Slovenije ni spremenil. »Italija se ni postavila na nobeno stran v spopadu in je pripravljena sodelovati z vsemi, ne le s prijateljsko Slovenijo,« je dejal zunanji minister De Michelis minulo soboto na konferenci »jadranske pobude« v Benetkah. Gledano z italijanske strani za rešitev balkanskega vprašanja ni dovolj, da so nekateri narodi uresničili legitimne težnje po suverenosti in samostojnosti, je dodal; to logično in naravno iskanje novega ravnotežja povečuje konkurenco med tistimi, ki računajo z italijanskim diplomatskim in ekonomskim zanimanjem, tako kot mora računati s konkurenco tudi Italija.

O pripravljenosti Italije, da postavi meddržavne odnose s Slovenijo na raven vzajemne koristnosti in celo »prijateljstva«, kot jih je definiral De Michelis, v zadnji fazi mednarodne bitke za priznanje in po njem ne more biti dvoma. Italija je normalizirala bančni promet s Slovenijo, ustanova za zavarovanje kreditov za italijanski izvoz (Sace) je odobrila (samo Sloveniji!) pokritje kratkoročnih posojil; njen predstavnik je na omenjeni konferenci v Benetkah obljubil »v prihodnjih dneh zavarovanje srednjeročnih in dolgoročnih posojil«. Sestala se je mešana komisija, ki ima nalogo razgrniti in predlagati konkretne rešitve iz okvira normalizacije ekonomskih odnosov. V imenu države je zunanji minister izrazil upanje, da bodo »čimprej nastale razmere, v katerih bo lahko Italija priskočila na pomoč Sloveniji (in Hrvaški), da bi se izvlekli iz gospodarskih težav, v katerih sta«.

O dolgoročni volji Italije, da izkoristi možnosti, ki se ponujajo na ozemlju vzhodno od njenih meja, pričata tudi dva nova zakona. Poleg zakona o obmejnih območjih, ki je zgrajen na logiki izdatne izjemne pomoči obmejnim pokrajinam, da bi laže navezovale stike z območji na drugi strani meje, in ki namenja sredstva tudi obema manjšinama, je italijanski parlament tik pred predčasno razpustitvijo sprejel še en zakon, ki je sad političnih in ekonomskih premislekov v prehodnem obdobju do utrditve novih držav v Srednji in Vzhodni Evropi. Ob koordinaciji dela ministrstev in v okviru dolgoročne politike ES ter mednarodnih finančnih ustanov so različnim oblikam italijanskega prodora na trge teh držav namenjena sorazmerno velika sredstva (900 milijard lir — 1,2 milijardi mark — v treh letih). Od zanimivosti projektov in prepričljivosti ponudb z druge strani bo odvisno, kam bodo sredstva šla. Da bi se razumeli: ko bo postavljen politični okvir, bodo uporabljeni kriteriji podpore posameznim projektom sloneli predvsem na njihovi ekonomski utemeljenosti. Slovenija v tem pogledu nima slabih priložnosti: bližina, industrijska mentaliteta sposobne delovne sile, ki je poleg tega v primerjavi z italijansko zelo poceni, mreža dosedanjih stikov in dejstvo, da so slovenska podjetja že doslej živela v načelu v tržnem (socialnem) gospodarstvu kakor tudi slovensko poznavanje trgov na ostalem Balkanu in na Vzhodu, so prvine določene teže in »cene« Slovenije.

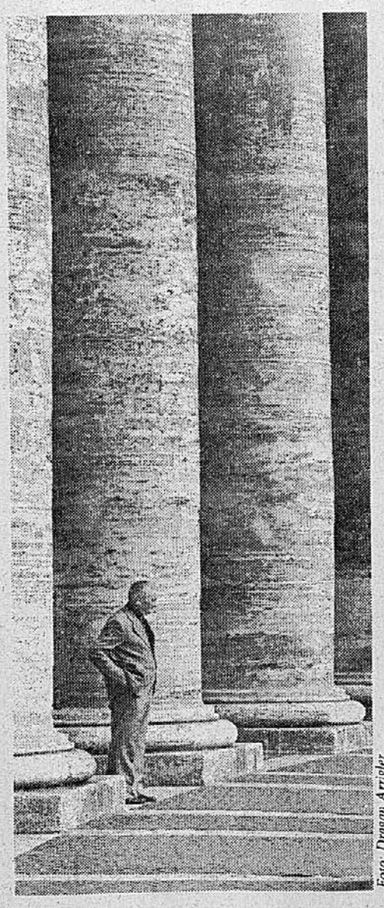

Foto: Dragan Arrigler

O zelo pragmatičnem sprijaznenju italijanske strani z dejstvom, da Slovenija ni podpisala spomenice o italijanski manjšini, se je pa zavezala, da jo bo upoštevala, pričajo zadnji pogovori premiera Lojzeta Peterleta s predsednikom italijanske vlade Giuliom Andreottijem v Rimu. Čeprav se opazovalec ni mogel povsem otresti vtisa, da je bil ta delovni obisk del vzajemne volivne pomoči dveh krščanskodemokratskih politikov, je spravljivi ton pogovora o manjšinah — za rešitev vprašanja je potreben čas, ali z drugimi besedami, da minejo volitve — povedal nekaj o volji obeh držav, da ne napenjata odnosov na neproduktivnem področju. Ne iz tega srečanja ne iz sestanka predsednikov Kučana in Cossige ne bi mogli sklepati, da manjkajoči podpis Slovenije na spomenici ovira napredovanje in krepitev meddržavnih odnosov med Slovenijo in Italijo, čeprav bi po številnih merilih lahko morda ugotovili, da bo Italija poskušala izkoristiti slabotnejši položaj Slovenije in se »maščevati«.

V dejstvu, da se to ni zgodilo, je mogoče deloma najti celo dokaz o pravilnosti slovenske odločitve (ne podpisati, vendar pa pokazati pripravljenost spoštovati vsebino spomenice). Glede na to, da je Italija — kot že rečeno, zaradi močnega pritiska z obmejnih območij — zavrnila možnost ureditve položaja obeh manjšin na podlagi enakih kriterijev, svojo pot pa poskusila vsiliti Sloveniji, ko je bila v najbolj izpostavljenem in neugodnem položaju (iskanja mednarodnega priznanja), je nova država že zaradi enakopravnega začetka, če ne že zaradi spornega predmeta samega, morala odkloniti podpis. To je bilo tem bolj logično, ker se Italija za svojo manjšino vse do pred kratkim ni zanimala in ravnala torej sama zelo pragmatično; ko je nastopil čas, da jo je bilo mogoče vzeti kot instrument meddržavne politike, jo je »odkrila«. To ni očitek; spremenjene razmere — odpadli »ideološki popravek« v meddržavnih odnosih — so pomagale odkriti nove prvine, s katerimi se v procesu meddržavnega »trgovanja« (postavljanje maksimalnih zahtev, da bi na koncu dobili vsaj minimalne) zadovoljujejo obojestranke koristi.

Meddržavni odnosi med Italijo in Slovenijo bodo torej imeli, tako kot tudi slovenski odnosi z drugimi državami, senčna področja in senčna obdobja. Pomembno pa je ugotoviti dolgoročno vzajemno potrebo po sodelovanju, ki tako kot cilj in kot metoda pomaga reševati probleme, ko se pojavijo. Kot v vseh »normalnih« meddržavnih odnosih, mimogrede.

Mojca Drčar-Murko

AMERIŠKE VOLITVE

Predstava, mogočnejša od Hollywooda

Film, ki ga posnamejo v Hollywoodu, stane zdaj povprečno 40 milijonov dolarjev. Predsedniške volitve, ki jih imajo letos Američani, pa bodo stale več kot 500 milijonov dolarjev; od tega bo samo za dva glavna kandidata šlo več kot 200 milijonov dolarjev.

Približno sto milijonov ameriških volivcev bo 3. novembra letos prišlo na volišča vsepovsod po ZDA. Komu bodo poverili svoje zaupanje? Sedanjemu republikanskemu predsedniku Georgeu Bushu ali njegovemu demokratskemu izzivalcu? V tekmi za stanovanjsko pravico v Beli hiši bosta glavna tekmeca do »prvega torka po prvem ponedeljku v novembru« (tako je dan predsedniških volitev določil ameriški kongres leta 1845) porabila okoli 200 milijonov dolarjev (92 milijonov dolarjev gre iz zveznega volilnega sklada), prepotovala bosta po približno poldrugi milijon kilometrov, stisnila na milijone rok, imela na stotine govorov ... Za vse kandidate pa je priporočljivo, da imajo v svoji garderobi dobre in tople zimske čevlje, dobro podložene plašče in zares tople rokavice. Zaresna volilna bitka se namreč začne februarja (letos bo to 18. februarja) v običajno zasnežени državi New Hampshire na severovzhodni obali (tik pod Kanado) ZDA. To je namreč začetek lepotnega tekmovanja vseh strankarskih kandidatov (kdor hoče biti kandidat, vplača tisoč dolarjev za registracijo), ki se pri volivcih te države od leta 1952 naprej merijo na tako imenovanih »primarles« – strankarskih predvolitvah. Takšne volitve, na katerih volivci izbirajo med kandidati, ki se pri svojih strankah potegujejo za to, da jih nominirajo za kandidate na volitvah, imajo sicer v vseh zveznih državah, toda edinole v New Hampshiru nastopijo praktično vsi iz vseh koncev ZDA, ki se potegujejo za nominacijo demokratske ali republikanske stranke. In tista kandidata, ki ju izberejo volivci v New Hamsphiru, sta običajno na strankarskih konvencijah (julija in avgusta) izbrana tudi kot uradna kandidata svojih strank za mesto predsednika ZDA. Leta 1988 sta na primer na strankarskih predvolitvah v New Hampshiru zmagala republikanec George Bush in demokrat Michael Dukakis – in oba sta njuni stranki kasneje imenovali tudi za uradna kandidata. Kako pomemben preizkus so volitve v New Hampshiru (država ima sicer vsega skupaj nekaj več kot pol milijona registriranih volilcev), kaže na primer podatek, da sta se predsednika Truman in Johnson po porazu v tej državi odločila, da ne bosta v drugo kandidirala za predsednika ZDA.

Več kot 60 kandidatov

George Bush sicer v volilni kampanji sodeluje že nekaj mesecev, vendar je šele to sredo uradno napovedal, da se bo potegoval tudi za drugi predsedniški mandat. Ob napovedi je povedal, da ima načrt za odpravo gospodarskih težav. Nato je iz Washingtona odletel – v New Hampshire seveda. Tu je tudi že njegov tekmec iz republikanskih vrst Patrick Buchanan, ki Busha kritizira, da je požrl svoje predvolilne obljube iz leta 1988 (»Berite mi z ustnic: nobenih novih davkov,« je tedaj govoril kandidat Bush). Televizijski komentator Buchanan, ki se prvič spogleduje s predsedniško kandidaturo (mimogrede: je vnet zagovornik priznanja neodvisnosti Slovenije, sicer pa se bolj nagiba k neoizolacionizmu ZDA pod geslom »Amerika na prvem mestu«), ima za zdaj v republikanskih vrstah neprimerno manj podpore kot Bush. Buchananu prisojajo okoli 27 odstotkov, Bushu pa okoli 65 odstotkov republikanske podpore. To je za Busha seveda samo boren obliž, kajti ve se, da je njegov obči »rating« pri Američanih padel na rekordno nizko raven – na malo več kot 40 odstotkov. Pač pa Busha očitno ne obremenjuje več vsiljivi David Duke, nekdanji veliki mag rasističnega kukluxklana, ki se je poskušal vrniti na republikansko listo, vendar ga zdaj med kandidati v New Hampshiru ni.

Država New Hampshire ima natanko zapisana pravila igra. Kdor je želel tekmovati na predvolitvah v tej »granitni državi« (to je tradicionalni vzdevek New Hampshira), se je moral prijaviti najpozneje do 23. decembra lani. V njenih pravilih tudi stoji, da morajo biti »primaries« pred vsemi drugimi sorodnimi predvolitvami v ZDA. New Hampshire ima te volitve običajno 25. februarja, toda letos se je za ta datum odločila tudi država Južna Dakota, zato se je »granitna država« odločila za 18. februar.

Izdatki za predsedniške volitve znašajo v celoti okoli pol milijarde dolarjev. Od tega gre dobrih 200 milijonov dolarjev za kampanjo obeh glavnih kandidatov. Sicer pa volitve za predsednika požro približno petino od 2,7 milijarde dolarjev, ki je namenjena za vse volitve (kongresne in krajevne).

Vsakdo, ki želi sodelovati na predvolitvah, mora v blagajno državnega tajnika New Hamsphira vplačati tisoč dolarjev. To velja tako za registrirance s strankarskih list kot tudi za tiste, ki so registrirani kot neodvisni kandidati (slednji avtomatično postanejo člani republikanske ali demokratske stranke, kakor hitro oddajo svoj glas za eno izmed njiju).

Do roka 23. decembra se je v blagajni državnega tajnika nabralo 63 tisoč dolarjev. Kar 63 kandidatov se je namreč prijavilo za spopad v tej državi: 36 demokratov, 26 republikancev in en svobodnjak (libertarjanska stranka) se bo 18. februarja (volišča se odpro ob desetih dopoldne, zapro pa ob osmih zvečer) potegovalo za podporo 511.307 registriranih volilcev New Hampshira. Letošnje število kandidatov je rekordno (leta 1988 jih je bilo 39, štiri leta prej pa 27), zaradi česar se je newhampshirski državni tajnik odločil, da bo malce skrajšal podatke o kandidatih. Tako je pri prvem med republikanskimi kandidati zapisano samo: George Bush, sledi mu Patrick Buchanan (konservativni komentator, je še dodano na listi), Billy Joe Clegg, baptistični pastor, Georgiana Doerschuck, nezaposlena realitetna posrednica s Floride, pisatelj Michael Levison iz Buffala, igralec Roger Durrett iz Severne Caroline ... med demokrati pa je poleg osrednje peterice (Tsongas, Clinton, Harkin, Kerrey in Brown) zaslediti tudi imena: Ron Kovic (vietnamski veteran, ki je bil upodobljen v filmu Rojen 4. julija), Paul Fisher, ki proizvaja kemične svinčnike v Chicagu, Curly Thornton, svetovalec za boj proti narkomaniji in alkoholizmu iz Montane, poklicni pilot Bill Horrigan iz Connecticuta, bivši senator Eugene McCarthy iz Minnesote ... kot predstavnik libertarjanske stranke pa se je pri državnem tajniku v New Hampshiru prijavil Andre Marrou in Las Vegasa. Marrou je bil nekoč član zakonodajnega telesa Aljaska.

To so torej nekateri izmed tistih Američanov, ki bi radi v naslednjih štirih letih stanovali v Beli hiši. Poleg njih so v New Hampshiru registrirali še dva republikanska in dva demokratska kandidata za mesto podpredsednika ZDA.

»Tolčejo se po prsih, ponujajo pa nič«

Osrednje newhampshirsko mesto Manchester in drugi kraji v tej državi so te dni polni kandidatov in njihovih štabov. Vsi kandidati običajno skupaj opravijo od 700 do 800 »delovnih dni«, med katerimi obletavajo newhampshirske volivce, jih motijo pri zajtrkih in čašah piva ter jim ponujajo vsak svoj predvolilni golaž. Televizijski novinarji, ki sprašujejo prebivalce New Hamsphira, kaj si mislijo o kandidatih, najpogosteje dobivajo naslednji odgovor: »Oh, tolčejo se po prsih, češ jaz sem najboljši, v bistvu pa ne ponujajo nič.«

Kaj prebivalcem New Hamsphira ponuja George Bush? Predsednik ZDA je že konec januarja v svojem govoru o stanju v državi povedal, da se zavzema za razne davčne olajšave, s katerimi naj bi spodbudili večja vlaganja in rast gospodarstva. Napovedal je tudi preobrazbo socialnega skrbstva in prehod iz države blaginje v sistem blaginje. Predvsem pa še vedno jezdi na konju zmagovalca v zalivski vojni in predsednika države, ki je po končani hladni vojni in padcu SZ ostala edina velesila na svetu. Toda Bush dobro ve, da so davčne olajšave in znižanja dobra politika in slaba ekonomija. Dobro tudi ve, da tudi volilvci to vedo. Zmagoviti konj, na katerem jezdi, tudi postaja čedalje bolj šepav, zlasti pa še po neljubih novoletnih dogodkih v Tokiu, ko je »prodajalcu ameriških avtomobilov« Bushu postalo slabo na slovesnem banketu. Bruhanje po gostitelju Mijazavi (kar je japonska televizija seveda prenašala) – pa čeprav je to še tako človeško in tudi opravičljivo – Bushu in ZDA nikakor ni bilo v čast.

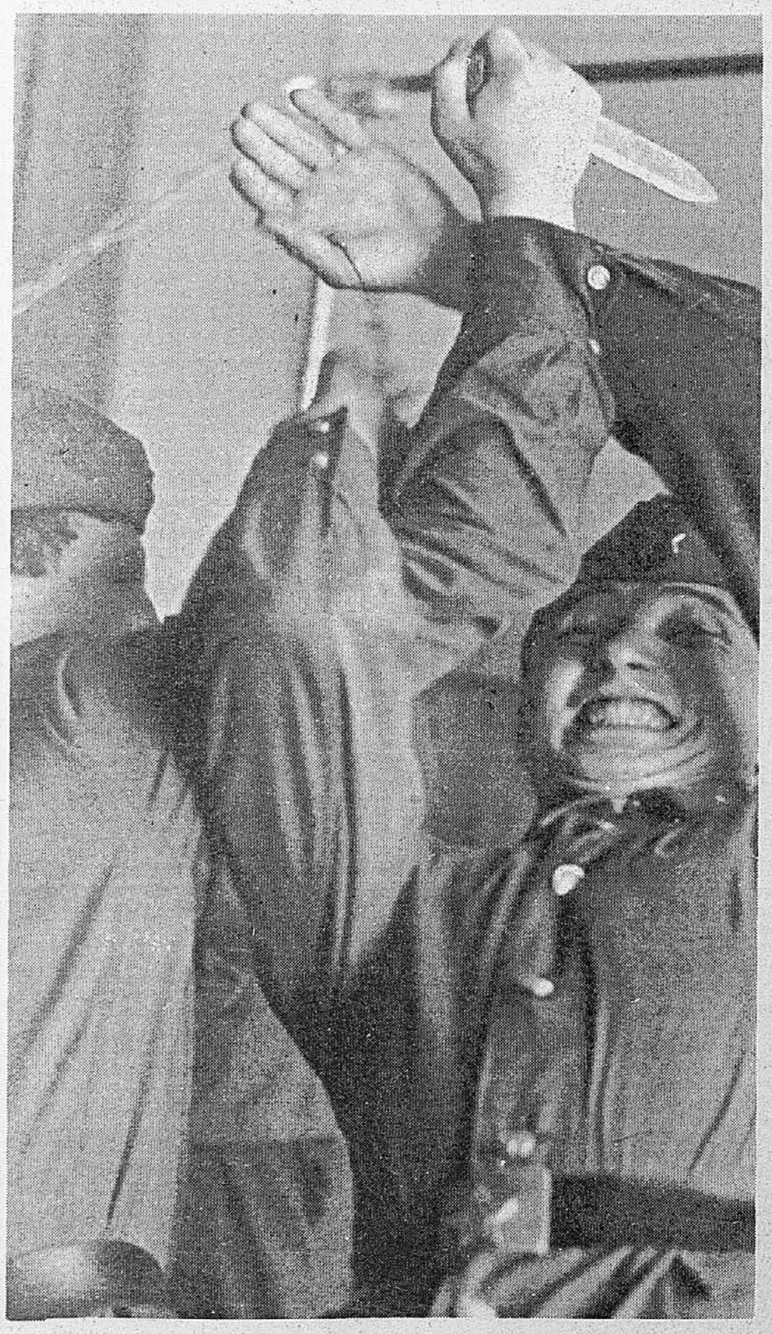
Bushovo volilno perspektivo rešuje edinole dejstvo, da med demokratskimi nasprotniki ni kake močne osebnosti. Sprva je kazalo, da bo guverner Arkansasa Bill Clinton kolikor toliko dorasel nasprotnik Bushu. Vsi demokratski kandidati na splošno nastopajo pred volilvci z naslednjo devizo: vsi dosedanji republikanski predsedniki, zlasti pa Reagan in Bush, so ustvarjali tak (gospodarski) sistem, ki je omogočal, da so bogati postajali še bogatejši, revni pa so revnejši. Mi, demokrati, pa se zavzemamo za malega človeka, za srednji razred, ki je hrbtenica družbe in razcveta ter socialne blaginje ... Clinton se je spustil v volilni boj z izredno dobrimi referencami. Kot guverner države Arkansas se lahko pohvali z vrsto dobro opravljenih reform. Izboljšal je šolski sistem, uvedel posebne izpite za preizkus učiteljev, uvedel globe za starše, ki se ne udeležujejo posvetov z učitelji (izostanek je kaznovan s 50 dolarji), dijakom in študentom, ki so »sfalirali«, pa je dal odvzeti vozniška dovoljenja. Odstotek srednješolcev, ki se odločijo za visokošolski študij, se je v času Clintonovega guvernerstva dvignil z 39 na 52 odstotkov. Clinton je poleg tega uresničil reformo socialnega programa in razmeroma dvignil gospodarsko raven Arkansasa, ki je v primerjavi z drugimi zveznimi državami vedno veljal za manj razvitega.

Toda nad Clintonom – ki je tudi sicer v ponujanju vseameriškega programa reform manj odločen kot pa je v rodnem Arkansasu – so se v zadnjem času zgrnili razni škandali: obtožen je bil, da je pred 12 leti varal svojo ženo (znano odvetnico Hillary) in da se je izmikal vpoklicu v Vietnam. Sprva je kazalo, da bo Clinton očitani skok čez plot obrnil celo sebi v prid. Tudi prebivalci New Hampshira pravijo, da jih kaj malo briga, kaj počne kandidat v svoji ali tuji postelji, in da jih bolj zanima, ali jim zna ponuditi nova delovna mesta in zaslužek. Toda hkrati se je prodaja tabloidov, ki vsak dan proizvajajo popoprane na račun Clintona in drugih kandidatov, močno povečala. In kot kažejo Gallupove ankete javnega mnenja, je Clintona sedaj na listi demokratov prehitel bivši senator Massachusettsa Paul Tsongas, ki je v dirki dolgo veljal za »črnega konja«. Tsongas spodbija demagoške obljube o nižjih davkih in trdi, da samo s tem ameriško gospodarstvo ne bo prišlo iz recesije. Zavzema se za temeljitejše posege v gospodarstvo. Poleg tega pa se volilcem lahko predstavi tudi z določenimi zunanjepolitičnimi izkušnjami: štiri leta je bil član zunanjepolitičnega odbora senata, je oče več zunanjepolitičnih zakonov, soustanovitelj projekta za pomoč političnim zapornikom v Južni Afriki, bil je posrednik na mirovnih pogajanjih 1984 v Salvadorju ... Predvsem pa je prebivalcem New Hamsphira pri srcu tudi zato, ker je doma iz sosednje države.

Bo torej prvi najresnejši preizkus letošnjih predsedniških volitev v ZDA v New Hampshiru potisnil na površje Busha in Tsongasa? In bo potem eden izmed njiju – če gre verjeti zatrjevanju prebivalcev New Hampshira, da lahko postane predsednik ZDA samo tisti, ki zmaga tudi v »granitni državi« – v naslednjih štirih letih predsednik ZDA? Prav mogoče.

Mitja Meršol

NEGOTOVA USODA JEDRSKEGA OROŽJA BIVŠE ZSSR

Na Zahod, v Rusijo, k Sadamu?

Dejstvo, da je te dni v Skupnosti neodvisnih držav spet na obisku ameriški državni sekretar Baker, se ujema s stopnjevanjem razprav o usodi nekdanjega sovjetskega jedrskega velikana, ki je po »smrti« za sabo pustil boleča vprašanja delitve jedrskega orožja in ljudi med države naslednice, morda pa tudi čez mejo SND, na vzhod in zahod.

Kot so namreč ta teden duhovito ugotovili na münchenskem posvetovanju o vojaških vedah, so zahodni strategi med hladno vojno preigrali vse možne scenarije jedrskih neprijetnosti, le enega ne, in sicer tega, da bo nasprotna velesila – propadla ... In ko se je to zgodilo – celo v povezavi z doslej najhujšo gospodarsko krizo na tleh bivše ZSSR – so morali politiki začeti reševati nastali položaj predvsem na naslednjih štirih področjih: kako razdeliti jedrsko orožje med države naslednice, kako preprečiti njegovo prodajanje čez meje SND, kako ga uničiti v skladu z dvema podpisanima sporazumoma (INF in START) in kaj storiti s strokovnjaki, zaposlenimi na jedrskih napravah v tej nekdanji velesili. Na nobeno od postavljenih vprašanj nimajo ne v SND ne na Zahodu odgovora, čeprav skušajo preprečiti najhujše to je nenadzorovan proces delitve orožja, ki lahko prinese tudi kakšno novo krimsko ali kubansko krizo.

Zato skušajmo pogledati naštete osnovne postavke problema in ugotoviti, v katero smer se nagibajo rešitve oziroma kakšne bi lahko bile.

1. Sedanji obseg jedrskega orožja na tleh SND. Na tleh nove Skupnosti neodvisnih držav je bilo ob razpadu Sovjetske zveze po ugotovljivih in preverljivih podatkih skupaj 25.400 jedrskih konic: od tega je 8.400 strateških konic (daljšega dosega), in sicer 6.600 konic na 1.398 medcelinskih raketah, 940 konic na 62 podmornicah in 855 konic na 162 bombnikih. Preostalih nekaj več kot 17.000 konic je taktične narave (krajšega dosega). Med posameznimi republikami naslednicami so konice razdeljene takole: Rusija jih ima 17.505 (strateških 5.585), Ukrajina 4.356 (strateških 1.408), Belorusija 1.222 (strateških 54) in Kazahstan 1.690 (strateških 1.360). Te štiri republike naslednice skupaj imajo torej skoraj vse jedrsko orožje SND, predvsem pa vse strateško orožje. Med druge republike je bilo razdeljeno le taktično jedrsko orožje, in sicer med 75 (Kirgizija) in 320 (Gruzija) konic na posamezno republiko. To po eni strani sicer olajšuje pogajanja, ker se je treba sporazumeti v bistvu le s trojico – če vzamemo Rusijo kot naslednico ZSSR – po drugi strani pa utegne prepričevanje drugih osmih republik glede taktičnega orožja ne glede na to, da ga nimajo veliko, vzeti enako veliko časa.

2. Kam z jedrskim orožjem? To vprašanje je tesno povezano s prejšnjim. Gre za prvo od možnosti delitve orožja, torej prostorsko znotraj Skupnosti neodvisnih držav. Eden od temeljnih razlogov, zaradi katerega je bilo Skupnost treba ustanoviti ne glede na to, da so vse članice dobile medsebojno in kasneje mednarodno priznanje, je bil tudi skupen nadzor nad jedrskim orožjem; zaradi tega so obdržali tudi edino »sojuzno« funkcijo v SND v obliki poveljnika oboroženih sil maršala Šapošnikova. Kljub temu pa je šel razvoj dogodkov pozneje v dve temeljni smeri, in sicer (prvič) v smer prenosa vsega strateškega orožja na tla Rusije in (drugič) v trajno ohranitev taktičnega orožja na tleh »obrobnih« republik bivše ZSSR, s čimer se nadzor SND – posredno pa Zahoda – nad tem orožjem zmanjšuje. Ukrajina in Belorusija sta v rusko igro prenosa strateškega orožja na tla Rusije po svoje že privolili; gre za njuno verbalno opredelitev za brezjedrski državi. Kazahstan je bolj zapleten primer: med nedavnim obiskom francoskega zunanjega ministra Dumasa v Alma-Ati je bilo prvič povsem jasno in javno povedano, da Kazahstan za zdaj svojega orožja še ne bo predal Rusiji. No, tudi zgodba z Ukrajino ni čisto jasna: v njihovo odločenost o brezjedrski državi namreč nikakor ne sodi prevzem črnomorske flote, saj s tem dejanjem Ukrajina postaja prej jedrska sila kot pa brezjedrska država.

Črnomorska flota zasluži zato še nekaj dodatnih besed. Na Krimu in v okolici, kjer velja jurisdikcija Ukrajine, jo med drugim sestavlja 28 podmornic, od česar 26 s taktičnim in dve s strateškim orožjem, ti pa sta med vsemi tudi najbolj sporni (na vsaki od njiju je namreč po 15 strateških jedrskih konic). Poleg tega je v črnomorski floti letalonosilka Kuznecov, 30 fregat, dve nosilki helikopterjev in 85 helikopterjev ter 151 bojnih letal. Glede na to, da se Rusija naštetemu orožju ne bo odpovedala, čeprav zanjo ni usodna, ampak prej prestižnega pomena, in glede na to, da Ukrajina od vojakov črnomorske flote brezpogojno zahteva prisego zvestobe Kijevu, se utegne problem črnomorske flote še zapletati. Sicer še vedno upamo na mirno rešitev spora, računajoč na tradicionalno prijateljstvo med obema obrambnima ministroma (Mozorovim iz Ukrajine in Šapošnikovom iz SND), vendar je po drugi strani spet res, da gre tudi proces razpada SND nezadržno naprej in da se utegne Ukrajina zato kmalu otresti še tega bremena nad seboj; tako vsaj kažejo njena zadnja dejanja in zavračanje podpisov teh in onih sporazumov v okviru SND. Če se bo to zgodilo, bo problem Krima kot celote in črnomorske flote ob njem znova postavljen.

V sklop prostorske delitve orožja sodi kot drugo pomembno področje to, da bodo države iz obrobnega dela bivše SZ morda prevzele taktično orožje. Nasproti temeljnemu namenu ustanovitve SND – ohranjanju skupnega nadzora nad jedrskim orožjem – se pojavljajo predvsem jasne zahteve azijskih republik in Gruzije po ohranitvi delnega nadzora nad tem orožjem, če ne že čistega prevzema orožja. Ena izmed nevarnosti, ki s tem v zvezi grozijo, je, da bi to taktično jedrsko orožje v želji po naglem zaslužku in po novih islamskih zavezništvih prešlo čez meje SND, in sicer v roke državam Bližnjega vzhoda, pri čemer sta Iran in Libija omenjani kot prvi dve. Morebitno rojstvo novega, tokrat jedrskega Sadama Huseina na področju Bližnjega vzhoda, je na Zahodu že dovolj velik razlog za preplah.

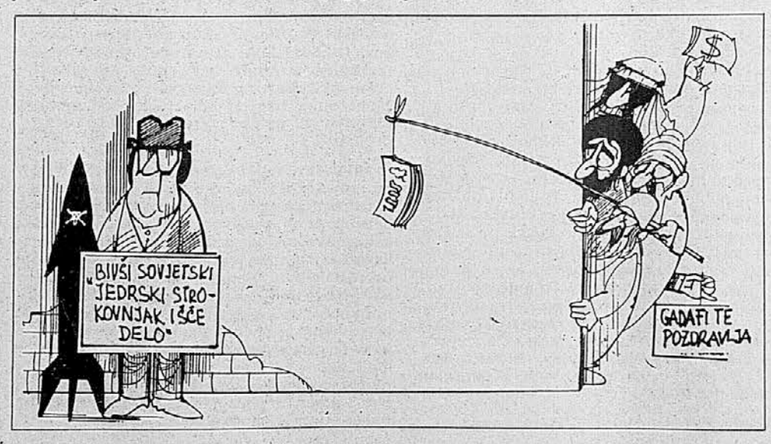
3. Kaj z jedrskim orožjem? V zvezi s tem se zastavljata dve vprašanji, na kateri še ni odgovora, in sicer (prvič) spoštovanje mednarodnih obveznosti glede razorožitve, ki jih je podpisala rajnka ZSSR, in (drugič) sploh vprašanje strategije »odnosa« do orožja, torej ali ga predati komu drugemu, ga uničiti, ohraniti ali razvijati naprej. Glede prvega vprašanja je morda manj zadržkov: Rusija je s prevzemom sedeža Sovjetske zveze v OZN in z avtomatično sukcesijo za vse razorožitvene sporazume (izstopata sporazum INF o 30-odstotnem zmanjšanju števila raket srednjega in kratkega dosega, podpisan decembra 1987, in sporazum START o enakem zmanjšanju strateškega orožja dolgega dosega, podpisan avgusta lani) prevzela nase tudi spoštovanje razorožitvenih določb, ki jih je z nedavnim Jelcinovim obiskom v ZDA in novimi razorožitvenimi pobudami še poglobila, poleg tega da bo del vojaške industrije sama preusmerila v industrijo za mirnodobne namene. Drugače je z drugimi tremi državami, lastnicami strateškega in pomembnega taktičnega orožja (Ukrajina, Belorusija, Kazahstan), ki kljub obljubam o spoštovanju razorožitvenih dogovorov tega pisno še niso zagotovile; ne pozabimo, da ukrajinska izjava o bodoči brezjedrski državi zdaj funkcionira zgolj kot obljuba in ne kot obvezujoče zapisana opredelitev. Torej, kaj bo kdo – vštevši obrobne države – počel z jedrskim orožjem v prihodnje, je še vprašanje, posebej po tem, ko bo nezadržno propadla tudi struktura Skupnosti neodvisnih držav, ki jo drži pokonci – poleg zelo tesnih trgovinskih medrepubliških vezi – v glavnem skupno orožje.

V ta okvir pa sodi tudi naslednje zelo »strateško« vprašanje, in sicer ali države naslednice ZSSR sploh vedo, kaj početi z jedrskim orožjem na svojem ozemlju? En primer smo že navedli? Ukrajina se razglaša za bodočo brezjedrsko državo, prevzema pa orožje črnomorske flote. S tem vidimo, da je problem odločanja o usodi jedrskega orožja na tleh bivše ZSSR večrazsežnosten in da ga ne moremo omejiti zgolj na čisti problem orožja, ampak ga moramo umestiti v politična razmerja moči, kar pa je precej širše vprašanje. Na relaciji med uničenjem (Rusija) in širitvijo arsenala (Ukrajina) je ta hip kot tretja država Kazahstan z vmesno različico, ohranitvijo obstoječe sestave in obsega orožja. Morebitno bodoče uničevanje orožja pa kljub temu, da je še najbolj sprejemljivo med vsemi, spet odpira nova vprašanja, in sicer, kam s plutonijem in obogatenim uranom, ki ga bodo našli v razstavljenih jedrskih glavah, in ali ruski jedrski strokovnjaki sploh znajo razstavljati te glave. Če slednje ne bi bilo tako pereče – Rusi sami menijo, da jih ni na svetu, ki bi znali ta posel opravljati bolje kot oni sami – Američani ne bi na dolgo in široko ponujali in celo vsiljevali svojih strokovnjakov za demontažo jedrskega orožja in bili Rusiji tega opravila pripravljeni v celoti financirati. Skladiščenje demontiranega plutonija in urana pa zbuja skrb zato, ker se na Zahodu bojijo enakega potencialnega razpleta kot s taktičnim orožjem s sovjetskega obrobja, torej da ne bi prešlo v roke komu na Bližnjem vzhodu, ki bi znal z njim ravnati, ga uporabljati in z njim izsiljevati.

4. Kam z jedrskimi strokovnjaki? V zvezi s prejšnjo točko je ta hip medijsko najbolj vznemirljivo potencialno prodajanje in kupovanje jedrskih strokovnjakov bivše ZSSR. O teh zgodbah so na razpolago tudi že »prvi podatki«, kot je na omenjenem münchenskem srečanju govoril nemški obrambni minister Stoltenberg. Ti znanstveniki in strokovnjaki bivše SZ gredo na prodaj v dve smeri: (prvič) na Zahod, kjer delajo za plače, ki so za ruske razmere neverjetne, in bivšim smrtnim sovražnikom pomagajo širiti znanje o sovjetski jedrski tehnologiji, in (drugič) v države tretjega sveta, ki so zanje praviloma pripravljene plačati celo več kot na Zahodu, pač v skladu z nerazvitostjo njihovih jedrskih znanj. In to potencialno širjenje jedrskega znanja v države tretjega sveta spet skrbi vse, ki se ukvarjajo z razorožitvijo, morda jih širjenje znanja na ta področja skrbi celo bolj kot širjenje same tehnologije (raket). Tudi celotna medijska kampanja na Zahodu v zvezi s prodajo jedrskih strokovnjakov bivše SZ na tuje ni naključna, ampak logična posledica pritiska za reševanje tega vprašanja.

Kot rešitev iz opisane zmede se ponuja naslednja, dokaj razširjena teza: ZDA in Rusija bi, potem ko bi se med seboj natančno dogovorili o obsegu zmanjšanja jedrskega orožja, morale forsirati podobno zmanjšanje jedrske oborožitve v vsem svetu in ta preostali svet pritegniti tudi v okvir sporazuma o neuporabi jedrskega orožja (NPT – Non Proliferation Treaty) in ga dodelati tako, da bi bilo s sankcijami mogoče kršitelje sporazuma kaznovati (primer: Irak). Ta teza obvelja le v primeru, če imajo ZDA čiste namere glede svetovne razorožitve in če pod to krinko zaradi pritiska domačega vojaško-industrijskega lobija ne silijo bivših sovjetskih republik v razorožitev, sami pa želijo ostati nedotaknjeni. In predvsem se moramo enkrat za vselej znebiti skorajda rasističnega predsodka, ki ga je uspešno razširjal dvojec Gorbačov-Reagan, da je vsako orožje v rokah neruskih držav že samo po sebi bolj nevarno od orožja v rokah Rusov (morda velja podobno za odnos Zahod–tretji svet). Potem bo mogoče kakšen problem jedrskega orožja laže reševati kot sedaj.

Darijan Košir

OZIRANJE BREZ NOSTALGIJE

Opravljanje pradedov

Sadovi stare razsvetljenske vneme, prestavljeni in predstavljeni po zaslugi dr. Nika Kureta, razkrivajo trde in trmaste ljudi.

Tile Slovenci – kdo in kakšni so pravzaprav? Valentin Vodnik je pred dvesto leti slavil njihovo pridnost in odprte glave, a to je počel v rodoljubnem zanosu, s precej samovšečnosti. Kakšni pa so stvarnejši podatki?

Želja po vpogledu v življenje navadnih ljudi, njihovo delo in navade, vrline in napake je bila tedaj velika. Najbolj zagnano jo je skušal uresničiti nadvojvoda Janez (to je Johan von Österreich), ki je pred 181 leti razposlal po Štajerskem obsežne vprašalnice, da bi ustvaril »fizikalno statistiko dežele«. Prav velikega uspeha ni imel, in kar je dobil, je obležalo v predalih. Njegov naslednik Georg Göth se je dvajset let trudil s še obsežnejšo anketo, razposlano okrajnim gosposkam, davčnim uradom, župnijam itd. Nekaj odgovorov je dobil, a jih prepočasi obdeloval in spet so obležali. Kmalu so docela zastareli. Namesto aktualnih podatkov se je ustvarjala arhivska zbirka za raziskovalce zgodovine.

Ko je poteklo sto let, se je starih papirjev lotil dr. Niko Kuret, etnolog in član SAZU. Dolga leta je sedel v Gradcu, kjer so shranjeni, in doma v Ljubljani, jih prebiral, urejal, prevajal, opremljal in končno izdal. Knjiga Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo je izšla v treh zvezkih in je prepolna očarljivih poročil o življenju v prvi polovici 19. stoletja. Nekatera so skopa, druga tako obsežna, da zvemo celo imena najboljših gostiln. Nekatere avtorje je bolj zanimalo število ljudi, hiš, šol in mostov, druge gradovi in njihovo bogastvo, s pljuvalniki vred. Precej pa jih je ponudilo tudi svoja opažanja o ljudskem značaju in prosvetljenosti. Vredno si jih je ogledati in z opravljanjem pradedov dodati nekaj malega k samospoznavanju Slovencev.

Daleč najbolj se je leta 1812 potrudil gospod Johann Pokorny, upravnik državnega posestva Fala, ki se je na dolgo razpisal, marsikaj tudi narisal, glede značaja ljudi pa je povedal tole:

»V tem okraju razen pijančevanja, kvartopirstva in ljubimkanja pri enem delu prebivalstva ni opaziti splošno značilnih lastnosti. Nagnjenje k pijači se kaže zlasti v vinorodni okolici Selnice in Ruš, kvartopirstvo prav tam, ljubimkanje, pravzaprav nagnjenje k polteni ljubezni, pa bolj ali manj po vsem okraju. Poleg tega je opaziti v lovrenški župniji strastno nagnjenje h kupčevanju, saj vsakdo trguje s čreslom in deskami. Ta kupčija kvarno vpliva celo na poljedelstvo. Spravilo hlodov iz gozda, njih obdelava na žagi, žaganje samo in prevoz žaganega lesa, kar vse se opravlja večinoma poleti, namreč zaposluje kmeta, njegove moške posle in njegovo živino v tolikšni meri, da ostaja le malo časa za obdelovanje zemlje. Slabo gospodarjenje ga sili, da žito kupuje na trgu.«

Pokorny je še opazil lastnemu imenu sozvočne lastnosti: »Tukajšnji podložnik je dokaj ubogljiv, prožen, tudi priliznjen, kadar nastopi s prošnjo. Delaven je in prizadeven, vendar pa še premalo, da bi bil pripraven za pravo podjetnost (Industrie). Po hišah ni dosti reda in snage, čeprav Slovenec na splošno ljubi udobnost. Tukajšnji podložnik je veren, nima pa zadosti verskega znanja, a tudi ni tako zelo fanatičen, kakor so ljudje v nekaterih krajih Zgornjega Štajerskega. Je živahnega temperamenta, prijazen, dobrovoljen in gostoljuben. Pri kozarcu vina ga je lahko pripraviti do prijateljstva in uslužnosti, česar se pa brž skesa, ko je pijanost mimo. Rad prelomi besedo, če le pri tem na tvega vsega svojega kredita. Rad pokaže svojo premožnost, ni pa mu všeč, če jo opaziš ob času oddaj.«

Poleg stiskaštva je mož opazil še naglo jezo, »ki pa ne traja dolgo«, in trmo, »vendar se da tudi voditi«. Na splošno so se mu ljudje zdeli bistri, predvsem zaradi kupčevanja, ki »jim daje priložnost, da prihajajo v stik z bolj izobraženimi ljudmi«, rezultat pa je, da »so bolj okretni, zmožni in duševno sposobni kakor prebivalci onkraj Drave.«

Ljudje blizu Šoštanja so bili skoraj gospodje: »Vsak kmet živi na svojem posestvu kot neomejen gospodar. Ljudje med seboj se dobro razumejo, so gostoljubni in pomagajo pri večjih delih drug drugemu kot dobri sosedje.«

Revni viničarji so bili ocenjeni kot iznajdljivi in marljivi ljudje, ki najprej postorijo svoje delo, potem pa trumoma hodijo delat na vzhod v druge dežele, denimo mlatit, »medtem ko leni Hrvat ali Oger spi v senci pod drevesom«. S tem so se reševali iz revščine, kar premožnim Savinjčanom ni bilo potrebno: »Velika hiba Savinjske doline je hudo nagnjenje k razkošju, ki v marsikaterem kraju presega vse meje. Posebno ženski svet posnema vse, kar vidi na bogatih meščankah.«

Tudi v Gornjem Gradu je že konec 18. stoletja vladala relativna blaginja: »Po Savinji, Dreti, Ljubnici in Lučnici plavijo skoraj ves tukajšnji les do žag, ki jih je tod zelo veliko. Spravijo ga potem po Dreti in Savinji in dalje po Savi vsako leto v velikih količinah na Hrvaško, v Slavonijo in v Sirmijo, kar prinese krajem vsako leto znaten dohodek.« Da je kraj cvetel še vrsto desetletij, pričajo podatki o mnogih šolarjih in dolgem življenju, pa tudi o osupljivi gospodarski strukturi; leta 1840 je imel okraj Gornji Grad 43 gostiln, 25 žag, 21 lesnih trgovcev, 16 mlinov, 7 kramarjev, 5 usnjarjev, 1 strojarja, 6 čevljarjev, 2 kmečka krojača, 8 boljših krojačev itd. No, fantje so se radi stepli, zlasti v vinjenosti, a »na splošno prevladuje v okraju vernost, združena s poštenostjo, v tem pa hribovci daleč prednjačijo pred prebivalstvom blizu glavne ceste.«

Če so bili v teh krajih ljudje premožni, saj so prodajali les daleč v Trst in Turčijo, pa so se morali garaško truditi za boren pridelek: »Zemlja v hribih terja boljšo obdelavo in gnojenje. To pa je zelo težavno, ker je treba gnoj večinoma na hrbtu znositi na njive.« Podobno je bilo tudi v Solčavi in v Gorčah, a na srečo so bile ladjedelnice v Trstu željne hrastovine.

Povsod tam, kjer je rasla trta, so se poročevalci spotikali ob nagnjenje k pijači in s tem povezane napake. Recimo v Črešnjevcu: »Prebivalstvo je dokaj vedrega značaja, toda zahrbtno. Pogosto nastanitve vojakov pripomorejo k demoralizaciji.« Ali v Jelšah: »Značaj ljudi v tem okraju je miren. Samo vdanost pijači, ki se ji je v teh vinorodnih krajih težko odreči, vodi do marsikaterih prestopkov. Prebivalci so leni za delo in se rajši odrečejo zaslužku, kot da bi se morali z delom preveč naprezati,« se je hudoval gospod Anger leta 1931.

V Cmureku (ki je danes delno v Avstriji) in okoliških krajih so živeli od živinoreje in poljščin vseh vrst; zanimivo, še leta 1811 je gospod Ardl, Bezirkskommissär, tožil, da bi tudi »krompir dobro obrodil, toda doslej se ni še nihče posebej pobrigal zanj.« Živino in perutnino so prodajali na vse konce, od Gradca do Kranjske, po Muri je bil živahen promet, ceste tudi dobre. Značajska ocena: »Večji del tržanov je marljiv in velikodušen, zato so tukajšnji trgovci in večina obrtnikov očitno premožni. V sedanjih okoliščinah« – gre za čas Napoleonovih pohodov – »je razpoloženje ljudstva mirno in potrpežljivo, kljub temu pa je želja po miru očitna. Tukajšnji prebivalci stvari pravilno presojajo,« je bila ocena prosvetljenosti in vraževerja.

Le malo stran pa je drug poročevalec naslikal popolnoma drugačno podobo in s tem pomagal osvetliti tudi spornost oziroma subjektivizem tovrstnih ocen. V vsej Štajerski topografiji ni mogoče najti bolj neusmiljene ocene od tiste, ki jo je prispeval komisar Fastel, da bi leta 1811 označil okraj Arnež (ali Arvež ali Arnsfels, danes zvečine v Avstriji): »Podložnikovo stanovanje je skrajno nečedno in umazano . . . Ne umiva se, ne čedi svojega života in ne pere svojega bornega razcapanega oblačila ves teden – razen za nedeljo in praznik, ko gre v cerkev.« Tudi sicer je »prosvetljenost bedna. Ljudje so prepričani, da edino bogastvo in premožnost vodita do tiste stopnje sreče, kot si jo vsak upa doseči. Kakor vsi empirični ljudje so podložniki skopi, lakomni in umazani, nimajo živega občutka za čast in sramoto, pri tem pa so strahopetni, neumni in bojazljivi in tako zelo tičijo v samoljubju, da jim povzroči bolezen koristne, nekoliko več vredne domače živali večjo skrb in nemir kakor bolezen lastnega otroka. Plašijo se vseh novotarij in koristnih izboljšav samo zato, ker se boje, da jim bo z njimi spodletelo. Zato se oklepajo starih šeg in navad, ker po njihovih pojmih ne prinašajo nevarnosti in ne kratijo njihove blaginje . . . Ljubezen do domovine in do vladarja, smisel za skupnost in sploh vse kreposti državljana višje izobrazbe še ne kalijo na tukajšnjih tleh, toda resnost oblasti, če se ji pridružita dostojanstvo in vztrajnost, lahko doseže največjo požrtvovalnost.«

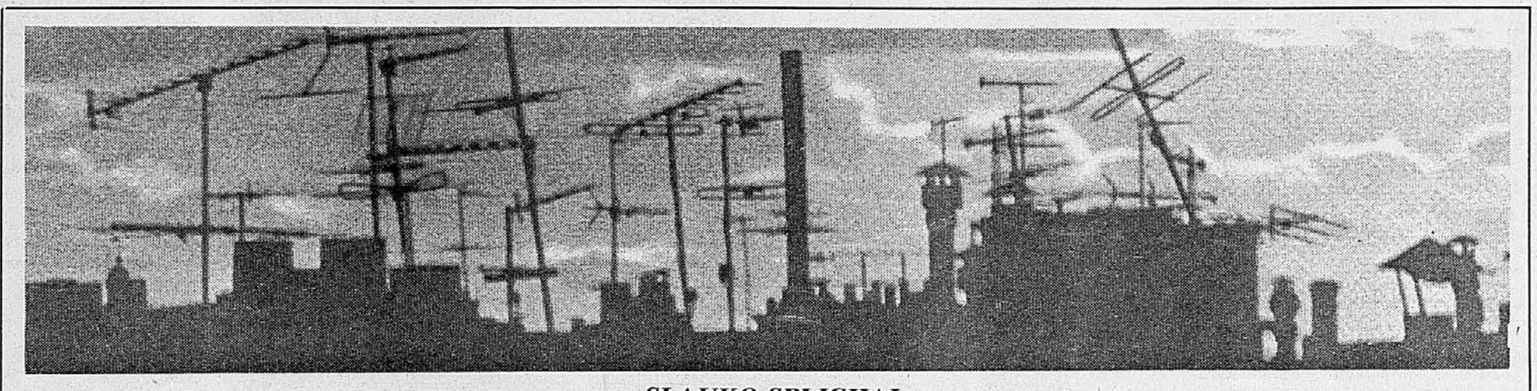
Nič čudnega torej, če je Franc Ksaverij Fastel skrbno preštel vse šole in šolarje (595 leta 1811) in se pritožil: »Pouk obiskuje samo polovica, druga polovica deloma zaradi oddaljenosti, deloma zaradi revščine, pomanjkljive obleke idr. ne prihaja k pouku.« Pohvalil pa je oba zdravnika in uspešno štiriletno akcijo cepljenja proti kozam, tako da je bolezen izginila. Kako ambiciozen mož, ki je resno jemal razsvetiteljsko vlogo, je bil Fastel priča kasnejše poročilo naslednika: s trmo je dosegel regulacijo potoka, tako da so se nehale poplave in se je zdravje ljudi močno izboljšalo. Za konec dodajmo, da je eno dobro lastnost med svojimi podložniki le našel – hudodelci niso bili: »Pri tukajšnjem deželnem sodišču že 14 let nista bila zaprta hkrati dva zločinca.«

No, marsikje ni bilo tako. Zdi se, da je Martin Krpan dokaj pogosto nastopal v življenju, preden je pristal v Levstikovi povesti. V vseh krajih ob Sotli so poročevalci ugotavljali, da cveti tihotapstvo. Denimo v Brežicah: »Ker je vina dosti in ga ni mogoče dovolj prodati, se prebivalci precej vdajajo pijači, iz česar se rodijo prestopki. Bližnje Hrvaško tudi močno vabi k tihotapstvu, tihotapijo pa skoraj zgolj njuhalni tobak in tobak za kajenje.«

Če izvzamemo nekaj fužin in premogovnik v Laškem na začetku devetnajstega stoletja, po Štajerskem ni bilo pomembnejše industrije. Toda lesna trgovina je zajemala tudi obdelan les in polizdelke, denimo okenske okvirje, vratne podboje in zmožnične stropove. Več poročevalcev navaja primere posebno spretnih in zagnanih ljudi, denimo takole: »Izreden talent za vodne zgradbe ima tukajšnji faški mlinar Jošef Marksler; ne zna ne pisati ne brati, riše pa načrte in ga kot polirja kličejo na vse strani, celo v Gradec, kadar kje postavljajo mlin.«

Izjema pa so steklarne, kjer je 1812 delalo kakšnih 500 ljudi. Na Pohorju so izdelovali kozarce in okensko steklo, ki je »čisto in ne zaostaja za češkim.« Prodajali so ga daleč po svetu, »deloma v Ilirijo in v Trst, deloma na Ogrsko in doma«. Še svarilo iz srede stoletja: »Tovarne resno vplivajo na zdravje in nravnost. Glede zdravja je treba posebej omeniti, da uporabljajo otroke v najnežnejših letih tudi v nočnem času za prenašanje izdelkov v peč za hlajenje stekla, zavoljo česar ne trpi samo njihovo zdravje, ampak jih to tudi odteguje pouku. Samo na zdravje bistveno škodljivo učinkuje tovarna svinčevega belila, zakaj vse delo je bolj ali manj strupeno. Nastopajo zastrupljenja s svincem, ki se kažejo v krčih, konec je mizerere, ki mu sledi smrt. Tovarna papirja pa neugodno vpliva na nravnost, ker za glajenje in sortiranje papirja uporabljajo samo samska, sicer zelo sposobna dekleta, ki navadno nimajo slovesa svetnic, pa poleg tega delajo skupaj s samskimi mladimi delavci.«

Alenka Puhar

SLAVKO SPLICHAL

Medijski zakonski jarem za državljane

Marca 1990 je med zadnjimi zakoni prejšnje oblasti zagledal luč sveta Zakon o RTV Slovenija. Med prvimi zakoni nove zakonodajne oblasti je bil Zakon o spremembi in dopolnitvi zakona o RTV Slovenija, ki ga je slovenski parlament sprejel junija 1990. Odtlej so se ciklično porajali zakonski osnutki, teze in predlogi, s katerimi naj bi vsaj na normativni ravni vzpostavili »demokratičen komunikacijski model«, vmes pa so se vrstile kritike nove oblasti na račun medijev in novinarjev ter njihove nič manj ostre reakcije, tja do štrajkov. Da te vrste gradivo prihaja (?) na skupščinske klopi že tretjo pomlad zapored, opozarja vsaj na dvoje: prvič, da gre za zadeve, ki jim stranke pripisujejo prvovrsten politični pomen, in drugič, da niti med strankami niti med drugimi akterji še zdaleč ni soglasja glede temeljnih načel tistega, čemur naj bi rekli »demokratičen komunikacijski sistem«.

Ihtavo ponujanje novih in novih »rešitev« je vedenjski vzorec oblasti, ki ga najdemo v vseh vzhodnoevropskih državah od Češke in slovaške federativne republike do Skupnosti neodvisnih držav. Spremljajo ga bolj ali manj nasilno zamenjevanje ustanoviteljev množičnih medijev in urednikov, bolj ali manj sramežljivo koketiranje s tujim kapitalom ter bolj ali manj prikriti apetiti oblasti, da bi medijem tudi institucionalno nadele politične uzde. Zdi se, da so vsepovsod na evropskem Vzhodu prizadevanja za demokratične spremembe v komunikacijski dejavnosti ujete med Scillo interesov po krepitvi državno-strankarske politične moči in Karibdo profitniških interesov. Zaletavost pri reševanju problemov, ki nikakor niso le problemi nekdanjih socialističnih držav, se kajpak ne more obnesti, še zlasti ne, če je edino vodilo sprememb revolucionarna diskontinuiteta oziroma vzpostavljanje sistema, ki bi se čim bolj radikalno razlikoval od prejšnjega »socialističnega«. Naj za zgled nepremišljenih posegov navedem le tri, morda najbolj znamenite primere:

Prvi je divja privatizacija časopisja na Madžarskem, ki predstavlja pravcato razprodajo narodovega bogastva, saj so časopisi čez noč skoraj v celoti (zlasti dnevni tisk) prišli v roke tujega, predvsem nemškega kapitala. Na srečo je tiskovna afera na Madžarskem streznila vlade drugih držav, ki so se previdneje lotile privatizacije tiska.

Drugi primer je strankarsko-državno polaščanje nacionalnih radijskih in predvsem televizijskih postaj. Nove vzhodnoevropske vlade oz. parlamenti so vsi po vrsti kaj kmalu ugotovili, da je radiotelevizijski sistem, kakršnega je razvila stara državnopartijska nomenklatura, izredno priročen instrument za uveljavljanje interesov države oz. vladajočih strankarskih koalicij in maksimiranje politične moči. Kritika prejšnjega sistema je nekritično obtičala pri zamenjavi direktorjev in urednikov, morda še »neposlušnih« novinarjev, medtem ko so se procedure za celovito zakonsko regulacijo že zavlekle do tiste mere, ki sproža dvom v »demokratične namene«.

*Tretji primer je Jelcinov maščevalni dekret po propadlem državnem udaru, s katerim je prepovedal izhajanje tistih časopisov, ki so jih avgustovski vojaški pučisti pustili pri življenju. Ne glede na razloge (da se Pravda, Sovjetskaja Rossija in še nekateri dnevniki niso eksplicitno izrekli proti puču), je Jelcinov dekret, ki se je skliceval na **novi** zakon o tisku iz leta 1990, eminenten primer kršenja svobode tiska, in se mu je večina novinarjev odločno uprla. Komentator Literaturnaje gazete J. Ščekončinkin je ob tem zapisal: »Junta je zaplenila moj časopis. To pa ne pomeni, da lahko zdaj začnemo ideološko krvno maščevanje. Odločitev Borisa Jelcina, da prepove nekatere časopise, je protidemokratična. Z njo je kršil obstoječe zakone, pa čeprav obstajajo dokazi o sodelovanju urednikov te skupine časopisov s pučisti. Če so bili objavljeni članki, ki so v nasprotju z zakonom, bi bilo potrebno poklicati na odgovornost konkretne posameznike.«*

*Redukcija pluralizma na pluralizem političnih strank in redukcija civilne družbe na politične stranke in privatnolastniško ekonomijo sta značilen izraz novega vzhodnoevropskega razumevanja demokracije, v katerem je demokracija zvedena na strankarsko (in torej politično) artikulacijo interesov v večstrankarskem parlamentarnem sistemu in kjer v končni instanci oblast (oz. vladajoče stranke) odločajo, kaj je demokratično in kaj ni. V zadnji instanci je za »varovanje demokracije« tako dovoljena tudi – cenzura! Pobude, ki so se po demokratizaciji političnega sistema pojavile tudi pri nas, da je namreč potrebno razvijati in uveljaviti **moč civilne družbe**, ki edina lahko omejuje absolutno oblast države in strank, so bile enostavno preglasovane po »demokratičnem« večinskem načelu v instituciji, ki naj bi poosebljala demokracijo – parlamentu. Strokovni argumenti in sodobni zahodnoevropski zgledi vzpostavljanja demokratičnih regulacijskih instrumentov so bili preprosto zavrženi.*

*Čeprav osnutek novega slovenskega Zakona o javnih glasilih (26. 11. 1991) ne vključuje več kar srhljivih poprejšnjih predlogov, ki so (celo lokalni) oblasti dajali praktično neomejeno moč nad mediji, pa je v njem (in ob njem) vendarle še marsikaj spornega. Ključno vprašanje je nedvomno, zakaj in komu je zakon sploh potreben. Če ga potrebuje **država**, je tak, kakršen je, dovolj priročen izdelek. Država ga pač potrebuje zato, da **nadzoruje** medije in prek njih državljane. Vsaj tiste stranke, ki so udeležene v politični oblasti, če ne kar vse, skrbništvo nad mediji lahko (vsaj tiho) zagovarjajo. Tako so vsaj delno deležne pravic, ki si jih jemlje država in jih hkrati odreka državljanom ter institucijam civilne družbe, nekako po reklu »Quod licet Iovi, non licet bovi«. Pravica države, da medijem ukaže objaviti »pomembne informacije«, in možnost medstrankarskega dogovora v organih upravljanja javnih komunikacijskih organizacij, s katerimi se polastijo dela medijskega prostora oz. časa, sta le milejša oblika neposredne cenzure, ki jo lahko država uveljavi v »izrednih razmerah«. Kaj so in kdaj nastanejo »izredne razmere«, to ve le v državi utelešen um.*

*Vprašanje cenzure je kajpak staro toliko kot sama ideja svobode tiska. Pa vendarle pri tem običajno ostaja prikrito bistvo cenzure, ki je v delitvi na pooblaščene in državi lojalne avtorje (novinarje?) na eni strani ter nepooblaščene in nelojalne, potencialno sovražne novinarje na drugi strani. Cenzura je v končni instanci vedno **individualno** komunikacijsko dejanje; vedno je nekdo, ki se mora odločiti, kaj objaviti in česa ne. Cenzura torej ne pomeni nič drugega kot to, da država **vnaprej** in **nasploh** poklicnim novinarjem in urednikom odreka zaupanje, in hkrati izreka neomajno zaupanje državnim uradnikom, ki s cenzuro dobijo »licenco« za univerzalno usposobljenost in nezmotljivost. Drugače povedano: za državo so najboljši, najbolj usposobljeni novinarji – državni uradniki.*

*Komunikacijske organizacije (podjetja ali zavodi) posebnega zakona pravzaprav ne potrebujejo; za zavode obstaja zakon o zavodih, mediji kot podjetja se ravnajo po zakonih trga in gospodarski zakonodaji – kot pač vsa podjetja. Za komercialne organizacije pomenijo zakoni, ki jih sprejema država, predvsem **omejevanje podjetniške svobode** kot – zanje – edine otipljive oblike svobode tiska. Izjema so le **zaščitni zakoni**, torej tisti, s katerimi država posamičnim medijem daje posebna pooblastila in pravice oziroma privilegiran položaj (na primer pravico do RTV naročnine, omejevanje konkurence iz tujine ipd.). Naravno je torej, da direktor monopolne komunikacijske organizacije, kakršna je RTV Slovenija, dvigne glas proti apetitom političnega monopolista – države, da bi bila udeležena v blagodatih monopola.*

*Za državljane je izbira med eno ali drugo vrsto monopola izbira med gluhoto in slepoto. Če je zakon komu resnično potreben, je **državljanom in civilni družbi** – in sicer zato, da jih obvaruje pred nasilno močjo države in trga oz. kapitala, se pravi pred interesi, ki se v končni instanci reducirajo na maksimiranje politične moči / ali profita. Potreben je zato, da:*

1. jasno opredeli pravice in svoboščine državljanov;

2. jih zakonsko sankcionira;

3. zagotavlja »minimalne standarde« demokratičnega komuniciranja

Z vidika interesov državljanov je omejevanje lastninskega deleža tujega kapitala v slovenskih medijih do 49 odstotkov nepomembno, saj v ničemer ne omejuje možnosti monopolizacije in verižnega lastništva medijev v rokah domačega (ali mešanega) kapitala in države. Monopol je monopol, pa naj bo »tuj« ali »naš«, tako kot je nasilje države nasilje, pa naj bo država »tuja« ali »naša«. Ne nazadnje ni nikakršne ovire, da tuji kapital ustanavlja časopise v slovenščini v tujini in jih distribuira v Sloveniji.

*Če bi država sprejemala »zakon o javnih glasilih zaradi državljanov in zanje, bi morala predvsem zakonsko preprečiti nastajanje monopolov. Na dva načina: na eni strani z **omejevanjem** kumulativnega lastništva medijev, na drugi strani s **spodbujanjem** medijskega pluralizma. Zgledov za oba pristopa (ki ju ni mogoče izključevati, ampak le povezovati) je po vsej **Zahodni Evropi** obilo; da nič od tega ni prišlo v sedanji osnutek zakona, je samo dokaz, kako daleč smo od **Zahodne**, in kako blizu **Vzhodni** Evropi.*

*Tudi z od države predpisano novinarsko zbornico, ki naj bi podeljevala licence novinarjem, si državljani ne bomo mogli pomagati pri uresničevanju **svojih** pravic in svoboščin. Če novinarji hočejo imeti svojo zbornico, je to stvar njihove profesije; če hočejo, da jim jo predpiše država, je to stvar njihove naivnosti. Ne uvidim pa, kaj imata novinarska zbornica in licenca opraviti z javnimi glasili, če zakon članstva v zbornici ne določa za pogoj za opravljanje novinarskega poklica, hkrati pa tudi ne določa pogojev za članstvo oz. licenco. V kakšni zvezi so nagrade, ki naj bi jih – po osnutku zakona – podeljevala novinarska zbornica, s svobodo tiska ali z dejavnostjo javnih glasil, pa bi bila lahko nagradna uganka za državljane.*

*Osnutek zakona državljane odpravi s pravico do odgovora in popravka ter z **dovoljenjem, da predlagajo** Svetu za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin, naj obravnavajo njihove pritožbe v zvezi s popolnoma nejasno »pravico do obveščenosti ali obveščanja«. Mar državljani tega dovoljenja nimamo že sedaj? Ta zakonska določba bi kaj veljala le v primeru, ko bi bilo natančno določeno, pod katerimi pogoji »Bavconov svet« **mora** obravnavati predlog državljana. Glede na to, da svet ni profesionalni organ in se le občasno sestaja, bi bilo še posebej pomembno tudi določiti, v **kakšnem roku** mora svet tak predlog obravnavati. Če bi bilo vse to storjeno, bi bila rešitev v bistvu enakovredna dosedanji regulaciji pri varovanju nekdanje ustavne pravice državljanov do **objave mnenja** – in torej državljanom vsekakor dobrodošla.*

*Osnutek zakona o javnih glasilih torej v izhodišču ni namenjen varovanju pravic in svoboščin državljanov, kar je temeljni pogoj za resnično demokratizacijo komunikacijske dejavnosti. Osnutek se ne ukvarja z vprašanji, kako omejiti moč komercialnih in političnih skupin pritiska, da bi obvarovali neodvisnost medijev ter pravice in svobodo državljanov, in kako omogočiti čim bolj vsestransko udeležbo državljanov v komunikacijski dejavnosti. Ob strani pušča nevarnosti tržnega sistema, ki ne more zagotoviti pluralizma medijev in sili v koncentracijo kapitala in homogenizacijo vsebin, s čimer najbolj prizadeva zlasti marginalne oz. manj številčne skupine v družbi. S tem, ko daje državi posebne pravice do objave informacij in do cenzure, v bistvu negira pravo naravo svobode tiska kot pravice državljana. Skratka, ne gre za **zakon države za državljane**, ampak za zakon ene »stranke« (države) proti drugi »stranki« (civilni družbi).*

AMERIČANI O JAPONSKI

»Nenavaden par sodobnega sveta«

Šolar, ki na zemljevidu sveta gleda obrise Južne Amerike in Afrike, lahko intuitivno zloži sestavljanko in vidi, da se ujemata v skladu s teorijo o premikanju celin.

Nihče pa ne bi mogel pomisliti, da sta Severna Amerika in Japonska kdaj sodili skupaj. Prej se zdi, da pripadata različnima vesoljema. Japonska, ekskluzivno, homogeno azijsko otoško in oceansko kraljestvo, rodovna, kompakna, zatiralska, osredotočena sama nase, in Amerika, gigant velikih razsežnosti, ekspanzivna, zmedena, vsevključujoča, potratna, bogata, individualistična, multikulturna in kaotično raznolična, sta ena drugi protisvet.

In vendar sta Japonska in Amerika v letih po drugi svetovni vojni postali v svobodnem svetu nenavaden par, bleščeči povzpetnici. Sodelovali sta – zmagovalka in poraženka, prekaljen industrijski genij in delovna, zavzeta vajenka. Amerika je Japonsko vzdignila tako rekoč ex nihilo, iz prahu, bila je njena varuhinja in nazadnje njena najboljša, najbolj donosna odjemalka. Japonci so do vsega, kar je bilo ameriško, občutili globoko hvaležnost in so svojo starodavno kulturo preobložili s posnetki ameriške kulture. Svoje dobrotnike so najprej zalagali z nepomembnimi drobnjarijami, igračami, pozneje pa so začele prihajati boljše stvari – mnogo boljše stvari.

Nazadnje sta obe morda dosegli kulturno konvergenco: srečali sta se na trdih, lesketajočih se ploskvah potrošništva. A v zavesti obeh je ostalo nerazumevanje, ki se kaže v figurah iz mitskih risank. Ena drugo sta karikirali. Vendar je bilo vse v redu, dokler sta bila občudovanje in ustrežljivost načeli organiziranja, dokler sta nervozen smeh in priklanjanje gladila pot.

Zdaj je odvisnosti in ustrežljivosti konec.

Japonci so dolga leta po vojni imeli manjvrednostni kompleks. Zdaj pa ga začenjajo okušati Američani. To je doslej neznan, neprijeten občutek, da so gospodarsko ranljivi in da niso več sami popolni gospodarji svoje usode.

Japonci lahko s svojo močno, dinamično ekonomijo, ki je druga najmočnejša na svetu, že do leta 2000 prehitijo Ameriko. Po osemnajstih mesecih recesije je ameriško gospodarstvo blokirano. Pozornost Američanov je osredotočena na predsedniške volitve, morda pa tudi na iskanje grešnih kozlov.

»Hladne vojne je konec, zmagali so Japonci,« pravijo danes v Ameriki. Razlogov za ameriško globalno vojaško vlogo tako rekoč ni več in Združene države se morajo poiskati novo mesto v kompleksni svetovni ekonomiji. Robert Frost pravi v svoji pesmi *The Oven Bird:* »Vprašanje, ki ga izraža z vsem, le z besedami ne, je, kaj storiti z zmanjšano rečjo.« Amerika je še vedno gospodarska velesila, pa se vendarle počuti zmanjšana.

Stara sovražnica, Sovjetska zveza, je izginila. V Ameriki, ki ima v trgovini z Japonsko 41 milijard dolarjev primanjkljaja, se nekaterim začenja dozdevati, da je nekoč ustrežljivi partner postal novi sovražnik. William Wats je ugotovil, da se Američani bolj bojijo ruske vojaške kot japonske gospodarske grožnje. Wats pravi: »Ljudje gledajo na to osebno, sprašujejo se ali je več možnosti, da jim Rusi vržejo na glavo atomsko bombo ali da ostanejo brez dela. Če razmišljamo na tak način, so Japonci res nevarnejši.«

Nekateri japonski politiki in časopisi so začeli odkrito izražati svoj prezir do Amerike – do tistega, kar je po njihovem mnenju ameriška samoprizanesljivost, moralna beda in nedisciplina. Jošio Sakurauči, predsednik spodnjega doma v japonskem parlamentu, je dejal, da so ameriški delavci leni in nekvalificirani in da Združene države postajajo podpogodbenik Japonske. To je izjavil kmalu potem, ko je Bush z vodilnimi predstavniki ameriške avtomobilske industrije obiskal Tokio. Ekskurzija je naredila vtis žalosti in nemoči.

Skupina investitorjev pod vodstvom Minoruja Arakave, predsednika Nintenda v Ameriki, je pred kratkim hotela kupiti basebalsko moštvo Seattle Mariners. Basebal in avtomobili so tesno povezani z ameriško dušo in folkloro, zato je veliko Američanov videlo v tem simbolično japonsko grožnjo, še posebno potem, ko so Japonci pokupili Hollywood in Rockefellerjev center v New Yorku. Včasih je ta odpor nelogičen: Arakava v okolici Seattla živi že 15 let in je obljubil, da bo moštvo ostalo doma, medtem ko hoče skupina Američanov, ki se prav tako zanima za nakup, preseliti moštvo na Florido.

Američanom se je dolgo dozdevalo, da so Japonci tako rekoč njihova last. Kot pravi Carol Gluck, zgodovinarka z Univerze Columbia, »so bili Japonci odvisni od tega, da so odvisni od Američanov, Američani pa od tega, da so bili Japonci odvisni od njih«. Danes imajo Američani občutek, da je ta odnos postavljen na glavo. Zgodovina je z jiu-jitsujem spodsekala mit o tem, da je Amerika heroj in gospodar nad vsemi.

Američani odgovarjajo na japonske osvajalne pohode z odporom in predsodki, šovinizmom in jezo, pa tudi s tihim občudovanjem. Komisija za transport iz Los Angelesa je razveljavila pogodbo za mestno železnico, ki jo je sklenila s firmo Sumitomo. Odločili so se, da bodo poskusili sami izdelovati železniške vagone. Glavni cilj kampanje *Buy America* pa so avtomobili. V mestu Warren v Ohiu je dr. William Lippy, ušesni kirurg, 75 zaposlenim na svoji kliniki obljubil vsakemu po 400 dolarjev v gotovini, če kupijo nov ameriški avto. Lippy je postal ljubljenec jutranjih talk-show oddaj in je povabil še druge, naj se pridružijo njegovi kampanji, ki jo je imenoval *Jump-Start America*. Trdi, da je pridobil 175 firm s 60.000 delavci.

Jim Reynolds, predsednik Reynolds Water Conditioning Co. iz Detroita vozi luksuzen japonski avto infiniti Q45. »Pred nekaj tedni,« poroča Reynolds, »mi je neka moja stranka rekla, da me naslednjič noče več videti v japonskem avtu. To je bila sicer šala, vendar se mi je v tistem trenutku posvetilo, kajti spomnil sem se, da je inženir pri Ford Motor Co.« Reynolds pravi, da se je, ko je slišal, kako Sakurauči žali ameriške delavce, odločil, da bo nekaj storil. Odpovedal je naročilo za avtomobil znamke Nissan in namesto tega naročil ford escort. Prodati pa misli tudi svoj infiniti in si kupiti lincoln mark VII.

Ne glede na to, da so Američani do Japoncev odkrito sovražil, pa so uradni odnosi med obema državama dobri in postajajo celo vedno boljši. V zadnjih treh letih se je Američanom posrečilo znižati primanjkljaj v trgovini z Japonsko in ameriški izvoz na japonski trg se je od leta 1985 več kot podvojil, tako da znaša okoli 50 milijard dolarjev. Združene države Amerike izvozijo na Japonsko več kot v Nemčijo, Francijo in Italijo skupaj. Japonski uvoz iz ZDA znaša 394 dolarjev na prebi-

POGOVOR S SKLADATELJEM JANEZOM GREGORCEM

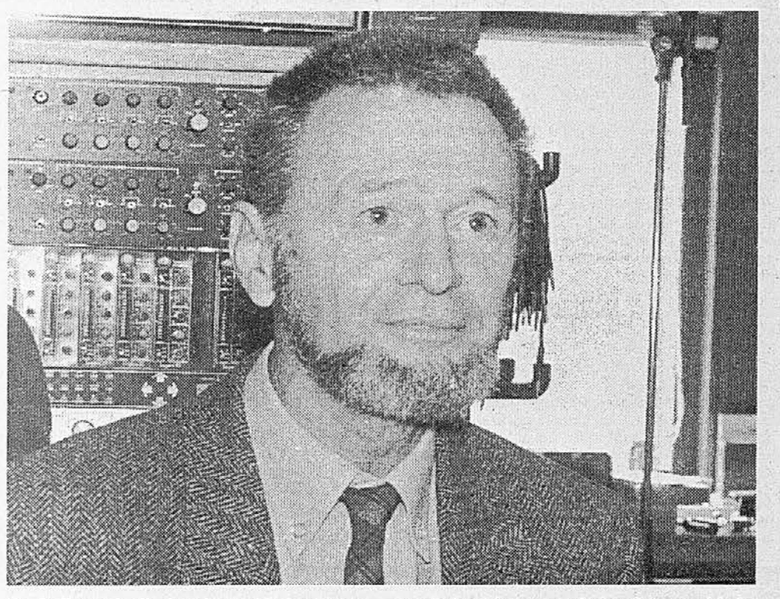
Če ideje ne realiziraš, je brez vrednosti

Janez Gregorc je eden izmed redkih slovenskih skladateljev, ki enako uspešno piše za jazzovske in klasične ansamble. Dvojnost njegovega študija – kompozicije na Akademiji za glasbo v Ljubljani in kasneje na Berklee College of Music v Bostonu (glasbeno aranžiranje, jazz) –mu to vsekakor strokovno omogoča. Janez Gregorc je v zadnjem času dosegel svoj skladateljski vrhunec s kompozicijama Preludij poletju in novo verzijo Žice, lahko bi rekli že znamenitega jazz baleta. Za Žico je letos prejel nagrado Prešernovega sklada.

V obrazložitvi nagrade Prešernovega sklada je med drugim rečeno, da ste v Žici, štiristavčni suiti za simfonični orkester, Big Band in orgle povezali zvrsti, ki jih glasbena praksa navadno ločuje. Za tak pristop je potrebna dvojna afiniteta – tako do klasične glasbe kot do jazza. Kako sploh nastajata v kompozicijskem postopku sinteza in ravnovesje?

Sinteza je danes opazna povsod, saj so vsi pomembni skladatelji, če gledamo generacijo, ki se je pojavila okrog leta 1900 z rojstvom jazza, komponirali različne zvrsti. Dvajseto stoletje bosta v glasbi zaznamovali jazz in v novejšem času tudi rock. Mimo tega skoraj ne moremo. Stravinski je napisal svoj Ebony Concerto za Woodyja Hermana, solo klarinet je igral Benny Goodman, skladatelj sam pa je dirigiral. Podobno je pisal tudi Ravel. Vpliv jazza je opazen, saj ga prej ni bilo.

Najbrž pa gre tudi za poseben tip skladatelja, ki ima v sebi dvojno afiniteto, pogojno bi lahko rekli nekakšen glasbeni »homo duplex«, ki je jazzist in hkrati klasik?

Ne, bolj se mi zdi, da takega skladatelja vse zanima; tako klasična glasba kot jazz. Sam hodim na oboje koncerte. Ko sem prišel iz Amerike, kjer sem študiral na Berklee College of Music v Bostonu, je v Ljubljani skladatelje, na primer Uroša Kreka, zanimalo, kaj je tam značilnega, kaj učijo in o tem sva s Krekom imela celo seanso.

Že, toda vprašanje je, kako doseči briljantno ravnovesje med elementi klasične glasbe in jazza?

Že zasedba sama narekuje kompozicijo; ali imamo simfonični orkester, Big Band ali malo zasedbo, ki narekujejo določen stil. Pri velikem simfoničnem orkestru se takoj zastavi vprašanje glasbene forme, ki je v jazzu podrejena izrazu improvizacije. Glasba se zelo dopolnjuje in izpeljava je v improvizaciji, ki jo moraš sam napisati, če gre za simfonični orkester. Ekspozicija je v orkestru, v katerem imam glede na zasedbo več možnosti, na primer barvnih, pa tudi v samem stavku, na primer če pišem za godala kot celoten orkestrski korpus. Potem pa pride solistični pasus, ki na dano harmonizacijo improvizira. Zaključek ali repriza se ponovno izražata v orkestru.

Zvočni vtis pa je vendarle tak, da prevladujejo jazzovski elementi, glasbena improvizacija, simfonični orkester pa je bolj spremljava, ki nima solistične funkcije ali – bi lahko rekli – ni dominanten?

Ne bi rekel. Tudi simfonični orkester ima zelo gost stavek. V Žici je orkestra zelo veliko in manj improvizacije.

Solisti so pa vendarle iz Big Banda in ne iz simfoničnega orkestra?

Izziv je ravno v tem, da daš oba orkestra skupaj. O tem je treba največ razmišljati: kakšno vlogo dati simfoničnemu orkestru in kakšno Big Bandu, da nista drug drugemu podrejena, ampak enakovredna. Oba orkestra sta kot samostojna ansambla, a hkrati pomagata solistom, da lahko improvizirajo. Mislim, da se mi je to v Žici najbolje posrečilo.

Verjetno pa je najbolj problematično, kako združiti pihala in trobila v simfoničnem orkestru z onimi v Big Bandu?

To ste pa pravilno ocenili. Tu gre za dva različna načina igranja, interpretacije, zato pa je tudi napisano tako občutljivo, da sem združil način interpretacije, fraziranja, ki se sicer ločujeta v simfoničnem orkestru in Big Bandu. Poizkušal sem vzpostaviti ravnovesje med obema orkestroma in jima dal različne poudarke; kjer so prevladovali jazzovski elementi, so imeli prevlado pihalci in trobilci v Big Bandu in obratno. So pasusi, kjer je igral samo simfonični orkester. V tutti mestih pa igrajo oboji.

Zanimiva je tudi sama postavitev na odru. Big Band nastopa kot nekakšen solist; kot korpus solistov, obdan s simfoničnim orkestrom. Verjetno gre za posebna zvočna razmerja, ki jih mora skladatelj poznati? Ste mislili na to?

Da, mislili smo tudi na to, kako bomo oba orkestra postavili na oder. Malo pa sem bil pod vplivom tedanjih okoliščin na koncertu EBU, kjer je bil med drugim izvajan tudi Koncert za Big Band in simfonični orkester Rolfa Liebermanna, ki je svoje delo napisal leta 1954. Takrat je bila manira tako imenovane tretje smeri, ko so klasični jazz želeli prenesti na koncertne odre. To je takrat gojil na primer The Modern Jazz Quartet.

Vendar pa svojega dela niste napisali pod Liebermannovim vplivom?

Ne, v bistvu je pri meni šlo le za soroden tip združitve obeh orkestrov. Pod glasbenim vplivom pa sploh nisem bil. Liebermannova kompozicija je namreč napisana v strogi dvanajsttonski tehniki, ki pa je zelo težka za improvizacijo. Te improvizacije so napisane in niso spontane. To z jazzom ni združljivo.

Pri vaši kompoziciji pa je značilna velika senzibilnost, erotika, bi lahko rekli? Kakšna pa je razlika med prvo verzijo Žice iz leta 1975 in sedanjo?

Razlika je velika. Prvotna Žica je bila napisana za operni orkester in jazz kvintet, Big Banda pa ni bilo.

Za sedanjo suito so značilni razpoloženjski kontrasti. Bi lahko o tem povedali kaj več?

Iz prvotne Žice sem vzel samo teme. Delo so, ko so se dogovarjali za koncert v okviru EBU, ki so ga prenašali v dvajset držav, že poznali. V Beogradu na JRT so mi rekli, naj tudi sam napišem kaj podobnega, če bosta oba orkestra na odru že pri Liebermannovi kompoziciji. Tako sem se odločil, da bom delo na novo napisal. Nastalo je povsem novo delo, od prve do zadnje note. Uporabil sem samo teme. Stavki pa so res zelo različni. V prvem je težišče na klavirju, ekspozicija je deloma napisana, deloma pa improvizirana. Improvizacija v godalih je na primer napisana. Drugi stavek je moderato, s kratkim, signalnim motivom, z ostinatnimi orglami in veliko uporabo Big Banda, posebno na koncu stavka. Tretji stavek pa je pretežno pisan za simfonični orkester in solo na krilnem rogu, ki ga igra Pero Ugrin. To je napisano. Če Pero igra, je to nekaj popolnoma drugega, kot če bi igral recimo klasični trobentar, ki bi ga tudi lahko odlično zaigral, le da bi imel drugi karakter.

In v tem je bistvena razlika. Zadnji stavek je ponovno pretežno napisan za Big Band s solističnim sopranskim saksofonom.

Kako si razlagate zelo velik in nedvoumen uspeh te vaše kompozicije na koncertu decembra 1990 in zelo pozitivne odmeve tudi v tujini? Največji uspeh večera je bila vaša Žica.

Ne vem, mogoče bodo muzikologi in drugi poznavalci bolje znali presoditi. Mogoče je vzrok za uspeh v instrumentaciji, ki je zelo gosta. Sem pa prejel veliko čestitk tudi iz tujine, zlasti iz Skandinavije in Nemčije. Nad vsem so bili navdušeni. Čudili so se, da je to delo sploh lahko nastalo pri nas.

Vas je uspeh izzval, da bi napisali še kakšno podobno delo?

Že pišem novo delo za podobno zasedbo. Nisem mu sicer še dal imena, gre pa za simfonični orkester z elementi jazza na 32-taktno temo, ki jo bom obdelal. Nisem še veliko napisal.

Nasploh bi lahko rekli, da je takšno skladateljsko združevanje dveh različnih orkestrov bolj redko?

Težko bi natančno odgovoril. Gre za zvrst, ki jo pri nas manj poznamo, v tujini pa so nekateri zelo znani skladatelji, na primer John Williams, ki je napisal zelo veliko filmske glasbe, na primer E. T. ali skladbo za otvoritev olimpiade v Los Angelesu. Znamenita je njegova glasba za Spielbergovo filmsko trilogijo Vojna zvezd... Potem je znani Claus Ogerman, Don Sebesky, Bob James in drugi, ki imajo zunaj zlate plošče, pa niso predstavljeni niti na jazz festivalih niti na drugih koncertih.

Na vaši zadnji plošči, ki je izšla pred kratkim, pa je poleg Žice še Preludij poletju. Nastala je lani in je poleg liričnih motivov polna občutenega sola pianista Silva Štingla, celotno kompozicijo pa preveva nekakšna lahkotna eksotika. Iz kakšnih pobud je nastala? Gre za reminiscence na vaš študij v Ameriki?

Niti ne. To je skladba, ki je nastala morda bolj emotivno, čeprav, kot veste, je emocija večkrat potisnjena v ozadje ali v podzavest. V Preludiju poletju sem se prepustil liričnemu razpoloženju. Kompozicija je nastala tudi po dogovoru s koreografom Vlastom Dedovičem, ki pripravlja na to glasbo televizijski balet. O tem sva se pogovarjala že med nastajanjem kompozicije. Tako je na primer o drugem stavku dejal, naj v njem uporabim ostinato, ki bi ponazarjal jutro, nekakšen zgodnji lok dneva, zelo kratek glasbeni motiv iz treh tonov.

Vtis je, da to ni slovensko poletje, ampak eksotično, tropsko?

Morda pa je res tako, kot je Kostja Gatnik izbral naslovnico na plošči s palmami in tropskim morjem na Havajih.

Ste za pianista Silva Štingla improvizacijo napisali ali ne?

Samo začetke improvizacij sem napisal, sicer igra sam; improvizacije sem samo nakazal, na primer v drugem stavku osem taktov, kot izhodišče, kar je za kompozicijo zelo dobro.

Izhodišče vašega Preludija poletju pa je vendarle misel na balet?

Da. Ravnokar nastaja koreografija na podlagi posnetka.

Napisali ste zelo veliko filmske glasbe, in to izrazito avtorske. V svetu zadnje čase izhajajo plošče zgolj s filmsko glasbo kot promocija specializiranih avtorjev, ki slovijo po tem žanru. Pri nas se zdi, da bi vi morda že lahko dočakali tudi tak predstavitveni portret. Kako bi ga sestavili glede na svoj filmski opus?

Vsak avtor je lahko vesel, če dobi takšno portretno ploščo, a ta ni namenjena meni, da bi se z njo postavljal. Filmska glasba se mora pokazati kot potreba, tako kot je te glasbene zvrsti na tujem ogromno.

Ljudje to glasbo hitro pozabijo. Gredo v kino, potem jim glasba nekaj časa ostane v ušesih, kmalu pa ne vedo niti, kdo jo je napisal. Zapomnijo si režiserja in igralca, avtorja glasbe pa skoraj nikoli? Kakšna je vaša antologija filmske glasbe?

Prva moja glasba za celovečerni film je bila Ko pride lev režiserja Boštjana Hladnika. Zadnjič je režiser, ki je delal portret Boštjana Hladnika, vzel veliko glasbe prav iz tega filma. Takrat je zelo malo manjkalo, da bi v Pulju prejel nagrado, a sem bil v tej zvrsti še popolnoma neznan. Nagrade pa so podeljevali po nekakšnih ključih... Potem sem napisal glasbo še za Hladnikova filma Bele trave in Ubij me nežno, za Kavčičev film Begunec, To so gadi Jožeta Bevca, Rdeči boogie Karpa Godine. Tu pa smo glasbo posneli prej; še pred začetkom snemanja filma, ki naj bi bil po prvotni zamisli glasbeni, a se je kasneje scenarij trikrat zamenjal. Zadnjo filmsko glasbo sem napisal za Jurjaševičev film Ljubezni Blanke Kolak. Zanjo sem v Pulju leta 1987 dobil zlato areno.

Razvoj filmske glasbe je zelo hiter, tudi v tehničnem smislu, na primer z uporabo elektronike, mešanja različnih izraznih možnosti, eksperimentiranja... Vtis je, da gre lahko skladatelj tu najdlje?

Gotovo.

Vprašanje pa je, ali imamo mi doma te možnosti?

Imamo jih, saj veliko takšne glasbe že nastaja, čeprav si za nekatere spektakle ne znam predstavljati, da bi bila zanje primerna elektronska glasba...

O katerem svojem filmu pa bi lahko rekli, da je bila vaša glasba najboljša, najbolj ilustrativna, izvirna, da je najbolj »podprla« tisto, kar je bilo primarno v filmski izpovedi?

Sam bi težko sodil. Podrejam se filmu in njegovemu režiserju. Zdi se, da je dobra tista glasba, ki je gledalec filma morda niti ne opazi.

Bi lahko rekli, da so bile vaše filmske glasbe uspešne?

Toliko, kot je bil uspešen film.

Torej mislite, da bi veljalo vašo filmsko glasbo predstaviti na plošči, morda kot začetek nove serije te zvrsti, saj imamo več zelo dobrih in znanih avtorjev?

Plošča mora biti nekomu namenjena. Problem je pri naših medijih: kaj in koga predstavljajo. Treba je nekaj vložiti v tak projekt. Za zdaj je to največji problem.

Ste profesor jazzovske kompozicije na Akademiji za glasbo v Ljubljani. Mislite, da tu Slovenci zaostajamo za ZDA in Evropo ali pa smo bili zadnja desetletja preveč pod vplivom ene šole v Ameriki, ki je na primer oblikovala tudi vas in Jožeta Privška ter mnoge druge danes zelo aktivne in uspešne glasbenike. V čem se kaže naša izvirnost?

Mislim, da mi sploh nismo pod zunanjimi vplivi, ker tega, kar bi sicer lahko dali, ne izkoriščamo. Naša akademija je v bistvu skoraj takšna, kot je bila pred petdesetimi leti. Bistvene razlike ni. Predavam samo dve uri, pa še to bolj kot informacijo o jazzu, ne pa kot študij jazza. To pa je bistvena razlika s šolo v Gradcu, kjer sem predaval enajst let. Tam je jazzu namenjen cel oddelek in iz jazza lahko diplomiraš. Bil sem na začetku delovanja graškega jazzovskega oddelka in ni bilo lahko. Najprej je obstajal jazzovski inštitut pri akademiji, sedaj pa je to samostojni, osmi oddelek z lepimi uspehi. Pri nas pa je le dopolnilni predmet v tretjem letniku kompozicije. Sedaj učim še na Pedagoški akademiji v Mariboru in vesel sem, da se mesto zadnje čase zelo odpira.

Kje pa potem jazz študirajo naši talenti?

V Avstriji in Ameriki na Berkleeju, čeprav vedno težje, ker je postalo drago.

Nekateri poznavalci pravijo, da se v zadnjih desetletjih pri nas vendarle najizraziteje kaže vpliv Berkleeja. Vi ste tam bili. V čem je čar te šole?

Vsakdo, ki je tu študiral, dobi nekakšen »pečat«, kakršnega da vsaka dobra šola, vsak dober profesor. Tam je bil znan Herb Pomeroy. Kdor je študiral pri njem, je pridobil določeno tehniko in obrtniško znanje, saj je šolanje v bistvu le učenje obrti. To ni nič drugega kot visoko strokovna šola. Najprej moraš obvladati obrt, šele kasneje prideš do realizacije svojih idej, kar je za skladatelje bistveno. Če svoje ideje ne zmoreš realizirati, ni vredna nič.

Bistvo vašega uspeha je potemtakem v tem, da ste znali svoje ideje realizirati?

Ja, čeprav mi časa za vse ideje zmanjkuje. Na Radiu sem zaposlen kot producent in komponiram le v prostem času.

Če pa bi pustili službo in samo ustvarjali?

Pa ne bi preživel. Vsi skupaj smo nedeljski komponisti.

Marijan Zlobec

WALDORFSKA ŠOLA

Učitelj kot avtoriteta v človeškem pogledu

V Ljubljani nastaja waldorfska šola, prva na Slovenskem. Ustanavljajo jo zanjo zavzeti starši in učitelji, in sicer kot eksperimentalno. V načrtu za letošnjo jesen je odprtje 1., ob zadostnem zanimanju mogoče še 2. razreda. Njeni ustanovitelji državno podporo imajo, učitelje tudi, prostor pa še iščejo.

O waldorfski šoli kot posebni obliki svobodne šole, danes uveljavljene širom po Evropi in drugih celinah, je bilo pri nas veliko napisanega in rečenega, vendar so njene značilnosti za marsikoga še zmerom zavite v kopreno neznanega. O njej je govoril strokovni svet za vzgojo in izobraževanje in jo podprl; na razpolago je imel zanimivo gradivo, ki predstavlja vsebinsko in organizacijsko delovanje te šole. Iz njega povzemamo nekatere značilnosti.

Zanimiva je že začetna informacija o nastanku waldorfske šole 1919. v Stuttgartu. Razvil jo je Rudolf Steiner (1861–1925) na prošnjo Emila Molta, direktorja tovarne Waldorf-Astoria AG, za otroke uslužbencev in delavcev te tovarne. Nastala je 12-letna enotna splošno izobraževalna šola brez dotedanjih delitev učencev po socialnem položaju, spolu, nadarjenosti in pripadnosti določeni verski skupnosti. Omenjena je Steinerjeva zasluga, da je utemeljil pedagogiko, ki vključuje razvoj vseh spoznavnih sil, umetniških sposobnosti, občutenja, moralnih zasnov in religioznega doživetja.

Zelo je bila poudarjena potreba po celostnem razvijanju človeka v svobodni samoupravni učno – vzgojni instituciji. Načelo kolegialnega sodelovanja se je razvilo na različnih področjih šolske samouprave, učitelji kolegialno nastopajo pri vodenju in pri oblikovanju šole, pri razreševanju pedagoških vprašanj, pedagoška konferenca se je razvila v mesto zbiranja in duhovnega predelovanja izkušenj, v organ samoopazovanja in samoodgovornosti šole. Gospodarska nosilka waldorfske šole je postala šolska skupnost, in to kot registrirano združenje; pripadajo ji vsi starši in učitelji. Nasploh je delo waldorfske šole oprto na večstransko sodelovanje med obojimi. Stiki se razvijajo – kot načelo – v šoli in zunaj nje (problemi šolskih prostorov in učnega načrta, seminarji za starše in o pedagoških vprašanjih, tečaji za starše s področja umetnosti, ročnih del itd.).

Celovitost waldorfske šole je poudarjena tako, da je učenje in delo na različnih šolskih stopnjah prirejeno otrokovim razvojnim stopnjam, učni načrt mora upoštevati otrokova prelomna razvojna obdobja. Zato ta šola ne pozna ponavljanja razredov, temveč individualizacijo, ki jo učitelj gradi sam že s svojo pripravo na pouk. Tako je za prvo veliko obdobje otrokovega razvoja do 7. leta ob drugim omenjeno, da je v njem temeljna oblika učenja imitiranje; v waldorfskih vrtcih otroci z imitiranjem spodbujajo svoj razvoj, vzgojiteljica upošteva otrokovo individualnost in ne zahteva določenega načina obnašanja, marveč s svojim lastnim obnašanjem in celotno ureditvijo vrtca pri njih spodbuja imitirajočo dejavnost in učenje. V prelomnem obdobju okoli 7. leta nastanejo globoke spremembe v otrokovem telesno-duševnem ustroju, razvije se sposobnost slikovite domišljije, otrok doseže sposobnost dojemanja sveta v slikah, slikovit pouk postane eno izmed najpomembnejših vzgojnih sredstev v tej dobi. Ko se učijo pisati in brati, razvijajo tudi občutek za obliko, občutek za govor in glasove. Otrokovi rasti, duševnemu in telesnemu razvoju so prilagojene oblike in metode učiteljevega delovanja v vseh obdobjih.

V waldorfski šoli se je učitelj razvil v osebnost, ki je za otroka avtoriteta v človeškem pogledu. Isti učitelj spremlja otroka vseh 8 let osnovne šole, poučuje ga večino predmetov (drugi učitelji poučujejo v glavnem tuje jezike, umetniške predmete, praktične dejavnosti, telesno vzgojo in religijo),.

Poudarjena je vsestranskost, tako v osmih letih osnovne šole kot v obdobju med 9. in 12. letom sedanjega šolanja. Spodbuja se umetniško oblikovanje v vseh otrokovih obdobjih, prav tako volja in spretnosti ročnega oblikovanja in dela. V waldorfski šoli gre pri umetnostnem in rokodelskem pouku za vodenje pouka na način, ki pospešuje razvoj odraščajočega človeka, in za učni načrt, ki zadeva celega človeka. Organizacija pouka je v taki šoli zastavljena tako, da je zjutraj najprej pouk posameznih miselno zahtevnejših predmetov, ko so otrokove duševne sile sveže in živahne; ta pouk je organiziran tako, da se predmeti razvrstijo drug za drugim v cikluse, na primer tri ali štiri tedne materni jezik, za tem matematika, zgodovina itd. Nadaljnji del šolskega dneva je namenjen predmetom, ki potrebujejo veliko vaj (tuji jeziki, ki se jih učenci začno učiti od 1. razreda dalje, področja umetniškega pouka in ročna dela). Predmeti, ki bolj zaposlijo telesne sile (vrtnarstvo, delo v delavnicah, šport), se zvrstijo popoldne.

Učitelj, ki se odloči za delo na waldorfski šoli, potrebuje dodatno oz. posebno izobraževanje, saj običajen študij na pedagoških šolah ne zadošča. Učiteljeva odgovornost na taki šoli je neobičajno velika, waldorfska šola živi od iniciative in sposobnosti svojih učiteljev. Osnova je izčrpen študij antropozofske antropologije, pri čemer si bodoči učitelj pridobi določene nazore in okrepi svojo moč, spoznavno mu to omogoča, da se s svojim delom dokoplje do antropozofske pedagogike. S strokovnimi tečaji si pridobi poglobljeno umevanje jezika, zgodovine, botanike itd. Silo duhovnega dojemanja in oblikovanja si zgradi ob vajah na posameznih umetniških področjih. V gradivu je poudarjeno, da šele vpogled, ki prodre v duhovne soodvisnosti, učitelju omogoča spoznati dimenzije učinkovanja posameznih predmetnih področij na oblikovanje človeka.

Na načelih, po katerih se je oblikovala waldorfska šola 70. let in se uveljavila v evropskih državah in na drugih celinah, bo urejena tudi ljubljanska. Takih šol je po svetu okoli 500, predstavljajo eno izmed najmočnejših neodvisnih mrež osnovnih in srednjih šol. V Evropi povezuje Evropski svet waldorfskih šol, ki ga sestavljajo ugledni strokovnjaki waldorfske pedagogike iz vseh evropskih držav. Šolanje na taki šoli daje znanje za nadaljnje izobraževanje, med samim šolanjem pa je prehod na druge splošno izobraževalne šole tudi mogoč. Predmeti so enaki kot na drugih šolah, pouk pa je obogaten z dodatnimi umetniškimi in praktičnimi predmeti. Dolžina šolskega leta je enaka dolžini pouka v javnih šolah. Čisto svojsko pa je didaktično in metodično izvajanje pouka, zaradi česar se morajo učitelji za to šolo usposabljati posebej, način dela pa zahteva tudi samostojne šolske prostore.

Naša prva waldorfska šola je zamišljena kot eksperimentalna; 2 učitelja sta že na voljo, ob delu se jih na Dunaju izobražuje 16, 2 študentki sta na rednem študiju (Anglija, Nemčija), v načrtu pa je začetek izobraževanja za waldorfske učitelje v Ljubljani (1993, ob delu). Pri postavitvi ljubljanske šole bo na začetku sodeloval g. Christof Wiechert, waldorfski učitelj iz Haaga, vodja izobraževanja naših učiteljev na Dunaju, član mednarodne komisije za spremljanje eksperimenta.

Povzel **Janko Svetina**

---

valca, ZDA pa uvozijo iz Japonske za 360 dolarjev na prebivalca.

V diplomatskem smislu je odnos med Združenimi državami in Japonsko eden največjih uspehov povojne ameriške zgodovine. Sovražnik je postal najbližji zaveznik, intimno povezan z ameriško diplomacijo, gospodarstvom in kulturo. Hiroši Hirabajaši, japonski diplomatski predstavnik v Washingtonu, pravi: »Substanca, dejstva v naših bilateralnih odnosih so pozitivna. Občutki pa so bolj ali manj negativni.«

Zakaj? Pisci kot so James Fallows *(More Like Us*, Clyde Prestowitz *(Trading Places)* in Karel van Wolferen *(The Enigma of Japanese Power)* trdijo, da zato, ker je Japonska gospodarsko in kulturno povsem drugačna od Amerike in da ne igra pošteno, ker diskriminira uvoz. V tem je nekaj resnice: Japonska je družba, ki je na vseh ravneh organizirana tako, da varuje interese Japoncev – blaginja naroda, poslovna skupnost in ljudje so eno in isto.

Ira Phillips iz Hauppaugea v zvezni državi New York, ki vodi družinsko podjetje za izdelovanje stenskih svetilk Quoizel Inc. s 30 milijoni dolarjev prometa na leto, pripoveduje zgodbo, ki je zgodba mnogih ameriških poslovnežev: »Šel sem na Japonsko, delal z nekaj ljudmi iz stroke, všeč jim je bil moj izdelek in so ga naročili. Trajalo je 9 mesecev, da je blago prišlo v prodajalne. Problemi so bili že v pristanišču, niso ga našli – naredili so vse, kar so mogli, da izdelek ne bi prišel v trgovine. Morali smo skozi nešteto inšpekcij in pripravljeni smo bili na vse, a potem so nas pustili čakati cel mesec, preden so blago pregledali.« Clyde Prestowitz pa trdi: »Ni vsak japonski gospodarski uspeh le plod njihove poslovne virtuoznosti. Tu so tudi tajni dogovori, politika dumpinških in roparskih cen.«

Lansko pomlad je knjiga z naslovom *The Coming War with Japan* postala na Japonskem uspešnica, v Ameriki pa so prodali 40.000 izvodov. Avtorja, Meredith LeBard in politolog z Dickinson Collegea George Friedman, sta napovedala, da bo v 20 letih prišlo do prave vojne med ZDA in Japonsko.

Takole pišeta: »Okoliščine so takšne kot leta 1941. Japonska mora dobiti kontrolo nad svojimi zalogami rudnega bogastva v Jugovzhodni Aziji in na območju Indijskega oceana, prav tako pa potrebuje tudi izvozni trg, na katerem bo politično dominantna. Zato mora iz zahodnega Pacifika izriniti Združene države.« Po tem scenariju naj bi trenja, tako kot v tridesetih letih, pripeljala do vojne. »Ko je knjiga izšla,« pravi Friedman, »so naju obtožili, da sva psihotika in da sovraživa Japonce. Toda od takrat se je marsikaj spremenilo. Nihče več ne dvomi, da se bodo odnosi močno poslabšali. Kar je bilo še maja absurdno, je januarja le še bolj malo verjetno.« Knjiga temelji na domnevi, da bo Amerika »izrinjena« z nekaterih trgov in da bo japonski narod podprl ponovno naraščanje militarizma, kar je bolj malo verjetno. A to pretiravanje je le ameriški odgovor na neprijetne, nekoliko paranoidne fantazije, ki jih že nekaj časa razpredajo nekateri japonski pisci.

Protijaponskemu razpoloženju navkljub pa se v Američanih vedno bolj krepi duh samokritičnosti. Že zato, ker so v novem svetu protijaponski ukrepi zelo kompliciran. Steve Verga prodaja v Valley Streamu v državi New York avtomobile znamke Honda, ki jih zdaj v Ameriki naredijo že okoli 450.000 na leto. »Ko nas kupec vpraša, kje je bil ta avto izdelan,« pravi Verga, »mu odgovorimo, da v Ohiu in da so ga naredili ameriški delavci.«

Kampanja *Buy America* je preprosta, njen širši kontekst pa ni tak. Tisti teden, ko so bili v Louisvillu v Kentuckyju protijaponski shodi, je Toyota napovedala, da bo začela graditi nov obrat v vrednosti 90 milijonov dolarjev, kar bi pomenilo 200 dodatnih delovnih mest v lokalnem gospodarstvu. V japonskih podjetjih je zdaj v Ameriki zaposlenih že 600.000 delavcev, od tega jih je 400.000 v proizvodnem sektorju, japonski investitorji pa imajo še zmeraj v rokah 180 milijard ameriških dolgov, štiridesetkrat več kot Nemci. Sadahei Kusomoto, ki je že 22 let predsednik in izvršni direktor Minolte v ZDA, meni: »Za recesijo v ZDA bi težko krivili Japonce. Ford, GM in Zenith selijo svoje obrate v Mehiko in opuščajo proizvodnjo v Ameriki. Sony, Toshiba in Mitsubishi pa odpirajo tu vedno večje obrate. Kadar ne gre vse tako, kot si želimo, moramo najti kakšno opravičilo, in Japonci postajajo grešni kozli.«

Prilivanje olja na ogenj nacionalističnih občutij v slogu *America First* moti veliko Američanov. Illus W. Davis, odvetnik, lokalni lider in bivši župan Kansas Cityja, se je pred kratkim sestal z dvema poslovnima kolegoma, prav tako iz Kansas Cityja. Eden od njiju je pravkar dobil naročilo za instalacijo novega kanalizacijskega sistema v Kairu, drugemu pa je uspelo prodreti na madžarski trg z ognjevarnim premazom. Davis pravi: »Če v Kansas Sityju ne bi imeli zunanje trgovine, bi bili v dveh dneh v popolni depresiji. Potrebovali smo kar nekaj časa, da so se navadili na to, zdaj pa nam je presneto všeč.«

Nekateri Japonci mislijo, da je protijaponsko razpoloženje v Ameriki v bistvu rasizem. Kusomoto domneva, da je rasizem v Ameriki, kljub temu da večina Američanov tega noče priznati, globoko zakoreninjen. »Američanom,« pravi, »se zdi naš uspeh kot Pearl Harbour številka 2. Le da tokrat zmagujemo mi.«

Imajo Američani proti Japoncem rasne predsodke? Včasih se zdi tako. Bi Američani nasprotovali, če bi, na primer, Kanadčani hoteli kupiti moštvo Seattle Mariners? Verjetno jih to ne bi razburilo nič bolj kot dejstvo, da so Kanadčani že lastniki moštev Montereal Expos in toronto Blue Yays.

Linda Cunningham, urednica časopisa Register Star iz Rockforda v državi Illinois, pa pravi: »Ljudje se vedno bolj spotikajo ob »Japončke« in javno govorijo stvari, ki so jih prej govorili le v svoji dnevni sobi. Zdi se, da imajo pritajeno vračanje rasizma za vsega spoštovanja vredno.«

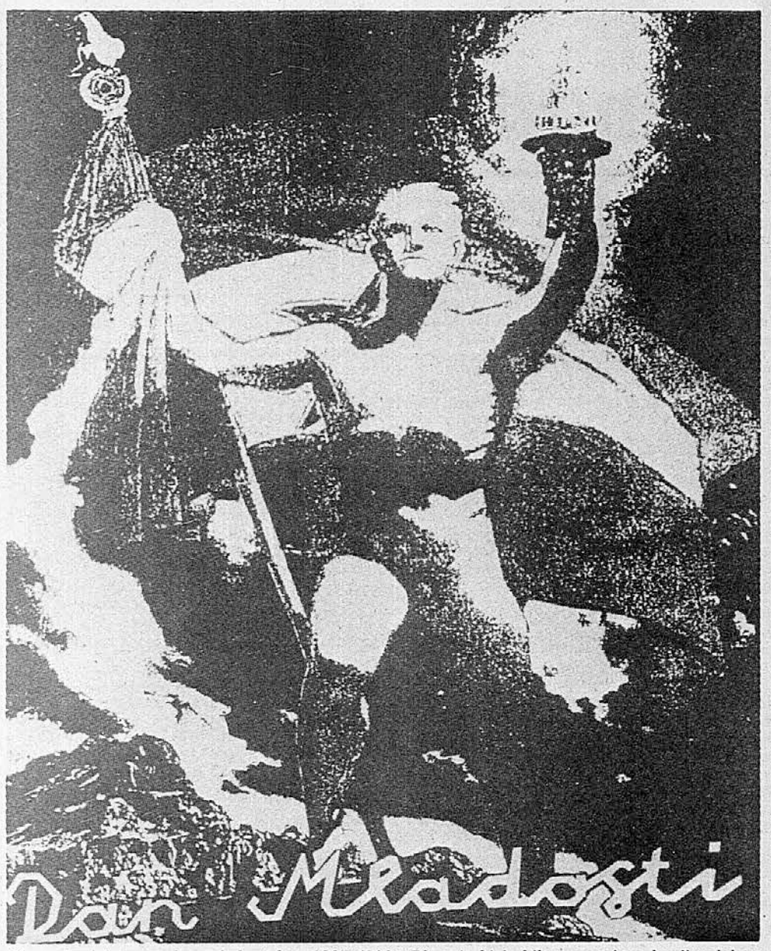
Leta 1946, takoj po 2. svetovni vojni, je zgodovinar Allan Nevins zapisal: »Verjetno v vsej svoji zgodovini še nobenega nasprotnika nismo sovražili tako zelo, kot sovražimo Japonce.« Prav presenetljivo je, do kakšne mere je v Ameriki sovraštvo do Japoncev izginilo. Američani so danes pravzaprav razpoloženi bolj protiameriško kot protijaponsko. Obstaja celo nevarnost, da Američani, ki se zdaj na veliko posipajo s pepelom, postanejo polni predsodkov do samih sebe.

Američanom se zdi, da Japonci niso dovolj pošteni, sicer pa globoko spoštujejo njihovo nadarjenost, delavnost, inteligenco in visoke kvalitetne standarde. James Kielt, upokojeni prodajalec kuvert in paprija iz Freeporta v državi New York, je med 2. svetovno vojno služil v mornarici. Ko se spominja lovcev in bombnikov firme Mitsubishi iz vojne za pacifik, pravi: »Mitsubishija verjetno ne bi mogel voziti.« Zato vozi avto toyota tercel. Njegov prijatelj John Wood, upokojeni šef maloprodajne mreže pa meni: »Japonci so marljivejši od nas. Zdi se mi, da smo se v tej deželi polenili.«

Prav kakor je bil rekel Sakurauči. Na takšno samoobtoževanje naletimo širom po Združenih državah. Zdaj, ko so vsemogočni Američani, zmagovalci 2. svetovne vojne, dolarski narod, dolžniki, zadolženi pri Japoncih, so izgubili spoštovanje do samih sebe. Ne le, da so jih nepričakovano prekosili Japonci, prekosilo jih je tudi lastno poželenje po dobrinah, ki jim jih prodajajo njihovi tekmeci. Večina Američanov se verjetno strinja z Richardom Fisherjem, investitorjem iz Texasa, ki je lani popeljal svojo družino na štirimesečni študijski dopust na Japonsko. Fisher pravi: »Ko sem odraščal, smo bili lastniki svetovnega gospodarskega sitema. Zdaj smo le eden izmed partnerjev. A o Japonski še vedno nič ne vemo; nobeden od naših političnih voditeljev ne govori japonsko. To je naša šibka točka. Najprej moramo režčistiti sami s seboj, nato pa začeti vzpostavljati z Japonci odnose, ki bodo temeljili na medsedojnem spoštovanju.«

Amerika in Japonska imata dolgo zgodovino sporov in prepirov glede imigracije, investicij in trgovanja. Že na začetku tega stoletja se je predsednik Theodore Roosevelt nekajkrat spopadel z Japonci. Ob tem je povedal nekaj pametnih misli: »Zelo si želim prepričati Japonce, da imam z njimi samo najboljše namene, si pa tudi želim, da bi spoznali, da se njih ne bojim in da ne bodo ustrahovali Amerike, prav kakor Amerika ne bo ustrahovala njih.« Za nesporazume med Japonsko in Ameriko je krivo kulturno nerazumevanje – in Japonci vešče krmarijo, skriti za oblak lastne mistike. Če se bo zrak zbistril in se bomo soočili z nekaj bolečimi resnicami, bo za obe strani bolje.

Time, New York

Osnutek plakata za dan mladosti leta 1987 (100×70 cm), ki je bil spremenjena kopija plakata Richarda Kleina Tretji rajh iz leta 1936. Novi Kolektivizem je ob škandalu izjavil: »Plakat za Dan mladosti za vselej briše negativno simboliko mračne polpreteklosti. Svastiko je prekrila petokraka zvezda z rdečo-belo-modro zastavo, po vzoru nočne ilegalne akcije partizanov, ki so z rdečo zvezdo uničevali fašistična obeležja. Nacistični grb je izbrisan. Namesto njega stoji šest plamenic jugoslovanskih narodov. Germanskega orla ni več, namesto njega stoji simbol miru – bel golob.«

Reprotest novega kolektivizma

Oblikovalsko rožljanje s kostmi

Oblikovalski studio Novi kolektivizem se ob letošnji podelitvi Prešernovih nagrad z javno izjavo ni odrekel svoji retrogradni metodi in odnosu do oblasti in umetnosti.

Svoj povratni pogled v minulost prešernovskega nagrajevanja je NK zapičil v zglede tistih dejanj, ki so kakorkoli vznemirila slavnostno ozračje. Njegova izvirnost je bila pravzaprav v načinu, kako je svojo potezo izvedel. Ni protestiral in ni odklonil nagrade, kot so jo drugi pred njo, temveč se je »zahvalil«. In to ne z »zahvalnim« plakatom, kar bi človek glede na naravo njegovega dela pričakoval, temveč s pisnim oziroma igralsko bralnim »rožljanjem s kostmi«.

Tak je bil naslov njegovega sporočila na slavnostni podeljevalni prireditvi v ljubljanskem Cankarjevem domu, vsej slavnostni, televizijski in radijski javnosti na očeh, kar je bilo gotovo bolje od kakršnegakoli likovnega dejanja. Na začetku kratkega »rožljanja« so člani odkrito priznali, da jih je novica o nagradi »neprijetno presenetila« in prav nič čudno ni, da so se vprašali: »Sprejeti ali zavrniti?« ali v retrohamletovskem slogu »biti, ne biti«.

Na tej ravni bi pravzaprav lahko začeli razmišljati o njihovi večletni ustvarjalni izkušnji in praksi in nasploh o filozofiji njihovega delovanja v okviru NSK (Neue Slowenische Kunst). Vprašanje je namreč, kako naj se povzročitelji vsejugoslovanske plakatne afere izpred petih let vedejo v novem slavnostnem ozračju. Kar naenkrat so se namreč znašli na povzdignjeni tribuni, kamor se navadno posedejo zaslužni državljani in uspešni revolucionarji, in kot je bilo videti, jih je prav to presenetilo ter postavilo v povsem nov položaj in premislek. Potreben je bil vnovični vpogled v bližnjo zgodovino, v tisto znano leto 1987, ko so njihov predlog plakata ob dnevu mladosti in prefinjeni »prispevki za slovenski nacionalni program« v razvpiti 57. številki Nove revije z roko v roki do blaznosti razburili v bratstvo in enotnost vpeto jugoslovansko socialistično skupnost. In kakor so tedanji revolucionarni pisci dandanes deležni slasti oblasti, tako se je pač tudi Novemu kolektivizmu moralo zgoditi najhujše: podeljena jim je bila vseslovenska kulturniška čast in slava in prišli so na državni seznam Prešernovih nagrajencev.

V utemeljitvi nagrade Prešernovega sklada je rečeno, »da Novi kolektivizem zavestno krši norme in konvencije, hkrati pa se nenehno vrača k vprašanju o biti umetnosti in o pravi vrednosti nekaterih dejstev, ki so doslej veljala za nesporna«. Ta zgoščena misel zelo točno opredeljuje delovanje skupine od začetnega leta 1983, ko je za potrebe tridelnega NSK (Laibach, IRWIN, Gledališča sester Scipion Nasice) nastala oblikovalska združba štirih članov: Dejan Knez, Miran Mohar, Darko Pokorn in Roman Uranjek. »Neprijetno presenečenje« ob sedanji nagradi se verjetno navezuje prav na te izhodiščne temelje, ki daleč presegajo zgolj likovne nastavke, tako kot Prešernove nagrade ne poudarjajo le žlahtnosti umetniških duš, ampak tudi njihovo vnanjost in vedenje.

Analitiki Prešernovih nagrad in nagrajencev bodo namreč iz dosedanjih podeljevanj zlahka razbrali usodno povezanost umetnosti in politike, čeprav bodo vsi doslej sodelujoči sveto zatrdili, da so bile nagrade vselej odmerjene samo za umetniške dosežke. V to medsebojno vpetost umetnosti in politike so se letos očitno ujeli tudi novi kolektivisti. Njihov spomin jih je gotovo opozoril, da je sicer zelo lepo, če jih letošnja nagradna utemeljitev »postavlja v vrh aktualnih dogajanj na področju vidnih sporočil«, toda prav tako visoko ali še višje so bili že pred petimi leti. Bolj ironično naravnani opazovalec se namreč sedaj lahko poigrava z mislijo, kako izjemno bi bilo, če bi četverica tedaj (ali leto dni pozneje) lahko sedela v prvi častni vrsti velike dvorane in poslušala aplavz z balkona. Glede na njihov umetniški kredo se namreč od takrat, ko je bilo njihovo delo res »v vrhu aktualnih dogajanj«, ni zgodilo nič bolj pretresljivo vidnega.

Februarja leta 1987 so bili namreč neprimerno bolj v ospredju kot zdaj. Mediji so odkrili, da se je vprico budnih političnih sil izleglo »zmajevo jajce Novega kolektivizma« v obliki predloga plakata za dan mladosti, praznika, ki je desetletja predstavljal enega od svetlih trenutkov mlade generacije. Groza je preplavila Jugoslavijo, ko je odkrila »frapantno« podobnost izbranega plakata za »našo stvar« z izdelkom iz časa Tretjega rajha. In potem je grmelo še nekaj mesecev, sestajali so se politični vrhovi, rohneli armadni poveljniki, protestirali borci in oglašali so se prizadeti državljani. »Plakat je primer primitivizma in dilentantizma in je daleč od pravega odnosa proti sodobnemu plakatu,« so govorili strokovnjaki na enem koncu in »plakat, ki ga sploh ni bilo, je prvi in doslej (mislimo na obdobje po zmagi revolucionarnih sil) edini resnični politični plakat, gre tako rekoč za politični plakat par exelence,« so dejali na drugem. Prvo je bilo zapisano v preostanku Jugoslavije, drugo v preminulem Teleksu.

Na splošno pa je bilo videti tako, kot je Slavoj Žižek v Mladini označil razlike med obema »ekscesoma«, Novo revijo in »plakatom« (takrat je beseda »plakat« pomenila povsem točno določeno temo): »Medtem ko se prvi vpisuje v staro slovensko tradicijo sporov ‚politike' s ‚kulturo', to je kulturnikov, ki – kot nadomestovalci blokirane direktno-politične opozicije – ponujajo svoj alternativni kulturno-politični program, pa se pri drugem zadeve zapletejo: pravzaprav nihče ne ve, kaj z njimi početi . . .«

Tako se je po eni strani s »plakatom« hranilo čustveno vihtenje mečev in klicanje sodnikov, po drugi pa se je še bolj poglobilo nekakšno samospraševanje in rahljanje poprejšnje politične zadrgnjenosti ter spodbudilo pogovarjanje o retropoteh sodobnega likovnega ustvarjanja. »Kuhanje afer v umetnostni sferi je posel, ki je do zdaj še vedno pripeljal do prismojene menaže,« je na začetku svojega članka zapisal Ivan Sedej (letošnji podeljevalec nagrad), ko je skušal strokovno razložiti umetnostne okoliščine. Hkrati je poznavalce in politike podučil, da je »retrogradni postopek, ki spremlja znani Kleinov plakat v negaciji, princip, ki zahteva v načelu široko razgledanost in poznavanje zgodovine oblikovanja in umetnosti«. Ker pa pri plakatu večina ni razmišljala o umetnosti, ampak le o politiki posebnega tipa, se je zaprepadeno spraševala: »Vole li Slovenci Jugoslaviju?«

Ta tema o plakatu, »ki ga sploh še ni bilo«, bo v prihodnje gotovo med tistimi študijskimi gradivi, ki bodo skušala odgovoriti na drugo podobno vprašanje v Borbi iz tistega jugoslovanskega časa: »Kaj se dogaja v Sloveniji in Slovencih?« Vse skupaj se je namreč nanašalo na hkratni nastop dveh tako izstopajočih skupin, kot so bili novorevijaši in novokolektivisti, in zbudilo globlje sume o poštenosti slovenske nravi. Glede na čas in dogodke bi lahko rekli, da je bil Novi kolektivizem med vodilnimi slovenskimi silami, ki so spreminjale poprej shematsko izrisane odnose v nova razmerja med različnimi družbenimi mehanizmi.

Potemtakem je zdaj prav, da jih nova družba nagradi s častjo, ki ji je v tem hipu najbolj pri roki. Ker bi razne politične tvorbe svoje dejanje bolj težko utemeljile, je bilo pač najbolje poseči po vsestransko porabni kulturi, ki jo je moč najeti ob vsaki državniški priložnosti. Očitno so tako namero spregledali tudi novi kolektivisti, saj so v svojem »rožljanju« napisali, da dodajajo svoj glas »o kulturni politiki«, v okviru katere jim je bila nagrada podeljena. To se pravi, da niso bili prepričani o dobronamernosti nagrajevalnega mehanizma, ki po strokovni plati ni spregledal sijajnih in izvirno izpeljanih dosežkov pri oblikovanju množice katalogov in vizualnega gradiva za skupine NSK in druge naročnike. Dokazno gradivo o njihovem oblikovalskem deležu v minulem desetletju je, recimo, dobro predstavljeno v knjigi Ljubljana Ljubljana, v kateri avtorja Aleš Erjavec in Marina Gržinić pravita, da se pri njihovih postopkih »računa na učinkovitost presenečenja, na mehanizem šoka, na zgostitev, na optične premike, na nove postopke barvanja in tiskanja ter na kompleksno simbolično vrednost uporabljenih figur in znakov«.

Torej je razumljivo, da je tudi »zahvala« studia NK skušala postreči z malo presenečenja, malo šoka in ščepcem zgostitve. Besede so dobro zvenele (»Menimo, da je bila kulturna politika v preteklem letu ponižna služkinja revanšizma.«) in v dvorani so jih pospremili z aplavzom. Posebnega razburjenja pa ni bilo. So pač novi časi.

Sicer pa so člani NK zadevo z nagrado v zadovoljstvo vseh rešili prav salomonsko: denar so podarili oddelku za oblikovanje Akademije za likovno umetnost, sami pa so se odrekli »njeni simbolni vrednosti«. Kaj pravzaprav to pomeni, bomo zvedeli kasneje.

Branko Sosič

IZOBRAŽEVANJE ZA ODRASLE

Delavske univerze na prepihu

Delavske univerze so postale ljudske, a še vedno ne vedo, kam s seboj.

Do nedavne otvoritve Andragoškega centra Slovenije, ki deluje v okviru slovenskega ministrstva za šolstvo in šport, ni naključno v času, ko je v pripravi zakon o izobraževanju odraslih; pojavila se je cela vrsta zasebnih izobraževalnih ustanov, doslej najbolj množične tovrstne izobraževalne institucije, delavske univerze, pa so se čez noč prelevile v ljudske univerze in iščejo bolj privlačnejše izobraževalne oblike. Vse to dogajanje je otipljiva napoved, da prihaja za izobraževanje odraslih v naši državi čas, ki bo to področje manj mačehovsko obravnaval.

Moški, mlajši od 40 let, z najmanj srednjo izobrazbo, zaposlen na zahtevnem, največkrat vodilnem delovnem mestu in – nekonformist. Tak naj bi bil portret tipičnega slovenskega udeleženca organiziranega izobraževanja odraslih zunaj šolskih institucij. Zanj se sicer kdaj v življenju odloči vsak četrti Slovenec (po novejših podatkih bi bil morda ta delež še manjši, ker so usahnila množična družbenopolitična usposabljanja oziroma »vzgoja samoupravljalcev«).

Ta za svetovna merila silno skromen odstotek znanja željnih odraslih se ujema s še prevladujočo slovensko miselnostjo, da je izobraževanje le za mlade in da je pravo samo tisto, ki poteka v pravi šoli – razen izjem, kot so predvsem vse bolj obiskovani tečaji tujih jezikov. Toda za samozadovoljstvo na področju izobraževanja nimamo kaj prida razlogov – naši zaposleni so hodili v šolo v povprečju manj kot deset let, medtem ko je ta doba v razvitih državah nekaj let daljša. No, slabše izobraženi Slovenci se nato ob delu še desetkrat manj izobražujejo v primerjavi z najbolj uspešnimi evropskimi sosedi.

Slovenčeva samozaverovanost bi gotovo ugovarjala, če bi to pripisali manjši volji do učenja. Verjetno celo upravičeno, saj svojo pridnost tako vneto dokazujemo na vseh drugih področjih. Očitno je, da manjkajo le prave spodbude. Napredovanje v službi še vedno ni dovolj vezano na dejansko znanje. Poleg tega pa odbija v povprečju hudo suhoparna in preveč »šolska« ponudba izobraževalnih oblik.

Zanimive ugotovitve v zvezi s tem najdemo tudi v omenjenem predlogu zakona o izobraževanju odraslih (tovrstnega celovitega zakona doslej v Sloveniji še nismo imeli, nekdanji zakon o organizacijah za izobraževanje odraslih, znan kar kot zakon o delavskih univerzah, pa se je na začetku 80. let utopil v zakonodaji usmerjenega izobraževanja). Prisilna enovitost šolskega sistema je – tako ugotavljajo predlagatelji zakona – pospešila sholarizacijo vseh, tudi neformalnih oblik izobraževanja odraslih. To pomeni, da so zanje »prilagodili« programe običajnega šolanja mladine, pri tem pa zanemarili bistveno razliko, da se odrasli zanje večinoma odločajo prostovoljno. Torej jim res ni treba še enkrat prenašati nedomiselnosti šolskega poučevanja (na katero ima večina slabe spomine).

V tujini, kjer je andragoška stroka neprimerno bolj razvita in strokovno avtonomna kot pri nas, se izobraževanja odraslih lotevajo drugače celo tedaj, ko gre za pridobivanje javno priznanih stopenj izobrazbe. Glavna značilnost njihove andragoške prakse je aktualnost in prilagajanje izobrazbenim potrebam, interesom in zmožnostim vsakega odraslega. Ravnajo se pač po modrem načelu, da ni važen način pridobitve izobrazbe, temveč le končni rezultat. Ob tem pa enakopravnost tega izobraževanja dokazujejo tudi z načinom financiranja. V povprečju mu namreč namenjajo deset odstotkov vseh sredstev za izobraževanje – pri nas pa le sedem desetink odstotka tega denarja.

Kakšne so naše možnosti, da se zaželenemu tujemu modelu postopoma približamo in kakšne so želje po pravični delitvi andragoške pogače, predvsem pa denarja, smo povprašali nekaj naših andragogov oziroma tistih, ki se s tem področjem ukvarjajo v okviru državne šolske oblasti (doslej šolsko ministrstvo samostojnega oddelka za izobraževanje odraslih ni imelo).

Po mnenju v. d. direktorja Andragoškega centra, hkrati še vedno raziskovalca na Pedagoškem inštitutu, mag. Zorana Jelenca, nas je doslej in nas še ovira močna avstroogrska šolska tradicija s prevladujočo šolsko institucionalno izobraževalno kulturo. Paradoks je v tem, da se je ta miselnost v Avstriji sami veliko hitreje spreminjala kot pri nas. »V vseh povojnih letih je sicer oblast navidezno skrbela za to področje, saj je spodbujala razvoj delavskih univerz. Dejansko pa širši interes ni segel kaj dosti čez željo, da bi si vsi pridobili osnovnošolsko izobrazbo in zadovoljivo pismenost. Sistem zagotavljanja socialne varnosti, predvsem pa varnosti delovnega mesta in priznavanja izobrazbe enkrat za vselej je deloval ravno v obratni smeri. Dodatno škodo je naredil unificiran sistem usmerjenega izobraževanja, ko so – povezano tudi s stopnjevanjem gospodarske krize – izginjale izobraževalne službe in izobraževalni centri v firmah,« je dejal mag. Jelenc.

Podobno je bilo tudi stališče vseh drugih naših sogovornikov: Zorana Bitenca, namestnika ministra za šolstvo in šport, Jožeta Miklavca, svetovalca republiške vlade za izobraževalno področje, Tineta Kopača, sekretarja skupnosti izobraževalnih centrov, mag. Katje Dovžak, v. d. sekretarke Zveze delavskih univerz Slovenije, ter Melite Cimerman, direktorice najstarejše delavske univerze v Sloveniji, zdaj Ljudske univerze Andragoškega zavoda Maribor.

Razlikovali pa so se v pogledih na to, komu gredo nekatere andragoške pristojnosti. Tako so precej različnega mnenja o tem, ali se lahko zasebne izobraževalne ustanove – nekatere so medtem že registrirane kot izobraževalni zavodi – pojavljajo na trgu znanja brez vsakih omejitev, predvsem pa (to je mnenje mag. Katje Dovžak) pod bistveno ugodnejšimi pogoji, kot jih ponujajo delavske oz. ljudske univerze. »Po mojem bi moralo to, da veljamo za javne zavode, pomeniti tudi ustrezno javno sofinanciranje, ki bi temeljilo na javni presoji razpisanih izobraževalnih programov: zavzemamo se, da bi tretjino denarja zanje dala republika, tretjino lokalna oblast in tretjino posamezni udeleženci izobraževanja. Vemo, da to iz republiškega proračuna za zdaj ni mogoče in tudi prispevek občin – zelo različen med posameznimi občinami – se nenehno zmanjšuje (od povprečno 27 odstotkov v letu 1986 na 17-odstotni delež v letu 1990). Zato bomo zadovoljni, če nam bo republiško šolsko ministrstvo povrnilo vsaj stroške enega od dveh delavcev na posamezni delavski univerzi ter del materialnih stroškov. Tako kot je zdaj, je veliko bolje imeti zasebno ustanovo – brez družbenega nadzora strokovnosti in z omejevanjem le na najbolj donosne, predvsem jezikovne programe,« ni zadovoljna Katja Dovžak.

Namestnik ministra Bizjak pa o delavskih univerzah sodi: »Svojo nalogo so v preteklosti relativno dobro odigrale, a so se znašle v težavah, ker ne morejo več slediti izobraževalnim potrebam. Njihov železni repertoar ugaša, tiste redke, ki so se prilagodile, pa zapuščajo zvezo delavskih univerz. Seveda je tudi res, da financiranje teh institucij ni najbolje urejeno in v republiki bomo poskrbeli, da bodo lahko delovale kot javni zavodi. Nasprotovati zasebnim izobraževalnim podjetjem pa nima smisla, saj prav ti prinašajo novo kakovost in nobenih ovir ni, da bi jih pri tem prekosile delavske univerze – če le znajo.«

Poklicno izobraževanje, ki poteka v glavnem v izobraževalnih centrih večjih podjetij, se srečuje z drugačnimi omejitvami. Zapiranje mnogih od teh centrov smo že omenili, toda kot pravi Tine Kopač, bi se v mnogih podjetjih še vedno radi dokopali do potrdila o znanju delavcev po najlažji poti: »Tečaj, ki traja 50 ur, hočejo od renomiranega izobraževalnega centra izsiliti v enem dnevu (govorim o konkretnem primeru). V primeru, da v to ne privolijo, se bo našel kdo drug, ki bo. Po tem, kako je direktor naklonjen izobraževanju, je najlažje uganiti, ali imamo opraviti z uspešnim ali neuspešnim podjetjem.«

Staro vodstvo Gospodarske zbornice Slovenije je svoj odnos do dopolnilnega izobraževanja delavcev najbolj nazorno pokazalo s tem, da je zaprlo izobraževalni center GZS. Novi predsednik zbornice je – po mnenju Zorana Bitenca – izobraževanju veliko bolj naklonjen.

Kot je razložil mag. Jelenc, je šlo izobraževanje odraslih po dolgem mrtvem teku pri nas pospešeno skozi nekaj nujnih faz: še v prejšnjem režimu so si za drugačen odnos do tega dela izobraževanja prizadevala strokovna andragoška društva in združenja, nato je prišlo do premikov na ministrstvu za delo, ki je moralo najti rešitev za množico nezaposlenih tudi v prekvalifikacijskih programih, zadnje leto pa je dalo odločilen zagon ministrstvo za šolstvo in šport.

Nadzor nad vsemi izobraževalnimi podjetji, za katerega se razen predstavnic delavskih univerz zavzema tudi direktor izobraževalnih centrov Kopač, bo verjetno naslednji korak. Medtem bo, kot pravi direktorica ga. Cimerman, tudi v zavesti ljudi prišlo do spremembe – izobraževanje ne bo več samo pot do diplome.

Vsi pa medtem čakajo na zakon, ki naj bi pomagal prebiti blokade in v Sloveniji postaviti pestro mrežo nešolske izobraževalne ponudbe. Zdaj je ministrstvo za šolstvo in šport največ – a še vedno zelo malo – vložilo v Andragoški center, ki bo usklajeval in raziskovalno proučeval to področje. Drugi bodo morali počakati vsaj do prihodnjega proračuna – sicer pa tudi zakon o izobraževanju odraslih verjetno ne bo nared veliko prej.

Jasna Kontler-Venturini

RASIZEM NA POHODU

Pred obritoglavci zbeži

Ausländer raus in Ausländer bleiben, nazi vertreiben sta nemška grafita, ki odslikavata dva pola nemške družbe – nestrpnega, nasilnega in ksenofobičnega ter tistega, ki opozarja na prehitro pozabo polpretekle nemške zgodovine. Nekje vmes je država, ki je predolgo neprizadeto opazovala pogrome nad tujci, danes pa komaj še lahko pomirja strasti.

Nemčija je prvo obletnico ponovne združitve praznovala v senci sovraštva, nestrpnosti in nasilja do tujcev oziroma azilantov, ki je malo pred lanskim 3. oktobrom zavrelo v napadu gospodinj, zglednih očetov in vestnih uradnikov ker uradnic severnosaškega mesteca Hoyerswerde na tamkajšnji azilantski dom. Spodobni meščani se drugače niso odpravljali na skupinske love na »tujsko divjačino« – temnopoltih in s slovanskim naglasom govorečih tujcev so se lotevali z opazkami na ulicah, fizično obračunavanje z njimi pa so prepuščali pubertetnim neonacistom.

Ksenofobija državljanov vzhodnega dela združene Nemčije (če se omejim na povojno obdobje, saj nekateri zahodnonemški sociologi trdijo, da procesa denacizacije vzhodnega dela nemške družbe sploh ni bilo) sega še v čas, ko so vzhodnonemške trgovine s subvencioniranimi živili praznili sosednji Poljaki in ko so po množičnem begu vzhodnonemških državljanov v Zahodno Nemčijo komunistične oblasti uvozile delovno silo iz Vietnama in Kube. Po padcu berlinskega zidu so tujci v naenkrat odprtem zahodnonemškem potrošniškem raju postali krivci nedosegljivega življenjskega standarda, za svoj položaj drugorazrednih državljanov v združeni Nemčiji pa so vzhodni Nemci dolžili gastarbajterje, ki so jim odvzemali delovna mesta, medtem ko je brezposelnost v vzhodnem delu države skokovito naraščala. Kljub tujcem sovražnemu razpoloženju pa je Nemčija ostala dežela medu in mleka za prebivalce tretjega sveta, Turke, Poljake, Romune, ruske Žide in Jugoslovane.

S padcem berlinskega zidu se je zahodnonemškim neonacistom odprl prostor, v katerega so takoj začeli tihotapiti svoj propagandni material; nekaj mesecev za tem so začeli skinheadi maltretirati mimoidoče na berlinskem Alexsanderplatzu ter napadati tujce na podzemni in mestni železnici, Dresden pa je postal neonacistično gnezdo. Za politike je takšno početje pomenilo ekscesno vedenje manjšine mladcev iz vzhodnega dela države, ki so zaznamovani s socialistično vzgojo v državnih vrtcih, in nezaželenih otrok, rojenih, da bi bili njihovi starši upravičeni do različnih državnih ugodnosti, na primer stanovanja. Prihajajoče množice so za politike pomenile čedalje bolj pereč problem, ki so ga v javnosti komentirali z mnenji, da je v Nemčiji veliko preveč tujcev, ki izkoriščajo nemško gostoljubnost, medtem ko se država spopada s stanovanjskimi težavami in vedno večjo brezposelnostjo svojih državljanov. Mnenja politikov so povzemali in prevzemali mediji ter z »ogroženimi« državljani ustvarjali konsenz, da naj tujci čimprej izginejo. Ker so neonacisti napadali tudi svoje politične nasprotnike, levičarje, je bolj kot ne mirovala tudi policija, ki je imela manj dela z nihilističnimi kaoti in randalisti, kot levičarje rado poimenuje nemško časopisje.

S ponovno združitvijo Nemčij so sprejeli zakon o tako imenovani razdelitveni kvoti, po katerem mora vsaka nemška dežela sprejeti določeno število azilantov, to pa je v praksi pomenilo, da morajo nove nemške dežele (na ozemlju nekdanje NDR) sprejeti dvajset odstotkov vseh azilantov. Oblasti v vzhodnih deželah so se novemu zakonu upirale; decembra so tja poslali prvo skupino azilantov, vendar so ti že konec meseca bežali v zahodne dele države.

Po novem zakonu si tujci ne morejo več sami izbrati kraja bivanja, ampak jih v pristojnem uradu razporedijo v posamezne dežele kot trgovsko blago. Poleg tega kraja azila ne smejo zapustiti brez dovolilnice – v nasprotnem primeru jim grozi denarna kazen – postopek za izdajo te pa traja približno mesec dni. Harmonija politikov, neonacistov, državljanov in tako imenovanih liberalnih in zelenih krogov je proizvedla zakon, ki ima kaj malo skupnega s človekovo pravico do svobode gibanja. V nekaterih medijih se je pojavilo celo mnenje, da je to človekovo pravico preplavil čas, ker pušča državljane nezaščitene pred posledicami globalnih sprememb.

Tako imenovani poulični ekscesni napadi so leta 1991 prerasli v prave pogrome nad tujci v azilantskih domovih, vendar se to ni dogajalo samo v vzhodnem delu države. Lani je bilo v Nemčiji več kot 2300 rasističnih ali ksenofobičnih napadov na tujce oziroma desetkrat več kot v letu združitve. V napadih sta umrla dva tujca, nešteto pa jih je bilo ranjenih.

Kot reakcija na vse večjo nestrpnost in agresivnost do tujcev so se v večjih nemških mestih začeli pojavljati poulični gangi mladoletnih tujcev, ki so se bili zaradi izrazito protinacistične usmerjenosti pripravljeni vsak trenutek spopasti z neonacisti. Samo v Berlinu je nekaj mesecev po združitvi nastalo več kot dvajset gangov turških mladoletnikov. Poleg tega so se med Berlinčani oblikovale različne, vendar med seboj nepovezane in nekoordinirane iniciative, ki so se upirale nacističnim izpadom. Te skupine so se akcijsko združile šele poleti 1991, dežurale so po mestni železnici in delile letake, s katerimi so mimoidoče spodbujale, naj kot priče napadov na tujce ne bodo pasivni in naj jim pomagajo. Poleg tega so se same spuščale v boje z neonacisti. Kmalu pa so ugotovile, da njihov način boja proti neonacistom, proti ksenofobičnim in rasističnim napadom ni posebno učinkovit.

Od 17. septembra, ko je azilantski dom v Hoyersweru napadlo nekaj sto »normalnih« državljanov, pa do konca novembra skoraj ni minil dan brez napadov na tujce. Takrat so se prvič zganili tudi nemški politiki, saj se niso mogli več sprenevedati, da sta ksenofobija in rasizem stvar manjšine prenapetih skrajnežev. Z videospotom in političnimi govori v javnosti so državljane pozivali k strpnosti, vendar so napadi na tujce ostali del nemškega vsakdanjika. Zaradi zakona o razdelitveni kvoti v nove dežele še vedno pošiljajo azilante, ti pa bežijo v zahodne dele države, ker se tam počutijo varnejše. Veliko tujcev beži v Berlin, ker jim veliko mesto ponuja znosnejše možnosti za ilegalno življenje.

Berlinska avtonomna in protifašistična scena sta se v seriji pogromov na azilante prvič združili po napadu v Hoyerswerdu, ko je iz tega mesta zbežalo več kot 40 azilantov. Te so poskrili po različnih delih mesta, zasedli pasionsko cerkev na Marheinekeplatzu in od pristojnih cerkvenih oblasti zahtevali, da preganjanim da azil. Po nekajdnevnih pogajanjih je cerkev azilantom odstopila hišo v Dahlemu, eni od najprestižnejših berlinskih četrti. Po dvotedenskih pogajanjih z uradom za tujce so azilanti (v glavnem iz Afrike) dobili dovoljenje za bivanje v Berlinu, vendar so jih všteli v tako imenovano berlinsko azilantsko kvoto. Ker so tako uredili samo položaj štiridesetih ljudi in ker imajo na novo prispeli azilanti ter tisti, ki bežijo iz vzhodnega dela države v Berlin, le malo možnosti za legalizacijo bivanja v mestu, so antifašisti konec oktobra zasedli enajst predavalnic matematičnega oddelka berlinske tehnične univerze. Mesec dni pozneje so študentje Svobodne univerze Berlin solidarnostno zasedli prostore študentske organizacije na svoji univerzi. Predavalnice na Tehnični univerzi so preuredili v spalnice za nekaj več kot sto azilantov in se z njimi spustili v boj za legalizacijo njihovega bivanja v Berlinu. Kljub enotedenski gladovni stavki štiriinštiridesetih azilantov mestni senat na njihove zahteve doslej ni reagiral. Avtonomna scena na Tehnični univerzi je organizirala protifašistični center, v katerem lahko sodelujejo vsi tisti, ki se hočejo aktivno upreti naraščajočemu rasizmu v Nemčiji. V okviru centra delujejo brezplačna pravna pomoč za tujce, informacijsko omrežje, povezano s podobnimi projekti po Nemčiji, SOS telefon, sredi januarja pa so izdali publikacijo z dokumentacijo o rasističnih napadih v združeni Nemčiji.

Na berlinski sceni predvidevajo, da je samo v tem mestu 5000 ilegalnih azilantov, tistim na Tehnični univerzi pa od začetka tega leta grozi izgon iz države zaradi kršenja nemških zakonov. Ker se z navalom tujcev srečujejo vse države razvitega sveta in ker se pri urejanju njihovega položaja vedno pogosteje oprijemajo restriktivnih ukrepov, v berlinskem protifašističnem centru skupaj z drugimi iniciativami po državi zahtevajo, da razvite države izdelajo globalni načrt, ki naj odpravlja vzroke ekonomskih in političnih migracij. Pri tem menijo, da bi moral takšen načrt izključiti logiko dobička vsakokratnega nacionalnega ali mednarodnega kapitala. Od šolskega ministrstva pa zahtevajo, da postane protinacistična vzgoja del učnega procesa v nemških šolah.

Zadnja novica o napadu na tujce v Nemčiji govori o »obračunu« neonacistov s skupino tujcev, v katerem so ranili osem ljudi (dva med njimi huje), nekemu mlademu Poljaku pa so s škarjami odrezali tretjino jezika.

Nina Kozinc

PP poštni predal 29

Nadaljevanje z 18. strani

razvoja je v naših razmerah žal predvsem abstraktna, tako rekoč akademska, njen izid pa težko napovedljiv. Akademska je ta dilema zato, ker se ima z njo navadno veselje ukvarjati »srednji sloj«, volitve pri nas pa bodo stvar vse revnejših množic.

Ne mislim razpredati naprej. Povsem preprosto: veselilo bi me, če bi bila gospa Hribarjeva rekla tudi kakšno besedo o vlogi višine s predlogom proračuna predvidenih izdatkov za vojsko pri pogajanjih o nesojenem mandatarju. Tako se mi namreč zdi, da so te stvari preveč pomembne, da bi se o njih že zdaj govorilo.

Janez Šušteršič, Ljubljana

Spomenka Hribar je v svojem prispevku zapisala kar nekaj trditev, ki so bolj stvar osebne interpretacije kot pa odslikava realnih dejstev.

Po njenem naj bi demokrati, ko niso več našli skupnega jezika v Demosu in stranki, preprosto odšli. Okrog tega je bilo veliko medijskega hrupa, nekaterim novinarjem je bilo šele čez mesec jasno, kdo je pravzaprav nadaljeval kongres in kdo je ustanovil novo stranko. Tudi v izjavi, ki so jo po 3. kongresu SDZ delili bodoči demokrati, je veliko protislovnih trditev. Dr. Rupel si je celo želel nadaljevanje kongresa z drugimi delegati. Torej ni bilo tako preprosto, lahko bi rekli celo, da je bilo zelo zapleteno in je dolgo trajalo.

Gospa Hribar trdi tudi, da se je nemoč besa in sovraštva potem zgrnila na demokrate. To je najbrž zamenjava strani, saj so prav vidni predstavniki demokratov začeli v svojih izjavah uporabljati izraze kot desna revolucija, skrajna desnica, irhaste hlače in podobno. Eden od njih je celo na kongresu predlagal, naj se narodni demokrati kar poimenujejo z uveljavljenim imenom: nacistična stranka. Če že tega ni treba jemati resno, pa je bolj skrb vzbujajoče, če dr. Tine Hribar narodne demokrate v povsem resnem intervjuju vrže v isti koš z neonacisti, lepenovci in drugimi znanimi evropskimi skrajnimi desničarji. Nemoč besa in sovraštva je torej marsikdaj prišla od vidnih predstavnikov Demokratske stranke, ki se od tovrstnih izpadov najbrž ne bo jasno ogradila.

Da do razcepa v bivši SDZ ni prišlo po nakljuèju, dokazuje tudi protestno pismo, ki ga je vodstvu Demokratske stranke poslala baza iz Kranja. V njem pravijo, da nočejo biti baza za oblastne ambicije posameznikov, čutijo se slabo zastopane v vodstvu stranke, očitajo slabo in preuranjeno dogovarjanje za novega mandatarja, pretirano ljubezen do BMW-jev itd. (zapisano v enem od slovenskih časopisov). Kranjsko gnezdo torej ostaja kranjsko gnezdo, saj se je tudi v SDZ začelo s protestnimi pismi podobne vsebine. Vodenje stranke se je torej bolj malo spremenilo, pa še to na slabše.

V takšnem ravnanju tudi tičijo vzroki za to, da Drnovšek (še) ne bo predsednik vlade. Demokrati namreč pristajajo le na takšno vlogo v koaliciji, kakršno so v prejšnji očitali krščanskim demokratom. Prav hitro jim je kakšna stranka ali preveč leva ali preveč desna. Potem je pač najbolje, da je kriv za vse dr. Janez Drnovšek, ker noče skočiti v vrelo olje. Naj bo tako sposoben, da bo sestavil vlado iz kandidatov, ki jih bodo vsiljevale stranke, od katerih bi najbrž vsaka rada imela največ ljudi v njej, pa še opravičljive razloge za to imajo. In naj potem kompetentno vodi vlado, v kateri ga bodo podpirali kakšni trije ministri, ostali pa bi ga prav hitro imenovali nesposobnega, podobno kot dr. Rupel, ki včasih za Peterleta to ponovi kar trikrat zapored, da bi bolj držalo.

Dr. Drnovšku je prav gotovo jasno, da bi v tako pisani koaliciji hitro kakšna stranka odtegnila podporo, saj se niti dogovoriti ne morejo. Demokrati pa so v pravem zgodovinskem trenutku v pravi stranki, v pravem času se zavzemajo za narod, v pravem času za državo, volilci pa najbolj prav pridejo ob volitvah, vmes pa so lahko tudi odveč.

Zoran Kozin, Kranj

Delo, 1. februarja
Kmalu podpis začasnega gospodarskega sporazuma

V delu je bila objavljena zanimiva novica, da so se začeli razgovori med predstavniki bosanske in slovenske vlade o gospodarskem sodelovanju obeh republik, in ob tem je bila sprožena misel, naj bi blagovni promet med obema državicama opravljali brez carine.

Verjetno je to idejo sprožil predsednik BiH Izetbegović, ki ima večkrat zelo zanimive pozitivne ideje, vendar jih naši preveč razgreti politiki v Beogradu, Zagrebu in Ljubljani nočejo upoštevati. Očitno se zaveda, da so južni del Panonske nižine in osrednji in obkrajni del Balkana geopolitična enota, ki je ne bi smeli nerazumno razbijati, ker bi to škodovalo vsem prebivalcem teh pokrajin in državic.

Kot zdaj kaže, bo na teritoriju bivše SFRJ nastalo najmanj šest državic, ki bodo med seboj potegnile na tisoče kilometrov mejnih linij, ob katerih bo treba nastaviti na tisoče stražarjev, carinikov in drugega osebja; ne bodo produktivni in torej ne bodo ustvarjali nobenih dobrin, temveč bodo breme za državne proračune vseh državic.

Carina je že zdaj za Slovenijo velik problem in težava. Dohodki od carin zagotovo ne zadoščajo za pokritje sedanjih in prihodnjih stroškov te umetno postavljene ovire za hiter in uspešen blagovni promet. Spomnimo se, kakšne težave imajo Hrvati pri železniškem prevozu trgovskega blaga iz Istre preko Ljubljane v Zagreb!

Če se bo dalo z Bosanci dogovoriti o ukinitvi carin za medsebojno menjavo blaga, bi morali omogočiti, da bi tudi s Hrvati sklenili podoben dogovor, kar bi bilo v dobro obeh državnih skupnosti. Tudi z Makedonijo bi lahko sklenili podoben dogovor.

Naši politiki znajo ustvariti nešteto raznih težav s katastrofalnimi posledicami — in zdaj bi bil čas, da začnejo popravljati vsaj tiste napake, ki jih je možno brez težav popraviti. Državljani bi jim bili zelo hvaležni.

Alojz Hafner, Ljubljana

Delo, 18. januarja
Gospodu predsedniku ZZD Jožetu Zupančiču

Zaradi dragocenega časopisnega prostora, ki vam ga jemljem, se vam najprej, gospod urednik, iskreno opravičujem. Vam, cenjeni bralci, pa se zahvaljujem za potrpljenje, s katerim spremljate nadaljevanko (št. 3 z gospodom Janezom Črnejem) na moj račun.

Ker najbrž v zasedi čaka že nekaj enako mislečih ljubiteljev pisanja pisem, serija, kot kaže, še zdaleč ni končana. Mogoče bi jo lahko končal kar sam s tem, da ne bi v nedogled odgovarjal, pa bi vsa zadeva kot veliko podobnih postopoma izginila v pozabo.

Pa mi ni do tega. Najprej bi rad dopovedal ljubiteljem tovrstnega pisanja, da se nič ne razburjam, ko sejejo tako očitne laži, si izmišljajo dogodke, ki z mano niso povezani, me obrekujejo, ker sodijo po sebi, itd. Takšno pisanje je v našem demokratičnem sistemu sicer dovoljeno, olikano pa ni. Nerodno pa je tudi to, da je to tipično boljševiška metoda (obdolžiš nekoga z lažjo, ali govorico, ta pa se naj brani in opraviči, kakor ve in zna), ki so jih prevzeli »majski hrošči«, neke vrste »jurišniki«, kot del svoje demokratične metode dela. Le kje so se tega naučili? Zato me tak zapis ne more vznemiriti.

In drugič. Zanima me (mogoče pa tudi vas, gospod urednik in spoštovani bralci), kako daleč bodo ljubitelji tovrstnega pisanja s svojo fantazijo in pokvarjenostjo še prišli in zašli.

P. S. V pismu g. J. Črneja sta samo dva stavka resnična. Predzadnji, ki kaže Janeza, kot sem ga poznal pred tridesetimi leti, in zadnji, ko izraža svojo željo po mojem odstopu. Želje mu ne oporekam. Sicer pa, ko bi le vedel, česa vsega si jaz želim! Pa na svidenje.

Jože Zupančič, Celje

V maniri najinega javnega dopisovanja se ponovno oglašam delno na vaš odgovor na moje prvo pismo, delno pa v zvezi z vašim vodenjem seje zbora združenega dela 12. februarja.

V razpravi na tej seji ste zboru predlagali, naj sprejme sklep, s katerim zavrača vladni predlog lastninskega zakona. O stvari smo razpravljali in sklepali zunaj dnevnega reda, torej brez ustrezne točke, pač v skladu z Vašo taktiko, da o lastninski zakonodaji sicer govorimo, a formalno razprave ne odpiramo (sicer bi kljub Vašemu dušebrižništvu utegnil skozi skupščinsko rešeto priti Vam in Vašim somišljenikom neugoden zakon). Kljub mojemu opozorilu na to proceduralno napako niste reagirali, čeprav je poslovnik glede Vaših dolžnosti v takem primeru jasen: »Govornik sme govoriti le o vprašanju, ki je na dnevnem redu. Če se govornik ne drži dnevnega reda, ga predsednik opomni. Če se govornik tudi po drugem opominu ne drži dnevnega reda, mu predsednik lahko vzame besedo. Zoper odvzem besede delegat lahko ugovarja. O ugovoru odloči zbor brez obravnave.« (Poslovnik skupščine Republike Slovenije, 110. člen).

Predlog sklepa, s katerim del zbora združenega dela (na Vašo iniciativo) skuša ponovno zaustaviti nastajajoče soglasje o lastninski zakonodaji, ste med drugim oprli na trditev: »Druga možnost po mnenju komisije pa je, da ZZD vladnega predloga zakona o lastninjenju podjetij ne sprejme.« Ta trditev je neresnična, na kar sem kot član komisije za spremljanje in izvajanje poslovnika v razpravi opozoril. Zahteval sem, da poslance seznanite s pisnim mnenjem komisije, ki se v zvezi s tem glasi: »Komisija je menila, da je v postopku sprejemanja zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij možno nadaljevati z usklajevanjem med zbori. Glede na to, da sta družbenopolitični zbor in zbor občin sprejela predlog zakona z amandmaji, zbor združenega dela pa ga je sprejel kot osnutek, bi zbor združenega dela seveda moral sprejeti odločitev, da bo obravnaval predlog zakona. V primeru, če bi vlada kot predlagatelj zakona predložila nove amandmaje k predlogu zakona in bi zbor združenega dela kak tak amandma sprejel, bi se potem lahko normalno nadaljeval postopek usklajevanja med zbori, dokler zakon ne bi bil sprejet v enakem besedilu v vseh treh zborih. Ob tem pa seveda obstoji tudi še možnost, da bi vlada predlagala umik predloga zakona, ki je sedaj v postopku in predložila zborom v obravnavo nov zakon.« Zanimivo je, da pisno mnenje komisije za poslovnik kljub moji urgenci poslancem zbora združenega dela ni bilo razdeljeno. Mojo zahtevo, da se utrezno gradivo razdeli, ste preslišali, mojo drugo urgenco s tem v zvezi pa ste arogantno zavrnili. Ali je to mogoče razumeti v smislu stare arabske modrosti, da tisti, ki mu v razgovoru zmanjka stvarnih argumentov, uporabi žalitve in zmerjanje? Ta arabska modrost ima tudi nadaljevanje: komur ne zadošča, da žali in zmerja, končno uporabi fizično nasilje.

Naj končam. V prvem pismu sem Vam zastavil nekaj vprašanj. Čeprav ste mi v »odgovoru« očitali nabuhlost in strankarsko oholost, niste odgovorili na nobeno od postavljenih vprašanj.

Včeraj na seji sem želel odgovor na vprašanje, ali je zakon o lastninjenju na dnevnem redu. Niste mi odgovorili. Zahteval sem, da razdelite pisno gradivo — mnenje komisije za poslovnik — vsem poslancem ZZD, ker ste ga v obrazložitvi svojega predloga (napačno!) citirali. Gradivo ni bilo razdeljeno.

Sklep o zavračanju lastninske zakonodaje, ki ste ga sprejeli ob prisotnosti 41 poslancev (morda je kdo glasoval z obema rokama), je zato povsem nelegitimen in sprejet v nasprotju z veljavnimi predpisi.

Prepričan sem, da bodo tudi ta dejstva vplivala na tiste vnuke, v katerih spominu po lastni izjavi želite biti dobro zapisani.

Andrej Šter, poslanec ZZD, Narodna demokratska stranka

Delo, 6. februarja
Politika in profesura težko breme

V zapisu z gornjim naslovom, ki ni bil podpisan s polnim imenom, je bila objavljena trditev, da po mnenju študentov Fakultete za družbene vede izrednega profesorja dr. Dimitrija Rupla ne bi smeli izvoliti v naziv rednega profesorja. Ta trditev ne drži, saj so ustrezni fakultetni organi dobili od študentov pozitivno oceno o pedagoški dejavnosti dr. Rupla.

Red. prof. dr. Slavko Splichal, dekan Fakultete za družbene vede

---

Delo, 7. februarja
Naslovna fotografija v sobotni prilogi

V sobotni prilogi ste čez polovico naslovne strani objavili fotografijo poznoromanskih obokov v ladji nekdanje kartuzijanske redovne cerkve v Jurkloštru, posvečene leta 1227.

*Gre za **moj** posnetek, objavljen na strani 115 v moji knjigi Romanika v Sloveniji, ki jo je leta 1982 izdala DZS. Veseli me, da si upajo sredstva javnega obveščanja zdaj končno le objaviti kakšno sliko tudi s področja domače sakralne dediščine, ko gre za proslavljanje slovenskega kulturnega praznika. Nekoliko pa sem začuden, da ob objavljeni fotografiji niste navedli njenega avtorja ali vsaj vira, iz katerega ste jo vzeli, čeprav v časopisih redno opremljate z imeni avtorjev celo avtorsko nepomembne reportažne fotografije svojih uslužbencev. Tako ste me oškodovali za moralne avtorske pravice.*

Upam, da se boste v prihodnji številki sobotne priloge za ta svoj spodrsljaj pošteno opravičili in ga ne boste označili s »pomotoma izpadlo«.

Marijan Zadnikar, Ljubljana

Pripis

Avtorju fotografije gospodu Marijanu Zadnikarju se za napako vljudno opravičujemo.

Uredništvo sobotne priloge

Delo, 1. februarja
Kdo se slika z nadškofom?

Omahoval sem, ali naj odgovorim g. Zalokarju, saj mu očitno ni do razčiščevanja problemov o katolicizmu in politiki. Teologe namreč že vnaprej diskvalificira kot možne sogovornike, vsebina pa je tako dokončna, da jo je mogoče razumeti samo kot zadnjo besedo monologne Resnice. Ker pa nanizane misli sodijo med razširjene predsodke in se v njih zrcali poleg drugih oblik neznanja tudi politološko in zgodovinsko, so vredne pozornosti.

»Vsi ste v smrtnem grehu, ker ste kruti z nedolžno raso. Povejte mi, s kakšno pravico držite Indijance v strašni sužnosti? S kakšno pravico ste začeli krvavo vojno proti tem ljudem? Zakaj jih z delom tako izčrpujete? Ali niso ljudje?« »Prekleti far, meša se v svetne zadeve,« so kričali oblastniki, ko so slišali Montesinovo pridigo leta 1511 na Kubi. Od predstojnika so zahtevali, naj ga kaznuje, ta pa je odgovoril: »Kar je bilo rečeno, se sklada z evangelijem!« Kmalu za tem so dominikanci dosegli zakonsko zaščito Indijancev.

To se je zgodilo na začetku novega veka, ko so začeli teologi razlikovati v politiki dve ravni: etično in operativno, ter postavili temelje človekovim pravicam in sodobnemu mednarodnemu pravu (de Fittorio in Las Casas). To razlikovanje so ukinili pristaši francoske revolucije in postavili operativno politiko za najvišjega razsodnika. To smer so do konca uresničili komunisti v gulagih. Ta usmeritev je bila tudi kriva, da je Cerkev nasprotovala (francoski) demokraciji v prejšnjem stoletju, ko je iz laicistične politike napravila novo religijo in moralo. V teh spopadih se je demokratična misel prečistila na obeh straneh. Tako je nastala pluralna demokracija, ki priznava razliko med etiko in operativno (državno in strankarsko) politiko na eni strani, po drugi strani pa vključuje vse družbene dejavnike, tudi verske, v demokratično razpravljanje in iskanje etičnih odgovorov na nove izzive.

Kritičnost Cerkve do nestrpnih oblik demokracije ne more zakriti dejstva, da so demokracijo iznašli v civilizaciji, ki jo je navdihovalo in oblikovalo krščanstvo. Vse več politologov pravi, da demokratična družba, kot način medčloveških in družbenih odnosov, ni možna brez krščanskega simbolizma. Kolakowski je zapisal, da »lahko vidimo krščanski navdih pri izvirih idej, na katerih je zgrajena sodobna demokracija. Lockov Bog in Bog ameriške Deklaracije o neodvisnosti nista nikakršen govorniški okrasek; teorijo o neodtujljivih človekovih pravicah so izdelali na podlagi krščanskega pojmovanja osebe kot nenadomestljive vrednote.« Podoba usmiljenega Samarijana in poslednje sodbe navdihuje solidarnost in skrb za druge, ki sta tudi preikusni kamen vere, itd. To slednje je razlog, da je skrb za materialni in duhovni dvig vseh, danes pa zlasti Tretjega sveta, del evangelizacije. Kaj so počeli Ciril, Metod, irski menihi . . Kristjani namreč verujemo, da bomo ob poslednji sodbi vprašani, ali smo dali lačnemu jesti, žejnemu piti . . . Komunizem je bil zanikanje vsega tega. Gorki pravi: »Sovraštvo je ljubezen. Glejte to, kar so storili čekisti (ČEKA — zloglasna partijska policija) v taboriščih, to je pravi humanizem, resnična ljubezen do ljudi.« Gre za oblastiželjnost ali moralo, ko se je Cerkev uprla komunizmu za ceno hudih žrtev?

Primerjanje komunističnih zločinov (storjenih v imenu razuma in v času, ko je v drugem delu naše civilizacije nastajala demokracija) s čarovniškimi in heretičnimi procesi (ki so se dogajali v tradicionalni holistični družbi bolj prežeto s poganske kozmično religioznostjo kot krščanstvom) je skregano z zgodovinopisjem in družboslovjem. Neposredno primerljivi so samo totalitarizmi. V komunizmu »delavski razred obdelujeta totalitarno zatiranje in nadzor, duhovno in telesno pa je razlaščen. Vse to početje čisto jasno presega fašistični in nacistični model in je imelo nekaj dodatnih izpopolnitev le še v maoistični Kitajski« (Castoriadis). Tudi misel, da je človek svoboden šele, ko je razlaščen, je nevzdržna. Zakaj ljudje nočejo ostati v taboriščih in totalitarizmih, če so šele v njih »doživeli polnost notranje svobode«?

Simbolizma, ki bi omogočal človekove pravice in demokracijo, ni pri drugih verstvih. Tako sta npr. islamska predstava podložnosti Alahu in hindujska ideja o reinkarnaciji simbolizma, iz katerih izvira hierarhična in kastna družba. Demokracija kot politični sistem (npr. v Egiptu, Indiji) ne spreminja dejanskih družbenih in medčloveških odnosov, ki jih določajo ta verstva. Reaktivacija krščanstva je torej potrebna zaradi njegove omogočevalne in konstitutivne vloge v obstoju socialne in pluralne demokracije.

Na tej temeljni etično-politični ravni deluje katoliška Cerkev kot verska ustanova, vernike — laike pa spodbuja, naj delujejo v zavesti odgovornosti do bližnjega, naroda in družbe tudi na politično-operativnem področju. Kako to storijo, je njihova stvar. Kolikor se tudi na tej ravni odloča o etičnih vprašanjih, se Cerkev oglaša kot eden izmed kvalificiranih sogovornikov. Tu, in samo tu, lahko pride Cerkev navzkriž z nekaterimi strankami, podobno kot Montesino. Demokratične oblasti danes vabijo k sodelovanju verske skupnosti pri reševanju etičnih vprašanj. Nekdanje izključevanje in ločevanje, pogojeno z nestrpnostjo revolucije, je danes nadomestilo sodelovanje različnih družbenih dejavnikov za skupni blagor. Bomo tudi tu zamujali? Bomo, dokler bodo predsodki naše miselno obzorje, dialog in študij pa španska vas.

Drago Ocvirk, Ljubljana-Črnuče

Delo, 5. februarja
Ni denarja za izplačilo odškodnin

Prejšnja oblast je v samopašnem oblastniškem početju razvila cel sistem razlastitvene zakonodaje od leta 1945 dalje in jemala Slovencem vsevprek, karkoli je bilo mogoče odvzeti — od zemljišč preko objektov do denarja — kar so ustvarjali celi rodovi naših prednikov. En primer je sramotnejši od drugega — vsi skupaj pa so neznosno boleči, ker so pustili za sabo razžaljeno, izropano in obubožano generacijo zadnjih 45 let.

Dejstvo je, da današnji Zakon o denacionalizaciji Republike Slovenije vrača največjo tatvino v naši zgodovini slovenskemu narodu in njenim potomcem. Ne bo pa mogoče vrniti krivično odvzetih življenj, krivičnih omejitev svobode in krivičnega odvzema dostojanstva neštetim prizadetim zavednim Slovencem, ki so umrli z velikim bremenom bolečih krivic — to je popolnoma jasno vsem Slovencem — razen peščici »slovenskih boljševikov«, ki trmoglavo pisarijo v naših občilih, da je zakon o denacionalizaciji Republike Slovenije treba spremeniti ali enostavno odpraviti.

V drugi svetovni vojni sem bil v vrstah aktivistov, dalje v boju proti okupatorju in končno občutil še grozote nacističnega taborišča, nikoli pa se nisem strinjal z boljševističnimi metodami razlaščanja Slovencev po letu 1945, zmontiranimi dachauskimi in njim podobnimi procesi. Kot nacistične tudi boljševiške metode niso in ne bodo pognale korenin v slovenskem narodu.

Bodimo ponosni na to, kar smo dosegli s samostojno Republiko Slovenijo, in vsi si prizadevajmo, da s skupnimi močmi skušamo še dopolniti, kar Slovencem ustreza v naši lastni državi, in ne dopustimo, da boljševiška spletkarstva sejejo razdor med Slovenci in njihovimi medsebojnimi odnosi.

Bi morda Miran Potrč in še kdo, ki se zavzema za pot odprave zakona o denacionalizaciji Republike Slovenije, vendarle utihnili in se sprijaznili s tem, da smo na poti odprave preteklih krivic, in se lojalneje in korektneje obnašali — tudi v parlamentu — do prve samostojne slovenske vlade in do Slovencev nasploh.

Miran Potrč in njemu enaki bodo morali prej ali slej sprejeti načela svoje stranke Zveze komunistov (beri stranke demokratične prenove), ki je na 11. kongresu 21. 12. 1989 sprejela stališča do poprave krivic — citiram Milana Kučana: »Predlagam, da takšno prakso, ki je prizadela mnogo ljudi in dostojanstvo naroda in ljudi v celoti, pa tudi dostojanstvo KPS in ZKS kot njene naslednice, obsodimo in jim za naprej odločno odrečemo domovinsko pravico v naši organizaciji. V družbi pa s svojim zavzemanjem in delovanjem za demokracijo prispevamo, da se kaj takega ne bo moglo nikoli več ponoviti. Vsem tistim, ki jih je tako početje v imenu naše organizacije prizadelo, pa se opravičimo in v največji meri poskrbimo, da se odpravi kar največ ljudi človeških in materialnih posledic nekdanjega samopašniškega početja.« (Delo, 23. 12. 1989 — pred volitvami.)

In kaj meni končno gospod Milan Kučan na vse to početje »slovenskih boljševikov«? Na možno nadaljevanje te polemike ne nameravam odgovarjati, od gospoda Milana Kučana pa pričakujem, da pojasni slovenski javnosti, v čigavem interesu nastajajo takšna stališča, kot jih navajajo Miran Potrč in njemu enaki, saj je to v popolnem nasprotju z zgoraj navedenimi citati gospoda Milana Kučana.

Dušan Samec, Celje

Delo, 5. februarja
Ni denarja za izplačilo odškodnin

Narodno demokratska stranka, majhna politična organizacija, ki je v Celju po svoji vsebinski prisotnosti praktično nezaznavna, je skupaj z izvršnim svetom, ki ga vodi njen član, organizirala posvet o zakonu o denacionalizaciji. Za uvodničarja so pripeljali pravosodnega ministra dr. Rajka Pirnata, tvorca tega zakona. Navkljub velikemu obisku, ki sta ga obljuba in vabilo, da bo govor o konkretnih problemih denacionalizacije, zagotovila, je bilo konkretno dogajanje in s tem očitno tudi namen zborovanja popolnoma drugačno.

Pri tej ugotovitvi izhajam iz vsebine tribune, ki je z obljubljenim dnevnim redom zavedla nekaj 100 udeležencev. Obisk ministra in pomembno temo je očitno želel nekdo zlorabiti z željo po pridobivanju privržencev, vsaj tistih, ki jih proces denacionalizacije neposredno prizadeva, tj. razlaščencev.

Zakaj zloraba? O sami denacionalizaciji je bilo konkretno povedano zelo malo. Minister Pirnat je opozoril le na to, da problem ni enostaven in da se starih krivic ne sme popravljati z delanjem novih. Glavne poudarke svoje razprave pa je osredotočil na diskvalifikacijo opozicije in SDP, da pač oni pooseblja tistega vraga, ki onemogoča realizacijo zakona o denacionalizaciji in s tem poravnavo krivic razlaščencem.

Ob tem bi opozoril na tole. SDP ima jasno oblikovano stališče do procesa denacionalizacije. Ta mora pomeniti odpravo in popravo očitno ugotovljenih krivic. Podlaga pa je lahko tudi izrecna razveljavitev zakonov, za katere bo ugotovljeno, da so bili v času njihove sprejemanja represivni. Hkrati SDP jasno poudarja, da nasprotuje denacionalizaciji, v kateri ne bodo enako varovane pravice sedanjih lastnikov oz. zagotovljena pravna varnost tistih, ki so dosedaj družbena sredstva akumulirali.

SDP v Celju je o tej problematiki lani imela dve dobro pripravljeni in obiskani okrogli mizi, ki sta zgoraj navedena stališča stranke le potrdili. Udeležili so se je, poleg nekaj uglednih imen iz vodstev slovenskih političnih strank, tudi predstavniki Narodno-demokratske stranke (takrat še SDZ). Razprava na teh pogovorih je bila pripravljena kulturno in na vsebinsko primerni ravni, kot jo pač zahteva zahtevnost in pomembnost obravnavanega vprašanja — denacionalizacija.

Gotovo pa problema včerajšnjih »45 let« niso kot osrednje nacionalno vprašanje izpostavljali tisti, ki danes istočasno nastopajo kot ministri države, ki varčevalcem krade devize.

Naj končam, čas političnih manipulacij in cenene politične propagande, katerih osnovni namen je oddaljiti se od ključnega problema razvoja in gospodarsko-socialne ter kulturne utrditve suverenosti mlade države Slovenije, je minil. Tudi svojih strokovnih napak pri zakonu o denacionalizaciji, ki je slab, in bo zato ob izvajanju povzročil hude probleme, njegovi tvorci z uporabo politizacije na primitivni ravni ne morejo prikriti.

Željko Cigler, SDP Celje

Delo, 22. januarja
Zakaj se ZDA obotavljajo s priznanjem Slovenije

Strinjam se z gospodom Batičem, naj se spori rešujejo s strpnim dialogom. Seveda če je dialog mogoč.

Ne strinjam pa se z mnenjem, da Jugoslavija ni bila kolonialna država. Ni bila sicer klasično kolonialna kot npr. Anglija v predvojni Indiji. Ne bom navajal drugih ekstravaganc jugokolonialne politike. Vendar, spomnimo se, da brez odobritve Beograda nismo smeli Slovenci uvažati slovenske literature, tiskane v tujini! Pa tudi srbski politični lobi je treba poznati, ki bi, prvič, zavlačeval vse dialoge o spremembi federacije v konfederacijo v nedogled. Saj je bilo javno izrečeno, da Srbi niso zainteresirani za konfederacijo, ker od nje ne bi imeli nič. Če pa bi že na kakšne spremembe pristali, bi, drugič, prišli novi politiki, ki takih sprememb ne bi priznali, in dialog bi se lahko začel znova.

Sicer pa: »Niso samo Srbi nori.« Norce je treba vtakniti v prisilni jopič. Običajno s silo! Če pa »samo« cika na Slovence, smo v njem že bili prej.

Ko sem že pri pisanju, naj omenim še zanimivost, ki je bila omenjena v Delu — podatki o državnih tvorbah v nekdanji ZSSR: Rusija (Delo, 29. jan.). Kaliningrad je prek Litve teritorialno odrezan od matične Rusije. Kot da se tega mesta drži omen. Med obema svetovnima vojnama, imenovan Königsberg, je bil teritorialno ločen od matične Nemčije.

Dr. Saša Korun, Medvode

Delo, 21. decembra
Večplastna osvetlitev slovenskega upora 1941

Tu so dokazi in dejstva, mimo katerih ni mogoče iti. Agresivni napad in okupacija Slovenije, Hitlerjev govor v Mariboru: »To deželo bom naredil nemško.« To dokazuje, da je Hitler imel trden namen ponemčiti Slovenijo.

Čeprav je bil Hitler velik vojskovodja in imel tudi pomoč drugače mislečih Slovencev, ni računal na trden odpor slovenskega naroda. Pa tudi to ne, da bo vojna trajala 4 leta.

G. dr. Peter Urbanc, žal mi je, če tega ne veste. Verjetno takrat niste bili z nami ali pa ste ta hudi boj gledali z druge strani.

Rozka Lavrinc, Kamnik

Cenjeni gospod Urbanc,

Začudilo me je, da ste se spustili v tako daljnosežne ocene posveta na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti o osvobodilni fronti in zbornika referatov s tega posveta, pa tudi v kategorične ocene samega osvobodilnega boja in nazadnje še v žolčno diskvalifikacijo Akademije — vse izhajajoč iz kratkega obvestila o izidu zbornika v Delu. Pri tem ste prezrli, da je tematika posveta omejena na slovenski upor v letu 1941.

Gotovo Vam ne morem in nočem kratiti svobode v ocenjevanju dogodkov iz naše narodne in svetovne zgodovine in sklepanja o tem, kaj bi bilo, če bi . . . Menda pa smemo pričakovati, da lahko mislimo in presojamo drugače. Ko ste odprto pismo (objavljeno v p.p. 29, 7. februarja — op. ur.) naslovili name osebno, naj povem, da mi ni niti žal niti me je sram, da sem bil zraven, na strani osvobodilne fronte.

Glede na Vaše upanje, da me Vaše pisanje »ne bo preveč prizadelo«, kar brez skrbi. Bom prebolel.

S pobudama, da je Akademija poklicana, »da stvari postavi na svoje mesto«, in o odpravi krivice, storjene nekaterim akademikom, prihajate pozno. O tem je bilo že marsikaj povedanega in napisanega. Ne glede na to, da so ta vprašanja daleč zunaj problema, ki ga načenjate v »odprtem pismu«.

S posebno pošto Vam pošiljamo zbornik »Slovenski upor 1941«, da boste lahko dopolnili podobo, ki ste si jo, morda nekoliko prenagljeno, ustvarili o posvetu.

S spoštovanjem

Janez Milčinski, predsednik SAZU

Delo, 30. januarja
Kadarkoli bi se srečali s svojimi podrejenimi

Gospod Marijan Ivanuša v p.p. 29 (7. februarja) piše, da »podpolkovnik Jožef Jerič laže«, da si namesto pokojnine »verjetno zasluži kazenski pregon« in da »v odgovorih za Mladino prizna krivdo za napade na nekatere objekte«. Kot dokaz navaja citate iz mojega intervjuja s podpolkovnikom, ki je bil 2. julija 1991 objavljen v 27. številki Mladine.

Gospodu Ivanuši in bralcem Dela sem dolžan pojasnilo. Gospod Ivanuša je najbrž imel v rokah zgolj 27. številko Mladine, v kateri je podpolkovnik Jerič na vprašanje »So vaše enote sodelovale v napadih na Šentilj in na Dravograd?« odgovoril »Da, so. Vendar to niso bili napadi niti na Šentilj niti Dravograd, ker niti ena granata oziroma raketa, ker granat sploh nismo uporabljali, ni padla na mesta. Streljali smo samo, kadar smo vedeli, na kaj streljamo. (. . .)« Na moje vprašanje »Predvčerajšnjim je na letališču Ljubljana gorelo deset parkiranih avtomobilov, hangar pa je bil prestreljen. Čigava letala so tam delovala?« pa je podpolkovnik odgovoril »Naša. Ni važno, če s tega letališča ali katerega drugega. Vendar mešate termine. To niso bili parkirani avtomobili, ampak težki tovornjaki na pisti . . .«

Na podlagi teh dveh odgovorov sem v naslov intervjuja zapisal, da so »njegova letala napadla Brnik, Šentilj in Dravograd«. Intervju s podpolkovnikom Jeričem je bil objavljen neredigiran, sogovornik pa ga ni avtoriziral. Besedilo je bilo zgolj prepis magnetofonskega zapisa. Zaradi prekinjenih telefonskih zvez z letališčem Cerklje in oteženega gibanja po dolenjski magistrali ni bilo mogoče pri gospodu Jeriču preveriti, ali je bil prav razumljen. To je bilo mogoče storiti šele nekaj dni po objavi v Mladini. Medtem mi je sporočil, da podnaslov ne ustreza temu, kar je rekel. Ponovno sem ga intervjuval in drugi pogovor z njim objavil v 28. številki Mladine, ki je izšla 8. julija. Ugotovila sva, da je prepis najinega prvega pogovora točen, da pa je moj sklep, da so v napadih sodelovala letala pod njegovim poveljstvom, napačen. Ko sem ga spraševal o delovanju »njihovih« letal, sem spraševal o letalih z letališča v Cerkljah, podpolkovnik Jerič pa je z »našimi« letali razumel vse leteče predmete celotnega vojaškega letalstva. Tisti del pogovora, ki je pojasnjeval to zmedo, je tekel takole.

»Predvčerajšnjim ste mi na vprašanje, ali so vaša letala sodelovala v napadih na Šentilj in Dravograd, odgovorili: »Da so.« Mislili ste na enote aviacije JLA, ne pa na vašo enoto? Je to točno?« »Da, točno tako.«

»Ali so letala vaše enote sodelovala v bombnih napadih?« »Ne, niso. Lahko dodam, da ne zaradi ne vem kakšnih vzrokov, ampak zaradi tega, ker je višje poveljstvo upoštevalo dejstvo, da je ravno naša enota stacionirana v Sloveniji. Piloti so dolgoletno rodbinsko in prijateljsko povezani s prebivalstvom in takšne naloge bi bile zanje zelo konfliktne. Tudi pri tem zadnjem napadu pri Prilepih niso bili vpleteni naši piloti.«

Zato, da podpolkovniku Jeriču ne bi pripisovali dejanj, za katera ni bil odgovoren, sem ustrezno pojasnilo posredoval tudi Ministrstvu za informiranje, ki ga je vneslo med svoja uradna sporočila, prebrana na tiskovnih konferencah v Cankarjevem domu. Ker gre za zelo hude obtožbe, se mi zdi nujno, da sodelujoči v tej polemiki upoštevajo oba objavljena pogovora in moje pojasnilo. Kolikor mi je znano, imajo ustrezna ministrstva natančne podatke o domicilnih letališčih letal, ki so nad Slovenijo izvajala rušilne polete. Po podatkih, ki so dostopni meni, med njimi ni bilo letal iz eskadrilje, ki je bila med vojno v Sloveniji pod neposrednim poveljstvom podpolkovnika Jožefa Jeriča.

Ervin Hladnik-Milharčič, Mladina

Delo, 4. januarja
Na vajetih naj bi bile tudi cene komunalnih storitev

Mestni sekretar za komunalno gospodarstvo, promet in zveze je kot iztočnico za svojo repliko izbral zadnji odstavek našega prispevka, ki je bil objavljen v Delu 25. januarja in v katerem smo omenili, da bi kazalo morebiti ponovno razmisliti o dveh predlogih našega inštituta, ki nosita datum 5. 11. 1990.

Oba predloga sta bila posredovana v gradivu Oblikovanje in sprejemanje cen komunalnih proizvodov in storitev v letu 1991 — Predlog scenarija in jih je zato tudi treba razumeti v tem kontekstu. Ekspertna skupina je bila v tem gradivu mišljena kot rešitev za prehodno obdobje, ki ne bi smelo trajati več kot šest mesecev. Dajala pa naj bi zgolj mnenje in ne soglasja k predlogom za spremembo cen komunalnih storitev. Resorni ministrstvi našega predloga seveda nista upoštevali, vlada pa je dobro leto zatem sprejela odlok, s katerim je sama prevzela vajeti za oblikovanje cen komunalnih storitev. S tem je problem preselila s strokovne na politično raven in ga odela še v plašč socialnega pakta.

*V repliki na naš pr

nobene pozornosti pa ni deležen vladni odlok o indeksiranju cen komunalnih storitev. Globalno rešitev problema in »nove resnične možnosti za izboljšanje gospodarjenja na področju lokalnih javnih (komunalnih) služb« vidi avtor v »lastninski preobrazbi« in s tem v zvezi poziva naš inštitut in vse strokovnjake s tega področja,« naj pospešimo lastninsko preobrazbo in sprejetje zakona o gospodarskih javnih službah«.

Ker gre za javni poziv in za zadeve, ki so precej bolj resne in zapletene, kot se marsikomu zdi, smo dolžni povedati tole:

Inštitut za komunalno gospodarstvo formalno ni bil vključen v pripravo nove zakonodaje, čeprav smo resornemu ministrstvu večkrat ponudili svojo pomoč, brezpogojno in v pisni obliki. Koliko je bilo pripravljalcem nove zakonodaje do naše pomoči, kaže dovolj zgovorno tudi dejstvo, da nas na posvetovanja na to temo niso vabili niti kot opazovalce.

Na sam predlog zakona o javnih gospodarskih službah pa ima Inštitut za komunalno gospodarstvo nekatere konceptualne pomisleke:

1. Predlog zakona ne loči dejavnosti od javne službe. Mnenja smo, da je treba dejavnostim prepustiti čim večjo strokovno, tehnično, poslovno in zato tudi organizacijsko samostojnost. Javno službo pa je treba razumeti restriktivno, kot določen pravni status s točno določenimi pristojnostmi, torej kot službo s specializirano in ne z generalno pristojnostjo. Kar se lahko izvaja brez javne intervencije (pa čeprav v javnem interesu), izključuje intervencijo, torej tudi javno službo.

2. Rešitve, ki jih ponuja predlog zakona glede organizacijskih oblik in sistema financiranja, smo na področju komunalnega gospodarstva pri nas že presegli. Sklicevanje na trg in tržne zakonitosti ter na rešitve v razvitem svetu je treba razumeti ali kot sprenevedanje ali pa kot hudo nepoznavanje dejanskih razmer v državah, ki so na tem področju vodilne.

3. Predlog zakona niti z besedo ne omenja stroškovnega principa pri izvajanju infrastrukturnih dejavnosti, prav tako pa tudi ne zahteve po zagotavljanju enostavne (in razširjene) reprodukcije fiksnih fondov na tem področju.

4. Predlog zakona o gospodarskih javnih službah izpušča komunalno gospodarstvo kot dejavnost, v obrazložitvi pa navaja, da je treba komunalne dejavnosti šteti med varstvo okolja. Menimo, da pomeni to grobo simplifikacijo in odvratno negiranje funkcionalne identitete in konkretne vloge, ki jo komunalne dejavnosti izvajajo že stoletja, ko o varstvu okolja še ni bilo govora.

Iz povedanega izhaja, da Inštitut za komunalno gospodarstvo v nobenem primeru ne more pospešiti sprejetja predloženega zakona o javnih gospodarskih službah, ker bi to na področju komunalnega gospodarstva pomenilo popolno devastacijo stroke in velik korak nazaj. Pripravljeni pa smo sodelovati pri pripravi tez za nov zakon o komunalnih dejavnostih, za kar se odpira možnost že na posvetovanju, ki bo na to temo organizirano prihodnji mesec.

Albin Rakar, Inštitut za komunalno gospodarstvo pri FAGG

Delo, 21. decembra

Rastko Močnik odgovarja Jožetu Pučniku

Občinski odbor SDSS Vič je preko g. Petročnika svoj komentar začel z diskvalifikacijami o SDU, neokumunistih in jugoslovanarjih in s tem pravzaprav zaprl možnost za načelno razpravo. Glavno geslo evropskih socialdemokratov prav gotovo ni antikomunizem in — kot smo videli v kar pogostih stikih z zahodnimi predstavniki teh strank — tudi ne antijugoslovanstvo ali dezintegracija česarkoli. Prvi ugovor viških socialdemokratov je torej žal le psovka, na katero ne kaže odgovarjati. Retorika te vrste nam onemogoča, da bi se tvorno soočili s preteklostjo. Neposredna posledica je, da zgubljamo zgodovinske prednosti, ki smo jih še nedavno imeli. Velika večina nas že boleče občuti posledice vandalskega odnosa do zasnutkov socialno pravične in gospodarsko uspešne družbe, ki smo jih v Sloveniji že ustvarili.

Drugi ugovor podtika tezo, da je SDU proti denacionalizaciji in vladnemu predlogu zakona o lastninjenju le zato, ker da želi zavarovati direktorje, ki jih je v uniji kar precej. Močnik je sicer v svojem pismu natančno pojasnil razloge svojega nasprotovanja, ki izhajajo iz splošnih socialdemokratskih načel, vendar insinuacija zahteva odgovor. Sodobna socialdemokracija zagotovo skuša zbliževati delavski in srednji družbeni sloj, torej ljudi, ki žive od svojega dela, mednje pa sodijo tudi managerji. Kdor meni, da v Sloveniji ni socialdemokratskih managerjev, socialdemokracijo močno podcenjuje. Kdor razglaša, da ves management krade, uveljavlja družbeni razizem in vnaša razdor tja, kjer ga prav zdaj ni; s tem spodnaša temeljno socialdemokratsko zamisel o družbenem partnerstvu.

Pri delavskem soodločanju se SDU zavzema za maksimalistično različico, ki izhaja iz izvirnega modela naprednih evropskih sindikatov. Že lani junija smo pripravili okroglo mizo in povabili tudi SDSS. Na vabilo se niso odzvali. Pač pa smo se na razgovoru SDSS in SDU dogovorili za skupno obravnavo tega vprašanja.

Nasploh bi veljalo v prihodnje moči usmerjati tja, kjer napredni ljudje lahko skupaj delujemo za koristi tistih, ki ustvarjajo bogastvo. To pa so prav ljudje, ki živijo od svojega dela — in ki jih predstavlja socialdemokracija.

Miran Ljucovič, ljubljanski odbor SDU

Delo, 5. februarja

Leto turizma — vse prej kot promocija

Turizem je za novo slovensko državo velik izziv, razvojna šansa, ogledalo naše odprtosti, ljudem pa koristen vir zaslužka. Zato je Turistična zveza Slovenije svojo pobudo za razglasitev leta 1993 za leto turizma v Sloveniji najprej posredovala javnosti. Ta jo je dobro sprejela in jo ponekod že uresničujejo. Posebej smo jo posredovali skupščini Republike Slovenije in mnogi poslanci so jo podprli. Resnici na ljubo je treba ugotoviti, da je Ministrstvo za turizem in gostinstvo koncept za leto turizma prejelo že konec septembra in 7. 10. 1991 na seji predsedstva TZS v Gozd Martuljku predstavnica ministrstva zamisel in koncept podprla in sodelovala pri njegovem oblikovanju. 10. decembra 1991 je o osnovah leta turizma razpravljal izvršni odbor TZS, tudi tukaj je predstavnica ministrstva idejo in vsebinske zasnove podprla, ob tem pa opozorila, da ima minister Paš rezerve samo glede letnice 1993. Še isti dan popoldne so se z ministrom Pašem sestali predstavniki Turistične zveze Slovenije in utemeljili razloge, zakaj je leto 1993 primerno. Na ministrove pomisleke so bili doslej večkrat dani argumentirani odgovori ne le s strani TZS, temveč tudi drugih, ki dobro poznajo turizem.

Da bi uskladili poglede, je bilo dogovorjeno, da minister v najkrajšem času organizira razgovor še s predsednikom Gospodarske zbornice Slovenije Ferijem Horvatom. Ker je bil ta bolan, do razgovora ni prišlo, je pa sporočil, da z letom turizma ni treba čakati, da je treba učinkovito delovati in da je pobuda za leto turizma dobrodošla motivacija. Trditev, da zasnova ni bila posredovana ministrstvu, je torej neresnična.

Čeprav ni prišlo do uskladitve letnice, smo pobudo posredovali izvršnemu svetu skupščine Republike Slovenije.

Ker ideja o letu turizma tudi za ministra Paša ni sporna, se aktivnosti nadaljujejo. Zastavljenih je vrsta zanimivih aktivnosti. Pred nami je vseslovenski projekt spomladanskega urejanja okolja v aprilu, široko zasnovane aktivnosti urejanja slovenskih krajev, aktivnosti za gostoljubje in urejenost mejnih prehodov, akcija Živimo s cvetjem in podobno. Ne gre torej za to, da ne bi mogli biti pripravljeni, časovna stiska pa nastaja zaradi obotavljanja in čakanja na idealne razmere.

Turistična zveza Slovenije je ponudila razdelan projekt. Vsebuje osnovne cilje, navedeni so že inicirani projekti in opremljene vsebinske in organizacijske zasnove. Ta projekt daje argumentirane odgovore, zakaj je vsako čakanje nesprejemljivo. Studio Marketing pripravlja marketinški koncept, sodelujejo pa še mnogi drugi. Za vse, ki si žele vzpon turizma, je dovolj čakanja in obotavljanja, potrebne so učinkovite spremembe, da bi v turizmu že letos resneje napredovali. Projekta ne želimo izvajati samo v okviru turističnega sistema, ampak mnogo širše. Želimo povezovati turizem z ekologijo, kulturo, prometom, trgovino, kmetijstvo, industrijo, skratka z vsemi, ki sodelujejo in soustvarjajo turistični proizvod.

Nov turistični izdelek moramo soustvarjati vsi, da bi ga lahko promovirali in ponudili turistom. In to ustvarjanje turističnega izdelka je akcijski smoter leta turizma. Tako našo pobudo razume in sprejema ogromna večina.

Pobuda Turistične zveze Slovenije, da se lahko leto turizma razširi na 1994. leto, če bodo temu naklonjene razmere v turizmu in družbi.

Razlogov za čakanje ni, če v novi državi resnično želimo spremeniti odnos do turizma. Prepričani smo, da je to tudi interes ministra Paša, in zato ponujamo sodelovanje in dogovore namesto dvomov, neodločnosti in dopisovanja.

Če bi pri snovanju mednarodnega priznanja Slovenije čakali na idealne razmere, potem bi bila Slovenija še daleč od samostojnosti in priznanja.

Turistična zveza Slovenije

Delo, 7. in 1. februarja

Močan vonj po državi
Programirana pot v kaos

Vinka Vasleta z zadovoljstvom prebiram, vselej ko se pojavi: še zmeraj je eden od redkih poklicno zasvojenih slovenskih časnikarjev, ki s proizvodi svoje analitske vneme poskuša tudi zabavati z artizmom besede in kompozicije. To zadnje se mu je nedvomno posrečilo v članku Močan vonj po državi, kar zadeva podatke, pa vseh potrebnih ni poznal.

Zapisal je namreč, da je novinarsko društvo takratnemu ministru za informiranje »poslalo takšno besedilo članov o novinarski zbornici in licenci, da se mu minister Stane Stanič ni mogel odreči, saj je imelo pridih po podržavljanju, torej prav po tistem, kar si je oblast želela...« In na drugem mestu: »Vrh društva novinarjev je sam padel v nastavljeno past in državi pravzaprav postavil zahtevo, da mora osnovna vprašanja o zbornici in njenih pristojnostih vgraditi v zakon o javnih glasilih. Jelko Kacin si seveda, tako kot njegov predhodnik, ni mogel kaj, da tej želji ne bi ustregel...«

Kukavičje jajce, ki mi je bilo dvakrat podtaknjeno, želim torej vrniti na naslov Društva novinarjev Slovenije oziroma njenega sedanjega predsednika Andreja Pozniča. O njegovem predlogu je nekajkrat v ožjih in širših skupinah tekla živa debata, sam pa sem dokaj vehementno poskušal odvrniti od takšne, celo v zakon vgrajene pobude s številnimi argumenti. Ne glede na morebitne interese (katerekoli) države in (kateregakoli) režima sem, navajajoč tudi nekatere svoje dokaj tragične izkušnje, opozarjal na nevarnosti cehovstva, pa tudi grozeče možnosti, da bi se vrnili čvrsto povezani bivši ali bodoči mafijci, ki naj bi v imenu teh ali onih večnih resnic in vrednosti spet arbitrirali — najsi bo kot »neodvisni« ali kako drugače »samostojni« — o tem, kdo ima sploh pravico do članstva in s tem celo do poklicne, čisto normalne človeške eksistence.

Temeljitejše razmišljanje o tem, kaj vse bi se pravzaprav lahko skrivalo za besnimi napadi name v nekaterih medijih in kaj vse za mojo razrešitvijo, bi Vasleta verjetno odvrnilo od tega, da mi kot nekdanjemu implicitnemu zastopniku državnih interesov »pripiše« zaslugo za uzakonitev novinarske zbornice. Ta »zasluga« bi vendarle bila tolikšna, da podpisani ne bi bil »na vseh črnih seznamih, ki so lani od začetka leta krožili med predsednikom vlade in vodstvom Demosa«. O »tem« dosti vsevedno piše eden mlajših aspirantov za vstop v krog redkih poklicno zasvojenih slovenskih časnikarjev Miran Lesjak (1. februarja). Na tistih »seznamih« pa naj bi se znašel zato, ker »so bili politiki vse bolj nezadovoljni s Staničem zaradi vse večje potrebe po slovenski informacijski ofenzivi...«

Sodu pa naj bi izbilo dno Staničevo komuniciranje z novinarji na Brdu, ki so spremljali sestanek jugopredsednikov...«

Za »dokaz« je Lesjak navedel eno od mojih »komunikacij«, ko sem se vrnil iz sosednjega dvorca med strogo nadzorovane ustrezno znervirane novinarje. Te zadnje, zlasti tujce — bilo jih je okrog sto — smo poskušali ustrezno »krmiti« z vsemi mogočimi informacijami, pripravili smo jim več tiskovnih konferenc s slovenskim vrhom, tolažili smo jih z obljubami, da bo zaključna tiskovna konferenca »v predvidenem času« in vsaj poldrugo uro dolga itd. Poglavitna skrb pa je bila, da v lagodni atmosferi s Slovenije čimbolj speremo madež, ki se nas je začel prijemati, češ da smo zgagarji, k čemur naj bi po mnenju nekaterih tujih diplomatov zlasti prispeval neki kolerični minister. Mediji pač ne morejo o nekom poročati samo lepo: najbolj gredo v denar, kot je znano, v prodajo slabe novice. Kolerični ministri so nekakšen pelinkovec: človek si jih zaželi v obilici.

Časnikarjem sem torej rekel (podčrtano je Lesjak izpustil): Ne boste verjeli, kaj sem videl: Milošević in Bulatović se sprehajata z roko pod roko. Izetbegović in Gligorov sedita vsak zase. Tudman in Kučan stiskata glavi in se nekaj skrivnostno pogovarjata...«

Sto in toliko kolegov se je pomenljivo zarežalo (»Saj sem vedel, da spet ne bo nič, da ostajajo vsak na svojem in govorijo v prazno«).

Miran Lesjak, Koprivica iz Politike expres, Mila Štula in še kakšen Beograjčan pa so bili z menoj nezadovoljni, prav tako pa tudi nekaj prišepetovalcev iz tistih ministrstev, ki so ponudili zame zamenjavo. Predsednik Kučan oziroma njegov urad, za katerega sem skupaj z izvrstno ekipo sekretariata za informiranje opravljal rutinski posel kot prej na domačih in mednarodnih konferencah po svetu, pa je s pisno izjavo posebej zanikal, da bi bil z menoj nezadovoljen. Slovenski mediji tega niso objavili... Medtem so prihajale čestitke iz Zagreba, Sarajeva, Skopja, zlasti pa priznanja iz tujine.

Med tistimi, ki so bili nezadovoljni z menoj, je utegnil biti tudi Dimitrij Rupel, ki ga je tisk tedaj imel bolj na piki kot kdajkoli prej ali pozneje premier Peterle. In mediji so bili res žleht: celo ime so mu narobe zapisovali, na primer Rupelj. Nekdo pa je bil celo tako perverzen, da je zapisal Rupejl! Kaj takega!

Aspirant za sijajnega časnikarja Lesjak bi torej, če bi hotel vse relevantne informacije za pisanje, katerega se je lotil, zvedel tudi za dialog, ki je potekal zvečer pred formalno razrešitvijo v skupščini:

»Ti si očitno vedel,« je rekel Sestreljeni, »najmanj deset dni prej, kaj Ta Un pripravlja...«

»Seveda«, je pritrdil Razboritež, ki je v imenu demokracije sicer nenehno zahteval oster in takojšen obračun z mediji.

»In zakaj mi nisi povedal?« je vprašal Sestreljeni v imenu starega znanstva, če že ne prijateljstva.

»Jaz sem ti dostikrat rekel,« se je glasil odgovor, »da se vpiši v mojo stranko...«

Stane Stanič, Ljubljana

Delo, 6. februarja

»V Železarni Jesenice ni radioaktivnega kroma«

Ekološka komisija pri Slovenski nacionalni stranki daje Železarni Jesenice odgovor na njihovo pismo. V razgovoru za radio Triglav na Jesenicah je prišlo do jezikovnega spodrsljaja predsednika Zmaga Jelinčiča, mišljen je bil namreč šestvalentni krom, ki pa ga le ni tako malo, kakor to zagotavljajo strokovne službe Železarne.

Če gledamo splošne podatke za Jesenice, je bilo leta 1990, lahko rečemo, posebnih odpadkov, ki jih Pravilnik o ravnanju s posebnimi odpadki iz leta 1986 uvršča v tretjo kategorijo (Uradni list, maj 1986), kar pol milijona kubičnih metrov, nevarnih odpadkov druge kategorije iz istega Pravilnika je bilo 13,100 tone, zelo nevarnih pa prijavljenih le 600 kilogramov. Seveda ob prijavljanju, kakršno je bilo in žal še je — splošno znano je skrivanje podatkov zaradi inšpekcij. Železarna vsekakor ne more zanikati, da pri svoji proizvodnji, kakršnakoli že je in kolikor je še je, nima problemov z odpadnimi emulzijami, ki kot po pravilu končajo nekje daleč od oči javnosti. Tega problema niso in ga verjetno še nekaj časa ne bodo rešili (za ilustracijo naj povemo le to, da en samcat liter odpadnega olja lahko kontaminira kar 30.000 kubičnih metrov podtalne vode). Tudi prašni delci, ki nastanejo pri taljenju starega železa v električnih pečeh in ki jih sicer v železarni lovijo s ciklonsko napravo ter polnijo v vreče, končajo bogove kje in kako, vsekakor pa ne tako, kot bi bilo potrebno — procesirani in imobilizirani na urejeni deponiji za posebne odpadke. Po podatkih, ki so vsem profesionalnim ekologom dobro znani, pa vendar vseeno dobro skriti širši javnosti, se v Savi že v zgornjem toku pojavijo težke kovine, in sicer cink, živo srebro, kadmij, krom, nikelj in svinec. Glede na dejstvo, da na tem koncu Slovenije ni prav mnogo oziroma, bolje rečeno, ni nobenega industrijskega giganta ali večje obrtniške delavnice, ki bi se ukvarjala s tako dejavnostjo, da bi imela v odpadkih težke kovine, razen železarne Jesenice, ki pa že od nekdaj ni bila prav skrbna glede ekoloških problemov, ki jih je povzročala okolju, je malo verjetno, da so v zadnjem letu ali dveh pri vsej nelikvidnosti in problemih z izpadom naročil in proizvodnje vrli železarji največjo skrb namenili čiščenju oziroma varnemu deponiranju svojih nevarnih odpadkov. Prej bi bilo mogoče sklepati, da so ves denar porabili za golo preživetje, okolje pa se je glede na še večje obremenitve iz preteklosti izboljšalo le toliko, kolikor se je zmanjševala proizvodnja. Vsa zadeva pa je lahko dokazljiva z analizami sedimentiranega savskega mulja, ki se tako čudovito nabira za jezom zbiljske hidroelektrarne. Prav zanimivo bi bilo, ko bi ustrezne republiške institucije raziskale fenomen jeseniške železarne, saj je to po besedah predstavnikov železarne edina tovrstna proizvodnja na svetu brez kakršnihkoli odpadkov. Razumeti je treba tudi lokalne politične strukture, da ščitijo donatorja njihovega proračuna, vendar se ekološka komisija Slovenske nacionalne stranke čudi velikemu licemerstvu ob viku in kriku, ki so ga te strukture zagnale ob odpadkih, vrnjenih iz Bosne, ki so začasno na lokaciji železarne in ki so z vsemi analizami dokazano dosti manj ekološko in zdravstveno oporečni kot leta in leta dolgo in brezobzirno uničevanje in kontaminacija okolice in življenja v njej.

Slovenska nacionalna stranka ponovno poudarja zahtevo po zaprtju železarne Jesenice vsaj iz treh razlogov: ekološkega, finančnega in nacionalno ponovno prebujajočega se slovenskega naroda. Od vseh treh imamo Slovenci ogromno škode, vsekakor pa je tretji razlog najpomembnejši.

Ekološka komisija Slovenske nacionalne stranke

Delo, 27. januarja

Zeleni Pirana se bodo zavzeli za zakon o morju

V Sobotni prilogi Dela 7. februarja se je g. Kočevar na zelo svojski način vključil v razpravljanje o urejanju prostora na Obali in o varstvu morja. V uvodu svojega prispevka razmišlja o »kolonizatorjih in priseljencih«, o »osvobojenih ozemljih« in o »domorodcih« ter vse navedeno povezuje s polpreteklo zgodovino slovenske Istre. Osebno mi je tuj način razmišljanja o pojmih »mi tukaj« in »oni tam«, ker so takšna razmišljanja in dojemanja miselna podlaga za nastanek vseh vrst nestrpnosti in razlikovanj. Nadalje menim, da sta vzrok za to, da je slovenska Istra izgubila dobršen del svoje stavbne, urbanistične in tudi splošno kulturne identitete, predvsem dve zaporedni demografski in politični katastrofi — najprej beg Slovencev pred fašizmom in le dobrih dvajset let pozneje beg Italijanov pred komunizmom. Ravno ta prekinitev identitete in izguba tega, čemur se lahko reče »genius loci«, je na področju prostorskega načrtovanja in tudi v neposrednem stavbarstvu povzročila, da so se pozidala zelena polja, obzidovali obalni klisi in naravne plaže ter da je iz prej donosnih solin nastalo neugledno močvirje. S tem dogajanjem imajo investicijski zavodi, ki jih navaja g. Kočevar, in poblazneli projektanti, kakor jih isti imenuje, le toliko skupnega, da so bili morda v nekem že davno preteklem obdobju orodje v rokah tistih, ki so zares odločali. Za urbanističnega inšpektorja, in takšno funkcijo g. Kočevar ima, je v celoti neprimerno, da pomeče skupščinsko sprejete in veljavne dolgoročne in srednjeročne načrte v isti koš, v katerem so se znašli tisti, ki so nekdaj odločali o vsem in tudi o prostoru z revolverjem na mizi.

Namen mojega pisanja pa ni bil, da bi razpravljal o preteklih dogajanjih. Zato sem v prejšnjem prispevku zavestno in hote ter prav nič po pomoti zapisal, da se »strokovno in človeško strinjam z g. Lipuščkom o tem, da naj se na Obali prepreči pretirana urbanizacija«. V razgovoru z g. Šuligojem, preden sem prispevek za objavo v časopisu oddal, sem tudi predlagal, da se organizira okrogla miza, na kateri bi se skupno pogovorili o tistih točkah, kjer se lahko vsi, ali morda samo mnogi, strinjamo, in seveda o tistem, kjer se naša stališča razhajajo. Moje strinjanje s tem, da se pozidovanje Obale omeji, seveda ne pomeni, da bi, kot si to razlaga g. Kočevar, na Obali v prihodnje ne gradili ničesar. Prav nasprotno: če želimo odpraviti posledice slabega razvoja iz preteklih let, bomo morali vlagati znatna znanja in seveda tudi investicijska sredstva, predvsem v infrastrukturo in v komunalne naprave. Poleg tega bo treba okolje, ki naj bi živelo od turizma, pripraviti na to, kar takšna dejavnost tudi zahteva — v to zvrst gradnje sodijo tudi apartmaji in marina. Ob vsem tem bo treba, kot sem zapisal že v prejšnjem prispevku, poskrbeti za to, da bo morje res čisto, da ne bo Portorož ponoči hrupnejši od jeseniške jeklarne, da se bomo lahko sprehodili ali pa kolesarili po varnih poteh, da ne bodo izpušni plini uničevali pročelij hiš in naših pljuč in še mnogo drugega. Vse to je uresničljivo le z denarjem. Denar za vse te obsežne naloge pa ne bo pritekal kar sam, niti nam ga ne bo nihče podaril. Ustvariti ga bo treba z delovanjem takšnih podjetij, ki bodo tržno uspešna. Med takšna podjetja pa sodi tudi tisto, v katerem tudi že nekaj let delam. »Profit«, kot dobiček z besedo, dišečo po neki zaprašeni ideologiji, imenuje g. Kočevar, je gibalo tiste Evrope, v katero si tako želimo. Na njem ni nič slabega, le usmeriti ga je treba in postaviti pravila, tako kot povsod tam, kjer je tržno obnašanje podjetij ustaljena praksa.

Fedor Anton Umek, Ljubljana

Delo, 28. januarja

Spoznajte sistem, potem napišite napoved

V prispevku z gornjim naslovom je napisano, da moramo upokojenci pokojnine preračunati iz neto na bruto zneske z uporabo koeficienta 1,6223. V sobotni prilogi Dela 7. februarja je g. Stane Vrhovec strokovno in natančno izračunal, da je pravilen koeficient 1,3048. Upokojenci se sprašujemo, kateri koeficient je pravilen in predpisan po zakonu in katerega moramo uporabiti. Tiskovina Napoved za odmero dohodnine za leto 1991 je nejasna in zapletena, tako da je veliko zavezancev ne razume. V njej so sklicevanja na določila 2. in 3. odst. 8. člena zakona ter na nekakšne stopnje 4, 20 in 50 odstotkov povsem nejasna.

Zato prosim, da pristojni organi, ki so pripravljali obrazec in pojasnila v Delu, vse to javno pojasnijo. Upokojenci se zavedamo, da moramo spoštovati zakonodajo, prav tako kot drugi državljani, toda predpisi morajo biti povsem jasni in nedvoumni.

Luka Miloševič, Ljubljana

Delo, 25. januarja

Zmerni davki za upokojence

Članki v zvezi z davki za upokojence so nas spodbudili, da se vključimo v razčiščevanje problemov pri obračunavanju dohodnine za upokojence, posebno pa hočemo opozoriti na nepravilnosti, ki zadevajo tiste upokojence, ki prejemajo nižjo dohodnino od 1,1 povprečne plače v RS.

Za te upokojence je obstoječi davčni sistem dokaj nepošten, saj te upokojence obremenjuje bolj kot druge. Ti upokojenci so v nasprotju z drugimi pri preračunavanju pokojnine v bruto pokojnino in nato pri odbitku prispevkov (23,36%) od osnove za dohodnino obremenjeni po »fiktivno« povečanih osnovah, ne pa po dejanski osnovi, ki ustreza njihovo neto pokojnini. Pri teh upokojencih je narejen samovoljen kompromis, po katerem je njihova pokojnina 01 (pokojnina na odrezku SPIZ) enaka neto pokojnini, zato je tudi njihova osnova za dohodnino višja, kot če bi bila izračunana na osnovi neto pokojnine, tj. njihovega stvarnega neto prejemka = pokojnine 01.

Za dokumentacijo te trditve smo vzeli primer upokojenca, ki prejema povprečno mesečno pokojnino 10.000 SLT.

Po obstoječem sistemu dobimo potem izračunu naslednje vrednosti:

Bruto pokojnina = 10.000 SLT × 1.6223	*= 16.223,00*
— prispevki 23,36%	*= 3.789,70*
Osnova za dohodnino	*12.433,30*
12% davek na bruto pokojnino	*1.946,76*
NETO POKOJNINA	*10.486,54*

medtem ko njegov dejanski prejemek ostaja 10.000 SLT.

Obrazložitve v časopisju in razlaga zakonodajalca, da je obračun za upokojence samo »fiktiven«, delno drži samo za tiste upokojence, ki nimano nobenih drugih virov za dohodnino.

Če pa je ta upokojenec med letom zaslužil s priložnostnim delom še npr. 30.000 SLT, mora plačati 20% davka od tega prejemka, na koncu leta pa še prišteti 30.000 SLT k »fiktivni« osnovi za dohodnino. V takem primeru najmanj 19% dohodnine. Pošteno bi bilo, da bi tem upokojencem izračunavali bruto pokojnino ter osnovo za dohodnino na podlagi njegovih neto prejemkov, tj. od 10.000 STLT.

To lahko dosežemo tako, da za te upokojence odredimo nov, bolj pošten faktor, namesto faktorja 1.6223, ali pa da bruto pokojnino in osnovo za dohodnino izračunamo retrogradno od njegovega neto prejemka.

Tak izračun bi bil naslednji:
Bruto pokojnina 15.470,30 manjša od prve za 752,70 SLT
— prispevki 23,36% 3,613,85 manjši za 175,85 SLT
osnova za dohod. 11.856,45 manjša za 576,87 SLT
obračunani davek 1.856,45 manjši za 90,31 SLT
neto pokojnina 10.000 — SLT

Očitno je, da razlika za dohodnino ni majhna, saj letno znaša 576,87×12 = 6.922,44 SLT, od katere se plača najmanj 19%, medtem ko je obračun davka manjši samo za: 90,31×12 = 1.083,72 SLT, za katerega se plača nižja stopnja davka (12%), če izplačilo le-tega sploh pride v poštev. Izračun tega primera je naslednji:

Izračun davka iz razmerja: 10.486,54:1946,76 = 10.000: ×
× = 1946,76×10000 / 10.486,54 = 1856,45

Bruto pokojnina pa je izračunana po procentnem računu nižje od 100.
bruto pokojnina = 100×11.856,45 / 76,64 = 15.470,30

Pridružujemo se tudi članku Staneta Vrhovca, objavljenemu v Sobotni prilogi 7. februarja, ki nakazuje problem, povezan s prej omenjenim spornim faktorjem 1.6223. Njegov faktor 1.3048 zajema samo prispevke za socialno in invalidsko zavarovanje, ne pa povprečno stopnje dajatev, vendar menimo, da je faktor 1.6223 za to skupino upokojencev nepošten.

Ponovno opozarjamo na izjemno kompleksnost davčnega sistema in nikakor ne vidimo razloga za to, da bi moralo več 100.000 upokojencev (starih ljudi) pisati prijave za odmero dohodnine, če je rezultat takih prijav samo trošenje obrazcev, nepotrebno delo in življenje ljudi, ki je v teh težkih časih res nezaželeno in nepotrebno. Italijani, denimo so ta problem rešili zelo enostavno — odrejen je minimum osebnih prejemkov in če obvezanec nima drugih virov za dohodnino, le-te ne prijavlja.

Ivan Jenko, predsednik ZDU Koper

Delo, 16. decembra

Ustavno-pravne ovire za mobilizirance v nemško vojsko

Sestavek gospoda Janeza Babnika iz Ljubljane, ki je bil objavljen 1. februarja, ne bi bil deležen naše pozornosti, ker je sestavek posameznika, če bi gospodu Babniku ne bilo očitati nekorektnosti, nepoznavanja novejše zgodovine slovenskega naroda, pri tem pa bi ga bilo izvzeti kot osebo naše mlajše, tj. povojne generacije, ki menda ne sodi v pokvarjeno ali izgubljeno generacijo v celoti. Na njegovo vsesplošno nepoznavanje je mogoče sklepati iz trditev v spornem sestavku, ko navaja, da naše vprašanje neprestano načenjajo »posamezniki«. Ne gre za posameznike, temveč za prizadete osebe, ki jih je bilo okoli 80.000, in če upoštevamo še njihove svojce, tedaj je bilo prizadetih sto in sto tisoče Slovencev. In te danes še živeče zastopajo zakonito ustanovljena združenja.

Problem teh mobilizirancev se ne načenja neprestano, temveč se je odprl šele po končni zmagi demokracije v naši državi, ker se pod komunizmom sploh ni smelo govoriti o naši populaciji, saj smo bili »švabski vojaki«. Danes, skoraj na koncu našega življenja, pa smemo vendar stopiti pod sonce naše države, če nam tega ne branite, gospod Babnik, s svojimi zahtevami, ki nam gredo po človeških in mednarodnih kriterijih. Mi ne pisarimo po naših časopisih in naše pisarjenje ni nepotrebno, kakor menite.

Predvsem ne zahtevamo za »naše invalide«, če naj jih tako imenujemo, saj so invalidi slovenskega naroda, nekih »posebnih invalidskih pravic«, pač pa pravice invalidov, ki jih uživajo v vseh civiliziranih državah in tudi v državi, kateri pripadate, gospod Babnik. Nismo kolaboracionisti s fašizmom in ne iščemo svoje identitete, kakršno si predstavljate, ker smo Slovenci, ki smo se vrnili po vojni domov, ker je to naša domovina.

Če ste po »junijski vojni« spoznali, kaj je kolaboracionizem, in to prenašate na nas mobilizirance v nemško vojsko 1941—45, Vam lahko sporočimo, da ste v veliki zmoti ali nevednosti. Zanimivo je Vaše stališče do dogajanj v drugi svetovni vojni, na nas mobilizirance v nemško vojsko pa ste stresli ogenj in žveplo. Evropa nima različnih pojmov o demokraciji in je uredila status mobilizirancev v nemško vojsko z veliko vojvodino Luksemburg, z republiko Francijo glede področja Alzacija-Lorena, z Belgijo in vsemi drugimi državami v Evropi, prek katerih se je razbohotil »tretji rajh« in prizadel vse, kar Vam očitno ni znano. Vse evropske države so z državnimi pogodbami, sklenjenimi z ZRN, uredile pravice svojih državljanov, prizadetih v drugi svetovni vojni, mi pa kot bivši državljani SFRJ ostajamo tudi v Vaših očeh »švabski vojaki«.

Evropa po drugi svetovni vojni ni gradila svojega razvoja na zmagi demokracije nad nacizmom, temveč je bilo po tem še kaj več. Vaše znanje ni najbolj popolno niti glede političnih ved niti ekonomskega razvoja Evrope po drugi svetovni vojni. Ko pravite, naj prošnje za priznanje naših pravic naslovimo na Zvezno republiko Nemčijo, za katero smo se borili, in da ne moremo pričakovati, da bi vi kot davkoplačevalec dopustili, da bi naš slovenski proračun bremenile naše pravice, ki nimajo nič skupnega z našo državo, Vam moramo zagotoviti, da tega sploh ne pričakujemo. Proračun naše republike je že preobremenjen s pokrivanjem pokojnin, ki pa nekatere res nimajo nič skupnega s tistimi bremeni proračuna, kakor navajate: »Ne moremo pa davkoplačevalci dopustiti, da bodo slovenski proračun bremenile pravice, ki z našo državo nimajo nič skupnega...«. Ne skrbite, da bi od svojega dohodka karkoli prispevali k invalidnini mobiliziranca v nemško vojsko, pač pa se pozanimajte, za kaj vse plačujete v proračun Slovenije, za dajatve, ki jih mora ta proračun pokrivati SPIZu, brez naših invalidov in brez nadomestnega pokojninskega zavarovanja za nas, ki smo izgubili v drugi svetovni vojni z ruskim ujetništvom vred tudi po 8 let delovne dobe.

Lahko je pisati v stilu preteklosti o kolaboracionizmu nekaterih Slovencev v drugi svetovni vojni, brez argumentacije za tak kolaboracionizem. Celo RO ZB NOB priznava, da smo žrtve okupacije, če tega morda ne veste?

Kako je bilo v Sloveniji tik pred drugo svetovno vojno, ki jo imenujete »prelomni trenutek v Sloveniji...«, ne vem, ali imate dovolj kritičen in znanstven pogled na tisti čas. Menim, da Vaše stališče do našega problema ni pravilno, vendar Vas ne obsojamo, ker menimo, da je Vaš sestavek plod trenutne emocije, politične razočaranosti ipd., najmanj pa plod Vašega znanja. Upamo, da mladi svet ne bo nasedel Vaši miselnosti. Sicer pa se ne bojte, plačnik naših zahtev je ZRN!

Rudi Markovič, Celje

Delo, 10. februarja

Sanjajmo z odprtimi očmi

*Proslava kulturnega praznika ni samo poskus osvetlitve nekaterih vidnih dosežkov slovenske kulture, ampak je še v večji meri edinstvena priložnost, ko se oči naroda upro v govornico v pričakovanju velikega govora obdobja. Kar pomnim, so se s tega govorniškega odra iz leta v leto utrinjale misli, ki so nas utrjevale v prepričanju, da smo vreden narod v skupnosti narodov, da imamo kulturo in da imamo govorniško kulturo. Toda v nadvse pomembnem trenutku tisočletja, ko smo Slovenci dosegli mednarodno priznanje lastne državnosti, kar je med drugim tudi nasledek našega stoletja dremajočega vojaškega genija in potrditev neslutene politične kulture, je »slavnostni« govor Daneta Zajca oznanil neko osebno povoženost, praznino misli in pomanjkljiv smisel za govorniški nastop. Idejno skrpucalo osrednjega govora proslave pa ni bilo edini škandal te prireditve. Če lahko Danetu Zajcu zaupamo, da ni storil škode s slabim namenom, pa ne bi mogli govoriti o nedolžnih namerah skupine Novi kolektivizem, ki je zlorabila svečanost za to, da je na izjemno ošaben način zavrnila nagrado Prešernovega sklada z nepredvidenim nagovorom občinstva, s katerim je priklicala v dvorano zle demone slovenske dnevne politike, ki nam ne dela časti in ki ne sodi na proslavo kulturnega praznika. Omenjena skupina je omadeževala naš kulturni praznik, ko je skušala z rezkim napadom, ki se je skrival za prijaznim videzom lepe beroče ženske, izvabiti iz občinstva več pozornosti, kot si je zasluži s svojo umetnoobrtno dejavnostjo. S to brezsramno preusmeritvijo smisla proslave se je

Delo, 30. novembra
Za Metelkovo brez uniform

Kot enemu izmed organizatorjev pogovora o projektu Metelkova, ki je v kontekstu dileme orožje ali orodje 30. januarja 1992 potekal v KUD France Prešeren v Trnovem, se mi zdi primerno obvestiti javnost o njegovih sklepih. Še posebno zato, ker je pogovor strnil polemiko med gospodom Bratkom Bibičem in Fedorjem Antonom Umkom, ki je tekla na teh straneh, v konstruktiven epilog.

Čeprav se gospod Umek ni odzval javnemu povabilu nanj, so se v diskusiji, na kateri so sodelovali tudi strokovnjaki in javni delavci s področij arhitekture, kulture, sociologije in urbanizma, izkristalizirala nekatera stičišča iz argumentov obeh strani. (Naj omenim, da se je tudi Bratko Bibič vzdržal poseganja v pogovor.) Naj jih le na kratko povzamem.

Ker se je v Ljubljani z odhodom vojske trajno in (upajmo) za vedno porušilo na ideološki dominaciji vzpostavljeno ravnovesje moči, ki se je oblikovalo več desetletij ali celo stoletij, bo treba pri oživljanju urbanega okolja Tabora še posebno pozorno prisluhniti ritmom in navadam prebivalk in prebivalcev že obstoječih in nastajajočih stanovanjskih sosesk. Zelo previdno in postopoma jim bo treba približati ponudbo zdrave prehrane, alternativne medicine, butikov, slikarskih in kiparskih galerij, glasbenih klubov in gledališč itd. Le tako se bo namreč pokazalo, katere izmed njih bodo prebivalke in prebivalci Tabora in Ljubljane sprejeli in katere se, tudi zaradi lastne organizacijske ali kapitalske nezmožnosti, ne bodo obdržale.

Prav subtilno in postopno uvajanje novih vsebin in prometnih povezav v okolje Tabora je garancija, da se jih ne bo posililo s kakim novim grandioznim projektom v stilu Litostroja, nuklearke v Krškem, industrijskih kompleksov na Jesenicah ali superluksuznim hotelom, ki bi jim utegnili le še dodatno osiromašiti življenje. Na Metelkovi se ponuja izvrstna priložnost za prikaz vsebinske prenove vsakršnih urbanih dinozavrov, ne glede na to, ali gre za tovarne, kasarne katerekoli vojske ali kakšne druge kapitalske velikane. Lepega primera tovrstne prenove so se vsi zainteresirani utegnili udeležiti v torek in sredo, 4. in 5. februarja, v bivši toplarni na Kotnikovi ulici, kjer je likovnikom, Makedonskemu kulturnemu društvu in Gledališču Ana Monro, ki se me drugimi družijo v Mreži za Metelkovo, uspela dvodnevna vsebinska oživitev sicer že davno usahlega toplotnega srca tega mestnega predela.

Prav na teh izhodiščih in spoznanjih bodo posamezniki in skupine, ki so pripravljeni vložiti svoje znanje in kapital v prazne zidove, gradili sožitje z okoljem in bogatili mestno življenje.

Sašo Gazdić, Ljubljana

Delo, 11. januarja
Avstrijska firma v stavbi CK

Seznamu letošnjih programskih usmeritev, ki jih občini Center predlaga Marjan Bežan, bi rad dodal še tri:

1. Ureditev ploščadi med velikima stolpnicama na Trgu republike (je skrajno dolgočasna).

2. Ponovna oživitev trgovin in lokalov, ki jih je policija izrinila iz Slavije (ta del strogega centra je sedaj brez pravega življenja).

3. Realizacija pasaže med Čopovo ulico in Zvezdo.

Jernej Böhm, Ljubljana

PREJELI SMO

Izobčenje

Z včerajšnje seje skupščine RS me je zlasti dvoje osebno prizadelo: prvič, poziv na pogrom nad Slovenci, ki so delali v Beogradu, ki ga je izrekel (novi) poslanec SLS g. Feltrin, in, drugič, zahteva, ki jo je v zvezi z nestrinjanjem z mojo kandidaturo izrekel g. Peterle, namreč, da je pri kandidaturi treba upoštevati svetovni nazor.

Oboje mi hkrati zbuja skrb, v kakšno smer se bo razvijala naša mlada demokracija: ali bo za izobčence obeh vrst, kot so bili včeraj določeni v skupščini, dovolj, če jih bodo opremili z razpoznavnimi znaki, podobno kot so storili nacisti z Židi, ali pa bi jih kazalo že sedaj spraviti v varna taborišča, da ne bi zastrupljali okolice (taborišče že poznam, saj imam v njem štirileten staž že izpred petdesetih let).

Fenomen »beograjskih Slovencev« je bil že nekaj časa v zraku. Sedaj je izbruhnil na dan z vso silo. Preseneča lahkotnost, s katero sedanja Demosova koalicija zavrže človeka, ki ji neposredno ni več potreben.

Spominjam se, kako so pred časom, ko je Slovenija poskušala prve korake osamosvajanja, posamezni slovenski politiki prihajali v Beograd in nas bodrili, naj vsak na svojem področju čimveč naredi »za našo stvar« in da se nikomur ni treba bati za prihodnost, ker bo Republika Slovenija potrebovala kadre iz zveznih organov.

To je bila dobra podlaga za tesno sodelovanje z organi v republiki. V skladu s tem sem vodilne politike v republiki (predsednika predsedstva M. Kučana, predsednika skupščine dr. F. Bučarja, predsednika izvršnega sveta L. Peterleta) obveščal (včasih tudi s pisno informacijo) o problemih in zapletih v Ustavnem sodišču Jugoslavije, ki so bili povezani s Slovenijo.

Marsikaj je bilo narejenega v tem času v prid lažje osamosvojitve Slovenije.

Nekateri bi sedaj radi zbrisali našo preteklost in začeli šteti zgodovino s formiranjem novega poslanskega kluba Demos, ki uvaja prakso monolitne poslanske discipline pri glasovanju.

Žal zgodovine ni brez preteklosti. Zgodovine naroda se ne da zbrisati. Vsaka doba dobi svojo oceno v zgodovini. Tudi Slovenci ne moremo zbrisati obdobja, ko smo z drugimi narodi živeli v Jugoslaviji, tako ne izpred davnih sedemdesetih let, ko se je Država Slovencev, Hrvatov in Srbov združila s Kraljevino Srbijo v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, kot tudi ne obdobja zadnjih dveh, treh let, ko smo se pripravljali na odhod iz Jugoslavije.

V tem zadnjem odseku naše zgodovine so imeli kadri, ki jih je Slovenija delegirala na delo v zvezne organe, svojo neizbežno vlogo. Verjetno so ta dogajanja še veliko preblizu za meritorno oceno zgodovine. Za vse nas, ki smo bili na začasnem delu v Beogradu, bo zgodovina našla pravo oceno. Samo čas ji je treba pustiti. Verjamem pa, da ocena, ki jo ponuja Demosov jurišnik Feltrin in nas hoče zaradi Beograda izobčiti, ne bo zdržala.

Za svoja štiri leta v Ustavnem sodišču Jugoslavije imam nekaj argumentov za hipotezo, da sem svojo nalogo opravil relativno dobro. Menim, da nisem delal v škodo Slovenije, ampak da sem, nasprotno, v nekaterih primerih odločilno prispeval k odpravljanju ovir na poti osamosvajanja Slovenije. Če bom dobil v časopisu prostor, bom drugič podrobneje argumentiral nekatere dogodke, npr. kaj se je dogajalo v zvezi z amandmajem o samoodločbi slovenskega naroda, glede katerega je bilo v Ustavnem sodišču Jugoslavije treba spodbiti teorijo konzumacije (te zasluge mi gospodje Feltrin, Starman in Zagožen ne morejo vzeti), v zvezi z zakonom o plebiscitu v Sloveniji, ko je bilo tri dni pred izvedbo plebiscita treba v Ustavnem sodišču Jugoslavije preprečiti začasno odredbo, s katero bi bil plebiscit preprečen, pa v zvezi z umikom JLA iz Slovenije, ko je bilo treba preprečiti začetek postopka za oceno zadevnega sklepa predsedstva SFRJ.

Demosov poslanski klub je svoje nestrinjanje z mojo kandidaturo utemeljil tudi s trditvijo, da sem bil v času, ko je bila v Sloveniji vojna, v Beogradu. To je čista laž in je njen namen, da se pri poslancih doseže ustrezen učinek na patriotski podlagi, češ ko se je Slovenija uprla agresorju in je krvavela, je Kristan v Beogradu izdajal interese Slovenije.

Oba sodnika iz Slovenije sva se prve seje Ustavnega sodišča Jugoslavije udeležila šele mesec po razglasitvi neodvisnosti Slovenije, in sicer po sklepu predsedstva RS glede na obveznost iz brionske deklaracije, da se udeležujemo dela v Beogradu do konca trimesečnega moratorija.

Če ne bi bilo obveznosti, da hodiva oba sodnika iz Slovenije na seje Ustavnega sodišča Jugoslavije do konca trimesečnega moratorija, to je do 8. oktobra 1991, bi bil lahko za sodnika ustavnega sodišča Slovenije izvoljen že lani. Takrat je mojo kandidaturo brez pomislekov podpisal tudi gospod Oman. Tako pa me hoče sedaj, ker sem delal v interesu Slovenije v Beogradu do konca trimesečnega moratorija, Demosov poslanski klub moralno in politično diskreditirati.

Žal mi je, da me je Demosov očitek delovanja proti interesom Slovenije doletel ravno te dni, ko sem se vrnil z znanstvenega simpozija na univerzi v Kölnu, kjer sem se kolegi v Zvezni republiki Nemčiji, na katere sem se obračal v času agresije na Slovenijo in potem, ko smo si prizadevali za mednarodno priznanje, zahvalil za podporo pri uresničevanju pravice do samoodločbe slovenskega naroda.

Drugo, kar me je prizadelo in kar mi zbuja skrb, je bila argumentacija g. Peterleta ob nasprotovanju moji kandidaturi za sodnika ustavnega sodišča, namreč, da je treba upoštevati tudi svetovni nazor.

Doslej se mi za nobeno delovno mesto ni bilo treba izjasnjevati o svetovnem nazoru. Kolikor vem, je po ustavi zagotovljena svoboda verskega izražanja in se nihče ni dolžan opredeliti glede svojega verskega prepričanja (ali pa drugega prepričanja). Za nobeno delovno mesto ustava ne predpisuje kriterija svetovni nazor. Tudi za sodnike ustavnega sodišča to ni predvideno, ampak je edini pogoj, da so pravni strokovnjaki.

S tem ko ste mi kot kandidatu za ustavnega sodnika izrekli nezaupnico zaradi mojega svetovnega nazora, ste me, spoštovani g. Peterle, globoko užalili kot človeka. Doslej v življenju še nisem imel težav s soljudmi zaradi svetovnega nazora. Nikogar ne sprašujem po njegovem svetovnem nazoru, drugi pa mene ne.

Ta poziv na preštevanje bo – glede na povod, ob katerem ste ga izrekli, to pa je kandidatura za ustavnega sodnika – bojim se, v kadrovske sezname prinesel novo posebno rubriko, ki bo poleg rubrike o strankarski pripadnosti postala glavni dejavnik razdvajanja ljudi.

Glede zgodbe dr. Franca Zagožna, s katero je nasprotoval moji kandidaturi za sodnika ustavnega sodišča, pa bi dejal samo, da mi je žal kolega univerzitetnega profesorja g. Zagožna, da se je zaradi strankarskih interesov spravil na nivo diskreditiranja moje osebnosti. Davek, ki ga je moral plačati stranki, je visok. Zadostovalo bi, če bi na komisiji povedal, da krščanski demokrati nasprotujejo moji kandidaturi zato, ker želijo, da bi bil izvoljen njihov kandidat dr. J. Kranjc.

Dr. Ivan Kristan

Gospod minister, čas je...

Opusu nepremišljenih, nekompetentnih in za šolstvo škodljivih ukrepov, ki je značilen za poldrugo leto delovanja šolskega ministra, je v zadnjem času minister Vencelj dodal še nezakonit poseg v Strokovni svet Republike Slovenije za šolstvo.

Zdi se, da lahko v odsotnosti premišljene in strokovno utemeljene konceptualizacije šolstva najdemo razloge za to, da minister šolstvu ter državljankam in državljanom Slovenije od časa do časa postreže s kakšno od zdaj že pregovornih domislic. Ministrstvo zanimivim in odmevnim idejam o hori legalis in pouku ob sobotah, ravnanju v času dijaškega štrajka, nepremišljenostim v zvezi z normativi, uvajanju »male mature« – brez zakonske in koceptualne podlage – zdaj dodaja še Vencljev aksiom: če potrebujete skupščinsko telo, ki je v svojem delu neodvisno od ministrstva, naj njegovo sestavo predlaga minister; če vam bodo očitali, da ste presegli svoje kompetence, odgovorite, da ste zgolj »servisirali rešitev«.

Za kaj gre? V skupščinskih delovnih telesih se je nedavno tega pojavil predlog ministrstva za novega predsednika ter zamenjavo več kot polovice članov in članic strokovnega sveta, ki je organ skupščine Republike Slovenije in mu mandat poteče oktobra leta 1992.

Na prvi pogled se zdi, da v tem ne more biti nič spornega. Vendar ministrstvo formalno ne sme posegati v delo in sestavo strokovnega sveta, ki je prav zato, da bi strokovnosti zagotovili avtonomijo in jo odtegnili nadzoru ministrstva, oblikovan kot skupščinsko telo.

Minister ve o razlogih za imenovanje novih članov in članic sveta povedati:

1. da je treba imenovati nove članice in člane zaradi problemov strokovnega sveta s sklepčnostjo;

2. da naj bi nov mandatar za sestavo strokovnega sveta izbral sestavo, ki mu bo lojalna in bo zagotavljala sklepčnost;

3. da mora biti nov mandatar za sestavo sveta zadnji minister za šolstvo v enostrankarski vladi – dr. Ludvik Horvat, ker »ni predmetno obremenjen in je seveda strokovnjak«.

S tem pa »nerodnosti« ministra in »njegovih ljudi« še ni konec. Ne le, da se pozivžgajo na zakonitost in bistvene konceptualne zastavke ločevanja oblasti, pozivžgajo se tudi na šolstvo, o katerem naj bi strokovni svet odločal, in na strokovnjake, ki naj bi ta organ sestavljali. Niti šolstvo niti stroka nista imela nikakršne možnosti vplivati na izbor ponujene »novo-stare« strukture stokovnega sveta.

Minister, ki je v skupščinski komisiji za volitve in imenovanja predlog o strokovnem svetu predstavljal osebno, je zgodbo oblikoval preprosto: strokovni svet je ta trenutek šolstvu potreben, vendar ga je zato, ker ni sklepčen, treba narediti za sklepčnega. Visoki državni uradnik je »pozabil povedati«, da strokovni svet v dosedanji sestavi dela že četrto leto in da je sicer bil bolj ali manj vedno na robu sklepčnosti, vendar bolj ali manj vedno sklepčen (sklepčnost je bila zadovoljiva tudi na zadnji seji, ki je potekala v času počitnic); pozabil je povedati, da lahko spreminjanje strokovnega sveta nekaj mesecev pred koncem šolskega leta in s tem pred koncem njegovega mandata delu strokovnega sveta le škoduje; omeniti pa je pozabil še, da je prav od njegovega ministrstva legitimno pričakovati, da bi v okviru celovitega koncepta razvoja šolstva v Sloveniji pripravilo tudi predlog rešitve vprašanja strokovnega sveta. Skratka, ministru »je ušlo dejstvo«, da v času svojega ministrovanja ne le da ni poskrbel, da bi v Sloveniji danes razpolagali z zakonodajo o različnih ravneh šolstva, tudi ko gre za zakon o strokovnem svetu, ki ga je obljubljal že pred več kot letom dni, se ni odrezal dosti bolje.

Zaradi nevarnosti, da bi ministrove pobude naletele na plodna tla, ne prvič, predlagamo:

1. da pristojni s šolstvom prenehajo ravnati kot z objektom svojih kapric in oblikujejo domišljeno in strokovno utemeljeno projekcijo sprememb v šolstvu nove države;

2. da v omenjenem konceptu ponudijo tudi načine za rešitev vprašanja oblikovanja od izvršne oblasti neodvisnega strokovnega organa (organov) na področju šolstva;

3. da skupščina ne spreminja sestave strokovnega sveta štiri mesece pred koncem njegovega efektivnega mandata, ker niso dane možnosti, da bi z menjavami v sestavi strokovnega sveta njegovo delo izboljšali;

4. da do izteka mandata strokovni svet (po tragični smrti njegovega predsednika) vodi podpredsednik sveta.

Zdenko Kodelja, predsednik
Odbora za šolstvo pri LDS
Predsednik: Zdenko Kodelja

Kulturniška zbornica Slovenije

V torek, 18. februarja, bo ob 17. uri v okrogli dvorani Cankarjevega doma skupščina Združenja samostojnih kulturnih delavcev Slovenije, osrednja točka te skupščine pa bo pobuda za ustanovitev Kulturniške zbornice Slovenije.

Razmere, v katerih živimo, še posebej pa že docela razpoznavno stanje v naši kulturi in kulturni politiki nesporno kažejo, da moramo tudi kulturniki prestopiti iz pasivne faze osuplosti, užaljenosti in kritiziranja v aktivno fazo koncentriranja in organiziranja stroke kot izvirnega nosilca zavesti o nujnosti preživetja in avtonomnega razvoja kulture. Resda si posamezniki in večina republiških strokovnih društev s področja kulture to že nekaj časa prizadevajo, vendar njihova nepovezanost ni v prid skupnim strokovnim in stanovskim interesom, kar jasno odseva v ignoranci uradne politike in v njenem distanciranju od problematike, na katero s te ali one strani opozarja stroka. K takšnemu odnosu uradne politike pa precej pripomore tudi nov položaj društev, ki v novem sistemu (ko niti formalno niso več tako imenovana delegatska baza) nimajo pravice delegirati svojih predstavnikov v pristojne organe upravljanja in odločanja – kar seveda pomeni, da po novem nimajo pravice sodelovati v procesu oblikovanja in sprejemanja družbenopolitičnih odločitev, ki bistveno vplivajo na položaj stroke oziroma na zagotavljanje pogojev za umetniško delo.

V takšnih okoliščinah mora Združenje samostojnih kulturnih delavcev obnoviti svoje delovanje na novih programskih usmeritvah, ki bodo dovolj prepričljive, a hkrati uresničljive, dovolj ambiciozne, a hkrati stvarne, dovolj funkcionalne, a hkrati vizionarske, da bodo vzdramile vse tiste kulturne delavce, ki so se zaradi razlogov iz preteklosti ali sedanjosti umaknili, pa bi bili, če bi šlo za pravo stvar, spet pripravljeni zastaviti svoje intelektualne potenciale, strokovno reputacijo in ime.

To pa je mogoče pričakovati le, če smo se pripravljeni soočiti z dejstvom, da Združenje v preteklem obdobju ni temeljilo na strokovnosti, pač pa na politični simbiozi s preminulim sistemom, ki je bil sicer pripravljen imeti Združenje nekje ob sebi in pri roki, ne pa mu prepustiti tistih javnih pooblastil v zvezi s sprejemanjem oziroma vplivanjem na odločitve, ki so predvsem strokovne narave.

Ob upoštevanju navedenih dejstev in predpostavk pa cilji novih programskih usmeritev zadevajo predvsem ureditev statusa Združenja, konsolidacijo stanja in razmer v Združenju ter takšno preoblikovanje Združenja, da bo z lastnimi intelektualnimi potenciali in z lastno družbeno težo sposobno ustrezno zastopati interese svojega članstva.

Programske usmeritve, ki upoštevajo te cilje, so:

– Zagotovitev možnosti resnega in učinkovitega, na stroki temelječega opredeljevanja do strokovnih komponent in posledic slovenske kulturne politike.

– Zagotovitev zadovoljivih razmer za kulturnoumetniško delovanje.

– Sprostitev poklicnega dela v kulturi na vseh področjih, od ustvarjanja do varovanja in posredovanja kulturnih vrednot.

– Utrditev načela enake dostopnosti proračunskih sredstev za kulturne programe, ne glede na status izvajalca, kar pomeni tako pravnim kot fizičnim osebam in tako javni kot privatni sferi.

– Določitev takšnih pogojev za pridobitev statusa samostojnega kulturnega delavca, ki bi sicer v celoti sprostili zasebno pobudo in privatni kapital, a bi hkrati zavarovali zaupanje v temeljne kvalitete kulturnih vrednot in kulturnih dejavnosti.

– Uveljavitev takšnega sistema osebnega dela v kulturi, da bo status samostojnega kulturnega delavca zares, tako po intenzivnosti kot kontinuiteti, delovni status kulturnika, ne pa formalno kritje za druge dejavnosti.

– Zagotovitev vpliva pri odločanju o vpisu v register samostojnih kulturnih delavcev in še posebej pri priznavanju tako imenovanega statusa samostojnega umetnika ter pri odmeri izjemne pokojnine in priznanju republiške priznavalnine kulturnim delavcem.

Ker segajo te usmeritve na vsa področja ustvarjanja kulturnih vrednot, se bo Združenje nujno srečalo z vsemi ostalimi strokovnimi društvi na področju kulture, ki pokrivajo tipično strokovno in stanovsko problematiko posameznih kulturnih dejavnosti. Del te problematike je, kljub visoki stopnji specifičnosti teh dejavnosti, vsem skupen ali interdisciplinaren, zato bo Združenje na skupščini obravnavalo pobudo o ustanovitvi skupne asociacije vseh zainteresiranih republiških strokovnih društev na področju kulture.

Naloge, ki bi jih takšna asociacija opravljala, so:

– oblikovanje predlogov in mnenj v zvezi z zagotavljanjem pogojev za delo na področju kulture;

– usklajevanje delovanja strokovnih društev pri uveljavljanju strokovno sprejemljivih rešitev na področju sprejemanja in oblikovanja kulturne politike in zakonodaje:

– dajanje strokovne pomoči, mnenj in nasvetov svojemu članstvu glede različnih vprašanj s področja statustnih zadev, poslovanja, organizacije dela z vidika novih predpisov, delovnega prava, davčne in kreditnomonetarne politike ipd.:

– vzpostavitev sistema spremljanja in računalniškega evidentiranja avtorskega ustvarjanja na področju slovenske kulture. Pregled bo omogočal med drugim tudi učinkovito zaščito avtorskih pravic;

– dajanje mnenj v zvezi z vpisom v razvid samostojnih kulturnih delavcev (kar bi bilo lahko posebej utemeljeno zaradi soočanja kulturnih dejavnosti med seboj).

– opredeljevanje strokovnih meril za pridobitev pravice za plačilo prispevkov za socialno zavarovanje samostojnih umetnikov:

– opredeljevanje strokovnih meril za priznanje republiške priznavalnine in odmero izjemne pokojnine;

– skupna promocija, kolikor in kadar se društva dogovorijo zanjo;

– in vse tisto, kar bi društva spoznala kot skupne zadeve.

Ker gre za izvirno stanovsko problematiko in z njo povezana strokovna vprašanja, ni možno prelagati njihovega konkretnega urejanja na javne forume, kot je npr. na področju kulture Kulturni forum, čeprav je po drugi strani ravno ta pravi prostor za aktualizacijo tudi te problematike na javni ravni.

Takšna skupna asociacija strokovnih stanovskih društev na področju kulture bi si morala pridobiti podobo vlogo in položaj, kot ga imajo Gospodarska zbornica Slovenije, Obrtna zbornica Slovenije, Odvetniška zbornica Slovenije ali načrtovani Novinarska zbornica Slovenije in Zdravniška zbornica Slovenije. Te institucije so javnopravne ustanove, ki imajo z zakonom dana javna pooblastila in so na ta način vpete v sistem odločanja in upravljanja na svojih področjih delovanja.

Torej: Združenje samostojnih kulturnih delavcev Slovenije je lahko samostojnim kulturnikom in umetnikom v resnično korist le, če na novih programskih usmeritvah vzpostavi pogoje za kompetentno in organizirano delovanje in če si pridobi javnopravni položaj skupaj z javnimi pooblastili. Ker pa bi bilo neresno in iluzorno pričakovati, da bi lahko takšen položaj dobilo Združenje samo, se je treba povezati z društvi, ki imajo zaradi lastnega formalnopravnega statusa in položaja v odnosu do oblasti isti ali podoben interes in ki so pobudo o Kulturniški zbornici Slovenije že podprla (ali so jo pripravljena podpreti). Na tej februarski skupščini bo tako že lahko konstituiran ustanovni odbor zbornice, ki bo sestavljen iz pooblaščenih predstavnikov zainteresiranih republiških strokovnih društev, sama skupščina Združenja pa bo odločala o tem, ali pobudo podpira in torej imenuje svoje predstavnike v Ustanovni odbor Zbornice ali ne. Prav tako bo ob tej priložnosti že imenovan začasni profesionalni izvajalec operativnih nalog, saj je jasno, da Kulturniške zbornice Slovenije ni mogoče snovati na takšnem ali drugačnem volonterstvu.

Vprašanje, ki bo zadevalo tako skupščino Združenja kot tudi ustanovni odbor zbornice, pa se nanaša na sam proces ustanavljanja zbornice. Kot je namreč že bilo povedano, v sedaj veljavni zakonodaji kulturniška zbornica ni predvidena. Kar pomeni, da je kot ustanovo z javnopravnimi pooblastili ni mogoče ustanoviti brez ustreznih sprememb v zakonodaji. Ker pa si bo za te ustrezne spremembe v zakonodaji šele treba prizadevati, se zdi smotrno razmisliti tudi o tem, ali naj se ta prizadevanja izvajajo preko ustanovnega odbora zbornice ali že kar preko asociacije z imenom Kulturniška zbornica Slovenije in s statusom društva kot civilne pravne osebe. Kot tako jo je možno ustanoviti že na tej skupščini, tako da se sprejme sklep o preimenovanju Združenja samostojnih kulturnih delavcev v Kulturniško zbornico Slovenije, v katero vstopijo tudi zainteresirana republiška strokovna društva na področju kulture. Glede na vsaj formalno zastopano paleto kulturnih dejavnosti v Združenju samostojnih kulturnih delavcev in ker bi bila to najhitrejša pot, to niti ni najslabša možnost.

Seveda je pobuda za ustanovitev Kulturniške zbornice Slovenije zaenkrat šele začetek neke ideje in poskus oblikovanja modela za njeno uresničitev. Njena ambicija je zbuditi interes za tovrstna razmišljanja, zato je odprta za vsa dopolnila in pripombe z vseh zainteresiranih strani. Vendar že v tej fazi potrebuje podporo ne le društev, ki so se že priključila, ampak tudi vseh posameznikov (še posebej seveda samostojnih kulturnikov in umetnikov), ki niso in ne morejo biti zadovoljni s sedanjim stanjem v kulturi in ki so z lastnim prispevkom k formiranju zamisli lahko v veliko pomoč – tako sebi kot drugim.

Skratka, skupščina Združenja samostojnih kulturnih delavcev Slovenije je lahko začetek konstruktivnih procesov v slovenski kulturi in kulturni politiki, zato pridite, pa četudi se doslej takšnih shodov in razpravljanj niste udeleževali.

Vlado Žabot, predsednik
združenja samostojnih kulturnih delavcev Slovenije

Ugovor zdravnikove vesti se začne in ne konča s splavom (1)

V dnevnem časopisju so se v zadnjem času razpisali različni prispevkarji, ki z enostranskimi in neargumentiranimi razlagami in daleč od kakršnegakoli poznavanja tradicionalne zdravniške morale in etike, predvsem pa sodobnih deontoloških izhodišč Svetovnega zdravniškega združenja (ki s svojimi 55 deklaracijami, resolucijami in smernicami predstavlja vest in zavest zdravništva sodobnega sveta) razpravljajo o zdravnikovi pravici do ugovora vesti. Naj bo demagogija še tako huda, sprenevedanje še tako bravurozno, Slovenija ne more ostati »ideološko« izolirana, če hoče vstopiti v areno evropskih dogajanj, obenem pa ne bi priznavala meril civiliziranega sveta in bi jih nadomeščala s politizacijo, za katero smo upali, da je že na smetišču zgodovine.

Da je tudi na Slovenskem že pred »pomladjo« marsikdo mislil drugače od uradnih družbenih stališč, naj bo prikazano z nekaj odstavki, ki opominjajoče opozarjajo, da zdravnikove vesti ni mogoče prilagajati trenutnim političnim ali strankarskim interesom. Kajti zdravniška vest je – ali pa je ni! O tem danes ni dilem, tudi na Slovenskem jih ne bi smelo biti! Kdo bi lahko prepovedal državljanu Slovenije, če mu njegova vest ne dopušča, da bi opravljal splave in druga dejanja, ki so v nasprotju s temelji zdravniške etike, da se zaradi tega ne bi smel posvetiti študiju medicine? To je zdaj vprašanje! Če že govorimo, da smo v našo ustavo vgradili temelje Splošne deklaracije človekovih pravic.

Iz razmeroma bogatega opusa o medicinski deontologiji na Slovenskem sledi:

Narava zdravniškega dela je taka, da ga ni mogoče izčrpno predpisati z navodili in prav tako ne kontrolirati, kot lahko kontroliramo glede na kakovost industrijski produkt. Zato je notranja etična kontrola toliko bolj potrebna in pomembna (J. Milčinski, 1965).

V neskladju med etičnimi načeli in zakonskim predpisom pa se mora zdravnik vendar odločiti za etično načelo. Še več: dolžan je, da po svojih možnostih bedi nad medicinskimi etičnimi načeli in si prizadeva, da se bodo uveljavila tudi v zakonskih predpisih in jih obogatila, **kajti geslo, da je za zdravnika zakon hkrati tudi že etika in da je torej uboganje in pokorno izpolnjevanje navodil in ukazov edina zdravnikova dolžnost, to geslo poznamo iz najmračnejše dobe človeštva in medicine.** V njegovem imenu je tekel nacistični evtanazijski program in v njegovi senci so v trpljenju umirale žrtve brezdušnih medicinskih poskusov. Te bridke izkušnje bližnje preteklosti nalagajo zdravniku dolžnost, **da budno varuje in vsepovsod uveljavlja načela medicinske etike, ki so obenem temeljna načela mednarodnega humanitarnega prava (J. Milčinski, 1965).**

Iz deontološkega zakona je razvidno, da gre za splošna etična načela, da pa je zdravnik tisti, ki mora ta načela še prav posebno v veliki meri uresničevati, da je njegova vest še bolj občutljiva kot vest človeka kakega drugega poklica (J. Potrč, 1965).

Želimo si in potrebujemo zdravnika, ki bo z vsem spoštovanjem življenja in osebnosti bolnika, zavedajoč se dolžnosti do zdravja ljudi in do zdravstvene službe, trden v etičnih načelih, zavesten graditelj nove družbe; ki bo brezobzirno pogumen, kadar bo treba prevzemati odgovornost, in skrajno previden, kadar bo šlo za tveganje pri bolniku (J. Milčinski, 1965).

Že ti iztrški iz temeljev Slovenske medicinske deontologije pomenijo naš svojstven prispevek tudi k medicinski deontologiji sveta.

Zdravnikova vest in morala ni nikoli le zrcalna podoba družbene morale, v kateri zdravnik živi in deluje. To je že dokazano v Hipokratovi prisegi: če v takratni helenistični družbi samomor in splav nista pomenila moralno spotakljivega dejanja, pa ju je zdravnik v svoji prisegi odklonil.

Kodeksi etike medicinske deontologije danes niso več moralnoetična določila, ki bi jim kdo sledil ali ne, jih upošteval ali ne; so uzakonjena dolžnost, ki ima v primerih kršitev tudi ustrezne posledice.

Kdor danes piše in misli drugače, ga lahko označimo za demagoga ali nepoznavalca, saj ne ve niti za etična merila polpretekle dobe, ki so veljala do vzpostavitve sedanje oblasti.

Kodeks etike zdravstvenih delavcev SFRJ (Beograd, 1963) je bil etični kodeks, veljaven »za zdravstvene delavce«, ki so bili včlanjeni v svoji strokovni organizaciji (ki so v svojih statutih zakoličile obveznost kodeksa za svoje članstvo). Slovenija je v zakonu o zdravstvenem varstvu **uzakonila kodeks etike** kar v dveh členih. V 102. členu: Zdravstvene organizacije in delavci, ki opravljajo zdravstvene storitve, izvajajo zdravstveno varstvo po načelih kodeksa etike zdravstvenih delavcev, in 112. člen: V skladu z določbami tega zakona in kodeksa etike zdravstvenih delavcev samoupravni splošni akt zdravstvene organizacije in zdravstvene skupnosti podrobneje določi splošne dolžnosti in odgovornosti zdravstvenih in drugih delavcev, ki opravljajo zdravstvene storitve, ter uredi pravice in dolžnosti bolnikov pri uveljavljanju zdravstvenega varstva ter postopke in način uveljavljanja teh pravic.

Zakon o zdravstvenem varstvu, ki v X. poglavju Posebni pogoji dela ter pravice in obveznosti pri izvajanju zdravstvenega varstva od 101. do 120. člena obravnava pravice do zdravstvenega varstva, o prosti izbiri zdravnika in zdravstvene organizacije, merilo prednosti, upoštevanje bolnikove osebnosti in spoštovanje človeškega dostojanstva; zahteva, da morajo zdravstveni in drugi delavci ravnati z bolnikom ob enakih pogojih enako; vsakomur je zagotovljena pravica do ugovora na pristojni organ zdravstvene organizacije itd., pravica, da lahko bolnik zahteva konziliarni pregled, da zve za diagnozo bolezni in prognozo zdravljenja; da so kirurški in drugi medicinski posegi dovoljeni samo z vnaprejšnjo privolitvijo bolnika; mladoletnih oseb in oseb pod skrbništvom ni mogoče odpustiti z zdravljenja, če bi bilo s tem huje ogroženo njihovo zdravje in zdravje drugih in še se s tem ne strinja zdravnik, ki tako osebo zdravi; zdravstvenim delavcem morajo biti na razpolago vsi dokumentirani podatki in izvidi prejšnjih faz obravnave bolnika. Zakon zagotavlja samostojnost in neodvisnost ter odgovornost zdravstvenih delavcev, obveznost nujne zdravstvene pomoči, dolžnost varovanja poklicne skrivnosti itd. Nekateri odstavki so dobesedno prenešeni iz Kodeksa etike zdravstvenih delavcev Jugoslavije, drugi pa smiselno prirejeni. Zato je vsako sprenevedanje odveč, da gre le za moralna načela, ko so ta v sistem zdravstvenega varstva že vgrajene kot deontološke norme.

Kodeks etike zdravstvenih delavcev (ki še vedno velja) je odklonilen do splava, do evtanazije, do prisilnega medicinskega poskusa, da opozorimo na najbolj pomembne določbe.

Kodeks etike zahteva: zdravstveni delavec ima po načelu spoštovanja človeškega življenja od samega spočetja po načelih socialističnega humanizma in medicinske znanosti splav za biološko, medicinsko, psihološko in socialno škodljiv. Zato si zavestnó prizadeva, da bodi **resnična humanistična pravica do materinstva nad pravico do splava.** Poklic zdravstvenega delavca mu veleva, da se v vsakem posameznem primeru odločili za tisto vrsto strokovne pomoči, ki bo olajšala položaj žene in družine, hkrati pa si prizadeva za take razmere v družbi, da bi postal splav zaradi načrtnega ustvarjanja družine nepotreben.

Kodeks medicinske dentologije Slovenije je tudi splavu namenil ustrezno pozornost, ki se v bistvu ne razlikuje do dosedanjih določb v Kodeksu etike zdravstvenih delavcev, uvaja pa novo kategorijo: **pravico zdravnika do ugovora vesti.**

In kako si dvoličneži predstavljajo prihodnost na tem področju? Zdravnikova pravica do ugovora vesti je v nekaterih državah uzakonjena, drugod pa je zakoličena v kodeksih medicinske deontologije (ki je v večini držav uzakonjen), praktično nikjer pa ni več samo moralna obveznost. Uzakonitev zdravnikovih dolžnosti in pravic pogojujejo z obstojem in delovanjem zdravniških zbornic. Tako vidimo, da se etični kodeksi razmeroma hitro spreminjajo v deontološke, z vso kvalitativno in normativno zakonodajo, pa tudi z ustrezno penalizacijo.

Kodeks medicinske deontologije Slovenije (ki je kot delovno gradivo že razposlan delegatom za bližnjo skupščino zdravniške zbornice Slovenije – ZZS) vsebuje tudi določbo o pravici zdravnika do ugovora vesti. Ker je kodeks temeljni dokument ZZS, v katero bodo obvezno včlanjeni vsi zdravniki, ki v tej republiki opravljajo medicinsko dejavnost z vsemi posledicami, ki sledijo iz določb kodeksa. Kodeks bo sprejela ustanovna skupščina zbornice, objavljen pa bo v Uradnem listu Republike Slovenije.

Ker se ravno lomijo kopja o splavu, smo opozorili na ustrezna določila iz dosedanjega kodeksa.

55. člen slovenske ustave uzakonjuje svobodno odločanje o rojstvih otrok: Odločanje o rojstvih otrok je svobodno in

država zagotavlja možnosti za uresničevanje te svoboščine in ustvarja razmere, ki omogočajo staršem, da se odločajo za rojstvo svojih otrok.

55. člen »poborniki za splav« razglašajo, kot da je v njem ustavna pravica do splava jasno in dokončno določena. Da pa se vsebina tega člena tudi drugače razlagati. Dikcija ustavnega člena je zelo podobna stališčem SZZ o načrtovanju družine, ki pravi: **cilj načrtovanja družine je obogatitev in ne omejevanje človeškega življenja.** Načrtovanje družine pomaga ustvariti razmere, v katerih posamezniki lahko izkoristijo vse svoje možnosti. Starši morajo vedeti, kako načrtovati družino. Imeti morajo sredstva za načrtovanje svojih družin in možnost, da sami odločajo, **koliko otrok in kdaj jih bodo imeli.** To je temeljna človekova pravica (Madrid 1967, Pariz 1969, Benetke 1983).

Kdor bi po svoje gledal na to stališče, bi rekel: To je liberalni odnos do te mere, da se v formulacijo lahko vrine tudi splav »kot sredstvo za načrtovanje družine«. Tako kot se zdaj tolm

DARKO ŠTRAJN

Odsotnost leve opcije

Vsaj *na prvi pogled živahni premiki na slovenski politični sceni v zadnih nekaj mesecih niso bistveno prispevali k razbistritvi političnih razmer, še manj k tistemu, čemur bi v sociološkem žargonu lahko rekli prestrukturiranje političnih opcij. V realnosti, od katere je politika odvisna in jo hkrati (re)producira, je sicer veliko novih elementov, ki bi lahko bili podlaga takšnemu prestrukturiranju, začenši že z dejstvom dokaj nepreklicne in mednarodno vsaj osemdesetodstotno verificirane osamosvojitve, pa do vseh manj prijetnih dejstev v zvezi z zaostrovanjem socialnih problemov in konfliktnih konfrontacij na vrsti vitalnih področij (zdravstvo, šolstvo), če ne govorimo še o anarhičnih razmerah v gospodarstvu.*

Če potem skušamo pogledati kakšne, če sploh kakšne, odgovore na nezavidljiv položaj nam ponuja slovenska politika, se kaj kmalu izkaže, da izbira ni niti posebno raznolika niti v nekaterih delnih verzijah kdovekako konsistentna, še manj sintetizirajoča in konsenzualno utemeljena. Edino, v čemer je slovenska politika še kar radodarna, je ponudba različnih tako imenovanih osebnosti, ki da bi, če bi le dobile priložnost in dovolj avtoritete, bojda »integrirale«, »premaknile stvari«, »spremenile«, »uredile«, »umirile«, »postavile na svoje mesto«, »potegnile voz iz blata«... Hkrati poslušamo sporočila vlade, »da bi« marsikaj postorila, samo če bi ji dovolili (v parlamentu, razglašenem za realsocialističnega in neodgovornega) narediti vse tisto, kar je predlagala v eni sami varianti brez kaj prida alternativ. Najprej se je reklo: »Samo da odsežemo priznanje in vse bo šlo lažje,« zdja pa: »Samo če bi lahko izvedli privatizacijo, pa bi že kako...« Kaj naj bi bilc tisto, kar »bo šlo lažje« ali »bi že kako«, kajpak ostaja zavito v meglo ali skrito v bolj in manj škilastih pogledih odrešilnih osebnosti.

V tako nepreglednem položaju, ki ga karakterizirajo tipični sporadični pojavi raznovrstnega »kibiciranja«, vzajemnega etiketiranja izpostavljenih političnih figur, da ne govorimo o tematikah, ki jih ljubi »manj zahtevni« tisk, ***bi si lahko želeli malo več klasične jasnosti, namreč delitve političnega prostora na desnico in levico in še nekaj sredinskih variant.*** *Pogledan iz takšnega zornega kota, pa slovenski politični prostor ponuja do neke mere definirano desnico, precej obsežno (pre)raznoliko sredino in praktično nič levice, če izvzamemo nominalno leve stranke, ki s svojim golim obstojem še ne pomenijo tudi obstoja leve opcije izhoda iz sedanjega položaja. Seveda to gotovo ne pomeni, da v Sloveniji sploh ni nikakršnih pobud, idej in zamisli, za katere bi lahko ugotovili vsaj levo inspiracijo (slišati jih je mogoče tudi od vrste govorcev nominlano sredinskih strank), toda vsaj doslej se še niso sestavile v definirano politično voljo, ki se ne bi sramovala samooznačbe za levico. To, da do tega ne pride (ali vsaj še ni prišlo), je verjetno treba pripisati* ***vzhodnoevropskemu sindromu ideološke travme.*** *Vsaj potencialna levica, ki bi v skladu z zahodnoevropskimi modeli strukturiranosti političnega prostora, če nič drugega, prispevala k uravnoteženosti in transparentnosti politike, se očitno boji apriorne identifikacije s »totalitarno preteklostjo«, z »rdečo barvo«, »minulimi petinštiridesetimi leti« ipd., medtem ko nenadoma legitimna desnica obilno ponuja lastne totalitarne »rešitve«, se arogantno izreka v neredko že kar fašistoidnih, populističnih in nacionalističnih formulah. Ob odsotnosti levice v politiki se tem formulam vse prešibko postavljajo po robu sklicevanja na toleranco, civilizacijske norme itd.*

Nemara v tem trenutku niti ni nujno misliti na to, katere stranke v Sloveniji naj bi zasedle praznino na levem delu političnega spektra, toda vse tiste, ki bi vsaj potencialno lahko (ob pogoju, da premagajo notranje blokade) zastopale levo opcijo (denimo od posameznih delov Zelenih, Demokratov, preko LDS do pogojno zunajparlamentarne SDU), posredno podpirajo omenjeno apriorno identifikacijo levice z nepopularno preteklostjo. To pa — recimo ji tako — latentno slovensko levico oddaljuje tako od zahodnoevropske levice, ki je tudi tam, kjer ni na oblasti, vpliven dejavnik v politiki, kakor od ***njene lastne nestalinistične tradicije.*** *Zahodnoevropska levica, tj. predvsem zmerna socialdemokratska levica, v posebnem zgodovinskem trenutku na prehodu v postindustrijsko družbo pa tudi zunajparlamentarna oz. nova levica, je v povojni Evropi odigrala odločilno vlogo pri konsolidiranju demokracije in nedvoumno daje zgled za možnost leve opcije brez povezave z vzhodnoevropskim komunizmom, ki je tako ali tako že izginil in obstaja predvsem v glavah desničarskih paranoikov.*

Upoštevaje, da seveda niti v primeru levice niti desnice ne govorimo o nikakršnih konstantnih entitetah, ki se ne bi tudi bistveno spreminjale, lahko npr. opazimo, da je prav levim strankam, ki so se povzpele na oblast v mediteranskih deželah (v Španiji, Franciji in deloma v Italiji) v času strukturne gospodarske krize, uspelo hkrati uspešno izpeljati gospodarsko prestrukturiranje (tudi s »kreativno« uporabo monetarističnih receptov) in v veliki meri nevtralizirati možne socialne konflikte. Velika Britanija, ki je bila deležna nekakšne neokonservativne revolucije, pa je hkrati doživela globoke socialne pretrese, bila je manj uspešna na gospodarskem področju (pa še tisto, kar ji je uspelo, je slonelo na severnomorski nafti) in ji tudi dolgoročno ne kaže preveč dobro, saj je thatcherizem vse preveč poškodoval socialni in zdravstveni sistem, šolstvo, znanost in zanemaril infrastrukturo.

Drugi element možne utemeljitve levice je njena nestalinistična tradicija, od prvih začetkov napol pozabljene slovenske socialdemokracije, preko krščanskega socializma do pojava slovenske nove levice, radikalnejše zunajinstitucionalne sopotnice partijskega liberalizma na prelomu šestdesetih in sedemdesetih let. Prav iz skoraj ilegalnega teoretskega dialoga maloštevilnih mlajših intelektualnih skupin, naslednic nove levice, z levičarskimi intelektualci z Zahoda in kasneje tudi Vzhoda se je porodila taktika mobilizacije civilne družbe, ki se ji je v danih okoliščinah (v glavnem pa potem, ko je stopnja tveganja postala manjša) pridružila narodnobuditeljska formacija.

Daljše odlaganje konstituiranja leve opcije v slovenskem političnem prostoru, nadaljevanje te samo psihoanalitsko razumljive potlačitve bi pomenilo daljšo pot k ustalitvi demokracije, prevlado avtarkizma in provincializma ter okrnitev pluralizma civilnodružbenih avtonomij. »Infrastrukturni« temelji, na katere bi bilo možno postaviti levo opcijo, se vendarle oblikujejo: konsolidira se sindikalno gibanje (skoraj povsod v Evropi »naravni zaveznik« levice), krepi se feministično organiziranje, poglavitni mehanizmi svobodne javnosti so se uspešno uprli poskusom državne monopolizacije in ne nazadnje le ni izginila kozmopolitsko orientirana inteligenca. Leva opcija, ki bi se nemara že lahko kredibilno artikulirala v terminih moderne evropske levice (ki niti ne ohranja birokratskih privilegijev, niti ne spodbuja krepitve »samoiniciative« represivnih aparatov države itd.), je verjetno bistveno manjkala pri zadnjem poskusu oblikovanja t. i. sredinske koalicije. »Sredina« med desnico in ničemer na levi (z izjemo nekaj šibkih glasov), pač ne more biti sredina in se brez ustreznega pritiska z obeh strani niti ne more konsolidirati. Igra, ki jo je ta domnevna sredina sprejela v danem ideološkem polju, ki favorizira medijske prodore brez solidnejše programske opore, stavi na osebnosti namesto na socialne bloke in zavezništva, se je konec koncev morala izliti v dodatno legitimacijo desno obarvane vladavine.

Te ugotovitve je treba seveda razumeti prej kot konstatacijo kakor pa kot kritiko kogarkoli. Tudi če bi namreč komurkoli, ki naj bi predstavljal levico, uspela redifinicija zunanjih zgledov (žal je evropska levica s svojim počasnim doumevanjem jugokrize prispevala k neugodnemu razpoloženju naše politične javnosti), z demistifikacijo in rehabilitacijo pozitivne zgodovinske tradicije, pa denimo še s programsko konsolidacijo leve opcije, bi vprašanje učinkovitih socialnih zavezništev verjetno kljub vsemu še ostalo odprto. Vse glasnejši sindikati niso nujno že formirani na postindustrijski paradigmi in brez paralelne politične podpore tudi tako kmalu še ne bodo. Uspešen javni odpor omejevanju pridobljene ustavne pravice do izbire (abortusa), še ni organiziran civilnodružbeni odpor žensk proti vsem oblikam konservativnih »družinskih« politik in zmanjševanju javne vloge žensk, upori učiteljev zaradi plač še ne prinašajo demokratizacije, avtonomizacije in dviga kvalitete šolstva, zaustavitev suicidalnega zakona o privatizaciji (glej primer Poljske) še ne pomeni prodora modernega aktivnega principa lastnine, radikalizacija kulturne sfere sama na sebi brez estetskih prodorov ne prispeva veliko novih vsebin za levo opcijo, da ne govorimo o zaslepljevanjih kmečkega sloja z zaščitami pred tržnimi mehanizmi in kontroverzno denacionalizacijo itd.

Leva opcija, ki bi na podlagi pluralnih strategij povezovanja avtonomnih družbenih subjektov razvila vsaj alternativni program izhoda iz krize, ne bi pomenila novega razcepa v slovenski družbi, ampak bi prav z artikulacijo sedaj potlačenih in nezadostno izrečenih razcepov pripravila slovensko politiko k prizadevnejšemu iskanju konsenzov (političnih in javnih) in s tem k njenemu konstituiranju na vsaj modernejši, če ne že prav postmoderni paradigmi političnega odločanja.

FRANCO JURI: Nazaj v zgodovino

Promocija ali prostitucija kulture?

I don't want to dip myself in trash
I don't want to give myself for cash
(Iggy Pop)

Čas političnega zasuka in s tem dolgo pričakovanega vdora kapitalizma v naš prostor nas postavlja tudi pred preverjanje sedanjih vrednot. Prej ali slej se bomo morali vprašati, ali smo res v »obljubljeni deželi«, in če se nam bo zazdelo, da tam nismo, bo logično sledilo vprašanje: kje smo oziroma kam želimo iti? To negotovo vmesno obdobje je več kot idealen prostor za najrazličnejše odrešenike, ki se Slovencem ponujajo kot gobe po dežju, v resnici pa v končni obliki ne pomenijo za nas nič drugega kot najbolj grozno destrukcijo.

Kultura in umetnost, ki vedno bolj koketirata z gospodarstvom, bosta morali še posebej dobro premisliti, komu od mikavnih kapitalistov bosta podarili svojo nedolžnost. V zadnjem času je bilo namreč pogosto mogoče slišati razne predloge o tem, kako je pri promociji kulture treba uporabiti vse pripomočke (tudi najbolj banalnih), da bi zbudili medijsko pozornost in gospodarstvo zainteresirali za vlaganje v kulturo. Dokler so ta razmišljanja ostajala na ravni neformalnih pogovorov z bolj ali manj zagretimi novopečenimi kapitalisti, se mi z njimi še ni zdelo vredno ukvarjati. Ker pa so prestopila prag in se že pojavila na javnih mestih, je reakcija nujna.

Zagovorniki ideje, da se je pri promoviranju slovenske kulture in umetnosti treba zatekati tudi k takim banalnostim, kakršni so oblikovanje tračev v rumenen tisku oziroma proizvajanje obrekljivih govoric, bodo v tem tekstu namenoma ostali neimenovani. Pregovor sicer pravi, da se kline s klinom izbija, vendar se ga v tem trenutku ni dobro držati, in to izključno zato, ker je tudi brezobzirno ponujanje odrešilne bilke za slovensko kulturo povezano ravno s tem, da bi se imena teh ljudi čimvečkrat pojavila v javnosti. Pač v smislu tiste hollywoodske domislice, ki pravi: »Piši o meni, kar hočeš, pazi le, da bo ime pravilno napisano.«

Po tej logiki bi seveda veljalo v javnosti lansirati čimveč najrazličnejših tračev tudi o takih imenih, kakršni sta bila Gallus ali Plečnik. Zato se mi zdi, da je že skrajni čas za to, da ob vsesplošni evforiji ob promociji slovenske kulture razmislimo tudi o njeni zaščiti. Predvsem pred tem duhovnim in moralnim onesnaženjem, ki ga nekateri menedžerji brezobzirno ponujajo. Njihova stališča je sicer mogoče zavreči s čisto konkretnimi primeri, saj so na primer Katalonci lahko v svet lansirali arhitekta Gaudija izključno zaradi njegove kvalitete. Enako je z množico sodobnih umetnikov, ki skrbno pazijo na svoj ugled in kulturno dostojanstvo. In če na primer neko podjetje razmišlja celo o tem, da bi sponzoriralo prihod slavnega pisatelja Ernesta Sabata v Evropo, tega ne počne zato, ker bi se pisateljevo ime pojavljalo v rumenem tisku, ampak izključno zaradi kvalitete njegovega umetniškega poslanstva in s tem povezane popularnosti. Ravno Sabato je opozoril, da se bo Japonski nekoč še hudo maščeval njen tehnološki razvoj. Že zdaj pa se ji vrača v tej obliki, da je v Tokiu zaradi onesnaženja skorajda nemogoče posneti dobro fotografijo. To onesnaženje pa je ravno posledica industrije tistih fotografskih aparatov, s katerimi naj bi slikali Tokio. Naj ob tej priložnosti, ko smo že ravno pri južnoameriških piscih, opozorim še na stališče drugega literarnega velikana tega konca sveta — Gabriela Garcio Marqueza, ki je v svojem ekstremizmu celo zavračal vsako obliko subvencije ali sponzorstva umetnosti in vztrajal pri stališču, da so edini pisateljevi sponzorji bralci. Marquezov primer je, kot omenjeno, ekstremen, vendar je žal v stikih s pregretimi menedžerji kulture treba uporabiti ravno argumente te vrste. Malce dalj časa sem se v tekstu zadržal v Latinski Ameriki tudi zato, ker se mi zdi ob ponudbah z ameriškim kapitalizmom navdihnjenih odrešenikov nujno opozoriti na to, da smo ravno v ZDA priče posebnemu zanimanju za tako imenovani boom latinskoameriške literature, saj so se v Severni Ameriki že soočili s krizo identitete in vrednot. Vse skupaj zdaj mrzlično iščejo na jugu, vendar pri tem pozabljajo, da vseh stvari na svetu z dolarjem vendarle ni mogoče kupiti. Najbrž ni naključje, da je v Sloveniji iz ust istih ljudi, ki propagirajo uporabo vseh sredstev pri trženju kulture, mogoče slišati besede o funkciji denarja pri »zaostalih ljudstvih«, saj v svoji omejenosti žal niso sposobni dojeti, da na svetu takih ljudstev enostavno ni. Govorimo lahko le o različnih kulturah. Podcenjevanje kulture drugih pa je nekaj najbolj groznega, kar lahko doleti posamezno družbo. Toliko huje je, če se te ideje pojavijo ob 500. obletnici Kolumbovega prihoda v Ameriko, ko ravno z druge strani oceana svetu dokazujejo, da jih ni prav nihče odkril in je šlo kvečjemu za »srečanje dveh svetov«.

Če bi slovenska kultura sprejela vse te omenjene ponudbe in se spustila pod raven, potem bi bila tudi vsa prizadevanja za njeno promocijo že v naprej obsojena na neuspeh. Temelj promocije lastne kulture je ravno v spoštovanju drugih, v iskanju izzivov drugačnosti, medsebojnemu napajanju in oplajanju. Če drugim dokažeš, da ceniš njihovo kulturo, so veliko dostopnejši za tvojo. Slovenska gledališča so lani

največji uspeh požela na mehiških odrih. Člani Drame SNG Maribor in Slovenskega mladinskega gledališča iz Ljubljane se namreč v Ciudad de Mexicu niso obnašali kot novi osvajalci, ampak kot predstavniki neke drugačne (sicer manjše, a zaradi tega nič manj zanimive) kulture, ki se je prišla napajat k izvorom svetovne civilizacije. Posledica tega spoštovanja in dostojanstva je bil izjemen sprejem in s tem povezan uspeh. Hkrati je to gostovanje najbolj zgovorno pokazalo, da je mogoče kulturo tržiti tudi dostojanstveno. Sponzorji so izdatno podprli gostovanje mariborskega gledališča, obema skupaj pa so organizatorji ponudili zelo ugodne pogoje. Posledica tega je bila, da je SNG Drama Maribor v Mehiki celo ustvarila dobiček.

V Sloveniji je dovolj zelo kvalitetnih umetnikov, ki so v svetu že uveljavljeni, vendar jim za to ni bilo treba žrtvovati dostojanstva. Bitka za duhovno zmago nad nekritičnim prenašanjem raznih ameriških modelov na naša tla niti zdaleč ne bo lahka, saj je ljudi, ki menijo, da Slovenijo lahko reši samo kapital, vsak dan več. Ti ljudje so se čez noč odrekli nekaterim vrednotam, za katerimi danes žalujejo v marsikateri visoko razviti družbi. Končni rezultat te opcije pa je duhovna izpraznjenost. Tako kot zdaj skrbno pazimo, da na primer v Triglavskem narodnem parku ne gradijo vikendov, bomo morali početi tudi na področju naše duhovne dediščine. Onesnaževalci, ki skrunijo to področjc, so že med nami.

Gospodarstvo, ki misli vlagati v kulturo, pri tem pa ga zanima samo večanje njegovega kapitala, ne more biti zdravo gospodarstvo. Kajti pri vlaganju v kulturo gre za dvosmerno dimenzijo in ne za enostavno izčrpavanje nekoga na račun drugega. Marketing kulture je lahko čisto zdravo početje in nikakršna skrb za humaniste. Mora pa nas skrbeti njegova zloraba, ki nas s svojim neokusom vse skupaj počasi, a vztrajno spreminja v nekulturen narod. Kot taki pa tudi v kapitalistični Evropi nimamo več kaj početi.

Marko Jenšterle

PETER TANCIG

Slovenija, prelom ali zlom?

Slovenija *je na prelomnici. V zahtevnih okoliščinah se ji odpirajo možnosti, da na nov način in ambiciozno postavi ter dosega temeljne cilje: materialno in kulturno blaginjo prebivalstva, ohranjeno okolje, narodno in kulturno identiteto kot pogoj za odprtost v evropsko okolje in neogrožujočo integracijo v raznovrstno upravno-politično suverenost evropske skupnosti.*

Takšna celota ciljev je še posebej zahtevna za dežele, ki ne zmorejo velikih koncentracij kapitala in kritičnih združevanj intelektualnih potencialov, so pa v gospodarski in sistemski, konceptualni in vrednostni, navsezadnje tudi v ekološki krizi. Ob rešenem vprašanju politične suverenosti Slovenije je glavni problem izpeljava optimalno zasnovanega prehoda v želeno novo stanje družbe, pri čemer pa ne smemo prekoračiti ta čas še ne dovolj jasne meje socialnoekonomske pripravljenosti in zmožnosti ljudi, do katere so se pripravljeni in primorani vpreči v procese modernizacije, onkraj katere bi pa s svojim odporom blokirali ta sicer neogibni proces.

Za uspešno snovanje in izpeljavo tega prehoda med razvite države bomo morali zelo hitro postaviti (in tudi pošteno odgovoriti nanje) nekaj vprašalnic: kdo, kaj, kako, kje, kdaj, za kaj, zakaj ipd. V nasprotnem primeru je edina realna alternativa zelo hiter trd pristanek na globoko dno krize, od koder bo vzpon dosti daljši in mučnejši, kot bi bilo lahko danes pri najbolj učinkovitem izkoriščanju danih možnosti in potencialov, ki so nam (še) na razpolago.

Slovenija ima iz vrste razlogov na razpolago zelo malo časa, v katerem lahko ob primernem izkoriščanju danih možnosti z najmanj žrtvami doseže zastavljene cilje. Če to »časovno okno« zgrešimo oz. ga ne izkoristimo v največji možni meri, so gospodarski zlom, socialna eksplozija in družbena slepa ulica neizogibni.

Ni treba dosti premišljevanja, da ugotovimo poglavitne determinante tega časovnega okna:

— na razpolago imamo največ od 2 do 3 mesece resnično močne tuje naklonjenosti in pozornosti, potem pa nas bodo spodrinile za tuje partnerje bolj zanimive dežele in pristali bomo v svoji (ne)pomembnosti ustreznem ozadju svetovnega zanimanja in pozornosti;

— tuja tehnična pomoč ima svoje točno določene procedure in pravila implementacije, ki npr. pri programu PHARE trajajo najmanj 7 mesecev od sprejete pobude; zavedati se moramo npr., da samo prevajanje predlogov v 9 uradnih jezikov ES vzame do enega meseca časa;

— tudi že odobrena tehnična (in finančna!) pomoč zahteva nekaj časa za uresničitev, k temu pa je treba dodati vsaj še pol leta, da se učinki te pomoči resnično poznajo;

— obstaja neko časovno nedoločeno obdobje pred domačo socialno eksplozijo, ki bo temeljito pretresla vse razvojne scenarije, njeno pobliskavanje pa je že precej močno;

— značilnostim majhnega, razvitega sistema, kar Slovenija brez dvoma je, je treba tenko prisluhniti in se izogniti iluzijam, da je mogoče določene družbene podsisteme vzdrževati na robu preživetja do novega razvojnega vzpona, namesto da bi jih kot edini doma dosegljivi potencial vpregli v razvojni cikel.

Dejstvo, da je bila Slovenija v 70. letih na ravni sosednjih italijanskih in avstrijskih dežel, govori o naši precejšnji razvitosti, ki je kljub dvajsetletnemu nazadovanju nismo popolnoma spravili na kolena. Ta razvitost v skoraj vseh sektorjih družbe — gospodarstvo, zdravstvo, znanost, bančništvo itd. — je obenem prednost in nevarnost. Ogromna prednost, če jo bomo znali takoj vpreči v hiter razvoj, in velika nevarnost za nenaden zlom, dosti večji padec in posledično nenadomestljivo zaostajanje, če se bomo še naprej odločali za preživetveno, ne pa za razvojno paradigmo vodenja države oz. družbe.

Hitra odzivnost in uspešno spopadanje s problemi izpada bivših jugoslovanskih trgovskih in poslovnih partnerjev ter preusmeritev na druge trge pričajo o odpornosti in gibčnosti našega gospodarstva, ki je v veliki meri tako zaradi svoje ponudbene in geografske razpršenosti ter relativne majhnosti posameznih subjektov. Ta razpršenost in majhnost pa lahko čez noč postaneta smrtni bumerang, ko taki subjekti izčrpajo svoje potenciale, nimajo pa od nikoder pričakovati premostitvene kapitalske, programske, znanjske, tehnične in druge pomoči.

Tudi na nizu drugih področij dosegamo srednje — in zahodnoevropsko raven, zavedati pa se moramo, da nam to uspeva z bistveno manjšimi potenciali. Če bodo posamezni družbeni podsistemi zaradi nadaljnjega drsenja v krizo začeli razpadati, jih ne bo mogoče obnoviti v tako kratkem času, da bodo lahko ustrezno vpeti v razvojna prizadevanja, ko bomo — končno! — tudi politično pripravljeni začeti tako prepotrebni razvojni cikel.

Fenomen bega možgan, torej tistega potenciala, ki ga tako industrializirana država, kot je naša, najbolj potrebuje za enakopravno nastopanje na tujih trgih, ima pri nas povsem druge dimenzije kot npr. v Rusiji. Ta si lahko »privošči«, da čez noč izgubi nekaj sto svojih najboljših znanstvenikov neke ožje smeri, saj jih še vedno ostane dosti dobrih. Pri nas pa je dovolj, da 2, 3 ali 4 najboljši raziskovalci ali razvojniki zapustijo neki laboratorij, pa lahko ta kar zapre svoja vrata, saj preostalih 10 ali 20 sodelavcev izgubi svojo prodorno špico.

Zato je treba pri nas zelo previdno uporabljati koncepte t. i. terapije s šokom, saj ta v naših razmerah vse prevečkrat pomeni ireverzibilen razkroj potencialov, ki bi nam sicer omogočili razvoj na neki bistveno višji ravni.

Slovenija ni niti Bolivija niti Poljska, zato je treba z vsemi njenimi viri, med katere vsekakor sodi tudi naš ugled v tujini, ravnati zelo previdno.

Posledica majhnosti našega sistema je tudi naša izredno majhna možnost vplivanja — vključno medijskega — na preostali svet, zato moramo še bolj paziti, kakšen image projiciramo pri dejavnostih, ki odmevajo čez naše meje, saj so popravni izpiti skoraj nemogoči. Po civilizacijskem vtisu, ki ga puščamo v tujini, nas brez sentimentalnosti ocenjujejo kot potencialne partnerje ali pa kot potencialne »kolonizirance«. Po tolikih desetletjih sobivanja z našimi južnimi brati — brati po krvi, prosto po Cankarju, bratranci po jeziku in tujci po kulturi oz. mentaliteti — smo očitno vsrkali toliko tistega, kar zelo poenostavljeno označujemo s slabimi orientalskimi oz. balkanskimi značilnostmi, da bo treba Cankarja nekoliko dopolniti — zlasti v zadnji lastnosti. Jasno pa je, na kateri klin sodobne kredibilnostne lestvice nas sporočila iz tega referenčnega okvira uvrščajo. Samo nekaj zadnjih bolj »sočnih« primerov.

Zelo zanimivo bi bilo izvedeti, kolikim in katerim poslancem oz. ob kakšnih priložnostih urejene države dodeljujejo diplomatske potne liste. Slovenski parlament je to opravil resnično velikopotezno, saj je to možnost (pravico, privilegij?) dodelil kar počez vsem poslancem. Človek samo ne ve, ali je pri nas 240 neodkritih Kissingerjev, De Michelisov in podobnih ali pa bi potencialni nakupovalci pri KGM ali Standi radi svoje vrečke v miru prenesli čez mejo pod, nekoliko narobe razumljeno, diplomatsko imuniteto.

O slovenski odpravi na Olimpiado v Albertvillu je bilo že povedano, da je imela več spremljevalcev kot tekmovalcev — v skladu s tradicijo jugoslovanskih olimpijskih odprav? K temu le kratek, verjetno manj znan dodatek o slovenskih olimpijskih VIP (very important person), na kratko pomembnežih. Vsaka država je imela za svoje uradne uglednеže na posebni častni tribuni predvidenih do 8 (osem) mest. Morda bi bilo res naivno pričakovati, da taka mini država, kot je Slovenija, ne bo uporabila celotne kvote, toda dejstvo, da smo jih zahtevali 16 (šestnajst), ne potrebuje dodatnega komentarja.

Ali vse predobro znani balkanski obrazec — arogantnost, samozadostnost, samozadovoljstvo in celo razsipnost — ne začenja nemara vznikati tudi pri novi slovenski vojski? Za zdaj še ne obstaja korektno sprejeta obrambna strategija, niso domišljeni mehanizmi nevojaške zaščite Slovenije, npr. ustrezni mednarodni sporazumi in garancije. Za izdatke ne obstaja proračunska kontrola, očitno se ob obstoječih ali načrtovanih civilnih (pod)sistemih začenjajo neodvisno ustvarjati paralelni vojaški — omenimo naj le dva: telekomunikacijski in geodetski. Ali ni že napočil čas, da tudi z dokazanimi zmožnostmi slovenskega gospodarstva in znanosti bolj zadoščamo našim obrambnim potrebam?

Policijska vseprisotnost in zadrte zapore ob obiskih tujih delegacij ne sodijo v dežele z razvito demokracijo. Način in hitrost vožnje policijsko spremljanih karavan tujih uglednikov neprijetno spominjata na minule čase; po besedah enega od visokih tujih »spremljancev« bi si kaj podobnega tudi najvišji politik iz »normalnega« Zahoda privoščil le enkrat v svoji politični karieri, saj bi se ta zaradi takega dejanja kar na hitro končala.

Kako si lahko vlada privošči poklekniti pred pritiski in v nasprotju z življenjskimi interesi večine prebivalstva, katerega 40 odstotkov že živi na robu revščine, vpelje zaščitni davek na uvoz cenejše hrane? S tem postavljamo nizko produktivnost domačega kmetijstva za splošnejši standard ravnanja — in to zaradi predvolilnega računanja političnе manjšine.

Osebno in strankarsko obarvane peripetije okoli vodenja zunanje politike in določanja slovenskih predstavnikov v tujini bi lahko odpravili z oznako groteskнosti in tragikomičnosti, če ne bi bile v končni posledici naravnost škodljive za Slovenijo. Zelo hitro se bomo morali odločiti, kaj je primarna naloga naše diplomacije: samo in predvsem »klasična« diplomacija (ter promocija posameznikov) ali pa še kaj bolj pragmatičnega. Tudi pri najrazvitejših državah je očitno, da je osnovni namen stikov, vključno najvišjih diplomatskih, s tujino predvsem narodnogospodarski, saj npr. voditelji največjih držav često potujejo v vlogi vrhunskih trgovskih potnikov (Bush, Mitterrand, Kohl, zadnje čase še zlasti Gorbačov in sedaj Jelcin). Zavedati se moramo majhnosti naših veleposlaništev in izrednega časovnega pritiska za navezavo ekonomskih in drugih narodnogospodarsko pomembnih stikov z razvitimi. Zato bo tudi osebno od vsakega posameznika (vele)poslanika izredno odvisno, kakšne konkretne posle in povezave bo znal in zmogel čimprej pripeljati v domovino. Tako se bo pač humanist z najvišjimi predstavniki neke tuje države lahko kompetentno pogovarjal o literaturi, družboslovec o človeku in družbi, razvojnik in ekonomist pa o razvoju in ekonomiji. Naslednja razlika med njimi je pa ta, da prva dva verjetno sploh ne bosta vedela, da Sloveniji lahko delata veliko škodo, pa tudi ob najboljši volji ne bi zmogla na ustrezni ravni predstavljati naših ekonomskih oz. razvojnih potreb in možnosti.

Obstaja neki vzhodnjaški paradoks, ki ga je zaradi njegove cirkularnosti in očitnosti težko ubesediti, toda lahko poskusimo: da lahko razumeš, moraš (biti sposoben) razumeti; če hočeš nekam priti, moraš ija (znati) priti ipd. Bolj po naše bi rekli, da razumevanje in reševanje zapletenega problema zahtevata ustrezno strukturiran um in potrebne sposobnosti reševanja. Če seveda niti ne govorimo o ustrezni etiki in odgovornosti javnega delovanja.

V naši politiki, žal vseprevečkrat tudi v izvedbeni, smo poleg posameznikov, močno vpletenih v zunajoblastne interesne povezave, pravioma obdarjeni še z dvema podzvrstema homo politicusa. Bodisi so to (površni) vseznalci, ki imajo na še tako zapleteno vprašanje takoj pripravljen (populističen) odgovor, ali pa, sicer aktivno neškodljivi, »naši« ljudje, ki niso kos svojim nalogam — v veliki meri tudi zato, ker enostavno ne razumejo zapletenosti modernega sveta, ne občutijo groze ob neopravljenih poslih in se ne zavedajo ozkega časovnega okna zgodovinskih možnosti. Zopet je greh površnosti, nerazumljenega in posledično nestorjenega dosti večji od greha storjenega, saj »priložnost zamujena ne vrne se nobena«, vendar to ponavadi postane očitno, ko je že prepozno.

Verjetno ni odveč od najvišjih predstavnikov nekega naroda pričakovati tudi določeno stopnjo samorefleksije in samokritičnosti do lastnih (ne)dejanj. Take ljudi mora odlikovati ponižnost, ne biblijska levega in desnega lica, ampak v smislu pripravljenosti sprejeti realnost in v teh omejitvah optimalno delovati.

S tako definirano ponižnostjo mora iti v korak odgovornost do prevzetih nalog in pričakovanj večine državljanov.

Kot vsaka urejena država spravi kurjega tatu za zapahe. Ve se, kakšna usoda doleti neuspešne direktorje. Kaj pa družba stori s tistimi, ki dokazano blokirajo začetek njenega prepotrebnega razvojnega cikla? Akademik Trstenjak naše politike (in politikante) ter strankarske veljake, ki se obnašajo, kot da bi deželo dobili na loteriji ali kot vojni plen, ne pa na volitvah v odgovorno upravljanje za zanamce, upravičeno pošilja v poboljševalnico. Kam pa nas bo umestila zgodovina in kaj bo z nami storilo razočarano ljudstvo, ko bo vse prekmalu jasno, da smo zapravili možnosti in potenciale, ki smo jih s tako neznosno lahkostjo prevzeli v vladanje in upravljanje?